

ANNE SEPPÄNEN

Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä

Tampereen työväestön julkiset hovit
1860-luvulta vuoteen 1917

AKATEEMINENVÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Attilan kiinteistön luentosalissa B 661, Yliopistonkatu 38,
lauantaina 2. päivänä joulukuuta 2000 klo 12.

English summary

*Tampereen yliopisto
Tampere 2000*

ANNE SEPPÄNEN

Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä

Tampereen työväestön julkiset hovit
1860-luvulta vuoteen 1917

English summary

Tampereen yliopisto
Tampere 2000

Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitos

Myynti

Tampereen yliopiston
julkaisujen myynti
PL 617
33101 Tampere

Puh. (03) 215 6055
Fax (03) 215 7150
taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Painettu väitöskirja
Acta Universitatis Tamperensis 786
ISBN 951-44-4978-9
ISSN 1455-1616

Sähköinen väitöskirja
Acta Electronica Universitatis Tamperensis 77
ISBN 951-44-4979-7
ISSN 1455-1616

Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print
Tampere 2000

ESIPUHE

”Alussa oli koski, tehdas ja puuvillatehtaan tyttö.” Valitsin aloitussanani tamperelaisessa hengessä, Väinö Linnan Pohjantähti-esimerkkiä seuraten. Sittemmin tehtaita oli useita, pumpuliplikka avioitui ja syntyi tamperelainen työläisperheiden teollisuusyhdyskunta omanlaisine elämän sisältöineen ja käytäntöineen. Tutkimuksessani tarkastelen ajanjakson 1860-1917 eli teollistumisen murroskauden tapahtumia tamperelaisen työväestön ja heidän huvielämänsä näkökulmasta. Tavallinen tehtaantyöntekijä ei ole juurikaan jättänyt jälkeensä dokumentteja, joten vapaa-ajan rientojen merkitystä tai tärkeyttä ei ole helppo tavoittaa. Yksi tamperelaistytär, vuonna 1881 syntynyt Ain’Elisabeth Pennanen ja hänen harrastuksensa ovat kuitenkin tavoitettavissa hänen omien romaaniensa ja veljentyttären, kirjailija Eila Pennasen Tampere-sarjan kuvauksina. Ain’Elisabethilla oli monien aikalaistensa tavoin ”palava sivistyksen kaipuu”. Hän oli Tampereen ensimmäisiä naisylioppilaita, debytoi teatterissa, piti lausunto-illoja ja kirjoitti ensimmäisen romaaninsa 1900-luvun alussa.

Erilaiset dokumentit osoittavat kuitenkin kiistatta, että tutkimusajanjaksoni kuluessa julkisten huvien määrät ja kirjo kasvoivat. Juhlayleisö oli työväestöä, joka vieraili ammattiyhdistystensä perheiltamissa perhekuntineen ja 1900-luvun puolella tanssi-iltamissa aikuisseurueina, elokuvissa ja urheilutilaisuuksissa. Iltamien ym. kansanjuhlien suosiolla oli luonnolliset syynsä. Epäilemättä iltamat puheineen, musiikkeineen, seuranäytelmineen ja tanssimisineen auttoivat ”selviytymisessä” ja vähintäänkin helpottivat elämistä kiivaasti muuttuvassa ympäristössä. Järjestöiltamissa työväestö jakoi yhteisöllisyyttä, suomalaisuutta, tasa-arvoista kansalaisuutta sekä paikallista ja jopa kansainvälistä työläisyyttä. Elokuvat viihdyttivät, toivat mukanaan tuulahduksen suuresta maailmasta ja tarjosivat vertailukohteen. Huvielämä palveli työväestöä kouluttautumisen- ja valmentautumisväylänä heidän integroituaan teollisen ja urbaanin yhteiskunnan jäseniksi. Prosessi oli osa modernin suomalaisen yhteiskunnan syntyprojektia.

1800- ja 1900-luvun vaihteessa Tampereella käyttöön otetut huvi-innovaatiot ovat edelleen voimissaan. Musiikki, tanssi, urheilu ja elokuvat ovat olennainen osa arkeamme. Olen itse etsinyt elämän eväitä myös yliopistosta. On kiitosten esittämisen aika. Filosofian ylioppilas Antti Seppänen, tekniikan ylioppilas Anna Seppänen, lukiolainen Risto Seppänen ja diplomi-insinööri Juhani Seppänen ovat kaikki toimineet vuorollaan tutkimusapulaisinani, mikrotukihenkilöinä, esilukijoina, kriitikkoina, tukijoina ja kannustajina. Kiitän perhettäni avusta, kärsivällisyydestä ja ymmärtämisestä. Kiitokset ansaitsevat Tampereen yliopiston kansanperin-

teen ja historiatieteen laitoksen henkilökunnat kokonaisuudessaan ja erityisesti professorit Timo Leisiö, Pertti Haapala, dosentti Vesa Kurkela, yliassistentti Jouko Jaakkola, Turun yliopiston musiikkitieteen yliassistentti Helmi Järviluoma sekä dosentti Eeva-Liisa Lehtonen. Kiitän myös Kansallisarkiston, Hämeenlinnan maakunta-arkiston, Tampereen kaupungin arkiston ja Tampereen museoiden kuva-arkiston ja eri kirjastojen henkilökuntia. Rahallisesti ovat minua tutkimusprosessissani tukeneet Tampereen yliopisto, Tampereen yliopiston Tukisäätiö, Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos, Suomen kulttuurirahasto, Suomen kulttuurirahaston Pirkanmaan rahasto, Jalmari Finnen Säätiö ja Tampereen kaupungin tiederahasto. Ilman näitä apurahoja tutkimukseni ei olisi voinut valmistua. Kiitokset ansaitsevat luonnollisesti myös ”lainalapseni”, opiskelutoverini, sukulaiseni ja ystäväni.

Tampereella syksyllä vuonna 2000.

Anne Seppänen

SISÄLLYSLUETTELO

LUETTELO TAULUKOISTA JA KUVIO	9
I JOHDANTO.....	11
1. POPULAARIKULTTUURI JA SOSIALISAATIO	11
2. MATKALLA MODERNIIN KANSALAISSYHTEISKUNTAAN	14
3. FENNOMANIA, LIBERALISMI JA KANSALAISTOIMINTA	17
4. TAMPERE JA TEOLLISTUMINEN	19
5. YHTEISKUNNAN, KULTTUURIN JA HUVIEN MUUTOS	21
6. NÄKÖKULMA, ESITYSTAPA JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ	23
7. LÄHTEET.....	25
8. TUTKIMUSPERINNE	27
II KANSALAISHUVIT 1860-LUVULTA VUOTEEN 1917	31
A. PATRIARKKAALISET HUVIT 1865-1885.....	31
1. ELINOLOT JA VÄESTÖ	31
2. SÄÄTYLÄISTEN HUVIELÄMÄ.....	34
3. KANSANOMAINEN HUVIKULTTUURI.....	37
4. PATRIARKKAALISET HUVIT	39
4.1. 1860-LUKU.....	41
4.2. 1870-LUKU.....	44
4.3. 1880-LUKU.....	47
5. HUVIEN SÄÄDYNMUKAISUUS JA PATRIARKKAALISUUS	53
B. SIVISTYKSEN KAIPUU 1886-1905	56
1. TAMPERE JA VÄESTÖ	56
2. TYÖLÄISPERHE JA ELINOLOT	59
3. ”TYÖLÄISPERHEKYSYMYKSET” JA ”KUNNON KANSALAISSUUS”	64
3.1. RATIONAALISUUS SEKÄ TARINA EMMASTA JA HEIKISTÄ	66
4. SIVISTÄVÄT HUVIT 1886-1905.....	70
4.1. YHDISTYSTOIMINTA JA HUVIPAIKAT.....	73
4.2. MUSIIKKISEUROJA, -SUKUJA JA YKSILÖITÄ	79
4.3. NUORSUOMALAISET HUVIT VUONNA 1898	80
4.4. SOSIAALIDEMOKRAATTISET HUVIT VUONNA 1899	84
4.5. RUOTSINKIELISTEN HUVIT VUONNA 1900	87
4.6. VANHASUOMALAISET HUVIT VUONNA 1901	89

5. KAUPUNGIN VUOTUISJUHLIEN JULKISET VIETTOTAVAT	92
5.1. LASKIAINEN, MAARIAN PÄIVÄ JA PÄÄSIÄISAIKA.....	92
5.2. VAPPU.....	97
5.3. HELATORSTAI, HELLUNTAI JA JUHANNUS.....	99
5.4. MIKKELI, PYHÄINPÄIVÄ JA MARKKINAT	106
5.5. JOULUKAUSI JA UUSIVUOSI	110
5.6. POLIITTISET JUHLAT.....	113
6. SIVISTÄVÄT HUVIT JA ”KANSALAISTUMINEN”	118
C. LUOKKAHUVIT JA VIIHDE 1906-1917	122
1. TAMPERE JA ”SUURET TAPAHTUMAT”	122
2. VUOSI 1910 JA ”TYÖVÄENILTAMAT”	128
3. VUOSI 1916 JA TANSSIAISET	133
4. VUOSI 1917 JA YLEISÖMÄÄRÄT.....	135
5. YHTEISÖLLISYYS JA VIIHTEELLISYYS.....	137
III HUVIT TAITEENA.....	141
1. VAPAA-AIKA HARRASTEINEEN.....	141
2. YLEISHYÖDYLLISET ILTAMAT	142
2.1. ILTAMISTA TANSSIAISIIN.....	142
2.2. PUHEITA JA ESITELMIÄ.....	146
2.3. SEURANÄYTELMIÄ	161
2.4. NÄYTÖSLIIKUNTAA	165
2.5. TANSSIA	170
3. KAUPALLISET HUVIT	177
3.1. KONSERTIT	177
3.2. TEATTERI.....	184
3.3. SIRKUS, TIVOLI JA KATUSOITTO	189
3.4. ELÄVÄT KUVAT	193
IV POPULAARIKULTTUURI JA TYÖVÄESTÖN ENKULTURAATIO	196
1. MODERNI TAMPERE.....	196
2. POPULAARIKULTTUURI SOSIAALISTUMISVÄYLÄNÄ	197
3. YLEISHYÖDYLLISESTÄ HYÖDYKKEEKSI	202
4. VAPAA-AIKA JA MODERNI KANSALAINEN	204
5. KANSAKO TYHMÄÄ?.....	207
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	211

SUMMARY	222
LIITTEET	230

Liite 1: Tampereen julkiset hovit Tampereen Sanomien otosvuosien 1867, 1870, 1875, 1880, 1885, 1890 ja 1898 mukaan, s. 1- 29.

Liite 2: Tampereen julkiset hovit Kansan Lehden otosvuosien 1899, 1906, 1910 ja 1916 mukaan, s. 1- 49.

LUETTELO TAULUKOISTA JA KUVIO

TAULUKOT

TAULUKKO 1. KANSALAISTUMISPROSESSI YHTEISKUNNALLISESTI, KULTTUURISESTI JA JULKISTEN HUVIEN TASOLLA TAMPEREELLA 1865-1917.....	22
TAULUKKO 2. TAMPEREEN JULKISTEN HUVIEN LUKUMÄÄRÄT JA LAJIT TAMPEREEN SANOMIEN HUVIMAINOSTEN SEKÄ VAIVAIK- JA TYÖHUONETILIEN (V-TILIT) MUKAAN AJANJAKSOLLA 1865-1885.....	40
TAULUKKO 3. TAMPERELAISTEN JA SUOMALAISTEN HUONEKUNTIEN KESKIMÄÄRÄISET VUOSIMENOT MARKKOINA JA PROSENTTEINA.	60
TAULUKKO 4. TAMPEREEN JULKISTEN HUVIEN LUKUMÄÄRÄT JA LAJIT TAMPEREEN POLIISILAITOKSEN VUOSIKERTOMUKSIEN MUKAAN AJANJAKSOLLA 1891–1906.	71
TAULUKKO 5. VAPAA-AIKAILMOITTELU TAMPEREEN SANOMISSA 1898.	81
TAULUKKO 6. VAPAA-AIKAILMOITTELU KANSAN LEHDESSÄ 1899.	86
TAULUKKO 7. VAPAA-AIKAILMOITTELU TAMMERFORS NYHETERISSÄ 1900.	87
TAULUKKO 8. VAPAA-AIKAILMOITTELU AAMULEHDESSÄ 1901.	90
TAULUKKO 9. TAMPEREEN JULKISTEN HUVIEN LUKUMÄÄRÄT JA LAJIT TAMPEREEN POLIISILAITOKSEN VUOSIKERTOMUKSIEN MUKAAN VUOSINA 1906-1916.....	127
TAULUKKO 10. JÄRJESTÖHUVIEN LUKUMÄÄRÄT JA JÄRJESTÄJÄT TAMPEREEN POLIISILAITOKSEN HUVIPÄIVÄKIRJAN JA KANSAN LEHDEN MUKAAN VUONNA 1910.	129
TAULUKKO 11. TAMPEREEN JULKISTEN HUVIEN LAJIT JA LUKUMÄÄRÄT TAMPEREEN POLIISILAITOKSEN VUOSIKERTOMUKSEN, POLIISILAITOKSEN HUVIPÄIVÄKIRJAN JA KANSAN LEHDEN HUVI-ILMOITUSTEN MUKAAN VUONNA 1910.	130
TAULUKKO 12. JÄRJESTÖHUVIEN LUKUMÄÄRÄT JA JÄRJESTÄJÄT TAMPEREEN POLIISILAITOKSEN HUVIPÄIVÄKIRJOJEN JA KANSAN LEHDEN MUKAAN VUONNA 1916.	133
TAULUKKO 13. TAMPEREEN JULKISTEN HUVIEN LUKUMÄÄRÄT JA LAJIT TAMPEREEN POLIISILAITOKSEN VUOSIKERTOMUKSEN, POLIISILAITOKSEN HUVIPÄIVÄKIRJAN JA KANSAN LEHDEN HUVI-ILMOITUSTEN MUKAAN VUONNA 1916.	134

TAULUKKO 14. TAMPEREEN JULKISTEN HUVIEN JA MYYTYJEN LIPPUJEN MÄÄRÄT VÄLIAIKAISEN SOTAVEROKANNON MUKAAN VUONNA 1917.....	136
TAULUKKO 15. POPULAARIKULTTUURI SOSIAALISTAMISVÄYLÄNÄ TAMPEREELLA 1865-1917.....	198

KUVIO

KUVIO 1. ILTAMIEN, URHEILUTILAISUUKSIEN JA TEATTERINÄYTÄNTÖJEN LUKUMÄÄRÄT TAMPEREELLA AJANJAKSOLLA 1891-1916.	203
---	-----

I JOHDANTO

1. POPULAARIKULTTUURI JA SOSIALISAATIO

”Kun Jyväskylän seminaari vuoden 1867 jälkeen vuosittain alkoi lähettää nuoria innokkaita opettajia ympäri maata, jotka aikakaudelle omituisella kuumeentapaisella innostuksella ryhtyivät levittämään valoa kansan syviin riveihin, niin useinkin he varsinaisen työväen keskuudessa saivat kiitollisimman vaikutusalan työilleen. Niinpä Tampereellakin innokkaan opettaja A. Tervo -vainajan johdolla nykyiset työväen sivistyspyrinnöt saivat varsinaisen alkunsa ja suuntansa. Hän se työväen keskuudesta valitsi laululahjoja omaavat nuorukaiset ja neitokset ja perusti lauluseuran, jonka säveleitä aina ololla kuunneltiin ja joka Suomen ensimmäisessä laulujuhlassa sai ensimmäisen palkinnon. (---A.S.) Mainittu lauluseura muodosti aikoinaan varsinaisen kantajoukon, jonka ympärille työväen pyrinnöt keskittyivät, jonka apuun aina turvaututtiin, kun julkisia huvia tai kansanjuhlia Tampereen kansallisissa piireissä toimeen pantiin.”¹

Ote on artikkelista ”Lyhyt silmäys työväen elämään entisinä aikoina erittäinkin Tampereella”, joka on julkaistu vuonna 1893 ensimmäisessä Suomen autonomian ajan Työväen Kalenterissa. Artikkelin kirjoittaja oli A.W. eli puuvillatehtaan kirjuri August Wallenius. Otteessa on mainittu opettaja Antti Tervo, joka perusti pellavatehtaan lauluseuran vuonna 1869 ja palkituksi kuoro tuli Jyväskylän laulujuhlilla vuonna 1884 verkatehtaan työnjohtaja Fredrik Lundelinin johtama ja Tampereen Työväen Lauluseura nimisenä.² Työväen Lauluseura -nimen sekakööri oli ottanut käyttöönsä laulujuhlavuonna, joten Tampereen työväenyhdistyksellä oli kuoronsa jo pari vuotta ennen kuin itse yhdistys oli perustettu. Wallenius kirjoitti lauluseuran merkityksestä vuonna 1893, joten hän tunnusti opetuksen rinnalla julkisten huvien avut kansansivistystyössä.

1800-luvun puolivälistä lähtien Suomen Suuriruhtinaskunnassa erityisesti kansallisromanttinen kansanvalistus oli voimallinen aate. Yhteiskunnallista heräämistä siivittivät kansainväliset liberalistiset virtaukset. Julkiset hovit olivat eräs liberalistisen julkisuuden olomuoto. 1870-luvulta lähtien Suomen maaseudulla ja kaupungeissa syntyi yhteiskunnallisen heräämisen myötä runsaasti erilaisia seuroja, klubeja, liikkeitä ja yhdistyksiä. Olennainen osa liberalistisen julkisuutta oli myös sanomalehdistö. Järjestöjen tärkeitä toimintatapoja olivat kansanhovit ja -juhlat. Huvien julkistamisessa tarvittiin nimenomaan lehdistöä. Lehti-ilmoittelun kautta rahvas tuli tietoisiksi huveista. Sanomalehdet olivat ainakin Tampereella helposti tavoitettavissa, sillä eri organisaatioilla oli omat lukuseuransa sanoma- ja kuvalehtineen.

¹ Työväen Kalenteri 1893, 61-62.

Etnomusikologit Pekka Jalkanen ja Vesa Kurkela ovat todenneet, että 1850- ja 1860-luvuilla kiertueita tehnyt keski-pohjanmaalainen talonpoikaisnainen Kreeta Haapasalo oli populaarimusiikko. Hän oli ammattilainen, joka hankki elantonsa uudentyypin julkisuuden avulla, kansallisten suosikkisävelmien esittäjänä.³ Termi 'popular songs' otettiin käyttöön Englannissa 1800-luvun puolivälissä ja sillä viitattiin salonkimusiikkiin (drawing-room ballads), joka levisi lähinnä Tin Pan Alley -kustantamon painettuina nuotteina.⁴ 1850-luvun Englannissa populaari-termi liitettiin yläluokkaisiin käytäntöihin. Musiikintutkija Richard Middleton toteaa, että populaarikulttuuri-termin sisältömäärittely on kuitenkin aina tehtävä tilannekohtaisesti. Olennainen edellytys on kuitenkin markkinatalous.⁵

Populaarikulttuurin olennainen ominaisuus kaupallisuuden rinnalla on myös sen populaarisuus eli prosessi, jossa syntyy kansanomaisesti suosittua. Jalkanen toteaa, että ”tavallisen kadun miehen käsityskanta ratkaisee, milloin populaarimusiikista tulee populaaria, milloin yksityinen teos tai tyyli läpäisee laajat kansankerrokset ja muuttuu anonymiksi kollektiiviperinteeksi, saunailtojen, yhteislaulutilaisuuksien, jukeboxien, Radio Suomen ja puhelintoivekonserttien ritualismiksi, tämän päivän kansanlauluksi”.⁶ Etnomusikologi Timo Leisiö määrittelee populaarimusiikin kansanomaiseksi musiikiksi, jota ihmiset vaihtavat rahaan. Hän jatkaa, että ”ihminen luo ja käyttää alituisen erilaisia musiikillisia perinnelajeja. Kuitenkin kaikkialla ja aina sävelmät, tekstit ja tanssit pohjautuvat yhteisössä hyväksytyihin sääntöihin, jotka liittyvät mm. tyyliin, aiheisiin, sisältöön ja muotoon. Kaikissa yhteisöissä on olemassa yleisesti hyväksytty perinnesäännöstö, jonka mukaista on kaikkien jäsenten hyväksymä yhteisperinne eli kollektiivitradiatio.”⁷ Etnomusikologien teoriaa laajentamalla voin todeta, että populaarikulttuuri on yhtäältä jonkin yhteiskuntaryhmän tai -kerroksen yhteisperinteeseen ja toisaalta markkinatalouteen liittyvä ilmiö.

Useat tutkijat ovat eritelleet erilaisten kulttuuri-ilmiöiden funktioita joko yhden kulttuurin kontekstissa tai sitten pyrkineet yleisinhimillisiin yleistyksiin. Etnomusikologi Alan Merriam erottaa toisistaan käsitteet musiikin käyttöyhteydet ja musiikin tehtävät. Termi 'käyttöyhteys' viittaa tilanteisiin, jossa musiikkia käytetään, 'tehtävä' puolestaan niihin syihin ja tarkoituk-

² Kanerva 1972, 262 ja 291-292.

³ Jalkanen & Kurkela 1995, 13.

⁴ Middleton 1990, 3-4.

⁵ *ibid.*, 7.

⁶ Jalkanen 1992, 7.

⁷ Leisiö 1988, 88.

siin, jotka saavat ihmiset käyttämään musiikkia. Merriamin luettelemat musiikin funktiot, kuten emootioiden ilmaiseminen, esteettinen nautinto, viihdyttäminen, kommunikointi, yhteisön sosiaalisten normien vahvistaminen, sosiaalisten instituutioiden ja uskonnollisten rituaalien validointi, kulttuurin jatkuvuuden ja säilymisen sekä yhteisön integraation tukeminen, kuvaavat niitä universaaleja tehtäviä ja tarkoituksia, joita varten musiikkia yleensä on ihmisyhteisöissä.⁸

Populaarikulttuurilla on luonnollisesti samoja tehtäviä ja käyttöyhteyksiä kuin musiikilla. Huvikulttuuri mahdollistaa erilaiset tunnekokemukset ja -ilmaisut, monenlaisen kommunikoinnin, kollektiivisten asenteiden ja arvojen työstämisen sekä kollektiivitraditionaalisen tukeen yhteisön jatkuvuutta. Populaarikulttuurin on mahdollista toimia kouluttautumisen- ja valmentautumisväylänä yhteiskuntaan. Ihminen ei kykene selviytymään yhteiskunnassa ilman kulttuuria. Enkulturaatio on ihmisen henkisen kasvun elinikäinen prosessi, jonka seurauksena hän omaksuu ne ”ohjelmat” (eli sen kulttuurin), joiden avulla hän pyrkii selviytymään yhteiskunnassa – omassa tai vieraassa. Enkulturaation aspekteja ovat koulutus, sosialisaatio ja kulttuuriin valmentautuminen. Sosiaalistuminen merkitsee prosessia, jossa yksilö oppii sosiaaliseen yhteiselämään kuuluvat käyttäytymisvaatimukset ja –taidot.⁹

Suomessa ja nimenomaan Tampereella 1800-luvun mittaan käynnistynyt teollistuminen, kaupungistuminen ja markkinatalouteen siirtyminen loivat edellytykset populaarikulttuurin kehittymiselle. Tehdas toi mukanaan vapaa-ajan ja rahapalkan. Kapitalismi merkitsi aikaisemman omavaraisuuden murentumista ja laajamittaisten työ- ja tavaramarkkinoiden syntyä. Kaupunkilaisista tuli kuluttajia ja heidän tarpeitaan täyttämään syntyi massatuotantoa myös vapaa-ajankulttuurin alueelle. Omassa tutkimuksessani tutkimuskohteena on varhainen tamperelainen populaarikulttuuri käyttöyhteyksineen ja tehtävineen. Tutkimuksessani tarkastelu-kohteena on tosin vain yksi populaarikulttuurin osa-alue, nimittäin työväestön julkiset hovit.¹⁰ Tamperelaisilla julkisilla huveilla saattoi tosin olla monenlaisia sisältöjä. Niiden oli mahdollista olla musiikkia ja kirjallisuuteen perustuvaa seuraelämää tai taideharrastamista, sivistystoimintaa, uskonnollista tai poliittista harrastamista, urheilua sekä myös huvimatkailua. 1870-

⁸ Merriam 1964, 218-227.

⁹ Leisiö 1988, 18.

¹⁰ Tutkimuksessani tarkoitan ’julkisilla huveilla’ avoimesti tapahtuvia ja kaikkien tiedossa olevia, ei siis yksityisiä tai salaisia huvitilaisuuksia.

luvulta lähtien julkisista huveista tuli Tampereellakin osa elämisen mallia. Huvit organisoivat yhteisöä, toivat mielihyvää ja ylipäättään auttoivat sopeutumisessa.

Sanomalehdistöllä oli tärkeä tehtävä kansanvalistusprojektissa. J.V. Snellman esitteli 1840-luvun Suomessa ajatuksia, joiden mukaan julkisuuden ei tullut olla hallituksen ehdoilla toimivaa autoritaarista tiedotustoimintaa, vaan kansalaisaktivismia. Aluksi liberalistinen julkisuus oli käytännössä porvarillista julkisuutta, jossa hallituksen asemasta ”oikeata” mielipidettä edusti keskiluokkainen porvaristo.¹¹ Tammikuussa vuonna 1866 aloitti ilmestymisensä ensimmäinen tamperelainen sanomalehti ja näin mahdollistui ”kansalaisaktivismi” myös Tampereella. Tämä tutkimus päättyy Suomen julistautumiseen suvereeniksi kansallisvaltioksi. Itsenäistymisen seurauksena valta vaihtui käytäntöineen. Tällöin teollistuminen ja kaupunkistuminen olivat jo vakiintuneemmalla kannalla ja itsenäistymisestä alkaa uusi vaihe tamperelaisen työväestön elämässä uusine murroksineen.

2. MATKALLA MODERNIIN KANSALAISSYHTEISKUNTAAN

”Työmies eli siihen aikaan kuni simpukka kuoreensa. Illalla hän saapui kotiin levolle mennäksään, aamulla hän nousi työhön mennäksään (---A.S.) Mitkään yhteiskunnalliset harrastukset eivät tulleet kysymykseen työväestön keskuudessa, kaikkein vähimmin saattoi työmies mitään toimia oman tilansa parantamiseksi. Jos hän sitä olisi yrittänyt suuntaan tai toiseen, olisi sitä ajan katsantotavan mukaan sanottu ehkä ’hullun yritykseksi’. Paitse kirkkoa ja kotia, ei hänellä ollut paikkaa missä hän olisi voinut vertaisiansa tavata, ellei oteta lukuun ns. ’vaarinkaljakapakoita’, joissa hän useinkin istui niinä harvoina lomahetkinä mitkä hän kodin ulkopuolella vietti, tahi otti hän osaa ns. ’nurkkatanssijaisiin’, joista melkein aina palattiin riikotulla naamalla ja revityllä takilla ja olivat ne siis kaikkea muuta kuin jalostavia.”¹²

Ote on edelleen Työväen Kalenterista ja August Walleniuksen Tampere-raportista. Wallenius oli toisen polven tamperelainen ja oli tehtaalaisisänsäkin välityksellä tietoinen varhaisemmista tamperelaisoloista.¹³ Wallenius oli vuonna 1886 perustetun Tampereen työväenyhdistyksen alkuvuosien johtokuntien vakiojäsen ja epäilemättä varhaisen työväenliikkeen sivistyssideologian eli wrightiläisyyden sisäistänyt.¹⁴ Vuonna 1893 työväestön elämäntilanne oli Walleni-

¹¹ Tommila & Salokangas 1998, 40.

¹² Työväen Kalenteri 1893, 59-60.

¹³ Kanerva 1986, 26.

¹⁴ *ibid.*, 609.

uksen mielestä kuitenkin olennaisesti parempi. Artikkelissaan hän ilmaisi työväenyhdistyksen saavutukset ja tavoitteet seuraavasti:

”Työväen liike koettaa kyllä hankkia työväestöllekin tilaisuutta henkisten kykyjensä kehittämiseen, jotta hän sitä paremmin olisi oikeutettu vaatimaan ja saamaan niitä yhteiskunnallisia oikeuksia joita yhteiskunnan asettamain velvollisuuksien täyttäminen hänelle, kuten muillekin kansalaisille edellyttää ja hän siten tulisi tilaisuuteen lainsäädännön avulla rehellisellä tavalla etujansa ja olosuhteitansa valvomaan. Se koettaa sen ohessa myöskin istuttaa sitä mieltä ettei mikään asema maailmassa itsestään ole toistaan ala-arvoisempi, että velvollisuuksien täyttäminen, sydämen puhtaus ja mielen rehellisyys määrää ihmisen todellisen arvon ja sivistyksen.(---A.S.) Tärkeimpänä kohtana yhdistyksen vaikutusaloissa on epäilemättä pidettävä kunnallisen ja valtiollisen äänioikeuden saaminen työväestölle, jotka oikeudet siltä vieläkin puuttuu, ja joka on sitä suurempi vääryys kun työväestö täällä on jo siksi kehittynyt että se ilman mitään vaaraa yhteiskunnalle voisi äänioikeuttansa käyttää.”¹⁵

Walleniuksen ajattelua leimasi kansanvalistusaate ja liberalismi. Ranskan vallankumouksessa vuonna 1789 keskieuropalainen porvaristo suoritti suuren mullistuksen ja sai alkuun kansalaisyhteiskunnan. Länsimaisen demokratian katsottiin perustuvan vapaiden kansalaisryhmien toimintaan, jotka puolueiksi tai etujärjestöiksi hahmottuneina pyrkivät vaikuttamaan valtiokoneistoon. Kansalaiselle kuului perusoikeudet, kuten vapaus, veljeys ja tasa-arvo sekä osallistuminen valtiolliseen vallankäyttöön. Osassa Eurooppaa vapaus merkitsi oikeutta pyrkiä kansallisiin ja kansankielisiin valtiokokonaisuuksiin. Nationalismi olikin Ranskan vallankumouksen jälkeistä aikaa leimaava toinen suuri ideologia.

Suomen Suuriruhtinaskunnassa kansalaistuminen ja kansallistuminen kehittyivät rintarinnan toisiinsa kytkeytyneinä. Prosessit etenivät kahta linjaa. Liberaali linja pyrki kasvattamaan vapaata kansalaisyhteiskuntaa ja kehittämään siihen kuuluvana Suomen kieltä ja kulttuuria. Linjan sisällä vallitsi erimielisyys, tulisiko Suomen kielen olla suomi vai ruotsi. Snellmaniin tukeutuva linja piti ensisijaisena kansallista ajattelutapaa, jonka välttämättömänä ehtona oli kansan kieli eli suomi. Snellmanin mielestä kansa kykenisi saavuttamaan poliittiset oikeutensa ainoastaan suomenkielisen koulutuksen kautta ja suomenkielisen virkamiehistön avustuksella.¹⁶

Linjaeroista huolimatta väestö sekä kansallistui että kansalaistui. Tutkimuksessani ’kansalaisyhteiskunta’ -termillä viitataan Suomen 1800-luvun lopulta alkaneeseen kehitykseen, jolloin sääty-yhteiskunnan sisälle kasvoi uusi, markkinoiden ja erillisten yksilöiden yhteiskunta.

¹⁵ Työväen Kalenteri 1893, 62, ja 64.

”Kansalaisyhteiskunnallistuminen” merkitsi, että ihmiset saattoivat yhä vapaammin liittyä yhteen sosiaalisesta asemasta riippumatta ja muodollisesti samanarvoisina kansalaisina.¹⁷ Suomen 1800-luvun lopulta alkaneessa tilanteessa ’kansallistaminen’ oli projekti, jossa sivistyneistö innosti erilaisia suomalaisryhmiä tavoittelemaan ”suomalais-kansallista” yhteiskuntaa ja yhtenäiskulttuuria.¹⁸

1800-luvun Suomessa kansalaisyhteiskunnan syntyä edisti myös teollistuminen. Liberalismin aate ajoi vapauksia paitsi ihmisarvojen myös elinkeinoelämän puolelle. Täten liberalismi ja teollistuminen kulkivat käsi kädessä. 1800-luvun yhteiskunnalliset muutokset tekivät Suomesta modernin eli nykyaikaisen teollisuus- ja kansallisvaltion. Tutkimuksessani seuraan nykyaikaistumiskehitystä tamperelaisen työväestön vapaa-ajankäytäntöjen kautta. Oletan, että työväestöllä oli teollistuvan Suomen kansalaistumisprosessissa olennainen rooli. Olihan se suuri väestöryhmä ja kykeni rikkomaan vanhan sääty-yhteiskunnan. Oletan edelleen, että julkiset hovit palvelivat työväestöä kouluttautumis- ja valmentumisväylänä heidän integroituaan modernin yhteiskunnan jäseniksi.

Sanakirjan mukaan moderni on yhtä kuin nykyaikalle ominainen. Tutkija siis näkee oman elinaikansa modernina ja vertaa vanhaa siihen. Modernisoitumisen näkökulman valinnut tutkija siis etsii vanhasta johtolankoja, jotka mahdollisesti liittäisivät menneen uuteen. Tulkintani mukaan oman aikani modernin aatteellista sisältöä ovat ainakin järkipärisyys, yksilöllisyyden korostus, oikeus itsensä toteuttamiseen ja vapaamielisyys. Aihevalintani mukaisesti miina kiinnostavat siis modernisuuden tunnusmerkit, jotka ilmenevät vapaa-ajan ja ihmisen suhteissa sekä tällä elämän alueella tapahtuva järkipäristyminen, itsellisuuden, itsensä toteuttamisen ja vapaamielisuuden lisääntyminen. Tutkimusajanjaksoni moderni ts. nykyaikainen ihminen oli ”kunnan kansalainen”, joka toimi entistä järkipärisemmin, omaehtoisemmin, itseään toteuttaen ja erilaisuutta suvaiten.

¹⁶ Rommi & Pohls 1989, 71.

¹⁷ Kansa liikkeessä 1987, 5.

¹⁸ Tarkoitan tutkimuksessani ’kulttuurilla’ kommunikoinnin avulla opittujen kytkösystemeiden kokonaisuutta ja ’yhteiskunnalla’ elämää kuhisevaa toimintajärjestelmää. (Leisiö 1991, 20.) Inhimillisen kulttuurin ydin on juuri ihmisen ajattelussa. Ajattelu on näkymätöntä. Kuitenkin se tulee havaittavaksi yksilön reagoimissa johonkin. Yhteiskunta on tällainen yksilön reagoimien aktuaalistuma. Yhteiskunta on siis kulttuurin tuote. Yhteiskunta eroaa kuitenkin muista kulttuurin ilmentymistä siten, että se on nimenomaan ihmisten keskinäisen toiminnan valta- ja vuorovaikutusverkosto. Se sisältää erilaiset yhteiselämän säännöt, arvot, normit ja instituutiot. (Leisiö 1988, 51.)

3. FENNOMANIA, LIBERALISMI JA KANSALAISTOIMINTA

Suomalaisuusliike oli aluksi fennofiilisyttä eli sitä leimasi kulttuurin ja kielen harrastus. Sitä harrasti pieni sivistyneistöpiiri, eikä sillä ollut yhteyksiä varsinaiseen kansaan. 1830-luvulta lähtien J.V. Snellmanin toiminnan ansiosta kansallisuusaate alkoi saada sosiaalipoliittisia sävyjä. Lähinnä Saima-lehtensä avulla hän teki tunnetuksi yhteiskunnallista ohjelmaansa: suomen kielen nostamista sivistyneistön kieleksi, suomenkielisen kirjallisuuden luomista, koululaitoksen parantamista ja suomalaistamista. Hän toi esille myös sosiaalisia ongelmia: tilaton väestö, köyhäinhoito, kouluolot ja naissivistys. Suomalaisuusliike sai näin fennomaaniset piirteensä eli siitä tuli suomalaistamisohjelma.¹⁹

Snellmanin kansallisuusiideologian taustalla oli hegeliläinen traditio, jolle kansalaisyhteiskunta merkitsi pakkoa ja valtio vapautta. Kansalaisyhteiskuntaa leimasi pakonomaisuus, koska selviytyäkseen ihmisen oli tavoiteltava vain omaa itsekästä etuaan. Valtion käsitteeseen liittyi omatunto. Valtiollisesti toimiva yksilö nojasi omaantuntoonsa ja pyrki muuttamaan vallitsevaa normistoa tavoittelemalla yhteistä etua.²⁰ Hegelin ja Snellmanin mukaan valtio moraalisine asenteineen oli tarpeellinen erityisesti sosiaalipoliitiikan alueella. Solidaarinen sosiaalipoliittikka oli heidän mukaansa välttämätöntä esimerkiksi köyhälistöongelman ratkaisemiseksi.

1800-luvun puolivälin jälkeen Suomessa vaikutti saksalaisen hegeliläisyyden rinnalla myös anglosaksinen liberalismi, joka tuli Suomeen John Stuart Millin teoksen *On Liberty* ruotsinnoksen kautta vuonna 1865. Millin pääprinsiippi kuului: ”Ainoa nimensä ansaitseva vapaus on vapaus ajaa omaa etuaan omalla tavallaan niin kauan kuin ei yritä estää toisia heidän tavoitellessaan samaa.” Liberaalille traditiolle kansalaisyhteiskunta merkitsi vapautta ja valtio pakkoa. Liberalismissa kansalaisyhteiskunta merkitsi vapaata ja tasa-arvoista poliittista keskustelua. Valtio puolestaan merkitsi suvereenia auktoriteettia, jonka muuttuminen tyranniaksi oli aina mahdollista.²¹

Suomalainen rahvas tutustui suomalaisuuden ja kansalaisuuden sisältöihin erityisesti Z. Topeliuksen teosten kautta. Vuonna 1875 ilmestynyt *Boken om vårt Land* eli *Maamme*-kirja oli

¹⁹ Pulma 1987, 462-464.

²⁰ Pulkkinen 1987, 54-68.

²¹ *ibid.*, 54-63.

tärkeä kanava, sillä teosta käytettiin myös kansakoulujen alempien luokkien lukukirjana lähes sadan vuoden ajan.²² Teoksissaan Topelius ylisti rahvaan ominaisuuksia ja kytki heidät osaksi Suomen valtiota. Topelius käytti opetuksessaan puu-metaforaa. Ihmissuku oli suuren ja vanhan koivun kaltainen: sen lehtenä on pikku-Matti pienine koteineen, oksana Suomen kansa ja runkona koko ihmissuku.²³ Isänmaa ja yhteiskunta tehtiin tutuksi rinnastamalla se kotiin ja Topelius tähdensi, että yhteiskunta oli kansalaisilleen tuki ja turva. Topelius kuvaa yhteiskunnan merkityksestä seuraavasti:

”Muistakaamme aina, että yhteiskunta on se suuri, hyvää tarkoittava järjestelmä, joka yhdistää meidät kaikki, suojelee meitä kaikkia ja sitoo ja tekee vapaiksi meidät kaikki. Halvimmallakin, köyhimmälläkin on osansa, vastuunsa ja etunsa tässä kaikkien yhteisessä yhteisössä. Hallituksella tarkoitamme lähinnä niitä virkakuntia, jotka antavat säännöksiä koko maalle. Mutta hallituksessa ovat osallisina kaikki kansanluokat – alkaen valtaistuimella istuvasta keisarista aina paikkakuntansa kunnallishallituksessa istuvaan köyhimpään talonpoikaan asti, ja vieläpä vähimpään päiväläiseenkin saakka, jolla on huolenaan vain itsensä ja taloutensa huolehtiminen: Ja kaikkia näitä hallitsee, lähinnä taivaan Jumalaa, Suomen laki.”²⁴

Suomalaisessa poliittisessa elämässä nationalismi ja liberalismi aiheuttivat monenlaisia jakoja. Varhaisin jako kulki fennomaanien ja svekomaanien välillä. Myöhemmin suuntautumiset merkitsivät esimerkiksi vanha- ja nuorsuomalaisen puolueiden muodostumista.²⁵ Molemmat ideologiat loivat uutta poliittista tilaa, joka perustui julkisuuteen ja kansalaisten poliittiseen osallistumiseen.

Nopea teollistuminen oli aiheuttanut runsaasti erilaisia ongelmia erityisesti 1800-luvun lopun Tampereella. Oli köyhyyttä, työttömyyttä, sairauksia, asunto-ongelmia, juoppoutta ja prostituutiota. Fennomaanisiin ja liberalistisiin oppeihin perustuvia, kansalaistoimintana näkyviä reaktioita ongelmiin oli kolmenlaisia. Ensinnäkin valtio toteutti sosiaalireformeja. Esimerkiksi vuonna 1866 säädettiin kansakouluasetus. Toiseksi sosiaalisista ongelmista pyrittiin eroon työväestön koulutuksen ja itsekasvatuksen avulla. Itsekasvatusta työväestö harrasti sivistysliikkeissään. Kansalaistoimintana oli vastaus uudensuomalaisiin voimasuhteisiin ja pyrkimyksiin

²² Rantanen 1997, 199.

²³ Topelius 1875(1981), 14.

²⁴ Topelius 1875(1981), 392. Haapala 1986, 178.

²⁵ Vanhasuomalainen ja nuorsuomalainen puolue perustettiin virallisesti vasta suurlakon (1906) jälkeen, mutta molemmat ryhmittymät olivat tosiasiallisesti syntyneet jo 1800-luvun lopulla.

yhteiskunnassa. Kolmanneksi ilmeni myös yhteiskuntakritiikkiä, joka sai vähitellen sosialismin piirteitä, kun olemassa oleva valta, omaisuus ja ideologia asetettiin kyseenalaisiksi.²⁶

4. TAMPERE JA TEOLLISTUMINEN

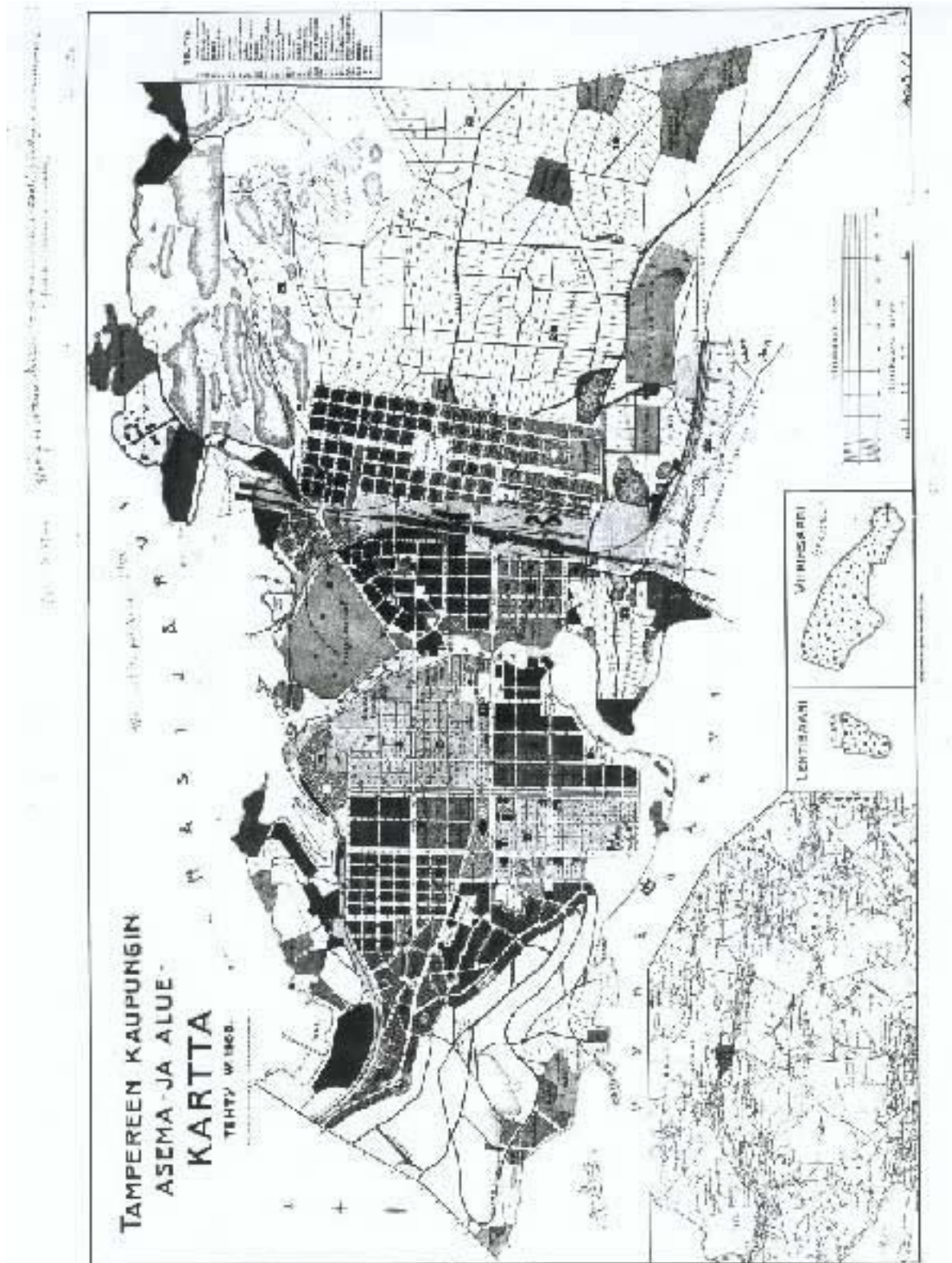
Tampereen teollinen kehitys oli monenlaisten ulko- ja sisäpoliittisten, luonnonedellytysten sekä sattumien summa. Tärkein edellytys sekä keskiaikaisen Tammerkosken kylän synnylle että myöhemmälle Tampereen kaupungin teollisuuskehitykselle oli koski. Tammerkoski oli tärkeä sekä liikenteellisesti että energiataloudellisesti. Näsi- ja Pyhäjärven muodostama vesieste oli ylitettävissä ainoastaan Tammerkosken kohdalla ja niinpä siltaa käytti tärkeä Pohjanmaalta Hämeenlinnan kautta Viipuriin johtava maantie. Tampereesta tuli tärkeä markkinapaikka ja myöhemmin esimerkiksi puuvillatehdas hyödynsi maantietä kuljettamalla hevosvoimin raakapuuvillaa Kaskisten satamasta Tampereelle ja jalostetut puuvillatuotteet Venäjän pääkaupungin, Pietarin, markkinoille. Kolmine putouksineen koski oli muodoltaan sopiva valjastettavaksi 1800-luvun teknisillä taidoilla. Vuonna 1870 Suomen kaikesta teollisuustyöväestä 40,7 prosenttia työskenteli Tammerkoskesta voimansa saavissa tehtaissa.²⁷

1800-luvun jälkipuoliskolla Tampereesta kehittyi Suomen alkavan teollistumisen keskus. Kaupunki oli pitkään Suomen ainoa isompi teollisuusyhdyskunta, jossa työväestöä oli kolme neljäsosaa asukkaista vielä 1900-luvun alussakin. 1800-luvun puolivälissä kaupungin asukasmäärä oli vain kolmisen tuhatta, vuosisadan lopussa kymmenkertainen ja 1910-luvulla Tampereen väkiluku oli 45.000-48.000. Tampere kasvoi ja kehittyi tehdasvetoisesti ja teollisuus sai työntekijänsä muuttoliikkeen seurauksena. Useimmat tulijoista olivat lähtöisin lähimaaseudulta ja valtaosa heistä kuului maaseudun tilattomaan väestöön. Tehtaat palkkasivat työntekijöikseen etupäässä naisia sekä vuosisadan lopulle saakka myös lapsia. Tampereesta muodostui nuoriväestöinen ja naisenemmistöinen työväenkaupunki, mutta samalla tampereilainen työväestö vakiintui ja perheellistyi.²⁸ Tehdastyö edellytti ja synnytti uudenlaista suhtautumista työhön. Ns. protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki merkitsivät, että hyveiksi

²⁶ Haapala 1986, 176-200. Suomen Työväenpuolue perustettiin vuonna 1899. Vuonna 1903 Työväenpuolue muutti nimensä Suomen Sosialidemokraattiseksi Puolueeksi. (Rasila 1984, 300.)

²⁷ Rasila 1984, 18.

²⁸ Jaakkola 1987, 76.

Tampereen kaupungin alue vuonna 1908. Kaupunkiin liitettiin kosken itäpuolisia osia ensimmäisen kerran vuonna 1877. Rautatie valmistui alueelle jo tosin vuotta aikaisemmin. Tammerkosken ja rautatien välillä alueella sijaitsi Kyttälän asemakaavaton esikaupunki. Kyttälän asemakaava valmistui vuonna 1877, mutta ensimmäiset tontit alueelta myytiin vasta vuonna 1890. (Tampereen kaupunginarkisto, kartasto.) (Rasila 1884, 167-176 ja 392-394.)

muodostuivat ahkera työteko, säästäväisyys, raittius eli idea rationaalisesta, hyödyllisestä elämäntavasta. Tehtaat suosivat ns. kunnan työmiestä, joka huolehti itsestään ja perheestään.²⁹

5. YHTEISKUNNAN, KULTTUURIN JA HUVIEN MUUTOS

1800-luvun puolivälin jälkeen tapahtunut teollistuminen aiheutti suuria yhteiskunnallisia muutoksia. Näin etenkin Tampereella, joka 1900-luvun puolelle oli Suomen ainoa selväpiirteinen teollisuusyhdyskunta. Pertti Haapala jakaa ajanjakson 1820-1920 Tampereen teollisen historian kolmeen vaiheeseen. Vuosien 1820-1870 teollisuus kasvoi sääty-yhteiskunnallisessa tilanteessa. Vuosina 1870-1900 teollistuminen mursi vanhan yhteiskunnan ja 1900-luvun alusta alkoi ”demokraattisen luokkayhteiskunnan” aika. 1860-luvun aikana teollistuminen teki kapitalismin ”pehmeää laskua” sääty-yhteiskuntaan. Maalaistaustainen työväestö sopeutui tai sopeutettiin patruunoiden isälliseen holhoukseen, eikä kapinointia sääty-yhteiskunnan laillisen eriarvoisuuden järjestelmää vastaan esiintynyt.

Murrosaika 1870-1900 vapautti yhteiskuntaelämää monin tavoin. Laki elinkeinovapaudesta vapautti työn, ja laillisen suojelun järjestelmän purkaminen teki työntekijöistä taloudellisesti vapaita kansalaisia. Koulun yleistyminen ja uudet aatteelliset virtaukset merkitsivät irtautumista ylempien luokkien henkisestä holhouksesta. Liikkumisvapaus ja irtautuminen palkollisuhteesta merkitsivät työn ja kodin erottautumista toisistaan, vapaa-aikaa ja itsenäistä perhe-elämää. Sääty-yhteiskunta muuttui vähitellen porvarilliseksi kansalaisyhteiskunnaksi. 1900-luvun puolella yhteiskunnan ennalta määräytyvyys ja juridinen eriarvoisuus edelleen vähenivät. 1900-luvun alussa Tampereelle vakiintui uudenaikainen luokkayhteiskunta ja ajatus demokratiasta. Erityisesti vuoden 1905 suurlakko ja kansanvallan aatteen voitto tekivät 1900-luvun työväestöstä erilaisen yhteiskuntaryhmän verrattuna edellisen vuosisadan työväestöön.³⁰

²⁹ Haapala 1986, 71-72. Max Weberin tutkimuskohteena Teoksessa Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki on modernin kapitalismin synty ja kulttuurimerkitys. Kapitalistista yritystä luonnehtivan toiminnan mielen alkuperän Weber löytää protestanttisten uskontokuntien ja lahkojen edustamasta maallisesta etiikasta, jossa ammatti koetaan kutsumuksena, ja menestyminen taloudellisessa toiminnassa on varmin osoitus Jumalan armosta ja valituksi tulemisesta. (Weber 1980, 39-56.)

³⁰ Haapala 1986, 15, 99-100, 206-207, 321-322.

Omassa tutkimuksessani jaottelen tutkimusajanjakson 1860-luvulta vuoteen 1917 myös kolmeen kauteen. (Ks. Taulukko 1.) Teollistuminen ja kaupungistuminen merkitsivät monitasoista sekä yhteiskunnallista että kulttuurista muutosta. Taulukko tuo esille voimakkaassa muutoksessa olevan elinpiirin. Teollistuminen merkitsi elinkeinorakenteen muutosta eli siirtymistä maataloudesta jalostukseen ja palveluihin sekä myös talouden ja yhteiskunnan toimintaperiaatteiden muutosta eli siirtymistä merkantilismista liberalismiin. Tapahtui myös sosiaalisen rakenteen muutos eli siirryttiin sääty-yhteiskunnasta luokkaistuvaan kansalaisyhteiskuntaan. Tähän liittyi sosiaalisen organisoitumisen muutos eli siirtyminen korporatiivisuudesta kansalaisyhteiskuntaan. Tällöin yksilöiden oletettiin olevan itsenäisiä kansalaisia ja edustavan itse itseään. Monet sääty-yhteiskunnan piirteet ja asenteet eivät toki hävinneet, mutta säätyasema ei enää säätänyt kaikesta. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin, miten tamperelainen työväestö rakensi kaupungistuvaa ja teollistuvaa yhteiskuntaansa itse omilla teoillaan, mm. huvielämällään, asenteillaan ja arvottamisillaan.

TAULUKKO 1. Kansalaistumisprosessi yhteiskunnallisesti, kulttuurisesti ja julkisten huvien tasolla Tampereella 1865-1917.

Aika	Yhteiskunta	Kulttuuri	Julkiset hovit
1865-1885	Sääty-yhteiskunta - säätyläistävät - rahvaantavat - kansanvalistus	Luterilainen arvo- hierarkia -fennomania -liberalismi	- salonkihovit - rahvaanhovit - kansanhovit
1886-1905	Kansalaistuva yhteiskunta - sosiaalireformit - kansanliikkeet - joukkojärjestöt	Julkiskansallinen valistuskulttuuri -fennomania -liberalismi	- kansanjuhlat - iltamat
1906-1917	Luokkaistuva kansalaisyhteiskunta - työväenliike - suurlakko 1905	Lokeroituvien kansanryhmien kulttuurit -fennomania -sosialismi -demokratia	- työväeniltamat

Ajanjakso 1865-1885 oli sääty-yhteiskunnan aikaa ja kulttuurin tasolla vanhaluterilaisen arvomaailman hallitsema.³¹ Sääty-yhteiskuntaa kannatti ajatus kolmisäätyopista, joka yhdisti valtion, kirkon ja perheenpään auktoriteetin Jumalan tahtoon. Yhteiskuntaa kokoavia voimia olivat kolmisäätyopin lisäksi evankelisluterilainen kirkko ja Venäjän valtio. Arkielämän tasolla sääty-yhteiskunta jakautui säätyläisten kulttuureiksi ja rahvaan paikalliskulttuureiksi. Lähinnä 1850-luvulta alkaen sivistyneistön vaalimia aatteita olivat fennomania ja liberalismi. Suomalaisuusaatetta sivistyneistö tarjoi rahvaalle ohjelmallisissa kansanhuveissa. Ne olivat ainoa sääty-yhteiskuntaan liittynyt huvilaji, joka yhdisti sivistyneistön ja rahvaan. Muut hovit oli vietetty omaseuraisesti joko säätyläis- ja porvaripiireissä tai rahvaan kesken.

Ajanjakso 1886-1905 oli kansalaistuvan yhteiskunnan aikaa ja kulttuurin tasolla julkiskansallisen valistuskulttuurin hallitsema. Fennomania, liberalismi ja sosiaaliset reformit mahdollistivat kansalaistumisen ja kansallistumisen. Sosiaalireformistit perustivat kansakouluja ja rahvas toimi kansanliikkeissä ja joukkojärjestöissä. Kansanliikkeiden huveja olivat kansanjuhlat ja järjestöhuveja olivat iltamat.

Ajanjakso 1906-1917 oli luokkaistuvan kansalaisyhteiskunnan aikaa ja lokeroituvien kansanryhmien kulttuureiden hallitsema. Poliittisen toiminnan ja vuoden 1905 suurlakon seurauksena tamperelainen työväestö koki olevansa erityinen, työväestöllinen ja demokraattiset oikeudet omaava yhteiskuntaluokka. Järjestökulttuuriinsa kuuluvana työväestö vietti työväeniltoja. Keskityn tutkimuksessani erittelemään erityisesti tamperelaisen työväestön julkisia huveja. Keski- ja yläluokkien kulttuureihin kuulunut huvielämä ei ole mukana tutkimuksessa.

6. NÄKÖKULMA, ESITYSTAPA JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Historiankirjoittaminen on ”pilko ja pinoa” –projekti. Ilmiöt eritellään pienempiin ainesosiinsa ja kootaan uudelleen loogiseksi rakennelmaksi. Kokoamisessa tarvitaan teorioita, kontekstualisointeja ja metodia. Teoriat ovat käsitteellisiä yleistyksiä. Sellainen on esimerkiksi moderni kansalaisyhteiskunta. Tamperelainen kansalaisyhteiskunta mahdollistui tilanteessa,

³¹ Sääty-yhteiskunnan aikaista kulttuuria on nimetty kristilliseksi yhtenäiskulttuuriksi. (Wirilander 1974, 25-32.) Mielestäni yhtenäiskulttuuri-termi ei ole perusteltu, koska 1800-luvulla ei ollut Suomen sisäistä yhtenäiskulttuuria, vaan paikallisten variaatioiden värjättyä paikalliskulttuuria.

jolloin yhtäältä väestö osasi vaatia tasa-arvoista kansalaisuutta ja toisaalta yhteiskunta poisti toimillaan esteitä tasa-arvoistumisen tieltä. ”Kansalaisyhteiskunnallistuminen” sijoittui teollistuvaan, sääty-yhteiskunnan jälkeiseen aikaan. Mielestäni modernisaatioprosessia on edullista lähestyä tamperelaisen työväestön huvielämän kautta. Tamperelaisen työväestön taide- ja huvitoiminnasta tuli ainakin Tampereen koko ilmeeseen ja elämänmenoon vaikuttava tekijä. Paikallisyhteisötutkimus on tapa yhtäältä tavoittaa historia ihmisten kokemuksen tasolla ja toisaalta havaita liitokset laajempiin yhteiskunnallisiin kokonaisuuksiin.

Tutkimustehtäväni on ’pilkkoa’ eli eritellä sääty-, kansalais- ja luokkayhteiskunnallista vapaa-ajantoimintaa osasiinsa, mielestäni olennaisiksi ilmiöiksi, tapauksiksi, järjestöiksi, vuosiksi ja henkilöiksi. Tutkimus käsittää neljä lukua, jotka ovat johdanto, kaksi päälukua ja tulosluku. Johdannon jälkeen esittelen ajanjakson 1865-1917 ”kansalaishuveja” kolmivaiheisesti unohtamatta tamperelaista talous- ja sosiaalhistoriallista tilannetta. Ajanjaksoa 1865-1885 kutsun ”patriarkaalisten huvien” -kaudeksi ja tarkastelun kohteena ovat säädynmukaiset eli salonki- ja rahvaantavat sekä sivistyneistön rahvaalle tarjoilemat kansanhuvit. Ajanjaksoa 1886-1905 kutsun ”sivistyksen kaipuun” -kaudeksi ja tarkastelun kohteena on voimistuva järjestötoiminta julkisine huveineen. Sanomalehdessä ilmoitettuja järjestöhuveja vietettiin aluksi pääasiassa vuotuisjuhlien uusina viettotapoina. Ajanjaksolla 1906-1917 esiintyi luokkam muodostuksen kiihtymistä ja työväen kulturellista erilaistumista ”luokkahuveineen ja viihteineen”. Tarkastelun kohteena ovat työväeniltamainstituutio ja vakiintumista merkitsevien tanssiaisten ilmaantuminen julkiseen huvikäytäntöihin. Erittely jatkuu seuraavaksi taiteen tasolla. Toisessa pääluvussa tarkastelen huvien sisältöä, sen kaupallisia ja viihteellisiä sekä yleishyödyllisiä muotoja. Pilkkomisen jälkeen on pinoamisen vuoro. Tulosluvussa esittelen populaarikulttuurin merkityksiä ja seurauksia. Huvittelu liitti Suomen yleiseurooppalaisten huviperinteiden yhteyteen. Uudet huvi-innovaatiot olivat osaltaan modernin suomalaisen yhteiskunnan ja myös perheen rakentamista. Uusista huvi-innovaatioista perheiltamineen muodostui tamperelaisille työväenperheille väylä sopeutua elämään kansalaistuvassa teollisuuskaupunkiympäristössään.

Historiankirjoitusprosessissa tarvitaan myös työkalua, joka auttaa rakentamaan ”tiukan pinnon”. Olen valinnut metodikseni kulttuurintutkimuksen näkökulman, joka neuvoo seuraamaan johtolankoja. Palapeli on valmis, kun kaikki osaset ovat löytäneet paikkansa ja näin muodos-

tettu kuva on selkeä ja yhtenäinen.³² 1800-luvulla alkanut teollistuminen mullisti myös huvielämää. Tutkimukseni päämäärä on selvittää, millaista oli huvielämä merkityksineen ja seurauksineen, joka vallitsi Tampereen työväestön keskuudessa ajanjaksolla 1860-luvulta vuoteen 1917.

7. LÄHTEET

Talonpoikaiskulttuurin kuvauksia on useissa klassikkoteoksissa, esimerkiksi Toivo Vuorelan ”Suomalaisessa kansankulttuuri”, Ilmar Talven ”Suomen kansankulttuuri” tai Kustaa Vilkun teoksissa. Säätyläiskulttuuria on arvioinut Sven Hirn artikkeleissaan ja huvitutkimuksissaan³³ sekä Eva-Christina Mäkeläinen teoksessaan ”Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella”. Tärkeä maaseutukulttuuria esittelevä teos on Eeva-Liisa Lehtosen (1994) väitöskirja ”Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi – Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun”.

Teollistumisen seurauksena rahvas siirtyi kaupunkeihin tehtaalaisiksi ja muuksi työväestöksi. Muuttuneissa olosuhteissa vapaa-ajankäyttökin muuttui. Selvittäessäni kaupunkilaishuvien viettotapoja olen käyttänyt päätietolähteinäni tutkimusajan sanomalehtiä ja erityisesti työväestön lehtiä, sillä tutkimusajanjaksolla tamperelaisista valtaosa kuului työväestöön. Ajanjakson 1867-1898 julkiset hovit on koottu esille Tampereen Sanomien³⁴ avulla ja ajanjakson 1899-1916 huveihin olen tutustunut Kansan Lehden³⁵ huvi-ilmoitusten kautta. Tutkimukseni

³² Alasuutari 1989, 30-42. Ginzburg 1996, 38-39.

³³ Hirnin säätyläistapoja käsittelevä artikkeli ”Seurustelumuodot ja julkiset hovit” on julkaistu Suomen kulttuurihistorian II osassa (1980).

³⁴ Tampereen ensimmäinen sanomalehti Sanomia Tampereelta alkoi ilmestyä tammikuussa 1866. Se painettiin aluksi Hämeenlinnassa, kunnes paperitehtailija Frenckell aloitti saman vuoden heinäkuussa Tampereella kirjapainotoiminnan. Tällöin lehden nimi kääntyi muotoon Tampereen Sanomat. TS oli kaupungin kunnallishallinnon puolivirallinen äänenkannattaja ja se sai avustusta kaupungilta ja sitä toimitti kaksi vaikuttavaa kunnallismiestä O. Blåfield ja F.E. Jernberg. Aamulehden tulon saakka (1882) TS oli Tampereen ainoa sanomalehti, maltillisen liberaali, suvaitsevainen ja harrasti suomenmielisyyttä lähinnä sivistyksellisenä, ei puolueasiana. TS lopetti ilmestymisen elokuussa v. 1900 vetoamalla heikkoon taloudelliseen tilanteeseen. TS alkoi ilmestyä uudelleen v. 1904 ja tällöin nimenomaan Nuorsuomalaisen puolueen äänenkannattajana. (Rasila 1984, 543-551. Sinisalo 1970, 266-277)

³⁵ Kansan Lehti alkoi ilmestyä helmikuussa 1899 ja oli syntyessään, Helsingin ja Turun lehtien jälkeen, kolmas työväenliikkeen äänenkannattaja Suomessa. Tampereen Sanomat ja erityisesti sen liite Kansalainen oli seurannut tarkasti työväestön tapahtumia. V.1896 ns. palatsivallankumous, sosialismin linjalle siirtyminen ja v. 1897 kun-

lopussa on edellä mainituista lehdistä koottu liitetiedosto, joka luettelee yksityiskohtaisesti vuosien 1867, 1870, 1875, 1880, 1885, 1890, 1898, 1899, 1906, 1910 ja 1916 eli yhdentoista vuoden hovit aikoinen, paikkoineen, toimeenpanijoinen, ohjelmistoinen, yleisömäärineen ja hintatietoinen. Otosvuodet ovat muutoin satunnaisia, mutta mukaan on valittu lehtien ensimmäiset, kokonaiset vuosikerrat. Lisäksi olen rajannut otoksesta pois vuoden 1905, joka suurlakkoineen oli poikkeuksellinen. Olen valinnut päätietolähteikseni työväenkulttuuri-myönteiset Tampereen Sanomat ja Kansan Lehden, mutta olen perehtynyt huvi-ilmoitteluun myös tutustumalla ruotsinkielisen Tammerfors Nyheterin ja vanhasuomalaisen Aamulehden vuosisadan vaihteen vuosikertoihin. Vähitellen puoluepolitisoituneen sanomalehdistön kautta tuli huvi-ilmoittelunkin kautta esille 1880-luvulta alkanut luokkamuodostus ja kulttuurien vähittäinen lokeroituminen. Sanomalehtien huveja käsittelevästä aineistosta olen tutkimuksesani huomionnut huvi-ilmoittelun sekä huvituotisoinnit otosvuosieni osalta. Systemaattinen, kaiken sanomalehdissä huveihin liittyvän aineiston läpikäyminen ja hyväksikäyttö kaikkien viidenkymmenen vuoden osalta, ei ole niiden suuren lukumäärän vuoksi ollut mahdollista.

Sanomalehtihuvi-ilmoittelun lisäksi olen käyttänyt huvitutkimusaineistona myös erilaisia viranomaisdokumentointeja: vaivais- ja työhuonemaksujen –tilitysraportteja³⁶, Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomuksia³⁷, poliisilaitoksen huvipäiväkirjoja³⁸ ja ensimmäisen maailmansodan aikaisia ’väliaikaisia sotaveroluetteloita’³⁹. Asiakirjat luettelevat viranomaisen tarpeista riippuen joko kaikki tai osittain julkiset hovit, jotka kaupungissa järjestettiin. Luetteloiden tietoja olen käyttänyt pääasiassa saadakseni täydentävää tietoa, esimerkiksi yleiskatsauksia huvien frekvenssimuutoksista ja varioitumisesta. Tärkeitä arkistolähteitä ovat myös Tampereen työväenyhdistyksen vuosikertomukset ja kalenterit. Tutkimuslähteinä olen käyttänyt myös muistelmia sekä kirjoitettuna että haastatteluina. Käyttämäni haastatteluaineisto on

nallisvaaleissa omilla listoilla esiintyminen oli kuitenkin rikkonut sen välit muiden tamperelaisten sanomalehtien kanssa. Näin Suomen Työväenpuolue (myöh. Suomen Sosiaalidemokraattinen puolue) perusti oman ilmoituskanavansa Kansan Lehden Tampereelle. (Rasila 1984, 554.)

³⁶ Kauppalakollegion julistuksen 12.12.1782 mukaan julkisista huveista, juhlista ja näytännöistä oli suoritettava kehruhuonemaksua ja 5.5.1818 mukaan vaivais- ja työhuonemaksua (lyhennelmä A.S.). (Suomen Asetuskokoelma 40/1897.) Hirn (1980, 495-496) esittelee artikkelissaan ”Seurustelumudot ja julkiset hovit” ns. vaivais- ja työhuonerahasto -asiakirjat (v. 1818 alkaen) sekä suosittelee niitä käytettäväksi. Mm. teoksessaan ”Sävelten tahtiin” hän kertoo, että Senaatin tiliarkistolle lähetetyt listaukset kartoittavat verrattain tarkkaan kaikki maamme huvitilaisuudet ja käyttää kyseisiä asiakirjoja useissa huvitutkimuksissaan. (1997, 8.) (Ks. myös Lehtonen 1994, 109-111.)

³⁷ Tampereen Poliisilaitos perustettiin 14.1.1891 perustuen asetukseen no 3, s. 1-15. (Suomen Asetuskokoelma 3/1891.)

³⁸ Hämeenlinnan Maakunta-arkistosta löytyy Poliisien Huvipäiväkirjoja vuodesta 1910 alkaen.

³⁹ Julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista kannettava väliaikainen sotavero perustuu asetukseen no 29, s. 56. (Suomen Asetuskokoelma 29/1914.)

Paula Munnen Turun yliopiston kansatieteen laitoksen CL-keruutyöhön kuuluvat nauharaportit. Munne on haastatellut vuonna 1971 viittä tamperelaista, 1890-luvulla syntynyttä naista ja kerännyt informanttien lapsuus- ja nuoruusaikaan liittyvää muistitietoa juhla- ja merkkipäivien vietosta, asumisesta, koti- ja ruokataloudesta Tampereen seudulla. Tampere-muistelmia, -kuvauksia ja -tutkielmia on julkaissut Tampereen historiallinen seura sekä Tampere-Seura, erityisesti Tammerkoski-lehden muodossa.

8. TUTKIMUSPERINNE

Tutkimukseni on monitieteinen. Esiymmärrystäni ovat rakentaneet etnomusikologinen, sosiaali- ja taloushistoriallinen, kulttuurihistoriallinen, sosiologinen ja kansatieteellinen tutkimus. Etnomusikologit tutkivat ihmistä musiikin avulla.⁴⁰ Minulle itselleni on ollut tärkeää tutkia sosiaalista ihmistä kulttuureineen. Tutkimuksessani musiikki on olennaisesti mukana, mutta tutkimuksessani ihmisen toimintaa on selittämässä myös muuta populaarikulttuuria. Tutkimukseni voitaisiin liittää paitsi etnomusikologian tieteenalaan niin myös sosiaali- tai kulttuurihistorialliseen, sosiologiseen tai etnografiseen tutkimusperinteeseen. Tutkimukseni taustakirjallisuus sisältyy kaikkien näiden tieteenalojen perinteisiin.

Etnomusikologisessa tutkimuksessa on ollut tärkeää tarkastella musiikkia kontekstissaan.⁴¹ Lukuisat etnomusikologit ovat tutkineet populaarimusiikkia paikallisesti. Vesa Kurkelan (1983) Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin tarkastelee varkautelaisia työväeniltamia ja niiden musiikkia työväen osakulttuurin kaudella. Tutkimuskohteena on itäsuomalainen Varkauden teollisuuskeskus, sinne muodostuneen työväenyhteisön musiikkitoiminnan sisältö ja siinä tapahtuneet muutokset 1900-luvun alusta lähtien.⁴² Kurkela on muussakin tuotannossaan tarkastellut eri järjestökulttuurimusiikeissa tapahtunutta kansanvalistajien ja joukkojen omien kokemusten limittymistä.⁴³ Helmi Järviluoman (1986) tutkimuksessa Musiikki, liikkeet, hillikkeet tarkastelun kohteena puolestaan ovat talonpoikaiston ja työväestön musiikinviljely kolmessa Ylivieskan kylässä vuosina 1900-1939. Väitöskirjassaan Musiikki,

⁴⁰ Leisiö 1988, 21.

⁴¹ Merriam 1964, 6. Moisala 1991, 19. Rautiainen 1999, 62-72.

⁴² Kurkela 1983, 11.

⁴³ Kurkela 1986, Tanhuten valistukseen – Musiikkivalistus ja perinnetyö Suomen Demokraattisessa Nuorisoliitossa ja Kurkela 1989, Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri.

identiteetti ja ruohonjuuritaso Järviluoma (1997) erittelee 1960-luvun lopulla alkanutta ilmiötä eli kansanmusiikin uutta suosioaaltoa sekä ilmiön lähihistoriallisia, yhteisökulttuurisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä.⁴⁴ Elina Sajakorven (1987) lisensiaatin tutkimuksessa Tampereen julkinen musiikkielämä 1860-luvulta vuoteen 1887 tarkastelun kohteena on tamperelainen musiikkielämä tehtaiden musiikkitoiminnan käynnistymisestä Tampereen Työväenyhdistyksen perustamiseen saakka.⁴⁵ Leeni Pukkisen (1999) tutkimuksessa Järjestöjen iltama- ja musiikkitoiminta sekä tanssimusiikissa tapahtuneet muutokset Ikaalisissa vuosina 1914-1939 käsitellään järjestöjen musiikki- ja iltamatoimintaa, yksilösoiton vaihtumista yhtyesoitoksi ja iltamien tanssisoittoa.⁴⁶ Etnomusikologian piirissä on tutkittu myös sosiaalista tanssia. Petri Hopun väitöskirja menuetin historiasta tarkastelee tanssia yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissään ja osana ruumiillisesti rakentunutta todellisuutta. Menuetti kehiteltiin barokin käytöskoulutarpeisiin. Rituaalinomaisena, turvallisuutta ja varmuutta tuottavana Pohjanmaan kaupunkien ja pitäjien suomenruotsalaiset ovat harjoittaneet menuettia näihin päiviin asti ja vaalineet sitä identiteettisymbolinaan.⁴⁷

Esiymmärrystäni populaarikulttuurin tarkastelemiseksi yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä ovat muovanneet myös eräät käytöstapojen muutosta käsittelevät tutkimukset. Tapatutkimuksen klassikko on Norbert Elias teoksineen *The Civilizing Process - The History of Manners*. Tutkimuksessaan Elias on seurannut eurooppalaisten käytöstapojen muuttumista keskiajan ”barbarismista” uuden ajan ”sivistykseksi”.⁴⁸ Neljäkymmentä vuotta myöhemmin ilmestyi ruotsalaisten ’sivistymistä’ erittelevä teos Jonas Frykmanin ja Orvar Löfgrenin *Den kultiverade människan*. Tutkijoiden tarkastelun kohteena on ruotsalainen kaupunkityöväestö ja heidän talonpoikaiskulttuurista poikkeavat käsityksensä ajasta, luonnosta, kehosta, seksuaalisuudesta, hygieniasta, puhtaudesta, perheestä ja sukupuolirooleista.⁴⁹ Olennaisia ja tärkeitä oivalluksia yhteiskunnallisten toimintojen tutkimiseen tarjoaa Michel Foucaultin tuotanto. Foucault toi tutkimuksen piiriin yhtäältä ruumiillisuuden ja toisaalta vallankäytön näkökulmat. Hän tarkastelee esimerkiksi kurin ja itsekurin suhteita ja merkityksiä länsimaisen kulttuurin lähtökohtina.⁵⁰ Yhtä hyvin kuin tapojen niin myös taiteen ja taiteilijoiden merkityksen

⁴⁴ Järviluoma 1997, 281-282.

⁴⁵ Sajakorpi 1987, 10-15.

⁴⁶ Pukkisen 1999, 1.

⁴⁷ Hoppu 1999, Symbolien ja sanattomuuden tanssi – Menuetti Suomessa 1700-luvulta nykyaikaan.

⁴⁸ Elias 1939 (1978), *The Civilizing Process. The History of Manners*.

⁴⁹ Frykman & Löfgren 1979, *Den kultiverade människan*.

⁵⁰ Foucault 1978, *The History of Sexuality, Volume I: An Introduction* ja Foucault 1979, *Discipline & Punish, The birth of the Prison*.

ja aseman erittely yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä on myös ohjannut huvitutkimukseni näkökulmaa. Arnold Hauser erittelee teoksessaan *The Sociology of Art* länsimaisia taideilmiöitä keskiajalta poptaiteeseen ja painottaa taiteen tärkeyttä elämän taisteluissa.⁵¹

Yksi tutkimukseni pääteemoista on kansalaisuuden ja järjestäytymisen välinen kytkös. Tähän aihepiiriin tutustuminen on Suomessa ongelmatonta, sillä kansakunta- ja kansanliiketutkimuskirjallisuutta on runsaasti. Useat Matti Klinge teoksista ovat olleet hyödyllisiä, kuten esimerkiksi *Keisarin Suomi* (1997), *Kansalaismielen synty* (1967) ja *Ylioppilaskunnan historia* (1967).⁵² Merkittävä päänavaus kansalaistutkimuksessa oli vuonna 1986 ilmestynyt Irma Sulkusen tutkimus *Raittius kansalaisuskontona*. Sulkunen tarkastelee varhaista suomalaista järjestäytymistä ja kansanliikettä toimijoidensa omista maailmankuvista ja elämäntilanteista käsin.⁵³ Seuraavana vuonna ilmestyi Henrik Steniuksen *Frivilligt, jämlikt, samfällt*. Teos erittelee Sulkusta laajemmin varhaista järjestäytymistä taustoineen. Steniuksen tarkastelun kohteena on koko 'kansalaisaktiivisuuden' kenttä keskusseuroista paikallisyhdistyksiin, Lauantai-seurasta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, rouvasväenyhdistysten ja raittiusseurojen kautta vapaapalokuntiin sekä ammattijärjestöihin naisosastoineen.⁵⁴ Vuonna 1987 ilmestyi Suomen Akatemian rahoittaman tutkimushankkeen *Kansalaisten järjestäytyminen Suomessa 1820-1920 -kokoomateoksena Kansa liikkeessä*. Sen olennaista sisältöä on eritellä, kuinka "kansanliikkeet loivat kansakunnan" ja "miten suomalaisista tuli suomalaisia".⁵⁵ Kansalaisuusprosessin ja kansakunnan synnyn tarkastelu on jatkunut näihin päiviin. Keskiössä ei kuitenkaan enää ole ollut järjestäytyminen sinällään, vaan erilaiset toimintakentät kansalaistavine ominaisuuksineen. Puoluepoliittisen toiminnan tarkastelu kansakunnan synnyn taustalla on Ilkka Liikasen tutkimuksen aihe.⁵⁶ Eeva-Liisa Lehtonen puolestaan on tarkastellut ajanjakson 1800-1870 maaseudun yleishyödyllistä huvitoimintaa ja huvikulttuurin muutosta säätyläisveitoisuudesta kansanhuvien kautta kansalaishuveihin.⁵⁷

⁵¹ Hauser 1974 (1982), *The Sociology of Art*.

⁵² Klinge 1997, *Keisarin Suomi*. Klinge 1967, *Kansalaismielen synty – Suomen ylioppilaiden aatteet ja järjestäytyminen ilmentämässä yleisen mielipiteen ja kansalaistietoisuuden kehittymistä v. 1853-1871*. Klinge 1967, *Ylioppilaskunnan historia* 1-3.

⁵³ Sulkunen 1986, *Raittius kansalaisuskontona – Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*.

⁵⁴ Stenius 1987, *Frivilligt, jämlikt, samfällt – Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*.

⁵⁵ *Kansa liikkeessä* 1989, toim. R. Alapuro, I. Liikanen, K. Smeds ja H. Stenius.

⁵⁶ Liikanen 1995, *Fennomania ja kansa – Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*.

⁵⁷ Lehtonen 1994, *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi – Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*.

Tärkeä tutkimuksellinen lähtökohtani on luonnollisesti Tampereen historiallinen tutkimus. Väinö Voionmaan vuosina 1903-1907 kirjoittama Tampereen kaupungin neliosainen historia on ansiokas, suomalaisen sosiaali- ja taloushistorian merkkiteos.⁵⁸ Tampereen historiaa alettiin kirjoittaa uudelleen 1970-luvulla. Viljo Rasilan vuonna 1984 valmistunut, ajanjaksoa 1840-luvulta vuoteen 1905 esittelevä osuus on perinpohjainen ja palvelee Tampere-tutkijaa erittäin hyvin.⁵⁹ Rasilan johdolla Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksessa toteutettiin Teollistumiskauden muuttoliike –projektia ja sen Tamperetta käsittelevää osuutta. Tutkimus tuotti paljon tietoa teollisen yhteiskunnan luonteesta.⁶⁰ Ansiokkaita, sosiaalihistoriallisia Tampere-tutkimuksia ovat Pertti Haapalan Tehtaan valossa – Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920 ja Pirjo Markkolan Työläisperheen synty - Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle.

Edellä esitellyt tutkimukset ovat kaikki kuitenkin vain sivunneet omaa tutkimusaiheittani. Työväestöä populaarikulttuureineen ja huvielämän merkitystä työväestön integroijana moderniin yhteiskuntaan tarkastelee ainakin Lynn Abramsin tutkimuksessaan *Workers' Culture in Imperial Germany – Leisure and Recreation in the Rhineland and Westphalia* (1992). Abrams erittelee tutkimuksessaan kansanjuhlia, juopottelua, julkisia huveja, järjestötoimintaa, viihdettä ja urheilua ajanjaksolla 1860-luvulta ensimmäisen maailmansotaan.⁶¹ Abrams toteaa tutkimuksessaan, että ”työväenkulttuuri ei ollut teollistumisen seuraus tai tuotos, vaan vastaus teollistumiseen. Työväenkulttuuri oli luonteeltaan kuin ’amalgamia’ yhteiskunnallisen ja kulttuurisen murroksen aiheuttamassa hampaankolossa”⁶², ts. sosiaalista kittiä.

⁵⁸ Voionmaa 1903-1907 (1.p.), 1929-1935 (2. tark. ja lisätty painos), Tampereen kaupungin historia I-IV.

⁵⁹ Rasila 1984, Tampereen historia II.

⁶⁰ Rasila 1983, 15-19.

⁶¹ Tutkimuksessaan Abrams käyttää vapaa-ajan osa-alueista termejä popular festivals and fairs, drinking, public entertainments and amusements, associational activities, mass amusements ja sports.

⁶² Abrams 1992, 189-195.

II KANSALAISHUVIT 1860-LUVULTA VUOTEEN 1917

A. PATRIARKAALISET HUVIT 1865-1885

1. ELINOLOT JA VÄESTÖ

Modernin suomalaisen yhteiskunnan ja elämäntavan juuret ovat teollistumis-, kaupungistumis- ja kansalaistumiskehityksissä, jotka käynnistyivät 1800-luvulla. Erityisesti 1860-luku oli virranjakaja ja ajankohtaan sijoittui oleellisia muutoksia: autonomia Venäjän yhteydessä oli varsin laaja ja vuonna 1863 säätyvaltiopäivien sallittiin kokoontua yli 40 vuoden tauon jälkeen, talouden merkantilistisia säädöksiä purettiin asteittain ja lainsäädäntöä uudistettiin länsieurooppalaisten mallien mukaan. Vuonna 1866 säädettiin mm. kansakouluasetus. 1870-luvulla jatkettiin liberalistista uudistuspolitiikkaa: kaupunkien kunnallishallinto toteutettiin vuonna 1873 ja elinkeinovapaus vuonna 1879. Elinkeinovapauden yhteydessä lopetettiin ns. laillisen suojelun järjestelmä ja liikkuminen maan sisällä tuli lähes vapaaksi. Raittiusliike voimisti otettaan 1880-luvun mittaan ja vuonna 1888 aloitti valtakunnallinen raittiusliike. Suomen ensimmäinen työväenyhdistys perustettiin Helsinkiin vuonna 1883.¹ Modernisaation edetessä kirkon maallinen ote heikkeni ja muuttuvassa yhteiskunnassa kirkko jäi vain sen erääksi saarekkeeksi.²

Tampereen perustaminen vuonna 1779 liittyi 1700-luvun taloudelliseen nousuun ja kaupungin perustamiasiakirjassa mainittujen erivapauksien avulla kaupungin uskottiin vaurastuvan. Tampere pysyi kuitenkin 1800-luvun alkupuolelle saakka maalaismaisena pikkukaupunkina, jossa asukkaitakaan ei ollut täyttä tuhatta. Tampereen julistaminen vapaakaupungiksi vuonna 1821 merkitsi tehtaille raaka-aineiden ja koneiden tullivapautta. Tämä sai alkuun uuden kehitysvaiheen, jolloin Tampereesta alkoi kehittyä sisämaan suurin teollisuuspaikkakunta. 1800-luvun puolivälissä kaupungissa oli kaksi huomattavaa teollisuuslaitosta, Finlaysonin puuvilatehdas ja (myöh. Frenckellin) paperitehdas. Muutaman vuoden kuluttua perustettiin vielä pellavatehdas konepajoineen, verkatehdas ja mm. tulitikkutehdas.³

¹ Jaakkola et.al. 1994, 357-365. Mäki-Kulmala 1989, 86-87.

² Kortekangas 1965, 318.

³ Telemäki 1979, 6.

Kaupungin kehitykselle erityisen merkittävä oli Finlaysonin puuvillatehdas. ”Finlaysonin tehtaas Tampereella” –teoksessaan (1938) Gustav V. Lindfors kirjoittaa, että ”Finlaysonin puuvillatehdas Tampereella ei ainoastaan ollut maan ensimmäinen, vaan vuosikymmeniä myös sen ainoa todellinen suurteollisuuslaitos, ja se oli myös todennäköisesti ensimmäinen kotimainen yritys, jonka tuotteet laadussa saavuttivat aikakautensa kansainvälisen tason”. Tehtaan perusti vuonna 1820 James Finlayson, mutta hän myi sen vuonna 1835 G.A. Rauchille ja C.S. Nottbeckille. Uudet omistajat laajensivat tehdasta ja varsinainen puuvillateollisuus käynnistyi. Tehtaanjohtajana toimi 64 vuoden ajan vuoteen 1890 eli kuolemaansa saakka Carl Nottbeckin poika, vaimonsa kautta Venäjän keisarillisen hovin jäsen, Wilhelm von Nottbeck. Finlaysonin tehdas oli valtio kaupungissa – eristyneenä kaupunkiyhdyskunnastaan ja muodostaen oman Finlayson-yhteiskuntansa. Työntekijöilleen tehdas tarjosi ruokalan, sairaalan, kirjaston, kirkon, erilaisia tehtaankouluja, lasten- ja vanhainkodin, sosiaalihuoltoa sekä myös omat asuinalueet vuokra-asuntoineen ja harrastustoimintaa luku-, laulu-, soitto- ja näytelmäseurojen muodossa. Ajanjaksolla 1870-1905 työntekijöistä yli 60-70 % oli naisia. 1860-70-luvuilla tehdastyöläisistä lapsia oli 20-25 %. Koulunkäynnin lisääntyessä vuonna 1900 enää kuitenkin noin 4 %.⁴

Teollisuuden myötä kaupungin väkiluku kasvoi. Kun Tampereella vuonna 1850 oli asukkaita kolme tuhatta, oli määrä vuonna 1870 lähes seitsemän tuhatta ja vuonna 1880 Kytälän liitoksen jälkeen jo lähes 14 000. Asukasluvun lisäys oli maamme kaupungeista suhteellisesti suurin. Raskaina 1860-luvun nälkävuosinakin kaupungin väkiluku kasvoi, sillä tehtaas kykenivät tarjoamaan toimeentulon.⁵ Kaupunki sai 1800-luvun jälkipuoliskolla lisääntyneestä väkimäärästä muuttoliikkeen välityksellä noin 70 %. Viljo Rasila on kuvannut kuuden torpparintyttären elämänvaiheita 1870-luvulla, joista neljä työskenteli Tampereen tehtaissa:

”Näistä torpparintyttäristä ensimmäinen on *Johanna* (--- A.S.). Kauas ei Johanna toki lähtenyt. Tyttö oli silloin vasta 11-vuotias. (---) Tuon pikkutyttönä tehdyn ratkaisun jälkeen hänen elämässään ei enää tapahtunut mitään mullistavaa. Kolmentoista ikäisenä hän siirtyi pellavatehtaaseen ja myöhemmin verkatehtaaseen, missä sitten olikin useita vuosikymmeniä. Naimisiin hän ei mennyt, kirkossa hän kävi ehtoollismerkintöjen mukaan varsin ahkerasti ja kuoli vasta vuonna 1928 lähes 80-vuotiaana. *Maria* siirtyi omaan ammattiin 17-vuotiaana, kun hän meni Finlaysonille töihin. Maria ei kuitenkaan viihtynyt tehtaassa, vaan palasi kolme vuotta myöhemmin kotiin ja meni piiiaksi samaan aitolahtelaistaloon, jonka alustalaisena hänen isänsäkin oli. Samaa aikaan tuli taloon rengiksi Karkussa syntynyt Johan eli Juhani, jonka kanssa Maria solmi avioliiton jo seuraavana vuonna. Tämän jälkeen seurasi monessa suhteessa tyy-

⁴ Lindfors 1938, 5-8. Rasila 1984, 265-266.

⁵ Rasila 1984, 206-208.

pillinen renkiperheen elämä. Mies muutti palveluspaikkaa joskus jopa vuosittain ja hänet mainitaan välillä myös itsellisenä ja irtolaisenakin. Perheeseen syntyi kaikkiaan seitsemän lasta. (---) Hän joutui myös omalla tavallaan kokemaan yhteiskunnallisen muutoksen sikäli, että kun ns. laillisen suojelun aika oli ohi ja työvoimasta oli ylitarjontaa, hänen perheensä joutui juuri työnpuutteen takia anomaan köyhäinapua. *Johanna Josefintytär* syntyi Messukylässä vuonna 1848. (---) heti isän kuoleman jälkeen ja juuri 11 vuotta täytettyään hän pääsi Finlaysonille töihin, mutta siirtyi kolme vuotta myöhemmin pellavatehtaaseen (---) Johanna oli pellavatehtaassa kaikkiaan kaksitoista vuotta, mutta kyllästyi sitten ja meni Poriin piiksi. Vaihdettuana useita kertoja isäntää hän kyllästyi siihenkin työhön ja muutti 42-vuotiaana Amerikkaan. *Gustava* (---) muutti rippikoulun käytyään Messukylään ja pääsi pari kuukautta myöhemmin pellavatehtaaseen töihin. Kyttälän liitoksen mukana hänestä tuli tamperelainen. Ollessaan 23-vuotias Gustava sai aviottoman lapsen (---). Lapsesta huolimatta Gustava käsi edelleen työssä pellavatehtaassa, kunnes jo 44 vuotta täytettyään meni naimisiin Lempäälästä Kyttälään tulleen työmiehen kanssa. (---) Avioliitto jäi myös lyhyeksi, sillä Gustava kuoli seitsemän vuotta vihkimisen jälkeen keuhkotautiin.⁶

Elämäntarinat kertovat monenlaisista vaikeuksista. Elämä oli levotonta, toimeentulon perässä siirryttiin paikkakunnalta toiselle, esiintyi kulkutauteja, erityisesti keuhkotauti niitti parhaassa työiässä olevia, imeväiskuolleisuus oli suuri, kaupungissa vallitsi naisenemmistö ja osa naisista jäi tahtomattaan naimattomiksi, asuttiin ahtaasti, esiintyi juoppoutta, rikollisuutta ja prostituutiota. Pertti Haapala on kuitenkin tähdentänyt, että ”tehdas ei ollut tamperelaisen työläiselämän synkkä varjo, vaan loi näkymiä entistä valoisammasta tulevaisuudesta” myös runsaalle lapsi- ja naistyövoimalle.⁷

Samalla kun Tampereesta kehittyi Suomen alkavan teollistumisen keskus, niin siitä muodostui maan ensimmäinen huomattava työväenkaupunki. Vuonna 1870 tehtaalaisten, palveluskunnan ja käsityöläisten osuus kaupungin asukkaista oli 86 %. Sivistyneistön lukumäärä kaupungissa oli hyvin pieni, porvareita vuonna 1870 oli noin 10 % asukkaista.⁸ Luokkarajat olivat selvät. Työväenyhdistysveteraani Tyko Varto on kuvannut tamperelaisia elinolosuhteita ”ennen 1880-luvulla alkanutta valistusaikaa” seuraavasti:

”luokkatunne oli sekä porvariston että työväen taholla aivan selvä ja luokkaraja niin jyrkkä, että sitä ei kumpaisellakaan taholla edes yritetty ylittää. Yksinpä käsityöläismestariakin perheineen olivat jo ’parempia ihmisiä’ eivätkä seurustelleet sen jälkeen, kuin mestarintitteli oli saatu ja jonkinmoinen liike hankittu, enää entisten työtoverien, työläisten kanssa. Heidän tyttäriäänkin nimitettiin jo mamselleiksi ja vaimojaan matameiksi, kun työläistyötöt olivat vain pikkoja ja vaimot –sonskia. Sen vuoksi mestariperheet seurustelivat ainoastaan toistensa kanssa tai pyrkivät vielä heitä ylhäisemmässä asemassa olevien, kauppiaitten, piireihin, joiden

⁶ Rasila 1983, 22-26.

⁷ Haapala 1986, 344.

⁸ Telemäki 1979, 7.

tyttäret jo olivat fröökynöitä ja vaimot frouvia ja jotka jokapäiväisessä puheessaan käyttivät ruotsinkieltä, jota myöskin mamsellit koettivat solkata.”⁹

Jos eri yhteiskuntaryhmien tasa-arvoistuminen eteni hitaasti, niin vielä 1800-luvun puolivälissä oli Tampere suurista tehtaistaan huolimatta elämäntavaltaan ”talonpoikainen ja maalainen kaupunki, jossa ’kaupunkilaisuutta’ löytyi vain ulkokuoreksi”. Maaseutu ja kaupunki eivät dramaattisesti poikenneet toisistaan. Kaupunkilaisilla oli karjansa ja navettansa sekä rekoolinsa ja plantaasinsa.¹⁰ Tammerkoskessa uitiin ja kalastettiin. Näsijärven poukamassa pitivät metsäkanalinnut soidintaan ja kaupungin välittömässä läheisyydessä käytiin susimetsällä.¹¹

2. SÄÄTYLÄISTEN HUVIELÄMÄ

Tampereella säätyläisiä oli vain muutama perhe ja heistäkään von Nottbeckit eivät seurustelleet paikkakuntalaisten kanssa. Finlaysonin tehtaanisännän Wilhelm von Nottbeckin puolison Marie Elise Constance von Mengdenin, joka kuului Baltian maiden ja Venäjän korkeimpaan aateliin ja jonka omaiset jo usean sukupolven ajan olivat olleet Venäjän keisarinnojen hovinaisia, ei sopinut seurustella Tampereen vaatimattomissa porvariskodeissa. Perhe matkusti vuosittain Pietariin syyssesongin alkaessa ja Tampereella he viettivät vain kesänsä ottaen vastaan arvokkaita ulkomaalaisia vieraita.¹² Tutkimuksini taustaksi kerron kuitenkin säätyläisten kansainvälisistä huvitavoista ja niiden suomalaisista muodoista.

Eva-Christina Mäkeläinen kuvaa tutkimuksessaan ”Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella” juuri ’herrasväen’ tapoja. Koska maassamme ei ole koskaan ollut hovia, joka olisi – kuten yleensä Euroopassa – muodostanut seuraelämän keskuksen, muodostivat meillä pääkaupungin säätyläiset (Turku ja Helsinki v. 1812 lähtien¹³) johtavan säätyläispiirin, jonka koostumus juuri pääkaupungin luonteen ja yliopiston panoksen johdosta oli maamme monipuolisin. Kaupungissa kohtasivat aateliset (kartanonomistaja-, virkamies- ja upseeripiirit), akatemian sivistyneistö ja

⁹ Varto 1935, 160.

¹⁰ Voionmaa 1929, 516. Hirsjärvi 1946, 146-147.

¹¹ Kauffman 1967/1902.

¹² Hirsjärvi 1954, 239-241.

¹³ Viipuri oli myös tärkeä huvielämän keskus ja vallan vaihtuessa vuonna 1809 Viipurin huveista pääsivät osallisiksi suomalaisetkin.

aatelittomat kauppiasperheet, jotka vaurastumisensa myötä osallistuivat kaupungin 'ylhäisten' tilaisuuksiin. 1770-luvulla heidän keskuudessaan kehkeytyi kustavilainen epookki. Kustavilaisuuden juuret olivat Ranskan 1600-luvun hovissa. Ruotsin 1700-luvun jälkipuoliskon kuningas Kustaa III muokkasi kuitenkin ranskalaisvaikutteita ruotsalaiskansalliseen suuntaan. Näitä piirteitä olivat ennen kaikkea ruotsalainen teatteri ja ooppera.¹⁴ Mäkeläisen työ esittelee säätyläistapoja kustavilaisajalla, mutta Hirnin artikkeliin ”Seurustelumudot ja julkiset huvit” tukeutuen voi todeta, että huvikulttuurimuodot olivat pääpiirteiltään samoja vielä 1800-luvun mittaan.¹⁵ Aatevirtausten alueella ranskapainotteisuus tosin heikkeni 1800-luvun alkupuolella englantilaisen ja saksalaisen romantiikan virtausten vahvistuessa.

Ketkä sitten olivat säätyläisiä? Kaarlo Wirilanderin mielestä ”säätyläistö oli sääty-yhteiskunnan pintakerroksen kaikki väestöaines yhteensä (aatelisia ja aatelittomia, oppineita ja oppimattomia) eli ts. ’herrasväki’ riippumatta siitä, asuivatko nämä maalla vai kaupungissa, tai siitä, kuuluivatko ne valtiopäivien säätyjaon puitteisiin vai olivatko ulkopuolella.”¹⁶ 1700- ja 1800-luvun esiteollistuneessa Euroopassa aatelisilla oli tärkeitä yhteiskunnallisia tehtäviä. He palvelivat valtiota esimerkiksi virkamiehinä ja sotilaina ja heidän kulttuurinsa oli luonteeltaan johtava ja ylikansallinen. Nimenomaan venäläinen aateli oli 1900-luvun alkuun merkittävä yleiseurooppalainen kulttuurivaikuttaja, mutta Venäjällä, Suomen suuriruhtinaskunta oli säätyläiskulttuurin osalta perifeerinen alue.¹⁷ Suomessa aateliset olivat keskittyneet lähinnä maan lounais- ja eteläosiin. Ajanjaksolla 1728-1870 säätyläistön lukumäärä Suomessa kaksinkertaistui alle 12.000 henkilöstä noin 26.000:een.¹⁸

Sääty-yhteiskuntaa tiukasti koossa pitävänä runkona on pidetty erioikeuksien ja kuninkaanvaikutusten varaan rakentunutta nelisäätylaitosta. Järjestelmä jakoi Ruotsin kuninkaan alamaiset ja autonomisen Suomen Suuriruhtinaskunnan asukkaat vuoteen 1906 saakka neljään ryhmään: aateliin, papistoon, porvaristoon ja talonpoikaissäätöyn. Edellisen poliittisen jaon lisäksi esiintyi monenlaisia sosiaalisia jakoja. Olennaista kuitenkin on, että ihmiset suhtautuivat toisiinsa ’säädyyttäin’. Säätylaitoksen järkkymättömyyden takasi aatehistoriallinen tausta. Pappien kolmisäätyoppia noudattanut sanoma, vuosisadasta toiseen jatkunut julistus säätyjen jumalallisesta alkuperästä, käskyvallan ja käskynalaisuuden ehdottomista suhteista, kaiken ole-

¹⁴ Mäkeläinen 1972, 223-226.

¹⁵ Hirn 1980, 487-502.

¹⁶ *ibid.*, 34-35.

¹⁷ Lieven 1992, 243-244.

¹⁸ Wirilander 1974, 465, 125.

vaisen arvonmukaisesta porrastuksesta kansan kerroksiin saakka leimasi yhteiskunnan staattiseksi ja patriarkaaliseksi. Sääty-yhteiskunta oli 'säädetty' yhteiskunta. Säädynmukaisuutta pönkitettiin monin tavoin. Erittelyn perusteita etsittiin temperamenteista ja eroja korostettiin arvoilla, asenteilla ja tavoilla, jotka ammatteja, kouluttautumisia, asumistapoja, vaateparsia ja huveja myöten olivat erilaisia.¹⁹

Säätyläiskulttuuri oli ennen kaikkea seurustelua seurapiireissä. Yhtäältä perhe- ja vuotuisjuhlat antoivat tähän mahdollisuuden, samoin kuin kokoontumiset konserttien ja teatterin merkeissä ja virallisemmatkin hovit kuten hallitsijavierailut. Perhejuhlista merkittävänä vietettiin ristiäisiä, kihlautumista, häitä ja hautajaisia. Perhejuhliinkin olennaisena piirteenä liittyi seurustelu päivällisineen ja seurustelujuomineen sekä tanssiaiset. Vuosittaisia juhlapyhiäkin käytettiin nimenomaan vierailujen toimeenpanoon. Esimerkiksi joulunvietto oli seurapiirien välistä kyläilyä jouluruokineen ja -leikkeineen. Niin joulun kuin juhannuksenkin viettoon kuului myös salonkimusiikkia ja -tansseja tai piirileikkejä tilanteen vaatimalla tavalla. Juhannusjuhlissa saatettiin talonpoikaisväki ottaa mukaan leikkimään juhannussalon ympärillä.²⁰

Pääkaupungin seurapiireillä oli juhlittavanaan paitsi muutamia hallitsijavierailuja, myös muitakin kuninkaallisia tai keisarillisia juhlia, esimerkiksi kruunajaisia ja nimipäiviä. Näiden juhlien muodollisuuksiin kuuluivat puheet, juhlaillalliset, kunnialaukaukset, juhlaavalaistus ilotulituksineen ja tiukasti säännellyt assemblé-tanssiaiset tanssijärjestyksineen. 1700-luvun lopulta tuli tavaksi viettää julkisia juhlia, jolloin seurapiirien oli mahdollisuus laajentua keskiluokkaan päin. Tanssiaisista muodostuikin instituutio, joka mahdollisti säätyläisten ja porvariston lähentymisen seuraelämässä. Tuli nimittäin tavaksi, että assemblét järjesti varakas porvaristo ja niihin oli vapaa pääsy kaikilla, jotka maksoivat säädetyn pääsymaksun ja olivat pukeutuneet asianmukaisesti.

1800-luvulle tultaessa musiikki ja teatteri olivat vallanneet merkittävän aseman suomalais-sakin salonkielämässä. Turussa Aurora-seura otti vuonna 1773 ohjelmaansa musiikin harjoittamisen ja esittämisen. Aluksi musiikkiesitykset olivat yksityisiä, mutta vuodesta 1790, jolloin Turun Soitannollinen Seura perustettiin, järjestettiin julkisia konsertteja. Otto Andersson kertoo, että 1800-luvun alusta alkaen kuorolaulu oli tärkeä salonkihuvimuoto niin Turussa

¹⁹ Wirilander 1974, 15, 28-29, 39, 45, 57.

²⁰ Mäkeläinen 1972, 85-112. Hirn 1980, 487-492.

kuin Helsingissäkin.²¹ Teatterilla on pitkät perinteet rokokoo-ajan Euroopassa. Kuningas Kustaa III oli erityisen kiinnostunut teatterista. Suomessa teatterin alku oli vierailevia ruotsalaisia teatteriseurueita julkisine näytäntöineen, oli myös harrastelijoiden kotiteattereita ja näytelmäesityksiä esimerkiksi akateemisten juhlien yhteydessä. Vähitellen julkisia huveja oli niin paljon, että alettiin puhua syys- ja talvihuvikausista.²²

Kaiken kaikkiaan säätyläiselämän käsitettiin olevan ”miellyttävää vallattomuutta” eli käytännössä vierailuja, kutsuja, huviretkiä ja sotilasparaateja. Huviretkiä tehtiin yhtäältä luonnon helmaan, mutta varakkaimmat matkasivat myös ulkomaille ja keskieurooppalaisista terveyslähteistä muodostui kesänvietto- ja huvittelupaikkoja. Peli-illat, päivälliset, tanssiaiset, konsertit, teatteriesitykset olivat samat, joihin oli totuttu seuralämän varsinaisena sesonkiaikana, syksystä kevääseen. Säätyläistön elämäntapa aiheutti myös konflikteja. Seurapiirien nautintoaineita olivat kahvi, tee, kaakao, viinit, tuontihedelmät, kaviaari ym. Ylellisyyselintarvikkeiden tuontia säädeltiin ja ylellisyysasetusten avulla yritettiin rajoittaa myös ulkomaisten silkien, samettien ja pitsien tuontia. Elämä oli ”muodikkuutta ja asetuksien uhallakin ylellisyyttä”.²³

3. KANSANOMAINEN HUVIKULTTUURI

Erityisesti maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa elämä on hyvin pitkälle kytketty vuoden sykliseen kiertoon. Sääät luovat puitteet elolliselle luonnolle ja sen mukana ihmisten toimeentulolle. Vuosien pituus on sama toistuvine vuodenaikoineen ja työvaiheineen. Siksi onkin luonnollista, että turtumisen välttämiseksi oli vuosisatojen kuluessa luotu keinoja työn ja elämän keventämiseksi. Vanhimpien merkkipäivien taustalla ovat vuoden pisin ja lyhyin yö sekä tausauspäivät. Erittäin voimakas on ollut kristillisen kirkon vaikutus 300-luvun alusta lähtien merkkipäivien ja niihin liittyvän kansanperinteen muodostumiseen.²⁴ Kalendaarijuhlat toistuvat säännöllisesti, mutta ne ajoittuvat alkuvuoteen päätepisteensä juhannus joulunaikaa lukuun ottamatta. Loppuvuodeksi jää vähän juhlia. Tämän aukon ovat täyttäneet erilaiset sato vuoden työjuhlat, paikallisjuhlat (Länsi-Suomessa kirkkopyhät, esimerkiksi Lempäälässä Bir-

²¹ Andersson 1947, 11-20.

²² Mäkeläinen 1972, 150-208. Hirn 1980, 492-499.

²³ Mäkeläinen 1972, 113, 131, 209.

gitan päivä 23.7.) ja pestuupyhien vietto²⁵, joten työ ja juhlat ovat jakaantuneet melko tasaisesti vuoden varrelle. Suomen sisällä on kulkenut monenlaisia jakoja. Rakennemuutosten vanhin raja erotti sisämaan pyyntiyhteisöt ja Suomenlahden rannikoiden alkavat viljelykylät, myöhemmin vastakkain ovat olleet läntinen talonpoikaiskulttuuri ja savolais-karjalainen kasvikulttuuri. 1800-luvun osalta länsi- ja itäsuomalaisien sekä karjalaisen kulttuurialueiden välillä oli rakenteellisia eroja.²⁶ Seuraavassa esitellyt vuotuis- ja työnjuhlat on esitelty länsisuomalaisien perinteiden mukaisina.

Työjuhlat olivat paikallisia eli liittivät yhteen naapuruksia, joskus kyläkuntia. Niitä vietettiin kuitenkin säännöllisesti ja kautta maan. Työjuhlia olivat töiden alkajaisiksi vietetyt juhlat, esimerkiksi madontappajaiset, jotka sijoittuivat kevääseen kylvökauden alkuun ja karjan uloslaskiaisiin. Samoin töiden tai talkoiden lopettajaisiin liittyi juhlia, esimerkiksi elotalkoot tai harjannostajaiset, joihin liittyi yhteinen ateria, viinan juontia ja mahdollisesti tanssia ja leikkejä. Työjuhlia olivat myös erilaiset valvojaiset, esimerkiksi mallassauna, jolloin työteki- jöitä pidettiin hereillä huvittelun avulla.²⁷

Työjuhlat noudattivat luonnon määräämää järjestystä, kun taas vuotuisjuhlat muodostivat kalenteriin sidottujen perinteisten juhlien sarjan. Valtaosa näistä on muualta saatua perinnettä ja sisältää kerrostumia ja vaikutteita pakanallisesta ja katolisesta, mutta myös nuoremmasta kirkollisesta perinteestä. Vanha jouluaika alkoi Tuomaan päivän aikoihin (noin 20.12.) ja loppui Nuutin päivään (noin 10.1.). Nuutin päivä lopetti joulurauhan, joten se oli luonteeltaan rieha- kas. Laskiainen on peräisin katoliselta ajalta ja merkitsi laskeutumista paastoon. Laskiaisesta alkanut paasto päättyi pääsiäisenä, jolloin uudestaan syötiin hyvin, kuten vielä laskiaisenaikin. Helluntai oli tärkeä juhla. Silloin poltettiin helavalkeita tarkoituksena karkottaa pahoja voimia, jotka olisivat häirinneet kylvöjä. Tällainen juhla on myös Ritvalan Helkajuhla. Juhannus oli yöttömän yön juhla ja siten erilaisten taikojen tekemiselle otollista aikaa. Mikkelin päivään mennessä sadonkorjuu oli ohi ja silloin alkoi palkollisten vapaaviikko eli runtuviikko. Pestuupyhien aikana palkolliset viettivät työvuoden jälkeistä lepoa, ja jonka aikana solmittiin viimeistään uudet vuotuiset työsopimukset. Nykymuotoinen joulukuukaus on pääsisällöltään kristillistä perinnettä. Vanha satokauden päättäjäisjuhla oli kekri, jonka viettomuodot ovat siirtyneet

²⁴ Vilkuna 1990, 9.

²⁵ Sarmela 1994, 89-90, 92.

²⁶ *ibid.*, 24-28.

²⁷ Vuorela 1975, 605-627, 726-739.

joulumenoiksi. Joulu on levinnyt meille skandinaavisena lainana. Skandinaviassa joulu oli aikanaan ollut myös satokauden, lähinnä viljanpuinnin lopettajaisjuhla.²⁸

Kansanomaiset talonpoikaistavat huveineen olivat maaseutukulttuuria. Sata vuotta sitten kaupunkilainen ja maalainen elinpiiri eivät suuresti eronneet toisistaan. Myös kaupungin porvarit ja mahdollisuuksiensa mukaan käsityöläiset elivät omavaraisuuteen perustuvan varastotalouden varassa: he viljelivät maata, pitivät karjaa ja heillä oli avarilla tonteillaan useimmiten samat talousrakennukset kuin talonpojilla. Erot eivät korostuneet vielä silloinkaan, kun kaupunkiin alkoi syntyä teollisuuslaitoksia. Elintavoissa oli siis yhtäläisyyksiä, mutta oli myös erilaisuuksia. On sanottu, että siihen pieneen muuttokuormaan, joka käsitti kaupunkiin teollisuuden palvelukseen siirtyvän köyhän torpparin koko omaisuuden, sisältyi paljon muuta: kaikki ne perinteiset tavat ja tottumukset, jotka hän oli maaseudun miljöössä elämäntavakseen omaksunut.²⁹ Tampereen työväestö siis edelleen harrasti maaseudun talonpoikaishuvitapoja ja säätyläiset pidättäytyivät omissaan. Kaupunkimainen yhteiselo kuitenkin toi mukanaan uusia instituutioita, jotka vähitellen sulauttivat tapoja toisiinsa. Syntyi kaupunkikulttuuri, jonka olennainen uusi piirre oli sanomalehdistön mainostamat julkiset hovit.

4. PATRIARKAALISET HUVIT

Tampereen teollisuuden käynnistäjät olivat porvareita, käsityöläisiä ja muutama aatelinen. Teollisuuden työväki oli puolestaan maalaisrahvasta ja valtaosa tehtaiden työväestä oli naisia ja lapsia. Vilkastuva elämä toi mukanaan virkamiehet ja palveluammatit. Kaupunkikulttuurissa oli mukana aineksia talonpoikais-, kotimaisista ja kansainvälisistä porvari- ja säätyläisperinteistä. Kutsun ajanjakson 1865-1885 huveja patriarkaaliseksi, koska ne olivat sivistyneistön toimeenpanemia, mutta rahvaalle suunnattuja. Rahvas oli niissä toivottua huviyleisöä. Isäntävallan ilmaantuminen huvielämän puolelle ei Tampereen yhteiskunnallisessa tilanteessa ole yllättävää, sillä 1800-luvun jälkipuoliskolla Tampereella nuoren väestön osuus oli huomattavasti suurempi kuin koko maassa yleisesti ja erityisesti 1870-luvulla Tampereen väestöstä 71,7 % oli alle 29-vuotiaita. Tällöin Tampereen koko väestöstä viidennes oli 16-24-vuotiaita

²⁸ *ibid.* 84-90. Talve 1980, 192-201.

²⁹ Vuorela 1975, 5-6.

nuoria naisia. Rasilan mukaan ”tämä viidennes oli näkyvämpi kuin mitä tuo suhdeluku olisi edellyttänyt, sillä jos jätämme lapset omaan ryhmäänsä katukuvassa, lähes joka kolmas vastaantuleva kaupunkilainen kuului tuohon nuorten naisten ryhmään”.³⁰ Huvien yleisesittely on taulukossa 2. Esittelen huvien lukumääriä kahden lähteen avulla niiden keskinäisen poikkeavuutensa vuoksi. Viranomaisten verotusasiakirjat eivät tunne kaikkia niistä huveista, joita Tampereen Sanomat mainostaa. Yksi selitys on, että osa huveista oli eri seurojen jäsenille suunnattuja ja siten ilmaisia. Ilmaisuuden vuoksi niistä ei ilmeisesti kannettu myöskään veroa, eivätkä ne täten olleet mukana verotilastoissa.³¹ Esittelen jatkossa huviaineistoa vuosikymmen kerrallaan viittaamalla taulukointiin ja Tampereen Sanomien otosvuosiin, jotka ovat ohessa liitesivuina. Pyrkimyksenäni on tuoda esille kulloisenkin vuosikymmenen huvielämän pääpiirteet ja muotioikut. Lopuksi pohdiskelen huvien säädynmukaisuutta ja patriarkaalisuutta.

TAULUKKO 2. Tampereen julkisten huvien lukumäärät ja lajit Tampereen Sanomien huvi-mainosten sekä vaivais- ja työhuonetilien (v-tilit) mukaan ajanjaksolla 1865-1885.³²

	1865 v-tilit	1867 TS	1870 TS (v-tilit)	1875 TS (v-tilit)	1880 TS (v-tilit)	1885 TS (v-tilit)
konsertit	4	3	6 (5)	5 (4)	24 (10)	11 (8)
soittoa, laulua		1		4	22	15
teatteri	8	7	12	40 (39)	23 (26)	4 (7)
seuranäytelmät					7	4
soirée (iltahuvit)	8	6	7 (7)	5	32 (1)	28
bal (tanssiaisat)				2 (2)	5	1
arpajaiset			1	2	4 (1)	2
naamiaisat					2	2
sirkus						(1)
silmänkääntäjä			10 (10)	1 (1)	6	3
varietee					8 (3)	7
pantomiimi ym.		6		2	3	4 (1)
palokuntajuhlat				3 (2)	4	8
raittiusjuhlat						15
kansanvalistusseurajuhlat					4	1
urheilutapahtumat					2	5
lastenjuhlat					3	2
suurmiesmerkkipäivät					5 (1)	1
iltamat						17
Huvit/vuosi	20	23	36 (22)	64 (48)	154 (42)	130 (17)
verokertymä mk (v-tilit)	68.8		75.68	165.12	147.92	55.04

³⁰ Rasila 1984, 219-220.

³¹ Selitystä erolle sen sijaan eivät tarjoa muutokset verotuskäytännöissä, sillä verotaksat (vaivais- ja työhuone-maksu 3,44 mk ja kehruuhuonemaksu 1,92 mk) pysyivät samana koko tutkimusajan.

³² Räkning öfer de medel, som för Fattig- och Arbetshusfonden uppburits i Tammerfors stad år 1865, 1870, 1875, 1880 ja 1885 ja Tampereen Sanomat vsk. 1867, 1870, 1875, 1880, 1885.

Huvit lisääntyivät määrällisesti kuusikertaisiksi ajanjaksolla 1865-1885, tosin Tampereella oli vielä 1880-luvullakin vähän huveja verrattuna muihin suuriin suomalaisiin kaupunkeihin. Vuoden 1885 Senaatin tiliarkiston vaivais- ja työhuonerahaston tilit osoittavat, että Turun huvitilitykset olivat kymmenkertaiset, Helsingin lähes viisikymmenkertaiset ja Hämeenlinnan kaksinkertaiset saman vuoden Tampereen huvitilityksiin nähden.³³ Tamperelaisten huvien vähäisyydellä oli syynsä. Taustalla oli yhtäältä säätyläisseurapiirien suppeus ja toisaalta teollisuuselinkeinosta tehdaspaloineen, raaka-aine- ja markkinointivaikeuksineen juontuvat ilmiöt, esimerkiksi ankara työnteko ja köyhyys. Tampereen Sanomat on kuvannut tamperelaisia tuntoja vuonna 1867 seuraavasti:

”Näyttelijä Nyman, joka käwi täällä wiime vuonna näytelmiä antamassa, uhkaa, miten ilmoitusten seassa luetaan, taas piakkoin tulla tänne koettamaan, onko tamperelaisilla vielä markkoja liikennemässä. Meidän täytyy suoraan tunnustaa, että tällaisina köyhinä aikoina mieluiten olisimme kaikkia huwittelijoita wajaalla.”³⁴

Ajanjaksolla 1865-1885 tamperelaiset huvit määrällisen kasvun lisäksi monipuolistuivat. Perinteisten säätyläisten soirée-iltahuvien ja bal-tanssiaisten, kotikonserttien ja teatterivierailujen lisäksi 1870-luvulla huvirepertuaariin ilmaantuivat säätyläisvetoiset arpajaisiltahovit sekä Kansanvalistusseuran Tampereen haaraosaston ja Vapaapalokunnan kansanhovit. 1870-luvun lopulta esiintyi myös tehtaalaisseurojen soittajaisia, laulajaisia ja seuranäytelmiä. 1870-luvun merkittävä huviuutuus oli Suomalaisen Teatterin vierailut vuodesta 1872 alkaen. 1880-luvun soitannollisten huvien mahdollistaja oli kapellimestari Ernst Schnéevoigt orkestereineen. Ensimmäisiä urheilutilaisuuksia olivat yhteisluistelut.

4.1. 1860-LUKU

1860-luvulla tamperelaista elämää järkyttivät suuret nälkävuodet, mutta toisaalta kaupungissa oli vireää teollistumista: perustettiin Frenckellin paperitehdas ja kirjapaino sekä lukuisia väkiviinatehtaita kotipolton tultua kielletyksi.³⁵ Rahvaan huvit olivat juopottelua vaarinkaljakapakoissa miesporukoissa ja yksityisiä nurkka- ja lotteritansseja sekä markkinahuveja hoijakoi-

³³ Vuoden 1885 vaivais- ja työhuonerahaston tilien mukaan Tampere tilitti kruununkassöörille 55.04 markkaa. Samana vuonna Turku tilitti 550.40 mk, Helsinki 2.253 mk, Porvoo 89.44 mk, Hämeenlinna 106.64, Jyväskylä 61.92 ja Kuopio 316.48 mk.

³⁴ TS 1.10.1867.

³⁵ Rasila 1984, 22-23.

neen.³⁶ Tamperelainen juhlatapa, vaikkakaan ei julkinen, olivat niittyjuhlat. Ne olivat pella-vatehtaalaisten yksityinen kesäjuhla, jonka patruuna von Nottbeck järjesti työväelleen. Niitä järjestettiin jo ainakin 1860-luvun alkupuolella ja niiden ohjelmaan kuului Maamme-laulu ja muita isänmaallisia lauluja, erilaisia kilpailuja pussijuoksusta alkaen ja tarjoilua. 1870-luvulla juhlassa lauloi tehtaan oma lauluseura ja ainakin pari kertaa 1870-luvulla oli Hämeenlinnasta tuotettu 16-miehininen venäläinen soittokunta soittamaan oman kaupungin soittajien lisäksi. Naiset saivat juhlassa kahvia ja vehnäkakkua, miehet olutta.³⁷ Vuosi 1867 oli kuitenkin poikkeuksellinen ja tällöin Tampereella saivat alkunsa, myöhemminkin hyvin suosittu huvimatkat.

”Täköläisellä pumpulitehdasyhtiöllä on ollut tapana joka vuosi jonakin kauniina kesäpäivänä walmistaa työväellensä pidolliset huwitukset ulkona kedolla, jolloin wäki on huwitellut tanssilla ja leikkiä lyömällä sekä wäelle tarjottu wirwokkeeksi kahwia ja olutta. Katsoen nykyajan yleisesti wallitsewaan hätään ja kurjuuteen, ei yhtiö juljennut tänä vuonna pitää tawallisia pitoja, wälttääksensä sitä epäsointua, jonka olisimat waikuttaneet toisella riemu, tanssi ja runsas ruumiillinen nautinto mutta toisella puolella räpäleisiin waatetetut ja nälästyneet kerjäläisjoukot. Sen sijasta pani yhtiö huwimatkan toimeen. Wiime lauwantaina kello 7 j.pp. lähti sitä warten Mustanlahden rannasta kaksi höyrywenettä ’Dagmar’ ja ’Jalo’, kumpikin wetäen perässänsä suuren proomun, wäellä täysi lastattuina. Yhteensä oli wähä yli 1.500 henkeä wäkeä. Matka meni Muroleeseen, weneitten sekä meno- että paluumatkalla Teiskoon poiketen. Yhtiön kustannuksella tarjottiin kahwia niin paljon kun jokainen mieli, ollen jokaisen oikeutena, joka tahtoi, ottaa mukaansa muita wirwoituksia. Sunnuntai-ehtoolla kello 8 palasi wäki joukko kaupunkiin hyvin tyytywäisenä, yksimieleisesti myöntäen, että matka oli ollut erinomaisen hupainen. Waikka näin suuri wäkijoukko yhteensä oli lystäilemässä, käwi kaikki siiwosti ja ilman mitään epäjärjestystä.”³⁸

Julkisen huvikulttuurin kannalta 1860-luvun Tampere oli kuitenkin perin hiljainen. Vuosien 1865 ja 1867 julkiset hovit olivat yhtäältä perinteisiä salonkisia iltahuveja ja toisaalta vierailuvia ruotsinkielisiä teatteriseurueita ja joitakin solistikonserttoijia. Kaupungissa vaikutti myös oma muusikko, kapellimestari Oskar Scharlin, joka oli muodostanut yhdessä sukulaistensa kanssa kuusimiehisen orkesterin.³⁹ Scharlinin orkesteri toteutti pääosan kaupungin konserteista, *soittajaisista*, erilaisista *soiréista* ja *bal-tanssiaisista*.⁴⁰ 1860- ja 1870-luvun julkiset

³⁶ Varto 1935, 160-161. Tammerkoski (TK) 1941/4, 141-143. TK 1996/4, 13-15.

³⁷ Rasila 1984, 669.

³⁸ TS 6.8.1867.

³⁹ esim. Rasila 1984, s. 698. Scharlinin veljeksiä oli viisi ja heistä tunnetaan nimeltä kolme: Jeremias, Oskar ja Johan. Scharlinien kapelli oli kuusimiehininen. Orkesterin muodostivat isä ja viisi poikaa. (Sajakorpi 1982, 15-18.)

⁴⁰ Scharlinin orkesterin konsertit olivat nimeltään En Musikalisk Soirée tai En Musikalisk Mark-Soirée ja heidän ohjelmistossaan oli esimerkiksi Mozartin Don Juan –alkusoitto. Mark-Soiréet olivat konsertteja, jotka olivat saaneet nimensä pääsymaksun mukaan, joka oli aikuisilta yksi markka. (ks. Liite 1, s.1.) Scharlinien orkesteri säesti myös julkisia huveja, joiden nimi oli ’bal’. Tanssiaiset järjestettiin Joselinin salongissa eli Seurahuoneella ravintolan toimesta.. (Ks. Liite 1, s.1.)

huvit olivat tarkoitettu pääasiassa porvarisäätyisille. 1870-luvulla syntynyt Tyko Varto on kertonut⁴¹:

”Kyseisenä aikana oli Tampereellakin kyllä yleisiä huveja, joita pidettiin ’susiteetissa’ tai kylpylaitoksen tanssipaviljongissa kosken rannalla, mutta ne olivat pelkästään porvaristoa varten, korkeintaan niihin voivat mennä käsityöläismestarien perheet, jotka jotenkin osasivat puheessaan käyttää ruotsia. Jos oli niin rohkea työläinen, että meni sinne ’herrasväen joukkoon’, katsottiin hänet huveista ulos, ja itsellään työväellä ei ollut minkäänlaisia julkisia huveja ennen vuoden 1880 jälkeen alkanutta valistusaikaa.”⁴²

Jos oli kaupungissa vähän huveja, niin oli myös huvipaikkoja. Pääosan tilaisuuksista järjesti herra Joselin salongissaan. Salongista alettiin 1870-luvun mittaan yhä yleistyvämmiin käyttäenimeä Seurahuone.⁴³ Tampereen Seurahuone rakennettiin vuonna 1864 ja alusta lähtien se sisälsi juhlahuoneiston. Vuonna 1889 juhlahuoneistoon tehtiin laajennus, rakennettiin näyttämö ja lehterit, joten se soveltui erilaisten näytäntöjen tarpeisiin. Laajennuksen jälkeen teatteriinkin mahtui yleisöä viisisataa henkilöä.⁴⁴ Varto mainitsee tekstissään kylpylaitoksen tanssipaviljongin. Vesijohdottamassa kaupungissa kosken ranta, jossa vettä oli riittävästi tarjolla, oli sopiva paikka kylpylälaitokselle. Siellä annettiin monenlaisia vesihoitoja ja jossa kävi muualtakin maasta kylpyvieraita. Kylpylaitoksen välittömään läheisyyteen perustettiin 1880-luvulla Schweitzerin kesäravintola⁴⁵

1860-luvulla julkisten huvien ilmoitukset olivat pääosaltaan ruotsinkielisiä, osittain ja osaksi suomennettuja. Tilanne jatkui tällaisena 1880-luvun puoliväliin saakka. Huvien selostukset uutispalstoilla olivat alusta lähtien kuitenkin suomeksi, sillä TS oli suomenkielinen lehti. Kyseisenä aikana suomen kielessä ei ollut vakiintuneita sanoja uusien kontinentaalisten huvien nimeämiseksi. Esimerkiksi lokakuun 6. päivän sunnuntaiksi vuonna 1867 ilmoitettiin pidettäväksi *Tampereen kirkossa Hengellinen Ääni- ja Urku-soitanto*. Sama konsertti ilmoitetaan ruotsin kielellä *Söndagen den 29 September i Tammerfors kyrka En Andlig Vocal- och Orgel-Konsert*. Vierailunäytelmien nimet samoin kuin konserttien ohjelmistoluettelot ilmoitettiin ruotsiksi.⁴⁶

⁴¹ Tampereen työväenyhdistys 50-vuotias, 1936, 171.

⁴² Varto 1935, 160.

⁴³ E. Joselin oli Seurahuoneen omistaja kauppias Oskar Branderin jälkeen. (Rasila 1984, 675.) Joselinin perheellä oli ravintola myös Pyynikillä vuodesta 1866 lähtien. (Rasila 1984, 674.)

⁴⁴ Rasila 1984, 676.

⁴⁵ TK 1961/11-12, 46.

⁴⁶ TS vsk. 1867 ja 1870. (ks. Liite 1, s. 1-2.)

4.2. 1870-LUKU

1870-luvulla huvielämä hieman vilkastui, mutta julkiset hovit olivat pääasiassa samoja kuin 1860-luvulla eli ruotsin kielellä mainostettuja *konsertti-* ja *teatterivierailuja* sekä Scharlinien orkesterin säestämiä *tanssihuveja*. 1870-luvulla syntyi seurojen perustamisen vanavedessä myös uusia huvi-innovaatioita, kuten *arpajaisiltahuveja*, *laulajaisia* ja *palokuntajuhlia*.

Teatterin piirissä 1870-luvusta muodostui virranjakaja. Tällöin Suomalainen Teatteri vieraili Tampereella ensimmäisen kerran vuonna 1872 ja toisen kerran vuonna 1875. Kaarlo Bergbom perusti Suomalaisen Teatterin Helsingissä toukokuussa 1872 Aleksis Kiven Lean suomenkielisen esityksen menestyksen innoittamana.⁴⁷ Tampereella Teatteri esitti ensimmäisellä pariviiikon mittaisella ja toiselle kuukauden mittaisella vierailullaan yhteensä kolmisenkymmentä suomenkielistä näytelmää.⁴⁸ Seurahuoneen salin TS ilmoitti esitysiltoina olleen vuoden 1872 vierailun aikana joko täynnä tai melkein täynnä.⁴⁹

”Suomalainen teatteri sai hartaita katselijoita täpösen täyden salin ja saavutti kaikkien suosion, innostutti kaikkien sydämet ja wiehätti mielet. Sittemmin se on antanut näytäntönsä tiistaina, torstaina, perjantaina ja eilen, sunnuntaina. Joka kerta on ollut wäkeä niin paljo kun waan on huone wähänkin wetänyt. Etenkin torstaina ja sunnuntaina, jolloin olivat halkaista huoneen ja tulijoita olisi ollut melkein toinen mokoma. Mieltymyt, innostus, käsien taputukset ja esiinhuudot ovat joka kerta olleet kiihkeät. Joutavia kehumatta täydymme sanoa, että tämä on paras näyttelijäseura, mitä on Tampereella koskaan ollut.”⁵⁰

Pellava- ja verkatehtaan työoloja ja tehdastyöväen sivistysharrastuksia 1800-luvun jälkipuoliskolla kuvaavassa teoksessaan Unto Kanerva kertoo, että ”Suomalaisen teatterin Tampereen-vierailut eivät merkinneet vain hetken huvia, vaan niillä oli vastaisuuteen nähden huomattava vaikutus. Ne panivat vireille Tampereen tehdastyöväen näytelmäharrastukset”. Kanerva jatkaa, että ”Susiteetin näytäntöjä seuraamassa oli moni tehtaanmies ja –nainen, vaikkakin usea tehtaalainen piti niitä itse paholaisen aikaansaannoksina”.⁵¹

1870-luvun tamperelainen huviiuutus olivat *arpajaisiltahovit*, joita täälläkin järjesti rouvasväenyhdistys. 1870-luvun puolivälistä arpajaisia järjestivät kuitenkin paikalliset seurat, ensimmäisenä Pellavatehtaan Lauluseura. Suomalaisen sivistyneistön olivat herättäneet harras-

⁴⁷ Rajala 1991, 23.

⁴⁸ Rasila 1984, 701 myös esim. Kanerva 1972, 309.

⁴⁹ TS 27.4., 4.5., 11.5., 18.5., 25.5., 1.6., 8.6. ja 15.6.1875. (Ks. Liite 1, s. 2-3.)

⁵⁰ TS 16.12.1872

⁵¹ Kanerva 1972, 309.

tamaan vapaaehtoista hyväntekeväisyystoimintaa eurooppalaiset esikuvat. Useissa Euroopan kaupungeissa kristillinen palvelutyö oli saanut moni-ilmeisiä muotoja, esimerkiksi jo 1500-luvulla Amsterdamissa järjestettiin hyväntekeväisyysarpajaisia, joiden tuotolla autettiin orpokoteja ja köyhäinhoidon laitoksia. Periferisessä Suomessa filantropian perinteisiin tutustuttiin 1830-luvulta lähtien lähinnä kristillisen lähetystoiminnan sekä Viipurin ja Pietarin aateli-naisten hyväntekeväisyystoiminnan kautta. 1800-luvun jälkipuoliskolla suomalaisen sivistyneistön herätti pelko pauperismin vaaroista ja rouvasväenyhdyksetkin harjoittivat hyväntekeväisyyttä patriarkaalisen huolenpidon näkökulmasta. Rouvasväenyhdistyksiä perustettiin 1840-luvulta lähtien ja Tampereen yhdistys perustettiin vuonna 1860.⁵² Tampereella rouvasväenyhdistys ei kuitenkaan toiminut vilkkaasti ainakaan huvijärjestäjänä, vaan tamperelaisella hyväntekeväisyydellä oli omat muotonsa. Tampereella rouvasväenyhdistyksen syntyaikoihin tehtaanisäntien ohjauksessa perustettiin tehdaskohtaisia sivistysseuroja. Yleishyödyllisten arpajaisien ja laulajaisien järjestäjinä kunnostautuivat nimenomaan seurakunnat. Juhlia mainostettiin suomeksi ja näihin iltahuveihin ja arpajaisiin houkuteltiin ja tarvittiin yleisöksi nimenomaan rahvasta. Lokakuussa vuonna 1870 Pellavatehtaan Lauluseuran lainakirjastonsa hyväksi pidettävät arpajaiset esiteltiin seuraavasti:

”Jokaisen ihmisen welvollisuus on edistyä. Jos hän ei tätä tee, niin hän rikkoo Luojan sääntöä vastaan. Hyvien kirjain lukeminen on myöskin yksi keino edistykseen. Niiden wiljeleminen antaa ihmiselle siwistystä ja on ihmisen ajallinen ja ijankaikkinen onnellisuus. Mutta kun wähempi waraisen on mahdoton saada omilla waroillansa niin paljo kirjoja, kuin olisi halu lukea, niin tästä seuraa senmoisen kirjakokouksen wälttämättömyys, josta woipi saada kuka hyvänsä rahatta hyödyllistä lukemista. Tämöistä kirjakokousta sanotaan lainakirjastoksi...”⁵³

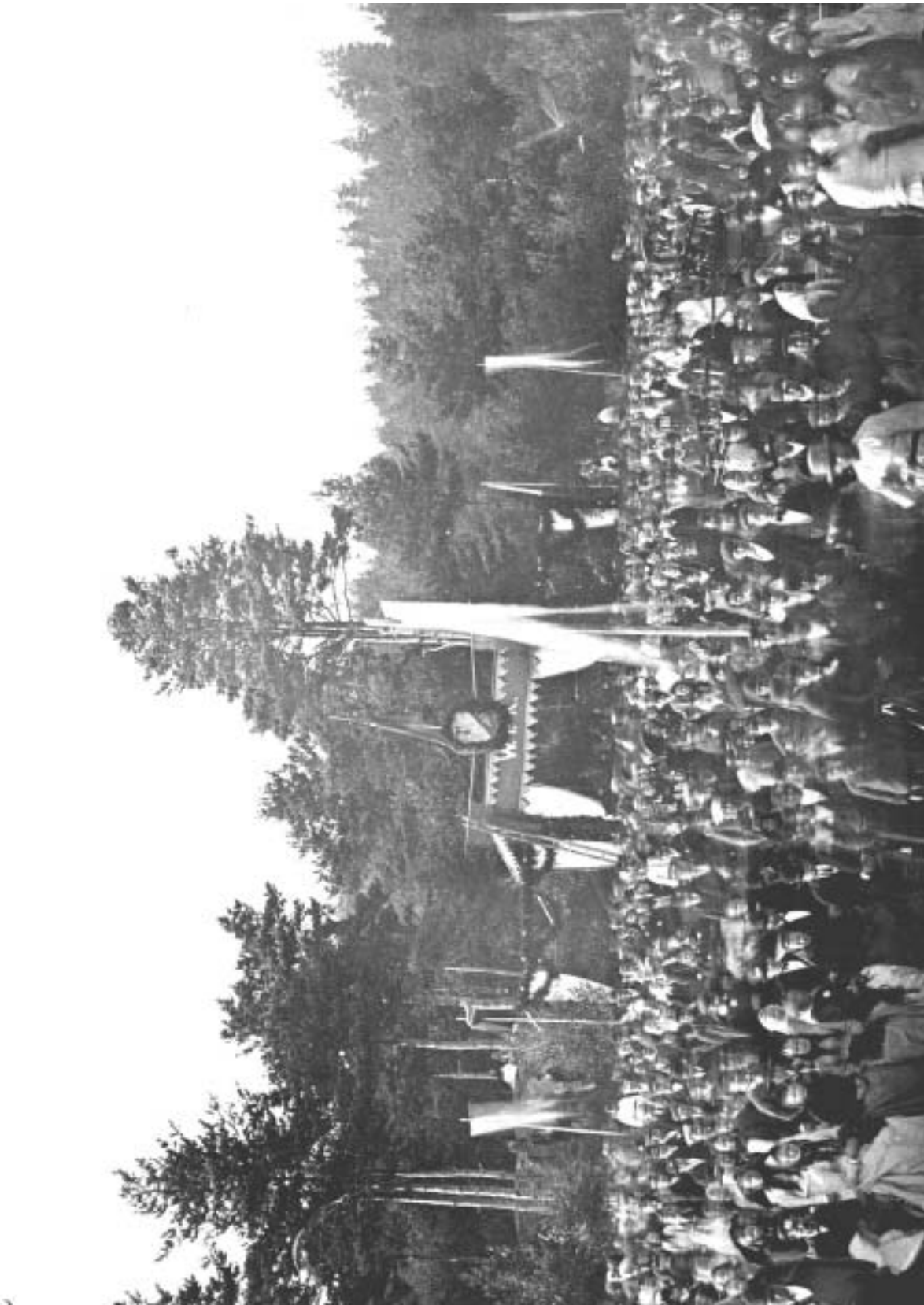
Arpajaiset järjesti Pellavatehtaan Lauluseura, joka sisarensa Pumpulitehtaan Lauluseuran kanssa oli patruunoidensa jo 1860-luvun alussa perustama ja kansakoulunopettajien johtama työväestön ensimmäisiä valistushenkisiä järjestöjä. Kyseiset seurakunnat esittivät 1870-luvulla *laulajaisia* eli kuorokonsertteja ja 1880-luvun lopulla *seuranäytelmiä* suomen kielellä.⁵⁴ Tampereen Sanomien kirjoitus huhtikuussa vuonna 1875 osoittaa, että työväestö oli innostunut säätyläisvetoisesta sivistystoiminnastaan.

”Arpajaisiin, jotka tämän kuun 11 p:nä pidettiin pump. teht. kirjaston hyväksi, oli kerääntynyt tawattoman paljon wäkeä; tuskin siinä salissa onkaan ennen koskaan sellaista tunkoa ollut. Kun ulos tuli, niin melkein sai tuoda terweisiä saunasta, kuuma kun oli. Sisäänpääsölippuja

⁵² Lehtonen 1994, 66-67.

⁵³ TS 18.10.1870.

⁵⁴ TS vsk. 1867, 1870 ja 1875. (Ks. Liite 1, s. 1-3.) Rasila 1984, 696-697 ja Kanerva 1972, joka teoksessaan Liinatehtaalaisia ja tehtaanmaistereita on kirjoittanut laulu- ja soittoseuroista (257-284) sekä näytelmäharrastuksista (301-320).

W.P.K.:n vuosijuhla Pyynikillä 1878. Pyynikin juhlakentästä muodostui suosittu huvien pito-
paikka. Tehtaat järjestivät siellä kesäjuhliaan, samoin raittius-, nuoriso- ja urheiluseurat sekä
työväenyhdistys kansanjuhliaan. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

myötiin 992. Puhdas tulo arpajaislippujen myömisestä ja sisäänpääsöistä nousee 1.500 markkaan. Voittoja jäi vielä, että saattaa toisetkin arpajaiset pitää. Kirjaston johtokunta tahtoo lausua suurimmat ja sydämmellisimmät kiitokset kaikille tämän hyvän asian harrastajille, osanottajille ja voittojen lahjoittajille. Erittäin kiitokset mainitaan hra von Nottbeck'ille runsaista pumpuliteos-lahjoista, kirjakauppias E. Hagelberg'ille lukusaista kirjalahjoista ja muutamille kaupunkimme kauppiaille myös auttawaisuudestaan tätä hyvää tarkoitusta. Ihmettelwäisyydellä kunniaksensa saamme myös mainita tehtaan työwäen innon arpajaispuuhista ja voittojen lahjoittamisesta.”⁵⁵

Vuonna 1873 perustettiin Tampereen Vapaaehtoinen Palokunta.⁵⁶ Vuonna 1875 oli vain kolme *palokuntajuhlaa*, mutta vähitellen järjestöjuhlat yleistyvät.⁵⁷ Niillä oli sama sisältö kuin suurtehtaiden niittyjuhlilla eli ”ohjelmassa oli soiton ja laulun ohella kunnanpäällikön tervehdyspuhe, jonkun oppineen henkilön puhe, lausuntaa, kaskuja sekä myöhemminä vuosina kilpailuja runonlausunnassa, kaskujen ja satujen kerronnassa, kilpailukysymyksiä, kuvaelmia, pantomiimi- ja monologi-esityksiä ja viimeiseltä myöskin näytelmäkappaleita sekä lopuksi tanssia”.⁵⁸

1870-luvulla kuten aikaisemmin ja myöhemminkin kaupungissa esiintyi myös kaupallisia huveja. Erityisesti markkinoiden aikana erilaiset *tempuilijat* ja *silmänkääntäjät* vierailivat Tampereella. Kaupungissa nähtiin *eläinnäyttelyjä*, *vahakabinetti*, *panoptikon* ja *laterna magica*.⁵⁹ 1870-luvulla lähtien TS:ssa alkoi esiintyä ruotsin- ja suomenkielisiä laivamatkamainoksiakin. Näitä *huvimatkoja* tehtiin sekä Pyhä- että Näsijärvellä, jolloin matkakohteina olivat esimerkiksi Lempäälä, Hämeenlinna, Teisko ja Murole.⁶⁰

4.3. 1880-LUKU

Tampeen Sanomien huvi-ilmoitusten mukaan vuonna 1880 julkisten huvien määrä oli vuoteen 1875 verrattuna kolmikertainen. 1880-luvulla Tampereesta tuli Suomen kolmanneksi suurin kaupunki ja suurin teollisuuskaupunki. Tamppeen kaupunki sai kasvuvoimansa erityisesti Fin-

⁵⁵ TS 20.4.1875.

⁵⁶ Rasila 1984, 455. Kanerva 1972, 143.

⁵⁷ TS vsk. 1875. (Ks. Liite 1, s. 2-3). Sinisalo (1947) on kertonut varhaisista sivistysharrastuksista, juhlista ja huveista (260-265).

⁵⁸ Varto 1954, 74.

⁵⁹ Waksi- ja konstikalukammioista, anatoomisista museoista ja Laterna magicasta ym. kertoo Keskinen 1997, 56-59, 82-83 ja Rissanen (1956, 55-56) kertoo ihminenäyttelyn neekereistä.

⁶⁰ Huvimatkakuvauksia on monissa lähteissä, esim. Kanerva 1972, 331-333; Kauffman 1967, 141-146; Valanto 1994, 6-19 ja Sinisalo 1947, 263.

Suomalainen Teatteri.

Tampereen teatteriossa näytetään
Keskiviikkona Huhtik. 28 p:nä 1876.

Marianne
vähäiset ja alhaiset,
kansannäytelmä 5-osa näytöksiä (G:sa
vaikoksesa), kirj. Demersy ja Wallau.

Perjantaina Huhtik. 30 p.
Katalia ja Madescha
(Kofa og Kofita), Kowebia 2:sa näy-
töksiä. Suomentanut Blenc.

Mustalainen,
kansannäytelmä 1:osa näytöksiä. Nats-
riitti kirjoittanut Silligen. Natsi Bro-
ka'n saksalaisesta muokattuna suomen-
tonut Tuotto, N. Conradin muokatti.

Sunnuntaina Toukok. 1 p.
Päiwölä.
(Der Sonnenbehe). Kansannäytelmä
5-osa näytöksiä (G:sa laulumaista).
Kirjoittanut G. S. Wofentabl. Suo-
mentanut Tuotto.
Näytös alkaa kello 7 j. p. p. (San-
tunnoina 1/2 8).
Keskiviikkona näytetään näytelmä
5-osa e. p. p. kello kello 7 j. p. p. Kirjoit-
taja kello kello muokattuna Tampereen teatteri-
teatterilla.

Keskiviikkona seuraava näytös.

TS 27.4.1875

Mark-Soirée

Fre dagen den 5 Mars 1880
uti Societetshuset.
Början sker klockan 7/8 e. m.
Ernst Schneevoigt.

TS 3.3.1880

**Tampereen tehdästen kansanvalis-
seuran haaraosasto** viettää ilta-
huvin tulewan maaliskuun 7 p:nä,
alkain kello 7 j. pp. Tampereen Seura-
huoneen suuressa salissa esitelmiällä,
laulannolla, soitannolla, y. m. Pää-
syllyyn maksaa 50 p. hengeltä vaihti
osaston jäseniltä 25 p., joita saapi
toimikunnalta, tulot lankeaa osaston
juhlatasfaan. Tampere Helmikuun 23
p. 1880.

Toimikunta.

TS 3.3.1880

— **Kansanhuvi,** joita Kansanvalis-
tusseuran haara-osasto sunnuntaina toi-
meen pani, saavutti työkansan puolelta
melkein yksimielistä huomiota, koska
niitä kokoontui yli kahden sadan hengen;
jäättyhenkiä tuskin ainoatakaan. Esitel-
män piti opettaja Tertvo Paavali
Zuuste n'ista. Seuran asiamies hra
Brandhill luki Päätoimikunnan lähettä-
män kirjoituksen, jossa haara-osastolle
toivotettiin onnea taistelussa raakuutta
ja pimeyttä vastaan. Illanvietto wai-
hetteli muutoin soitolla ja laululla, jota
toimitti pellamatehtaan soitto- ja lau-
luseura. Juhla alkoi Keisarin laulun
jäwelmämällä. Tulot tuskin riittänevät
menoihin, kun sijäänpääsö-makso oli hal-
pa. Tällaisissa työkansan huveissa ei
makso soti suurempi ollakaan, sillä al-
haisenman kansaluokan ansio on wähi-
nen, jota ei myönnä kalliita kustannuk-
sia. Näissä olisi tervetullut yhäisön
ystäwällinen myötawaitutus. Waan si-
tä saatane wälä kauan odottaa, ennen-
kuin nim. laikki kansan kerrokset sulau-
wat, yhäistyvät toisiinsa.

TS 10.3.1880

Tampereen Sanomien suomen- ja ruotsinkielisiä huvimainoksia ja -uutisointeja vuosilta 1875 ja 1880.

laysonin puuvillatehtaasta. Puuvillatehtaan mahtia kuvastaa myös uudistus, joka siellä suoritettiin 15.3.1882. Osassa tehdasta otettiin nimittäin käyttöön sähkövalaistus, ensimmäisenä Suomessa, koko Venäjän valtakunnassa ja Pohjoismaissa.⁶¹ Puuvillatehtaan menestystä siivittivät omalta osaltaan rautatien tulo vuonna 1876, täydellinen elinkeinovapaus vuonna 1879 ja vuonna 1885 uudistetut vapaakaupunkioikeudet sekä hyvät kansainväliset taloussuhdanteet. Taloudellisella menestyksellä oli seurauksensa myös huvirintamalla.

1880-luvulla huvi-ilmoittelussa tapahtui kielellinen käänne. Otosvuonna 1880 esiintyi yhtäältä pelkästään ruotsinkielistä tai suomenkielistä sekä toisaalta kaksikielistä mainontaa. Otosvuoden 1885 huvitiedotus tapahtui pelkästään suomeksi. Vuonna 1880 Ruotsin kielellä tiedotettiin erityisesti musiikkihuveista. *Mark-Soiréita* oli kaksikymmentäkolme tilaisuutta ja *Consert-Musik* –tilaisuuksia kaksitoista kertaa sekä kaksikymmentäkaksi *Musikalisk Aftonunderhållning* eli *soitantoa* -tilaisuutta. Vuoden 1880 aikana järjestettiin myös kolme *Barnfest*-nimistä tilaisuutta, jotka olivat lastenkonsertteja lapsiesiintyjineen.⁶² 1880-luvun musiikkitilaisuuksien ja lastenjuhlien toteuttaja oli Ernst Schnéevoigt muusikkoineen.⁶³ Vuonna 1878 oli perustettu Tampereen Soitannollinen Seura, joka kutsui Viipurista kapellimestari Schnéevoigtin orkesterinsa johtajaksi. Ernst Schnéevoigt oli Saksassa vuonna 1835 syntynyt ja hän asui Tampereella kahtena eri ajanjaksona: 1878-1887 ja 1895-1905. Hän kuoli Tampereella vuonna 1905. 1880-luvulla Schnéevoigtin kapellin kokoonpano oli torviseptetti ja kaikki sen soittajat olivat saksalaisia. Konserttiohjelmien perusteella kapelli ainakin myöhemmin oli orkesteri eikä soittokunta.⁶⁴

Mark-Soiréet olivat markanhintaisia viihteellisiä soittajaisia. Consert-Musik –tilaisuudet olivat Soitannollisen Seuran järjestämiä ja niissä Schnéevoigtin orkesterin lisäksi esiintyi vierailuvia muusikkoja.⁶⁵ Schnéevoigt orkestereineen kykeni ilmeisesti ajoittain laajentamaan yleisöään porvaripiireistä tavallisen rahvaan suuntaan. Tampereen Sanomat on kuvannut soittajaisia vuonna 1880 seuraavasti:

”Soittajaiset wiime lauantaina seurahuoneen suuressa salissa oliwat erittäin juhlalliset. Soittokappaleet oliwat nyt kuten ennenkin tarkalla aistilla walitut ja kuulijajoukko, joita oli noin 160 eli enemmän kuin milloinkaan ennen n.s. markan soittajaisissa, osoitti riemastuneella

⁶¹ Rasila 1984, 34.

⁶² Ernst Schnevoigtin poika oli sittemmin kuuluisaksi tullut kapellimestari Georg Schnéevoigt.

⁶³ TS 14.1.1880.

⁶⁴ Sajakorpi 1982, 20-21.

⁶⁵ *ibid.*, 24.

myötätuntoisuudelle mieltymystä. Warsinkin niiden säwelteosten päätyttyä, joissa kaupungin nuoret herrat harjoittivat torvisoitantoa, kohosi innostus ylimmillensä. Soittotaiteen keskuuk-siimme lewiämisestä lankeaa etupäässä kiitos hra soitannonjohtaja Schneevoigt’ille, joka ka-dehtimatta on jakanut oppia kaikille sitä haluawille. Meillä on niin kuin tiedetään useita soit-tokuntia: paitsi mainittua kaupungin herrain yhtiötä harjoitetaan soitantoa wapaaehtoisen sammustuskunnan piirissä, puuwilla- ja pellawatehtaalla.”⁶⁶

Musikalisk Aftonunderhållning –soitannot tapahtuivat pääasiassa ulkosalla esimerkiksi Schweitzeria-kesäravintolassa. Soitosta ilmoitettiin myös suomeksi pylväisiin kiinnitetyillä tiedotuksilla: ”Vapaasoittoa Kylpylaitoksen puistossa klo 8. Schneevoigtin musiikki pelaa”. ”Soittoiltoina oli Schweitzeri herrasväkeä täynnä. Yhteinen kansa, kuten työväki ja nuoriso, oleskeli puistossa ja käveli käytävillä, soittoa kunnellen ja tuttavuuksia tehden. ’Vappaata soittoa ja kiinnikoittoa’ muodostui sen ajan tamperelaiseksi sanantavaksi.”⁶⁷

Schnéevoigtin ohjelmavalikoimaan kuuluivat suomeksi mainostetut *Kansan Konsertti ja tanssia* -tilaisuudet, joita vuonna 1880 järjestettiin seitsemäntoista kertaa. Kansan Konsertit olivat nimenomaan työväestölle tarkoitettuja tanssiaisia. ”Juhlat tosin tapahtuivat Kaupungintalon parketilla ja sinne pojat pukeutuivat parhaisiinsa, tytöt tyllipukuihin mukanaan usein ns. förkkel, äiti tai valvova täti, jolta oli lupa tanssiin pokattava. Tanssien nimet olivat yleensä ranskalaisia, kuten Mignon, Pas de quatre, Pas d’Espagne tai slaavilaisia, kuten Vengerka, Krakovjak. Arvojuhlain tanssi aloitettiin Poloneesilla ja osa ajasta omistettiin Franseesille. Komennot eri figureerauksissa kaikuivat ranskankielisinä.”⁶⁸ Schnéevoigt oli paitsi esimerkiksi Tammerfors Brandskårs Marschin ansiokas säveltäjä, niin myös puuvilla- ja pellavatehtaiden soittokuntien sekä VPK:n ja Kansanvalistusseuran Tampereen osaston soittokuntien johtaja ja avustaja.⁶⁹ Schnéevoigtin toiminnasta hyötyi siis myös työväestö.⁷⁰

1880-luvulla suomen kielen käyttö lisääntyi erityisesti seuratoimintailmoittelussa. *Laulajais-ten, seuranäytelmien, arpajaisten ja kansanjuhlien* järjestäminen oli vilkasta. Tehtaalaislaulu-seuroista Puuvillatehtaan Lauluseura muutti vuonna 1884 nimensä Työväen Lauluseuraksi. Lauluseura järjesti otosvuoden 1880 aikana useita seuranäytäntöesityksiä päämääränään va-rainhankinta oman torvisoittokunnan perustamista varten. Vuonna 1884 perustettiin Tampe-reen Raittiusseura, jolle kehkeytyi heti vilkkaasti haaraosastoja. Vuonna 1885 Tampereen

⁶⁶ TS 28.1.1880.

⁶⁷ TK 1961/11-12, 46.

⁶⁸ TK 1970/3, 13.

⁶⁹ Rasila 1984, 698. Sajakorpi 1987, 24-26.

⁷⁰ TS 28.1.1880.

Jyväskylän Laulu- ja Soittojuhlilla vuonna 1884 tamperelaiskuoro voitti ensimmäisen palkinnon. Voitto kohotti työväestön itsetuntoa. Seuraavat Kansanvalistusseuran Laulu- ja Soittojuhlalat olivat Tampereella vuonna 1888. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

Raittiusseurasta tuli erillisten paikallisyhdistysten keskusseura. Raittiusseurojen *tee-iltamat* olivat samansisältöisiä kuin muidenkin joukkojärjestöjen.⁷¹ Iltamaohjelmanumerot olivat samoja kuin muissakin seurajuhlissa eli soittoa, laulua, puheita, lausuntoa, seuranäytelmä ja usein myös tanssia.

Suomen kieltä käytettiin varsinkin Kansanvalistusseuran Tampereen haaraosaston *kansanhuvi*-mainoksissa. Vuonna 1880 alkuvuodesta perustetun seuran tarkoitus oli valistushengessä lähestyä nimenomaan työläisväestöä. Tampereen Sanomien artikkelista vuodelta 1880 voi päätellä, että työkansan mielenkiinto kyettiin herättämään:

”Kansanhuwit, jotka Kansanvalistusseuran haaraosasto sunnuntaina toimeen pani, saavutti työkansan puolelta melkein yksimielistä huomiota, koska niitä kokoontui yli kahden sadan hengen; säätyhenkiä tuskin ainoatakaan. Esitelmän piti opettaja Terwo Paawali Juusten’ista. Seuran asiamies hra Brandthill luki Päätoimikunnan lähettämän kirjoituksen, jossa haaraosastolle toivotettiin onnea taistelussa raakuutta ja pimeyttä vastaan. Illanvietto vaihteli muutoin soitolla ja laululla, joita toimitti pellawatehtaan soitto- ja lauluseura. Juhla alkoi Keisarin laulun säwelmyllä. Tulot tuskin riittävät menoihin, kun sisäänpääsö-maksu oli halpa. Tällaisista työkansan huveista ei makso siviili suurempi ollakaan, sillä alhaisemman kansaluokan ansio on vähäinen, joka ei myönnä kallita kustannuksia. Näissä olisi terwetullut ylhäisön ystävällinen myötävaikutus. Waan sitä saatanee vielä kauan odottaa, ennen kuin nim. kaikki kansan kerrokset sulautuwat, yhdistywät toisiinsa.”⁷²

Kansanvalistusseuran valtakunnalliset *laulu- ja soittojuhlat* vietettiin vuonna 1888 Tampereella.⁷³ Edelliset juhlat oli vietetty vuonna 1884 Jyväskylässä ja Tampereen Työväen Lauluseura oli ollut siellä voitokas. Suomalaiskansallista kansanvalistusta harrastettiin myös suurmiesmerkkpäivien avulla. Vuonna 1880 järjestettiin *Kirjallis-Soitannollinen iltahuvi* Runebergin syntymäpäivänä, *Riemujuhla* Aleksanteri II:n 25-vuotishallituspäivän johdosta, Portanin *muistojuhla* ja *Juhla* Pietari Brahen 200-vuotissyntymäpäivän johdosta.⁷⁴

Tampereen Työväenyhdistys perustettiin vuonna 1886 ja tämän jälkeen syntyi kiihtyvällä vauhdilla ammattijärjestöjä.⁷⁵ Näiden samoin kuin urheilu- ja voimisteluseurojen perustamisen seurauksena huvien lukumäärissä tapahtui räjähdysmäinen kasvu. Käänte osoittaa, että huvien organisointitavoissa oli tapahtunut olennainen muutos. Pelkästään herrasväen turvin ja or-

⁷¹ Rasila 1984, 683.

⁷² TS 10.3.1880.

⁷³ TS vsk. 1880. (Ks. Liite 1, s. 5-8.) Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlista kertoo esim. Sinisalo 1947, 264-265.

⁷⁴ TS vsk. 1880. (Ks. Liite 1, s. 3-8.)

⁷⁵ Sinisalo 1947, 290, 304-307.

ganisoimana ei tällaista huvimäärää olisi ollut mahdollista toteuttaa ja siksi tulen esittelemään huveja ajanjaksolla 1886-1905 sellaisen teorian valossa, jonka mukaan hovit olivat osa suomenkielistä väestöä ”suomalaisiksi” kansalaistavaa toimintaa ja nimenomaan heidän omasta halustaan tapahtuvaa.

5. HUVIEN SÄÄDYNMUKAISUUS JA PATRIARKAALISUUS

Ajanjaksolla 1866-1885 tamperelaisten hovit olivat luonteeltaan säädynmukaisia, mutta myös patriarkaalisia. Ne olivat osa työväestön kansalaistumisprosessia, mutta eivät vielä erityisemmin luokkamuodostusta edistäviä, eivätkä viihteellisiä. Miksi? Taustalla oli luterilainen arvojärjestelmä, joka asenteineen, arvoineen ja kaksijakoisine säätyläis- ja rahvaantapoineen pakotti säädynmukaisuuteen myös huvielämän alueella. Tähän kehityksen katkaisi yhtäältä teollistuminen ja toisaalta uudenlainen julkisuus sanomalehtineen. Teollisuuden ansioksi oli laskettava, että vapaa-aika yleensä mahdollistui muillekin kuin herrasväelle. Teollisuus toi mukanaan myös rahapalkan. Julkiset hovit olivat taloudellista toimintaa, johon pääsi osalliseksi vain maksamalla. Liberalistinen julkisuus mahdollisti huvielämän seuraamisen sanomalehdistön kautta kaikille, jotka saivat lehden käsiinsä ja olivat lukutaitoisia. Teollistuminen ja uusi julkisuus sekä halu tai pakko itsenäistyä edistivät tasa-arvoistumista, mutta matka oli pitkä, työläs ja täynnä esteitä. 1800-luvun lopulta alkaen työväestö vasta aloitti taistelun riittävän vapaa-ajan ja ansiotason puolesta. Julkisuudenhin tiellä oli jarruja lähinnä kielisteiden muodossa. Tarvittiin muutama vuosikymmen urbaania yhteiseloä ja työväestön edunvalvontaa ennen kuin säädynmukaisuus huvien alueella alkoi murtua. Ajanjakson 1866-1885 hovit edustavat vaihetta, jolloin edellytykset säädynmukaisuuden murtumiselle olivat olemassa.

Perustavaa laatua oleva edellytys, että julkiset hovit voisivat muuttaa yhteiskuntaa oli, että työväestöllä ylipäänsä oli vapaa-aikaa. Itsenäisillä ihmisillä, säätyläisillä ja porvareilla, oli aina ollut omaa aikaa vapaasti käytettävissään, mutta niillä, jotka olivat toisen palveluksessa, oli aina ollut vain osa ajasta omaa aikaa. Maaseutukulttuurissa vuosipalkollisilla oli syksyn korjuukauden jälkeen omat vapaaviikkonsa ja kaupungin kisälleillä omat frii-maanantainsa. Yleensä palkollisilla myös sunnuntait ja pyhäpäivät olivat olleet vapaat, mutta perhepalkollisilla nekin olivat työpäiviä. Teollistuminen, Suomen mittakaavassa Tampereella varhainen, aloitti hitaan tasa-arvoistumisen tällä rintamalla. Teollistumisen myötä tehtaalaisille tehtaan-

pillin vihellyksen myötä syntyi myös omaa aikaa, jota he saivat vapaasti käyttää omiin tarpeisiinsa. Tätä aikaa alettiin kutsua vapaa-ajaksi.⁷⁶

Vaikka tehtaan pilli antoi vapaa-aikaa, sitä oli pitkään vielä hyvin niukasti. Tampereen Työväenyhdistyksen vuonna 1896 tekemän selvityksen mukaan yleisin työaika kaupungin tehtaissa oli 10½-11 tuntia päivässä. Käsityöläisliikkeissä työpäivä oli tällöin 12-tuntinen. Finlaysonin tehtaan vuoden 1897 järjestyssäännön mukaan päivätyö alkoi kello 6 aamulla ja päättyi kello 7 illalla. Päivä sisälsi kaksi ruokatuntia. Lauantaisin ja juhla-aattona työ päättyi kello 3, joten lauantaisinkin tehtiin 8-tuntinen päivä. Työviikon kokopituus oli 63 tuntia. On todettava, että tutkimusajankohtana työaikaa vaadittiin pontevasti lyhennettäväksi. Vuoteen 1904 mennessä Finlaysonin puuvillatehtaan esimerkkiä seuraten viikkotuntimäärä oli yhä yleisemmin 57, mikä merkitsi käytännössä 10-tuntista työpäivää.⁷⁷ Kahdeksantuntin työaikalaki astui voimaan vasta vuonna 1917.⁷⁸ Koko tutkimusajanjaksolla vapaa-aikaa oli siis nykymittakaavassa ajatellen niukasti. Arkisin pari tuntia illassa ja viikonloppuisin kuitenkin parikymmentä tuntia.

Teollistuminen toi siis työväestölle omaa aikaa, mutta huvittelun mahdollistava olennainen tekijä oli rahapalkka. Osa kaupunkihuveista oli erilaisten merkkipäivien maksutonta viettoa nurkkatansseineen. Usein näissäkin tarvittiin kuitenkin rahaa, sillä häät saattoivat olla pennihäitä ja lotteri-tanssiaisetkin olivat tavallisia. Pennihäissä hääparille kerättiin varoja siten, että esimerkiksi morsiamen tanssittajat ostivat tanssiaikansa. Lotteritanssien järjestäjällä oli jotain omaisuutta, josta hän halusi luopua. Tavara oli arpajaisvoitto. Arvonta suoritettiin nurkkatansseissa.⁷⁹ Kaupunkilaisilla ei ollut vaikeuksia ymmärtää herrasväen yleishyödyllisiä arpajaisia tai pääsymaksullisia palokuntajuhlia. Ainoa osanottoa rajoittava asia oli varojen riittämättömyys perustarpeiden ulkopuolisiin menoihin.

Rahoja ei myöskään riittänyt sanomalehden ostamiseen. Tosin ei ollut välttämätöntäkään ostaa lehteä, sillä kaupungissa oli paljon lukusaleja, joihin tilattiin lehtiä.⁸⁰ Vuodesta 1866 ilmestymisensä aloittanut Tampereen Sanomat oli suomenkielinen sanomalehti, joten lukutaitoisien tamperelaisien oli mahdollista ammentaa siitä informaatiota. Huvi-ilmoittelun osalta

⁷⁶ Rasila 1984, 665.

⁷⁷ esim. Rasila 1984, 262.

⁷⁸ Jaakkola et.al. 1994, 358.

⁷⁹ esim. Varto 1935, 161.

⁸⁰ Rasila 1984, 690-693.

suomenkielisyys ei ollutkaan niin olennaista. Lehdessä huvi-ilmoitukset olivat pääasiassa ruotsiksi ja epäilemättä lähinnä kaupungin ruotsinkielisen herrasväen tarpeita silmällä pitäen. Liberalistinen julkisuus porvarillisine käytäntöineen oli nimensä mukaista ja pönkitti toiminnallaan sääty-yhteiskuntaa, näin ainakin huvikulttuurin alueella. 1880-luvun alkuvuodet oli tässäkin mielessä käännevaihe, sillä tästä lähtien myös huvimainokset alettiin julkaista suomeksi.

Sanomalehden huvi-ilmoittelussa säädynmukaisuuden olemassaolon puolesta kertovat vielä pääsylippujen hintakategoriat. Vuosikymmenien 1870, 1880 aikana yleisesti ja vielä 1890 mittaankin pääsylippujen hinnat ilmoitetaan erikseen säätyhenkilöille ja erikseen työväelle. Säätyhenkilöille oli varattu paremmat paikat ja lippujen hinnat olivat korkeammat. Palkollisille oli varattu lähinnä halvempia seisontapaikkalippuja. Osassa ilmoituksista ei mainita käsitteitä säätyläiset, säätypersoona, säätyhenkilö tai vastaavasti työväki, palkolliset, palvelusväki, vaan lippujen erihintaisuus ilmoitetaan nimenomaan istuma- ja seisontapaikkoina. Edelleen eräs hintahaitaria ilmaiseva tapa oli puhua ensimmäisen, toisen ja kolmannen sijan paikoista. Ensimmäisen sijan paikat olivat kalleimpia ja hinta oli työväen ulottumattomissa.⁸¹

Sääty-yhteiskunnassa säätyläisillä oli omat kansainväliset salonkihuvinsa ja maaseuturahaalla omat talonpoikaistapansa. Teollistuminen ja rahvaan muuttaminen kaupunkiin tehdastyöntekijöiksi aiheuttivat huviperinteissä muutoksia. Tehtaanpilli mahdollisti vapaa-ajan ja tehdas maksoi rahapalkan. Kaupunkiympäristössä vapaa-ajalle oli mahdollista valita halutesaan uudenlaiset muodot ja sisällöt. Sivistyneistö oli herännyt vaalimaan työväestön moraalialia ja tarjosi rahvaalle valistavia, uuden julkisuuskulttuurin mukaisia huveja. 1860-luvulla tamperelaiset julkiset, Tampereen Sanomissa mainostetut huvit olivat vielä vähäisiä. 1870-luvulla perustettiin patruuna- ja ”tehtaanmaisterivetoisia” seuroja. Seuralaiset järjestivät laulajaisia hankkiakseen varoja kirjastoilleen, laulu-, soitto- ja näytelmäseuroilleen. Tampereen Sanomat yllytti omalta osaltaan rahvasta osallistumaan yleishyödyllisiin talkoisiin. 1870- ja 1880-luvulla aloittavat toimintansa Vapaapalokunta, Kansanvalistusseuran Tampereen osastot ja raittiusseurat. Näiden valtakunnallisiin perinteisiin kuului kansanjuhlien järjestäminen. 1870-luvulla alkaneiden VPK:n vuosittaisten kesäjuhlien (ja suurtehtaiden kesäjuhlien) kautta suuri osa tamperelaisesta työväestöstä tutustui uuteen ohjelmalliseen huviperinteeseen. Vuonna 1888 Kansanvalistusseuran Tampereella järjestämät laulujuhlat herättivät varmaankin

⁸¹ Ks. Liite 1, s. 1-13.

huomioita myös työväestön piirissä. 1880-luvun puolivälissä raittiusseuratoiminta valtasi kaupungin ja väistämättä jokainen asukas tuli tietoiseksi, viimeistään 1898 vuoden Suuren Juomalakkojuhlan myötä, uudesta valistussisältöisestä huvi-innovaatiosta.

Julkiset hovit tekivät ”pehmeän laskun” sääty-yhteiskuntaan. Sivistyneistö tarjoi kansanvaltuuksellisia huveja työväestölle. Kansan- ja iltahuvien ohjelma oli salonkiluonteista. Tosin tehtaalaisseuroissa työväestökin opetteli näyttelemään, soittamaan ja laulamaan sivistyneistön johdolla.

B. SIVISTYKSEN KAIPUU 1886-1905

1. TAMPERE JA VÄESTÖ

1880-luku oli Tampereella vakaan, vaikkakin hitaan kasvun kautta. Suomen Suuriruhtinaskunnassa 1880-luku oli taloudellisen taantumisen aikaa, mutta sahatavaramarkkinoiden vaikeudet eivät juurikaan koskettaneet tekstiilitehtaiden Tamperettä. Vuosina 1892-1893 vallitsi jälleen valtakunnallinen katoaika ja lama, mutta 1890-luvun loppuvuodet olivat voimakkaan taloudellisen nousun kautta. Tampereella 1890-luvun alusta lähtien perustettiin runsaasti uusia tehtaita ja kaupungin väkiluku kasvoi voimakkaasti. Vuonna 1886 Tampeella oli kirkonkirjojen mukaan 16 744 asukasta ja vuonna 1905 asukkaita oli 41 307. Kaupungin väkiluku siis yli kaksinkertaistui kahdessakymmenessä vuodessa. Räjähdyksmäinen väkiluvun kasvu tapahtui viisivuotiskaudella 1896-1900, jolloin väkiluku kasvoi 11 000 henkilöllä eli lisäys oli 43,5 %. Viljo Rasila on todennut, että ”kaupungin hallinnon ongelma oli siinä, miten saada kaikki asukkaat mahtumaan kaupunkiin, ja yksityisten kaupunkilaisten ongelmat olivat siinä, mistä saada asunto yhä ahtaammaksi käyvässä kaupungissa.”⁸²

Aikaisempi Tampere oli muiden kaupunkien tavoin ollut säätyjakoinen kaupunki, jonka pääryhmä oli varsinainen kaupunkisääty eli porvaristo. Vuoteen 1890 tultaessa yli puolet kaupungin asukkaista kuului työväestöön. He olivat sääty-yhteiskunnan ulkopuolisia. Äänioikeudet omaavan väestön eli kolmen ylimmän säädyn, aateliston, papiston ja porvariston osuus

⁸² Rasila 1984, 208-210, 250.

väestöstä oli noin 40 %.⁸³ Kun Tampereen Työväenyhdistys perustettiin vuonna 1886, yhden ensimmäisistä tavoitteista oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Suurlakossa vuonna 1905 kohtasivat ensimmäisen kerran suomalainen sivistyneistö ja työväki, joita kuitenkin yhdisti demokratiataistelu ja kansallinen vapautuspyrkimys. Kansallisia vapautuspyrkimyksiä vauhditti ns. ensimmäinen sortokausi, joka alkoi vuonna 1899 ja päättyi suurlakkoon 1905. Sääty-yhteiskunta purkautui lopullisesti vuonna 1906, jolloin äänioikeuden myötä työväestö saavutti valtiollisen tasa-arvonsa.

Paavo Kortekangas on esittänyt, että ”1870-lukua Tampereen vaiheissa voidaan pitää sivistyksellisten rientojen ja 1880-lukua aatteellisten rientojen heräämisaikana.⁸⁴ Mielestäni 1870-luvulla pääosa työväestöstä ei osallistunut huveihin vielä niinkään sivistyäkseen, vaan lähinnä velvollisuudesta. Tehdashuvit toteuttiin patriarkaalisesti eli tehtaanisännän järjestäminä ja valvonnassa. Työväestö oli niissä mukana vieraiden ominaisuudessa ja täten huvit vahvistivat omalta osaltaan työtekijöiden alistussuhdetta työnantajiin nähden. Tehdaskuorolaulajat valitsi isäntä tai isännän edustaja, joten osallistuminen ei välttämättä ollut vapaaehtoista. Jäsenyys raittiutta edistävässä kohtuudenseuroissakaan ei ollut omaehtoista, sillä houkuttimena juomalakkoon oli isännän maksama korkeampi palkka, parempi työasema tai muu materiaallinen palkkio.⁸⁵

Vuonna 1879 säädetty elinkeinovapaus ja ns. laillisen suojelun järjestelmän loppuminen muuttivat yhteistoiminnan perusteita myös vapaa-ajantoiminnan alueella. Vähitellen tehtaanisäntien into ja velvollisuus ohjata työtekijöidensä vapaa-aikaa heikkeni. Työväen huvia-toiminnasta tuli vähitellen itsenäistä, työnantajaa ja sivistyneistöä ei enää tarvittu opastajina.⁸⁶ Mielestäni vasta 1880-luvulla työväestö osoitti olevansa halukas sivistymään omaehtoisesti ja myös aatteellisesti.

Erityisesti 1880-luvulla alkaneesta työväestön sivistysinnosta kertovat monenlaiset tapahtumat. Tampereella aloitti vuonna 1872 kunnallinen kansakoulu, mutta 1880-luvulla vanhemmat heräsivät vaatimaan oppikouluja lapsilleen ja työväenopistoa itselleen. Kasvava kaupunki saikin parissakymmenessä vuodessa kaikkiaan viisi oppikoulua. Vuonna 1884 aloitti Tampe-

⁸³ Rasila 1984, 247.

⁸⁴ Kortekangas 1965, 123.

⁸⁵ Työväen Kalenteri 1893, 62. Liikanen 1995, 195-200.

⁸⁶ Jaakkola 1987, 77.

reen reaalilyseo, vuonna 1895 perustettiin suomalainen yhteiskoulu, yliopistoon johtava suomalainen tyttölyseo kaupungissa oli vuonna 1896, vuonna 1901 aloitti ruotsalainen yhteiskoulu ja vuonna 1903 aloitti klassillinen lyseo. Vuonna 1890 oli kansakoulussa 35 opettajaa ja 1904 oppilasta. Vuonna 1905 olivat vastaavat luvut 122 ja 3519. Koulunkäynnin lisääntyessä vuonna 1900 tehdastyöntekijöistä oli alle 15-vuotiaita enää 4 %.⁸⁷

Tampereen Työväenopisto aloitti ensimmäisenä Suomessa toimintansa vuoden 1899 alussa. Työväenopistotoimintaa edelsivät ja pohjustivat kansantajuiset luennot jo 1870-luvulta lähtien, aikuisten alkeisoppikurssit 1890-luvun alkuvuosina ja Tampereen Työväenyhdistyksen järjestämät kansanopistokurssit syksystä 1895 lähtien. Työväestön sivistyshalusta kertovat omalta osaltaan myös innokas kirjastojen käyttö. Kaupungissa oli sekä yksityisiä tehtaiden ja yhdistysten lukusaleja että myös kaupungin ylläpitämä kirjasto. Yleinen kirjasto perustettiin Tampereelle jo vuonna 1861. Lainausten määrä oli vuosittain 1870-luvulla 2000-3000 ja 1880-luvulla 7000-8000. Vuonna 1880 kirjastossa oli 1593 ja kymmenen vuotta myöhemmin 2205 kirjaa. 1880-luvulla kaupungin kirjaston jokaista kirjaa lainattiin siis keskimäärin kahdeksan kertaa vuoden aikana.⁸⁸

Tampereella työväenliike ei vielä 1880-luvulla ollut yhtä voimakas kuin raittiusliike. Raittiusseurojen jäsenistö koostui valtaosaltaan juuri työväestöstä. Tunnetusti wrightiläinen työväenliike oli luonteeltaan herraskaista: johdossa oli sivistyneistö, ja toimintatavat tähtäsivät työväestön tilan parantamiseen yhteiskunnallisia oloja muuttamalla. Tampereen Työväenyhdistys perustettiin kolme vuotta Helsingin ja Vaasan jälkeen vuonna 1886. Tampereen Työväenyhdistyksen ensimmäisessä vuosikertomuksessa yhdistyksen sihteeri, toimittaja Kaarlo Renström (myöh. Riukuniemi) on ilmaissut liikkeen tavoitteet seuraavasti:

”Aikakautemme erityisenä tunnusmerkkinä on pyrintö työtekeväin, varattomien kansaluokkien kohottamiseksi edullisempaan asemaan aineellisessa, henkisessä ja yhteiskunnallisessa suhteessa. Tämä pyrintö on yhteinen kaikille sivistysmaille ja tämän toteuttamiseksi on vaikeammassa voimia, joista ei mennyt aika ole uneksintukaan. (---A.S.) Erityisen huomion ja merkityksen tälle liikkeelle antaa se seikka, että työntekijät yhä enemmän yhtyvät siihen oivaltaen, että etupäässä tulee auttaa itseänsä, itse ryhtyä toimiin, jos mielihyvä tuloksia saavuttaa. Siten tuo ulkoapäin vaikuttava voima yhteydessä sisäisen edistyshalun, itsensä auttamisen ja itsetoiminnan kanssa, kehittyy sellaiseksi elinvoimaksi, jolla on menestymisen ehdot ja vakuudet itsessään.”⁸⁹

⁸⁷ Kortekangas 1965, 119-121 ja 214-215.

⁸⁸ Kortekangas 1965, 58, 122 ja 217. Tampereen työväenyhdistys 50-vuotias, 1936, 33-36.

⁸⁹ Työväen-Yhdistyksen vuosikertomus 1887, 1888, 3. Viljanen 1929, 65.

Työväestö oli siis heräämässä. Yhä runsastuvien seurojen ja yhdistysten toimintasuunnitelmiin kirjattiin sivistystavoitteita ja väestö osallistui innostuneena yhdistystensä huveihin. Talonpoikaisten vuotuisjuhlien luonne muuttui ja niiden viettotavoiksi tuli seurojen ja yhdistysten järjestämät julkiset hovit vuorottelevine ohjelmanumeroineen.

2. TYÖLÄISPERHE JA ELINOLOT

1800-luvun lopulla taloudellisen noususuhdanteen tukemana tamperelainen teollisuus monipuolistui ja jatkossa kaupunkiin muutti yhä enemmän miehiä. Pertti Haapalan mukaan 1870-luvulta alkoi työväestön perheellistymisvaihe, mikä tarkoitti lisääntyvää kasvua, toisen sukupolven työväestön muotoutumista sekä demografista ja sosiaalista vakiintumista.⁹⁰ Perheen historiassa teollistuminen ja kaupungistuminen merkitsivät siis uuden perhemallin syntymistä. Työläisydinperhe syntyi myös työväestön omassa elämässä 1800-luvun lopulla. Laillisen suojelun järjestelmän purkaututtua yksilöt etsivät suojaa perheestä. Työläisydinperheestä muodostuikin ratkaiseva sosiaalisen sidoksen ja järjestyksen väline.⁹¹ Työväestöä heidän integroitumispyrkimyksissään teollisen yhteiskunnan kansalaisiksi auttoivat sekä sivistyneistön kansanvalistukselliset toimenpiteet että olennaisesti työväestön omat toimenpiteet. Työläisperheestä muodostui taloudellinen yksikkö, jonka kaikki jäsenet olivat tärkeitä palkkoineen, työnjakoineen ja ominaisuuksineen.

Esittelen seuraavaksi tamperelaisen työläisperheen taloudellisia, sosiaalisia ja mentaalisia elinolosuhteita. Vera Hjeltin tutkimuksen mukaan tamperelaisten ammattityöläistalouksien vuositulot olivat 400-4.000 markkaa keskiansion ollessa 1.559 markkaa.⁹² Vuosina 1908-1909 Tampereella käytettiin 76 % ansioista ruokaan ja asumiseen, kuten myös yleisemminkin

⁹⁰ Haapala 1986, 226-227.

⁹¹ Markkola 1994, 226.

⁹² Elinkustannusindeksistä lasketun markan ostovoiman perusteella vuoden 1908-1909 keskivuosiansio 1.559 markkaa on nykyrahaksi muutettuna 28.062 markkaa. ($1.559 \times 18 = 28.062$). Karkeasti laskien kansantulo asukasta kohti on kymmenkertainen nyt vuonna 2000 verrattuna 1900-luvun alkuun. Hintataso oli tuolloin suhteellisesti alempi kuin nyt, koska työ oli halpaa verojen ollessa matalat ja ns. sivukulujen puuttuessa. (Elinkustannusindeksitaulukko ja Haapala 1995, 115-122.) 1870-luvulla tamperelaisen työmiehen päiväpalkka oli 1,25 mk, 1890-luvulla se kohosi 1,57 markkaan ja 1910-luvulla päiväpalkka oli lähes 3 mk. 1800-luvun puolivälistä 1910-luvulle palkat kasvoivat 2,5-kertaisiksi. (Rasila 1984, 263-264.)

Suomessa⁹³. (Ks. Taulukkoa 3.) Sivistykseen käytettiin noin 2 %, nautintoaineisiin yli 1 %, vaatteisiin, terveyteen ja puhtauteen noin 14 % sekä erilaisiin vero-, vakuutus- ja korkomaksuihin yli 3 %. Tuloista jäi siten vain 1-2 % vapaaehtoiseen kulutukseen.⁹⁴ Huvirahaa oli siten käytettävissä vuositasollakin vain muutamia markkoja. Tutkimus ei ole tässä suhteessa kattava, mutta julkiset hovit olivat kuitenkin köyhemmillekin perheille mahdollisia järjestöjäsenyyksien turvin. Järjestöhuvien periaatteisiin kuului, että jäsenet saivat vapaalippuja.⁹⁵ Koulutkin jakoivat oppilailleen vapaalippuja jopa orkesteriyhdistyksen ja soittokuntien konsertteihin.⁹⁶

TAULUKKO 3. Tamperealaisten ja suomalaisten huonekuntien keskimääräiset vuosimenot markkoina ja prosentteina.⁹⁷

Menoryhmiä	Tampere		Suomi	
	mk	%	mk	%
Ravinto	893	57,3	928	55,4
Olut, väkijuomat	4	0,3	11	0,6
Tupakka	14	0,9	18	1,1
Vaatteet	177	11,3	197	11,8
Puhtaus	18	1,2	19	1,1
Talous, huonekalut.	26	1,6	40	2,4
Asuntovuokra	206	13,2	209	12,4
Lämpö, valo	56	3,6	69	4,1
Verot	27	1,7	26	1,6
Kassamaksuja	11	0,7	17	1,0
Palo-, henkivakuutukset	8	0,5	9	0,5
Yhdistysmaksuja	4	0,3	5	0,3
Sanomalehtiä, kirjat	11	0,7	13	0,8
Lasten koulutus	11	0,7	10	0,6
Sairaanhoido	21	1,4	23	1,4
Korot, lyhennykset	4	0,2	12	0,7
Hovit	4	0,2	5	0,3
Muita	61	4,0	65	3,9
yht.	1.560	100	1.674	100

Tampereella asuttiin ahtaasti ja työväestö asui pääasiassa omilla työväenasuntoalueillaan. Työläisperheet asuivat yhteiskeittiöllisissä vuokra-asunnoissa, jotka tehdas omisti ja joihin

⁹³ Hjeltin tutkimuksessa Suomi tarkoittaa muutamaa Etelä- ja Keski-Suomen kaupunkia eli Helsinkiä, Viipuria, Turkuja, Forssaa, Poria, Oulua, Kuopiota ja Nikolainkaupunkia (Vaasa).

⁹⁴ Esim. 1890-luvulla työväelle tarkoitettujen, Tampereen Orkesteriyhdistyksen Kaupungintalon juhlasalissa sunnuntaisin pidettyjen Kansan-Konserttien pääsylippu maksoi 25-50 penniä (ks. esim. Liite 1., 20.)

⁹⁵ Liite 1, s. 5-29 ja Liite 2, s. 1-25.

⁹⁶ Telemäki 1979, 121.

⁹⁷ Hjelt 1912, s. 4 ja Taulu 5., liites. 6 ja Taulu 9b, liites. 146 sekä Taulu 13, s. 156-157.

Valuri Herman Ahonen perheineen vuonna 1905. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

neen tai huoneen ja yhteiskeittiön asuntoja.⁹⁸ Realistisen kuvan työväen elinoloista saa Hjeltin esimerkkiperheestä, jossa perheenisä työskenteli kutomatehtaalla.⁹⁹

Perheen sanotaan olevan normaaliperhe, vaikkakin siihen kuului yhdeksän jäsentä.¹⁰⁰ Miehen ikä oli 42 vuotta ja vaimo oli 37-vuotias. Lapsia oli seitsemän ja iältään 1-12 vuotta. Mies oli torpparinpoika ja isän kuollessa muuttanut kaupunkiin ja ollut nyt erilaisissa tehdastöissä 15 vuotta. Vaimo joutui 7-vuotiaana vieraille lastenhoitajaksi ja 14-vuotiaana siirtyi tehtaantyöhön. Mies ansaitsi noin 18 markkaa viikossa. Vaikka lapsia oli perheessä paljon, vaimo hankki apulaiskylvettäjänä perheelle lisätuloja lauantaisin, jolloin mies huolehti lapsista. Lisätuloja perheelle hankki myös 12-vuotias tytär, joka työskenteli puolipäivää kutomatehtaassa tehdaskoulun ohessa. 8-vuotias poika ansaitsi 20-30 penniä illassa sanomalehtiä myymällä. Perheen tulot olivat yhteensä n. 1.200 mk/vuosi. Perhe tuli taloudellisesti toimeen omillaan, mutta ”rouvasväenyhdistykseltä oli saatu jonkin verran raha-apua jouluksi”. Perhe asui laitakaupungilla suurenpuoleisen talon kivijalassa, jossa heillä oli huone ja keittiö. Huoneessa oli neljä sänkyä, piironki, kätkyt, lastenvaunut ja pöytä. Pitovaatteet riippuivat seinällä verhon takana. Keittiössä oli ruokapöytä, astiakaappi ja ompelukone. Vaimo ompeli perheen kaikki vaatteet ja mies teki kengät. Asumuksen vuokra oli 18 mk/kuukaudessa. Mies oli käynyt kiertokoulua kolme eri vuoroa. Vaimo ei ollut käynyt koulua, mutta hän osasi lukea ja kirjoittaa. Nuorempien lasten toivotaan käyvän myös ylemmän kansakoulun. Mies kuului aiemmin työväenyhdistykseen, mutta oli sittemmin eronnut, koska rahat eivät riittäneet yhdistyselämän aiheuttamiin menoihin. ”Minun (miehen) täytyy käyttää kaikki voimani elatuksen hankkimiseen, joten voimia ja aikaa ei riitä lukemiseen. Uutta Testamenttia luetaan kuitenkin sunnuntaisin.” (Perhe käyttää tuloistaan ravintoon 74,3 %, olutta ja tupakkaa ei käytetä, vaatteisiin ja puhtauteen käytetään 3,4 % ja 17 % asumiseen sekä sivistysmenoihin 2,8 %.) Perhe kävi työväenyhdistyksen perheiltamissa. Joka toinen sunnuntai se kävi kirkossa, mies useammin kuin vaimo. Lämpimänä vuodenaikana vietettiin sunnuntait läheisessä metsässä, jossa marja-

⁹⁸ Rasila 1984, 278-279.

⁹⁹ Hjelt 1912, erikoistutkielma no 9, s. 127-130 ja tilastollinen käsittely s. 150.

¹⁰⁰ Alle 25-vuotiaana avioituneista tamperelaisista työväestön naisista yli puolet synnytti vähintään viisi lasta ja joka kolmas vähintään seitsemän. Vain joka neljännen lapsiluku jäi alle kolmen. Sitä vastoin yli 30-vuotiaana perheen perustaneista naisista peräti joka toinen synnytti korkeintaan kaksi lasta ja vain runsaalla neljäsosalla oli vähintään viisi lasta. Täten keskimääräinen lapsiluku Tampereella vuosisadan vaihteessa oli 3,6 alle 18-vuotiasta lasta. Lisäksi kahdeksan prosenttia perheiden lapsista oli 18 vuotta täyttäneitä. Lasten välinen ikäero oli keskimäärin 2,9 vuotta. (Markkola 1994, 57-59.)

Amurin työläismuseokortteli, rakennukset 1890-luvulta. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

Museuhuone vuodelta 1888. Huoneessa asui nuohoojan viisihenkinen perhe. Ruoanlaitto tapahtui yhteiskeittiössä. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

aikana marjastettiin lasten kanssa. Haastattelija kommentoi: ”Lapset ovat puheliaita, ystävällisiä ja hyvin kasvatettuja sekä siististi ja hyvin puettuja. Kodissa vallitsee hyvä järjestys”.

Hjeltin tutkimuksen otosjoukko on kaupunkilaisia ammattityöläisiä. Maaseudulla keski-voositulot olivat yleisesti matalammat kuin kaupunkien ammattityöväestön keskuudessa. Tamperelaisperheiden elintaso oli siten suomalaisessa mittakaavassa hyvä ja tamperelainen ammattityöläisperhe eli paremmin kuin suomalainen rahvas yleensä. Maalta kaupunkiin muutto merkitsi kaiken kaikkiaan parannusta elinolosuhteissa.¹⁰¹ Hjeltin kuvaama tamperelaisperhe oli tyypillinen ensimmäisen polven tamperelaisydinperhe. Perhe oli luonteeltaan talousperhe, jossa kaikki jäsenet osallistuivat ansionhankintaan.¹⁰² Lapset olivat koulussa, jos töiltään ehtivät. Kaikki ansiot käytettiin perustarpeisiin ja satunnaiset lisäansiot käytettiin vaatteiden ja huonekalujen ostoon, lasten kouluttamiseen sekä huvituksiin.¹⁰³

3. ”TYÖLÄISPERHEKYSYMYS” JA ”KUNNON KANSALAISSUUS”

Teollistuminen ja kaupungistuminen toivat mukanaan paitsi vaurautta myös uudenlaisia ongelmia. Nuo ongelmat tiivistettiin ns. työväenkysymyksiksi. Sivistyneistö arvioi, että työväestö oli järjestäytyntä yhteiskuntaa uhkaava ongelma. Sivistyneistön huolena oli kaupunkityöläisperheiden moraalinen rappeutuminen. Tämän estämiseksi he halusivat parempia asuntoja, korkeampia palkkoja, lyhempiä työpäiviä, terveys- ja henkistä valistusta sekä lapset kouluihin. Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen mielestä ennen kaikkea taloudellisen aseman koheneminen mahdollistaisi työväestön kehittymisen ”kelvollisiksi yhteiskunnan jäseniksi”.¹⁰⁴

Työväestö vastasi sivistyneistön heille antamaan haasteeseen. Työväestö harrasti kansalais-toimintaa, joka tähtäsi työväestön perhe-elämän kohentamiseen. ”Kunnon kansalaisuus” oli projekti, jossa rahvas opiskeli selviytymisensä kannalta välttämättömiä taitoja eli opiskeli elämään kurinalaisesti, järkipäisesti, lainkuuliaisesti, säästävääisesti ja itsenäisesti. Maaseudun herättäjä, nuorisoseura johtaja Santeri Alkio käytti sanaparia ”kunnon kansalainen” ja

¹⁰¹ Haapala 1986, 100.

¹⁰² Markkola 1994, 227.

¹⁰³ Näreikkö 1981, 1, 60-61. Haapala 1986, 256-259.

¹⁰⁴ Yrjö-Koskinen 1874 (1975), 89-90. Markkola 1994, 22-38.

”hyvä ihminen” olivat ilmaisemaan kansanvalistustavoitettaan.¹⁰⁵ Nuorisoseura toimi Tampereen tehdaskaupungissakin ollen vuonna 1897 yli neljälläsadalla jäsenellään Suomen suurin nuorisoseura.¹⁰⁶ ”Kelvollisia kansalaisia” tamperelaisesta työväestä koulutti kuitenkin ennen kaikkea työväenyhdistys, jonka merkityksestä itselleen on kertonut esimerkiksi yhdistysveteraani, lämmittäjä Kaarlo Hellman seuraavasti:

”Liityin Tehtaalaisseuraan v. 1896. Seuran toiminta oli silloin erikoisen vilkasta. Sillä oli laulukoro, torvisoittokunta, näytelmäseura ja huvitoimikunta. Nuorukaista viehätti tällainen touhu. Kun työväestä tällöin alotteli ymmärtämään asemaansa ja pyrki saamaan tietoja yhteiskunnallisista asioista, muodostuivat yhdistyksen ja Tehtaalaisseuran kokoukset väkilukuisiksi ja innostaviksi. Kokouksissa alettiin vaatia uusia toimintamuotoja, jotka olisivat vastanneet työväestön silloisia tarpeita ja katsantokantoja. Työväenyhdistyksessä oli huomattava määrä kaupungin porvareita ja käsityöläismestareita, jotka pitivät hallussaan johtavat paikat ja pysyttivät yhdistyksen sisäisen hengen porvarillisena. Tapahtui usein kun joku porvarillinen jäsen puhui, että salissa kuului monesta suusta ’alas’-huuto ja toisaalta taas ’hyvä’-huutoja työläispuhujille. Tällaiset reipashenkiset kokoukset vetivät työläisiä puoleensa ja kasvattivat heissä luokkatunnetta, joka monilla on säilynyt vuosikymmenien varrella ja pitänyt olosuhteitten vaihdellessakin kiinteästi mukana työväenliikkeessä. (---A.S.) Suurin elämys, mikä elinajaksi on painunut mieleeni, oli marraskuun suurlakko v. 1905. Elävästi on muistissa se sateinen ilta, jolloin jännittynein mielin, tuhansiin nousevana työläisjoukkona marssimme työväentalolta Hämeenkatua rautatieasemalle pysäyttämään junia ja estämään niiden kulkua Tamperetta edemmäksi. Nämä tapahtumat aiheuttivat niin suuren henkisen jännityksen, ettei moniin aikoihin tahtonut saada unta silmiinsä. Se oli suurenmoista aikaa: kaikki pyörät seisahtuivat, kun kansan voimakas käsi ne pysäytti.”¹⁰⁷

Työväen järjestötoiminta oli siis luonteeltaan sivistävää, poliittista ja sosiaalista tietoisuutta kasvattavaa. Pertti Haapalan mielestä ”Tampereen Työväenyhdistys olikin juuri se järjestö, jossa yhdistyivät kaikki 1800-luvun lopun yhteiskunnalliset ’reaktiot’, työväestön kasvattaminen, politiikka ja yhteiskuntakritiikki.” Haapalan mukaan työväenyhdistyksen historian ja luonteen voikin 1800-luvun osalta jakaa seuraaviin osiin: 1. sivistysliike, työläisfennomanian jatkaja; 2. porvarillinen reformiliike; 3. seura- ja itsekasvatusyhteisö; 4. poliittinen liike, jonka tunnuksena oli ensin suomalaisuus, sitten tasa-arvo; 5. työväestön organisoitumiskanava ja agitaatiokeskus.¹⁰⁸ Tamperelaisen työläiskodin syntykin oli prosessi, jota rakentamassa olivat sivistyneistö, työväenliike ja työväestö itse omine ihanteineen.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Vuonna 1881 perustettiin ensimmäinen nuorisoseura Kauhavalle. 1890-luvulla Suomessa oli 40-50 seuraa ja kansanliikkeeksi muotoutuneen toiminnan ohjat otti käsiinsä Santeri Alkio. Alkio oli 1910-luvulle saakka nuorisoseuraliikkeen kiistaton johtaja. Alkion mielestä itsensä kasvattamisen ohella nuoren oli kehityttävä yhteiskunnan ”käyttökelpoiseksi” jäseneksi, joka palvelisi toisia veljeyden hengessä. (Smeds 1989, 154.)

¹⁰⁶ esim. TK 1967, 5.

¹⁰⁷ Tampereen Työväenyhdistys 50-vuotias 1886-1939, 1939, 177.

¹⁰⁸ Haapala 1986, 189.

¹⁰⁹ Markkola 1994, 270-271.

3.1. RATIONAALISUUS SEKÄ TARINA EMMASTA JA HEIKISTÄ

Työväestön oli kamppailtava työkykyisyytensä puolesta ja selviytymisen ehtona oli, että se kykeni välttämään esimerkiksi sairaudet, alkoholin väärinkäytön ja rikollisuuden. Työväestö oli jo selviytymisensä kannaltakin pakotettu noudattamaan lainkuuliaista, valitusmyönteistä, itsenäistä ja järkipäristä elämäntapaa. Esittelen seuraavaksi tällaisen rationaalisen elämäntavan kuvauksen, jonka on kirjoittanut vuonna 1890 tamperelainen kansakoulunopettaja Aa-mulehden lukijakuntaa varten.

”Iloisella mielellä ryhtyi Heikki taas kutomaan kangasta ja tyytyväisenä hoiti Emma lisäänty-nyttä perhettä. Joka aamu kellon soidessa astelee Heikki työllensä, kuten kaikki muutkin Tampereen tehtaalaiset; ja iltaisin kävelee kukin lepoa ja virkistystä saamaan yksinkertaiseen työmiestönsä, jossa useimmat päivät ovat toistensa kaltaisia kuin marjat puunoksalla.”¹¹⁰

Näin harmoniseen tunnelmaan lopettaa Aaku tarinansa Työväen elämästä Tampereella. Aaku on nimimerkki, jonka kantajaksi on tunnustettu kansakoulunopettaja Aaku Mäki.¹¹¹ Teksti ilmestyi paitsi jatkoartikkelina myös Tampereen Kirjapaino Osakeyhtiön julkaisemana kirjana vuonna 1890.¹¹² Vaikka tarina oli kirjoitettu viihteellisiin tarkoituksiin ja valistushengessä, se on mielenkiintoista tutkimusmateriaalia kulttuurintutkijalle. Tarinassa seikkailee todentuntuiset, kaupunkilaistuvat henkilöt vuosisadan vaihteen tamperelaisessa ympäristössä tehdaspa-loineen ja tapaturmineen. Aaku kuvaa uskottavasti ja myötäeläen teollistuvan Tampereen työväestön mentaliteetteja ja elämäntapavalintoja. Yleisimmillään teksti on siis kuvaus kau-punkilaistumisesta ja kansalaistumisesta. Tarinassa on kirjoitettu julki kuitenkin vain yksi mahdollinen representaatio työväestön elämäntavoista. Mahdollinen olisi toki myös Tur-miolan Tommi -versio. Erittelen tekstistä elementtejä, jotka ilmentävät kansalaistumisproses-sin eli ”kunnan kansalaisuuden” sisältöjä ja käytäntöjä.

Emman kerrotaan ”olevan kotoisin T:n pitäjältä likeltä Tamperetta. Hän oli ollut vähäisen talon tytär, vaan katovuodet olivat pakottaneet hänen etsimään elatustansa ulkoseurakunnas-ta”.¹¹³ Tehdastyön Emma sittemmin koki mieluisana, eikä halunnut palata maalle veljensä

¹¹⁰ Aaku 1984, 106 (teoksessa Tampere – tutkimuksia ja kuvauksia, 1984).

¹¹¹ Tampereen kaupunginkirjaston Pirkanmaa-kokoelma tuntee teoksen: Aaku (Mäki): Työväen elämästä Tampe-reella. Mäen ammatin ja yhteydet työväenliikkeeseen kertoo esim. Em. Lammi: Tampereen Työväenyhdistys 35-vuotias (1922). Opettaja A. Mäki oli myös yleinen juhlapuhuja esim. raittiusseurojen iltamissa vuosisadan vaih-teessa. (Esim. TS 5.10.1898 ja Rissanen 1956, 88.)

¹¹² Aaku 1984, 85.

¹¹³ *ibid.*, 92.

talouteen. Veljen pyynnöt hän torjui päätellen ”työn olevan työtä, tekipä sitä sitten missä tahansa. Nykyisessä toimeensa oli hänellä oma valta käyttää vapaa-aikansa kuinka tahtoi, vaan maalla täytyi joka hetki olla kiinnitettynä talon toimiin, jopa sunnuntaisinkin vaati karja välttämättömän jokapäiväisen hoitonsa”.¹¹⁴ Aaku on kuvannut Emman, parikymppisen naisen, itsenäisen elämisen ja asumisen osaavaksi, mutta mielellään Emma suostui kuitenkin Heikin kosintaan. Yhteisten työvuosien aikana Emma oli todennut että ”Heikillä vaatteet olivat aina ehyet ja siistit, kasvot puhtaat ja hiukset kammatut hyvään järjestykseen, että hän oli ahkera ja säästäväinen, antoi aina sopivan vastauksen ja oli alati iloisella ja leikillisellä tuulella”.¹¹⁵

Heikki eli tarinan alussa äitinsä huolenpidon alaisena, eikä ”vielä ollenkaan ollut tullut ajatelleeksi oman kodin perustamista ynnä siitä välttämättömästi johtuvaa tyttöjen tarkastelua”.¹¹⁶ Äidin kuoltua vaimon valinta aktualisoitui ja ”Heikki heittää silmäyksen yli koko vooningin ja panee naispuoliset kankurit järjen puntariin”.¹¹⁷ Lopulta Heikki totesi, että ”kaukaa minä haen, kun likeltä tiedän löytäväni” ja, että hän ”on oppinut pitämään arvossa Emman tyyntä, rauhallista ja suoraa luonnetta”.¹¹⁸ Avioparin yhteiselämää mahtui sittemmin sekä menestystä että vastoinkäymisiä. Työläisperheeseen syntyi kolme lasta, joista ”keskisen lapsen on tuonen käsi korjannut tuonne ylös ijäti viheriöivään lasten tarhaan”.¹¹⁹

Tampereen tehtaissa tapaturmat olivat yleisiä, ja myös tulipaloja sattui. Aakun tarinassa olivat nämä molemmat onnettomuuslajit mukana. Heikin työpaikalla kankurissa sattui työtapaturma, jossa hän sai ”jokseenkin suuren rikkoutuneen rautakappaleen oikeaan jalkaansa vähän polven yläpuolelle”.¹²⁰ Heikki sairasteli pari kuukautta, mutta ansion menetyksen paikkasi Emma, joka palasi kankuriin tekemään entistä työtään. Parannuttuaan Heikki meni takaisin töihin ja Emma kotivirkaansa, kunnes pellavatehdas paloi Pertun markkinapäivän päätteeksi.¹²¹ Kun ”elatuksen lähde noin hurjasti ja vastustamattomasti muuttui tuhkarauhioksi”,¹²² perheellä oli jälleen vakava toimeentulo-ongelma. Pelastuksen tarjosi Emman veli ”vankka ja hartevea Matti” ja ehdotus ”eiköhän teidän nyt sopisi muuttaa minun luokseni asumaan siksi aikaa, kun

¹¹⁴ *ibid.*, 92-93.

¹¹⁵ *ibid.*, 86.

¹¹⁶ *ibid.*, 86.

¹¹⁷ *ibid.*, 91.

¹¹⁸ *ibid.*, 92.

¹¹⁹ *ibid.*, 97.

¹²⁰ *ibid.*, 98.

¹²¹ Pellavatehtaalla oli tuhoisa tulipalo Pertun markkinoiden aattoiltana 5.9.1883. (Kanerva 1972, 62.)

¹²² Aaku 1984, 104.

taas tehdas saadaan uudestaan kuntoon”.¹²³ Kaupunkilaisperheen voimavara olivat siis naisten (ja lasten) työ, kuten myös maaseutu. Aaku kirjoittaa:

”Seuraavan päivän iltapuolella näkyi Tampereelta vievillä maanteilla useita muuttolaisia, jotka olivat ryhtyneet samaan keinoon kuin Emma ja Heikkikin, ja lähtivät nyt sukulaistensa luokse maalle, mikä ainaseksi, mikä vaan odottelemaan uutta työnsaantiaikaa. Kaiholla katselivat matkalaiset heille rakkaiksi tulleen kaupungin epälukuisia savutorvia, jotka ikään kuin jäähyväisiä viittoilivat heille vielä pitemmänkin matkan päähän”.¹²⁴

1800-luvun kulttuurin olennaista sisältöä oli kolmisäätyoppi. Kolmisäätyopin mukaan Jumala oli asettanut kolme hierarkiaa: hengellisen, maallisen ja huoneen hallituksen.¹²⁵ Aakun tarinassa kaikki kolme hallitusta ovat mukana, mutta huoneenhallituksen alue on huomattavasti painottunut. Huoneenhallituksen uusi muoto eli työläisperhe ilmentää yksilön merkityksen kasvua ja yksilön pyrkimystä elää elämäänsä suunnitellusti.¹²⁶

Aakun kertomus viestittää hengellisen hallituksen tärkeyttä, mutta myös sen syrjäytymistä. Emman ”kunnollisen tehtaan tytön asunnon” sisustuskuvauksen yhteydessä olennaisina tarvekaluina mainitaan ”pöydällä säilytettävä raamattu”¹²⁷ ja ”seinällä olevat ristiinnaulitun sekä silloisen saarnaajan ynnä provastin kuvat”.¹²⁸ Kirkon yhteiskunnallisia merkityksiä ilmentää, että Emman ja Heikin avioliittoaikomus kuulutettiin kirkossa ja ”kuulutuksen johdosta Emman koti oli täynnä onnittelijoita”.¹²⁹ Toisaalta sunnuntaijumalanpalveluksia ei ilmeisesti enää koettu pakollisina, koska kosintasunnuntaina Heikki löysi Emman kamaristaan kirkonmenojen aikaan. Emma näet ”huonetta ja pukuaan järjestäessään oli myöhästynyt aamukirkosta” kuitenkin ”korjaten erehdystään lukemalla Luteeruksen huonepostillaa”.¹³⁰ Maallinen hallituskin on mukana Emman kamarin sisustuselementtinä. Seinällä oli näet ”ristiinnaulitun kuvan toisella puolella silloinen hallitsijamme ja toisella puolen tämän puolison kuva”.¹³¹ Muutoin

¹²³ *ibid.*, 105.

¹²⁴ *ibid.*, 105-106.

¹²⁵ Räisänen 1995, 32.

¹²⁶ Paavo Kortekankaan mielestä vanhaluterilaisuuden hylkäsi jo 1850-luvulta alkaen Tampereen harvalukuinen sivistyneistö ja omistava porvaristo. Tehdastyöväestö sitä vastoin oli vanhaluterilaisuudelle uskollista vielä pitkään. Vuosisadan vaihteen sortovuodet rapauttivat uskoa esivaltaa kohtaan ja vuoden 1905 yleislakko oli taitekohta, jonka jälkeen vieraantumista ja kirkonvastaisuutta alkoi merkittävämmiin ilmetä. (Kortekangas 1995, 107-108.)

¹²⁷ Aaku 1984, 93.

¹²⁸ *ibid.*, 95.

¹²⁹ *ibid.*, 96.

¹³⁰ *ibid.*, 93.

¹³¹ *ibid.*, 95.

maallista valtaa ei ole kirjoitettu tarinaan, ainoastaan maallisiin hierarkioihin eli säätyihin ja niiden eriarvoisuuteen viittaamalla.

Vanhaluterilaisuudessa huoneenhallituksen tehtävä oli ylläpitää ihmiskunta biologisesti ja taloudellisesti. Jumalan vallan edustajana perhekunnassa oli isäntä, jonka valtaan muiden perheenjäsenten tuli nöyrästi alistua.¹³² Aakun tarinan perhekunta elää nimenomaan lisääntyen ja vaurastuen. Työläisperheessä vastuullisia ovat molemmat aviopuolisot tasa-arvoisesti. Tasa-puolista vastuunkantoa ilmentää aviopuolisoiden työtehtävien eriytyminen, mutta myös työtehtävien joustava vaihtaminen, kun siihen oli tarvista. Avioliiton solmimisen jälkeen ”Emma jäi työstä kotia ja pani kaiken huolensa ja voimansa pienen taloutensa järjestämiseen. Hän hankki myös kangaspuut ja pani heti aluksi kuteille pumpulikangasta sekä makuu- että pito-vaatteiksi itselleen ja miehelleen, sillä jo kotona ollessaan oli hän saanut sen kokemuksen, että kotikutoinen kangas on monin kerroin pitävämpää kuin tehtaassa kudottu”.¹³³ Toisaalta tapaturman kohdatessa aviomiestä ja Emman ruvettua töihin, Aaku toteaa, että ”kun puute siten poistui kodosta, kiitti Emma sydämestään Jumalaa, joka hänelle antoi voimaa tukalana hetkenä perhettä kurjuudesta varjelemaan”.¹³⁴

Aakun tarina osoittaa, että perheen perustaminen oli työväestölle tehokas ja edullinen keino integroitua muuttuneeseen, teollistuvaan ja kaupungistuvaan yhteiskuntaan. Tamperelaiseen, vuosisadan vaihteen yhteiskunnalliseen tilanteeseen syntynyt työläisydinperhe oli paitsi ilmeisen edullinen elämisentapa niin myöskin tehokas talous-, kasvatusta- ja hoivajärjestelmä. Avioliitto tarjosi turvan kaupunkiin muuttaneille ja suvuistaan irrallisiksi jääneille parikymppisille aikuisille. Valistuksella pönkitetyt kunnan perheenemäntä- ja aviomies-ihanteet eriytyneine työtehtävineen kasvattivat tehokkaaseen taloudenpitoon. Kasvatustehtävä ulottui myös perheen lapsiin. Muutoinkin elintason kohoamisen myötä kaikenlaiset lapsiin kohdistuvat hoivatoimenpiteet tehostuivat. Aakun tarinassa Emman ja Heikin perhe-elämää kuvataan sarjana suunnitelmallista ja järkipäistä toimintaa. Avioliitto solmitaan edullisesti, työtehtävät hoidetaan moitteettomasti, lapsista välitetään, ongelmat ratkaistaan maltillisesti, valistutaan Tampereen Sanomia lukemalla, eletään säästäväisesti eikä rahaa tuhjata markkinahuvitukseen tai alkoholiin.¹³⁵

¹³² Wirilander 1974, 28-29. Räisänen 1995, 32-33.

¹³³ Aaku 1984, 97.

¹³⁴ *ibid.*, 100.

¹³⁵ Ks. Aakun markkinakuvaus s. 109.

Jatkokertomukset olivat leimallisia 1800-luvun lopun sanomalehdissä. Epäilemättä lehdet eivät olisi niitä niin innokkaasti julkaisseet, jos ne eivät olisi olleet suosittuja myös lukijoiden keskuudessa. Jatkokertomus oli siten tehokas väline levittää uusia aatteita, esimerkiksi ideaa kelvollisesta yhteiskunnan jäsenestä. Aakun tarina osoittaa, että malli modernista perhe-elämästä oli olemassa, ainakin kansankoulunopettaja Aaku Mäen mielikuvituksessa.

4. SIVISTÄVÄT HUVIT 1886-1905

1800-luvun jälkipuolella sääty-yhteiskunnan sisälle alkoi kasvaa uusi, markkinoiden ja erillisten yksilöiden yhteiskunta. Yksilöt kokivat mahdolliseksi liittyä yhteen sosiaalisesta asemastaan riippumatta, muodollisesti samanarvoisina kansalaisina.¹³⁶ Näin kävi Tampereellakin, jossa prosessille antoi erityistä vauhtia työväenyhdistyksen perustaminen vuonna 1886.

Tutkimuksessani erittelen seuraavaksi julkiskansallista valistuskulttuuria ja työväestön sivistäviä huveja. Erittelen ajanjaksoa 1886-1905 eli vaihetta työväenyhdistyksen perustamisesta yleislakkoon. Kansalaisyhteiskunnallistuminen ei luonnollisesti päättynyt vuoteen 1905, mutta se on rytmittelyni päätös vuosi, koska kansalaistumisessa alkoi tällöin uusi vaihe.

Ajanjakson 1891-1906 huviluvut esitän Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomusten avulla. Totesin edellä patriarkaalisten huvien taulukoinnin yhteydessä, että vaivais- ja työhuoneasia-kirjat sisältävät tietoa huveista puutteellisesti. (Ks. Taulukkoa 2.) Siksi käytän Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomuksia, jotka ovat tällä myöhemmällä ajanjaksolla mahdollisia sen vuoksi, että Tampereelle perustettiin vuonna 1891 poliisikamari.¹³⁷

¹³⁶ Kansa liikkeessä 1987, 5.

¹³⁷ Tampereen poliisilaitos perustettiin vuonna 1891 ja siinä poliisin tehtäväksi tuli valvoa järjestyksen ylläpitämistä julkisissa huveissa. (Suomen Asetuskokoelma 3/1891.)

TAULUKKO 4. Tampereen julkisten huvien lukumäärät ja lajit Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomuksien mukaan ajanjaksolla 1891–1906.¹³⁸

	1891	1895	1900	1903	1906
konsertit	14	43	82	126	37
teatteri	21				
- suomalaisia		41	31	77	163
- ruotsalaisia		13		18	7
arpajaiset	3	11	11	4	27
kansanjuhlut			14	16	20
tanssi-iltamat	6	64			
iltamat			157	94	127
naamiohuvit		1			7
huvimatkat		43	6	35	55
sirkus, tivoli			19		36
varietee		14	8		6
näytökset, näyttelyt	41	9	1	5	26
urheiluhuvit			4	17	32
elävät kuvat			9		915
muuta	47	62			
Huvit/vuosi	132	301	331	392	1458

Taulukko 4 esittelee vuosisadan vaihteen tamperelaista populaarikulttuuria. Taulukon perusteella voidaan todeta, että tutkimuskauden huvielämä jatkoi 1880-luvulla alkanutta varioitumistaan ja määrällistä kasvuaan. (Ks. Taulukkoa 2.) Ajanjaksolla 1891-1906 huvien määrä yli kymmenkertaistui. Soitannollisilla huveilla ja näytelmillä oli vankka ja vakiintunut sija tamperelaisessa huvikulttuurissa. Kaupungin oma konserttitoiminta oli orkesteriyhdistyksen ja soittoseurojen käsissä. Kiertäviä ammattitaitelijoita vieraili vaihtelevasti. Tamperelaiset ammattiteatterit (Tampereen Työväen Teatteri ja Tampereen Teatteri) perustettiin vuosina 1901 ja 1904. 1890-luvun tanssilliset tilaisuudet poliisi oli kirjannut *tanssi-iltamiksi*. Vuosisadan vaihteessa nimityskäytäntö muuttui ja *iltama*-nimisten tilaisuuksien valtakausi alkoi. Iltamien sisältö huvittelutapoineen ei ainakaan alussa poikennut entisistä. Iltamat olivatkin pitkään suosituin huvittelumuoto kaupungissa. *Arpajaiset* säilyivät varainhankintakeinona 1900-luvun puolelle. *Varietee* ja *sirkushuvit* olivat omia vakiintuneita genrejä, tosin Tampereella niiden merkitys jäi vähäiseksi. Ammattimaisia viihdetaitelijoita kiinnosti etupäässä Pietarin ja Viipurin markkinat ja maasta poistuttiin Helsingin ja Turun kautta Ruotsiin. Tampereelle osuivat vain harvat viihdeammattilaiset. Erilaisten näytösten järjestäjille, esimerkiksi trooppisten

¹³⁸ Tampereen Poliisilaitos/kanslia vuosikertomukset 1891-1900 ja Hämeen läänin lääninhallitus/Läänin kanslia Kertomuksia Poliisilaitoksen toiminnasta vuosina 1903, 1906 ja 1910. Voionmaa 1932, 830. Vuosien 1904 ja 1905 vuosikertomukset olivat tutkimuksen tekoaikana kadoksissa Hämeenlinnan Maakunta-arkistossa.

eläinten kanssa kiertäville, Suomi oli epäedullinen maa, kylmän ilmaston, pitkien välimatkojen ja harvan asutuksen vuoksi.¹³⁹ Iltamien lisäksi vuosisadan vaihteesta alkoi myös *urheiluhuvien* vähittäinen yleistymisen, yhteisluistelun sekä erilaiset näytösten ja kilpailuiden myötä. *Elävät kuvat* eri ilmenemismuotoineen olivat uusi, tekniseen kehitykseen perustunut, suosioitaan räjähdysmäisesti kasvattanut huvi-innovaatio. Kuuden elokuvateatterin toiminta ja lähes tuhat näytäntöä vuoden 1906 aikana kasvatti julkisten huvien määrän vuoteen 1903 nähden 3.7-kertaiseksi. (Ks. Taulukkoa 4.)

Koska tutkimusajanjaksolle oli tyypillistä järjestötoiminnan voimakas kasvu, tarkastelen vielä tamperelaista järjestäytymistä ominaispiirteineen ja juhlapaikkoinen. Järjestöt eivät toimi ilman ihmisiä. Esittelen järjestökäytäntöjä myös yksilöiden toimintana Lundelinien ja Lindrothien (myöh. Linkojen) muusikkosukujen avulla. Tutkimusajanjaksolle oli ominaista myös politisoituminen ja äänenkannattajalehdistön muotoutuminen. Siksi tarkastelun kohteena ovat vapaa-ajantoiminnot, nyt kokouskäytännötkin huomioiden, sanomalehtiaineistojen avulla. Esittelen vuodet 1898, 1899, 1900 ja 1901 kunkin erikseen eri lehdestä poimitun vuosikerran avulla. Tampereen Sanomien viimeistä edellisen vuosikerran 1898 avulla esittelen nuorsuomalaisille suunnattuja vapaa-ajantoimintoja. Vuoden 1899 huveja tarkastelen sosiaalidemokraattisen Kansan Lehden avulla, joka aloittaa ilmestymisensä kyseisen vuoden alussa. Vuoden 1900 huveja esitellessäni käytän ruotsinmielisten lehteä Tammerfors Nyheter ja lehden avulla tavoitan 'herrasväen' huvit. Myöntyväisyysuuntausta Tampereen sanomalehdistä edusti Aamulehti, jonka vuosikerran 1901 perusteella tarkastelen kyseisen vuoden vapaa-ajankäytäntöjä. Vuosisadan vaihteen sanomalehti-ilmoittelusta saan viitteitä mahdollisista eri poliittisten ryhmien omaleimaisuuksista. Tiedostan, että valitsemani ja edellä kuvattu tutkimusmenetelmä tuottaa perin luettelomaista tietoa vapaa-ajanvietosta. Siksi erittelen huveja vielä vuotuisjuhlien kaupungistuneina viettotapoina. Vuotuisjuhlilla oli luonnollisesti vanhat perinteiset viettotapansa, mutta kansallistuvassa kaupunkikulttuurissa ne saavat uudet julkiset muotonsa.

¹³⁹ Hirn 1980, 498-499. Hirn 1997, 36-51.

4.1. YHDISTYSTOIMINTA JA HUVIPAIKAT

Tampereen Työväenyhdistys perustettiin vuonna 1886. Se ei aloittanut toimintaansa kuitenkaan kulttuurisessa, sivistyksellisessä, eikä poliittisessa tyhjiössä. Varhainen liikehdintä tapahtui sääty-yhteiskunnan piirissä. 1880-luvulla aatteelliset ja sivistykselliset riennot tulivat kaikkea harrastustoimintaa ja henkistä elämää määrääviksi tekijöiksi. Kansalaisyhteiskunta teki tuloaan sääty-yhteiskunnan ja vanhaluterilaisuuden kustannuksella.¹⁴⁰ Vapaapalokunta-, raittius-, työväenyhdistys- ym. toiminnan ansio oli, että ne avasivat tietä uudelle järjestäymisperiaatteelle. Henrik Steniuksen mukaan vapaaehtoinen jäsenyys ja säätyjen välinen tasa-arvoinen kanssakäyminen loivat omassa ajassaan uudensuomalaisia yhteiskunnallisia käytäntöjä. Ne mursivat sääty-yhteiskunnan kansalaisten yhteistoiminnalle asettamat rajat ja avasivat ovet valtiollisten instituutioiden ulkopuoliselle poliittiselle toiminnalle ja mielipiteen muodostukselle.¹⁴¹

Varhaisin liikehdintä Tampereella tapahtui uskonnon harjoittamisen alueella. Erilaisilla lahoilla ja erityisesti kirkollisilla herätysliikkeillä, kuten herännäisyys, rukoilevaisuus ja evankelisuus oli Tampereellakin pitkät perinteet. Lähetystyö oli kaikkien herätysliikkeiden ja koko aktiivisen seurakuntaväen harrastuksena. Etenkin 1880-luvulla lähetysjuhlat kokosivat joka kesä välistä jopa useita tuhansia kuulijoita.

1800-luvun lopun sivistysellistä toimintaa oli myös suomalaisuusliike ja kansanvalistus. Tammikuussa 1880 Tampereella perustettu Kansanvalistusseuran Haaraosasto esitteli tavoitteitaan: ”haaraosasto tietysti rupeaa toimimaan samain periaatteiden mukaan kuin muuallakin samanlaatuiset laitokset, siis pitää kansanjuhlia ja huweja, antaa luentoja, esitelmiä ym. kansaa siwistäwiä toiminnoita. Lisääntyköön ja elpyköön tämänkin isänmaallisen yrityksen kautta yhteiskunnallinen walistus ja henkinen wapaus.”¹⁴² Kaupunkiin oli neljä vuotta aikaisemmin perustettu jo ensimmäinen Kansanvalistusseuran Tehdasten Haaraosasto, jolla oli 350 jäsentä, pääasiassa tehtaiden työntekijöitä.¹⁴³ Tamperelaiset haaraosastot olivat jo työväestön omaehtoista toimintaa, mutta sitä edeltäneet vuonna 1861 perustettu Pumpulitehtaan Lukuyh-

¹⁴⁰ Kortekangas 1965, 123, 159-168.

¹⁴¹ Stenius 1987, 41-55.

¹⁴² TS 21.1.1880.

¹⁴³ Kortekangas 1965, 123.

tiö ja muut 1860-70-luvulla perustetut tehtaiden laulu-, soitto-, näytelmä- ja lukuseurat olivat ”täydellisesti tehtaan isäntäin holhuun alaisia”.¹⁴⁴

Vapaapalokuntalaisuus ei alkuvaiheissaan ollut työväestön omaehtoista toimintaa. Vuonna 1873 perustetun Tampereen VPK harjoituskiekin oli porvaripiirien ruotsi. Esimerkiksi nimimerkki Heikko kansalainen Tampereelta protestoi kielivalintaa vastaan ja vaati ”vähentämään ruotsin kielen mahtavaa valtaa VPK:ssa, jossa umpisuomalaisen väen päähän pakataan kulturikielen harjoitussanoja”.¹⁴⁵ Sen sijaan VPK:n huvitoiminta kansanjuhlineen on jäänyt vahvasti muistelijoiden mieleen.

”Suurimmat ja huomatuimmat juhlat olivat Vapaan palokunnan kevät- ja syysjuhlat, jotka pidettiin Pyynikillä ns. Palokunnankentällä. Juhlapäivänä palokunta kokoontui juhlapuvusaan, valkoisessa takissa ja kasket päässä, kalustohuoneelle Hämeenkatu 16. Täällä säilytettiin V.P.K:n kalustoa, höyryruiskua, rattailla olevaa käsipumppua, jota ainakin 4 miestä paineli, ’lankirattaita’ ym. sammutuksessa tarvittavaa. Miehet ja hevoset vetivät niitä palopaikalle. Tässä kalustohuoneen edessä kadulla järjestettiin riveihin. Silloin oli miehiä paljon. ’Palokunta-aate on jalo aate’ kuului sanonta. Marssien lähdettiin kohti Pyynikin kenttää torvisoittokunta edellä ja päässä kiiltävät kasket, jotka auringossa välähtelivät. (---A.S.) Kentällä oli osastoilla omat lehtimajansa, joissa oli penkit ympäri ja pöytä keskellä. Siinä seurusteltiin ja juotiin limonaadia. Ohjelmassa oli osastojen väliset köydenvetokilpailut, urheilua ja kaikille pussitappelua korkea pukin selässä sekä pullansyöntiä lapsille. (---A.S.) Juhlan päätteeksi oli tanssia ja piirileikkiä. Alapaviljongissa tanssittiin torvisoittokunnan soittaessa, yläpaviljongissa menttiin piirileikkiä. Kerran sattui joukko laulamaan: ’Eikä ne ryssän postimerkit kirjeenvaihtoa lopeta’ ja kun tätä samaa kohtaa toistettiin pitkän aikaa, ajoi kasakka ratsunsa joukkoon ja ajoi leikkijät ulos paviljongista.”¹⁴⁶

Tamperelaisen raittiusliikkeen Väinö Voionmaa on jakanut kahteen ”viinakauteen”. Ensimmäinen kausi oli 1820-30-luvuilla ja toinen alkoi 1860-luvulla. Edellinen oli luonteeltaan sääty-yhteiskunnallista ja taustalla oli valtion halu haalia rahaa kassaansa sekä viljaa varastoon katovuosia varten. 1860-luvulta alkanut kausi oli jo uuden yhteiskunnan tuote. Kapakalaitos muuttui määrällisesti ja asiakaskuntansa puolesta kaupungin kasvun mukana. Viinan kotitarvepolto kiellettiin vuonna 1865 ja tämä lisäsi kaupungin kaupallisten kapakoiden sekä olut- ja viinatehtaiden vähittäisliikkeiden määrää. Asiakaskunta kasvoi tehtaalaisten ja sekatyöläisten suuntaan. Tällöin syntyi uusi alkoholiongelma. Syntyi ajattelutapa, että viina oli kaiken pahan alku ja juuri.¹⁴⁷ Tamperelaista raittiusseuratoimintaa edelsi 1870-80-luvuilla

¹⁴⁴ Liikanen 1995, 196.

¹⁴⁵ US 12.8.1874.

¹⁴⁶ TK 1965/3, 96.

¹⁴⁷ Haapala 1986, 164-165.

(ollen myös päällekkäistä) Juomalakkoliike. Ensimmäinen tamperelainen raittiusseura perustettiin vuonna 1885. Raittiusseuratoimissa oli ristivetoa ja niinpä Tampereen Raittiusseuran alaisuudessa oli vuonna 1886 ympäröivien maakuntajäsenien lisäksi kolme erillistä paikallisseuraa eli Aamurusko, Liitto ja Toivo. Tampereen Raittiusseuralla oli tuolloin 585 jäsentä. Vuosisadan lopulla yhdistysten määrä kasvoi kahdeksaan.¹⁴⁸ Tehtaiden juomalakkoliikkeellä oli omistajien aloite, mutta se sai tukea työväen piiristä. Raittiusliikkeen valta-aika 1890-luvulla perustui työväestön voimakkaaseen tukeen.¹⁴⁹

Vuonna 1879 voimaan tulleella lailla elinkeinovapaudesta oli seurauksensa. Ns. laillisen suojelun järjestelmän purkautuminen poisti työnantajilta velvollisuuden huolehtia työntekijöistään eli suurtehtaat luopuivat sairaaloiden, koulujen, kirjastojen, lasten- ja vanhainkotien ylläpidosta. Työnantajille jäi vain velvollisuus maksaa palkka. Vastapainoksi työnantajien ylivoimaa vastaan työntekijät alkoivat muodostaa järjestöjä ajaakseen etujaan.¹⁵⁰ Apuna oli myös sivistyneistö, esimerkiksi Tampereen Työväenyhdistyksen muodossa, joka perustettiin vuoden 1886 alussa. Vuoden 1890 aikana Tampereen Sanomissa on kuusitoista huvitilaisuutta, joissa ilmoittajana on työväenyhdistys eri osastoineen.¹⁵¹ Vuosina 1895 ja 1898 työväenyhdistyksellä oli yli kaksikymmentä erilaista juhlatilaisuutta tai iltamaa.¹⁵²

Ammatillinen järjestäytyminen alkoi 1880-luvun lopulla. Järjestäytymisen aloittivat maalarit ja vuoden 1905 lopussa Tampereella oli 29 ammattiosastoa ja niissä 3.252 jäsentä. Vuonna 1917 Tampereella oli 10.679 teollisuustyöntekijää ja samana vuonna työväenyhdistysten ja ammattiosastojen yhteinen jäsenmäärä oli 10.717 henkilöä eli jokainen teollisuuden työllistämä aikuinen kuului johonkin ammattiyhdistykseen.¹⁵³ Tampereen Sanomien mukaan vuonna 1895 ammattijärjestöjen ja tehtaalaisseuran huveja oli kymmenkunta, Kansan Lehden mukaan 1900-luvun alussa jo yli viisikymmentä ja vuonna 1916 yli 150.¹⁵⁴

1800-luvun lopulta urheilu- ja voimisteluseurat saivat yhä innokkaampaa kannatusta. Järjestelmällinen kilpaurheilu tuli Suomeen 1870- ja 1880-luvuilla, mutta sitä ennenkin oli toki ol-

¹⁴⁸ Kaukovalta 1934, 47-49. Sulkunen 1986, 155-156.

¹⁴⁹ Haapala 1986, 166.

¹⁵⁰ Jaakkola 1987, 77.

¹⁵¹ Ks. Liite 1, s. 13-17.

¹⁵² TS vsk. 1895 ja 1898.

¹⁵³ Kanerva 1986, 210-211.

¹⁵⁴ Ks. Liite 1, s. 13-29, Liite 2, s. 1-19 ja Liite 2, s. 35-49.

lut sekä liikuntaa että myös erilaisia urheilullisia kilpailuja. Tampereella urheilua oli vanhaan mm. VPK:n kansanjuhliissa, mutta ensimmäisenä tamperelaisena voimisteluseurana syntyi vuonna 1882 Gymnastikföreningen för herrar. Muita voimistelu- ja urheiluseuroja olivat Pyrintö (1896), Kotka (1898), Yritys (1899), Tempaus (1901) ja Riento (1903). Yleisurheilua harrastettiin aluksi lähinnä Pyynikin juhlakentällä, mutta vuonna 1909 saatiin hautausmaan taakse ja hevostorin tuntumaan urheilukenttä.¹⁵⁵

Tampereelle perustettiin kymmenen vuotta työväenyhdistyksen perustamisen jälkeen, vuonna 1896 myös nuorisoseura.¹⁵⁶ Kahdenkymmenen toimintavuotensa aikana (1896-1914) Tampereen Nuorisoseuran ei kyennyt vakiinnuttamaan paikkaansa tamperelaisten ”edistysseurana”, vaikka vuonna 1897 se olikin Suomen suurin. Seuran menestykselliseen alkuun oli omiaan vaikuttamaan Ernst Lindroth (Linko) vanhempi, joka onnistuttiin saamaan seuran sekakuoron johtajaksi. Lindroth paneutui tehtävään koko sielullaan ja loi johdettavistaan aikakautensa maineikkaimman kuoron. Kuoro toimi vuoteen 1921. Viimeiset vuodet se toimi itsenäisesti Tampereen Nuorisoseuran lopetettua toimintansa.¹⁵⁷

Musiikin ja teatterin piirissä oli myös yhdistystoimintaa. Tampereella toimivat 1870-luvulta tehtaiden ja yhdistysten laulu- ja soittoseurat. Edellä olen kertonut Oskar Scharlinin ja Ernst Schnéevoigtin toimista 1870- ja 1880-luvuilla. Työväenyhdistykselle perustettiin myös heti sen toiminnan alettua torvisoittokunta (1887), jota johti Ernst Lindroth (Linko) vanhempi. Samaan aikaan toiminutta Työväen Laulu- ja Soittoseuraa johti Fredrik Lundelin.¹⁵⁸ Musiikkitoimintaa vankensi paitsi kaupungin seuroille antama avustus, myös Kansanvalistusseuran laulujuhlat, joista vuoden 1888 juhla vietettiin Tampereella.¹⁵⁹ Vuonna 1892 kaupunkiin perustettiin suurehko ”amatööriorkesteri”. Pari vuotta myöhemmin syntyi orkesteriyhdistys, joka saamiensa anniskeluvoittovarojen turvin alkoi ylläpitää kapellin sijasta orkesteria.¹⁶⁰ Taulukon 4 konserttiluvuissa ovat mukana paitsi kaupungin omien musisoijien konsertit, myös vierailijat, joita oli joka kuukaudelle muutamia.

¹⁵⁵ Rasila 1984, 706-709.

¹⁵⁶ Numminen 1961, 354.

¹⁵⁷ Tampereen nuorisoseuran arkisto, Tammerkoski 1979/5, 21 ja Seppänen 1997. Tampereen nuorisoseura perustettiin uudelleen vuonna 1958 ja jälleen uudelleen vuonna 1978. (Pyrkijä 1986/8, 16-19.)

¹⁵⁸ Sajakorven lisäksi Tampereen musiikkisuvuista on kertonut Jokinen (1947): Fredrik Lundelin lapsineen (9-11) ja Lingot (121-134). Myös Kanerva 1987, 10-11.

¹⁵⁹ Sinisalo 1947, 264.

¹⁶⁰ Rasila 1984, 698-700.

Tampereen Raittiusseuran talo, Mustalahdenkatu 18. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

Seurahuone Itäisen pitkän kadun varrella ulottuen Puutarhakadun kulmaan saakka. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

Teatteritoiminta oli myös pitkään vierailijoiden varassa. Edellä olen kertonut 1870- ja 1880-lukujen joko ruotsin- tai suomenkielisistä teatterivierailuista. Tamperelaisten omassa keskuudessa seuranäyttelemisen aloittivat vuodesta 1879 alkaen puuvillatehtaalaiset. Vuonna 1882 Työväen Laulu- ja Soittoseura seurasi perässä. Näytelmätoimintaa harrastivat myös nuorisoseura ja raittiusseurat. Vuonna 1898 Tampereen Sekakuoron yhteyteen perustettiin ”dramaattinen osasto”, joka otti samana vuonna nimekseen Tampereen Kansan Teatteri. Seuranäytelmätoiminnot johtivat vähitellen melko itsenäisten ja pysyvien teatterijärjestelyiden syntymiseen. Työväen Laulu- ja Soittoseuran näytelmäosasto alkoi käyttää keväällä 1901 nimeä Tampereen Työväen Teatteri. Tampereen Teatterin perustava kokous pidettiin toukokuussa 1904.¹⁶¹ Taulukosta 4 ilmenee, että tutkimusajanjaksolla erilaisia teatteriesityksiä oli vuosittain keskimäärin viisikymmentä eli näytäntö jokaista viikkoa kohti.

Sopivien esiintymistilojen puute häiritsi pitkään sekä teatteri- että konserttitoimintaa. Seurahuone palveli jo 1870-luvulta ja vanhastaan käytössä olivat myös tehtaiden juhlasalit. 1880-luvulla VPK sai Pyynikiltä haltuunsa juhkakentän, jossa pitkään järjestettiin kaikki kansanjuhlat. Alueen lähietäisyydellä oli kaksi ravintolaa, Rosendahlin ja Joselinin ravintolat, joissa järjestettiin tanssi- ja soittotilaisuuksia, kuten myös muissa kaupungin ravintoloissa ja hotelleissa. Raittiusseurojen myötä syntyi uusia kokoontumis- ja juhlatiloja. Vuonna 1887 Mustalahdenkadulle nousi Raittiustalo ja vuonna 1892 raittiusseura Taito rakensi oman talonsa Aleksanterinkadulle. Kaikista juhla- ja kokoontumispaikka oli kuitenkin vuonna 1890 valmistunut Kaupungintalo eli raatihuone. Edelleen tärkeä kokoontumis- ja juhlapaikka oli työväenyhdistyksen talo, jolla oli tarjottavanaan eri rakennusvaiheissaan erilaisia saleja. Yhdistys toimi ensin vuokratiloissa entisessä kansakoulussa Hämeenkadulla. Seura osti myöhemmin tontin ja rakennuksen itselleen. Samalle tontille rakennettiin kolmikerroksinen kivitalo, jonka avajaiset olivat marraskuussa 1900. Kohta sen jälkeen alettiin suunnitella juhla- ja teatterisalin sisältävää lisärakennusta, joka vihittiin käyttöönsä suurlakon jälkitunnelmissa vuonna 1905.

Edelleen tärkeä huvittelupaikka oli Viikinsaari, jonka ravintolan kaupunki osti itselleen, ja 1900-luvun puolella saari oli lähinnä työväenyhdistyksen käytössä.¹⁶²

¹⁶¹ Rasila 1984, 700-705. Rajala 1991, 39-116.

¹⁶² Rasila 1984, 672-678, 291.

4.2. MUSIIKKISEUROJA, -SUKUJA JA YKSILÖITÄ

Vuonna 1868 liina- eli pellavatehtaan opettajaksi tuli Antti Tervo (1842-1892). Tervo oli opiskellut Jyväskylän seminaarissa, jossa hänen opettajanaan oli ollut Suomen kuorolaulun isäksi mainittu E.A. Hagfors. Lauluharrastuksesta innostunut Tervo perusti vuonna 1869 pellavatehtaan koulun yhteyteen lauluseuran. Tervon perustama kuoro oli neliääninen sekakuoro, jossa oli aluksi laulajia parikymmentä, mutta ensimmäisen toimintavuoden aikana laulajien määrä kohosi jo noin seitsemäänkymmeneen. Laulajiksi liittyi muitakin kuin pellavatehtaalaisia, ainakin puuvilla-, verka- ja paperitehtailta sekä käsityöammattien harjoittajia.¹⁶³

Pellavatehtaan Lauluseuran jäseniä olivat verkatehtaan vanuttaja, myöhemmin työnjohtaja Fredrik Lundelin (1835-1918) ja puuvillatehtaan työntekijä, myöhemmin verkatehtaan varastopäällikkö Ernst Edvard Lindroth eli Linko (1864-1928). Molemmat miehet muuttivat Tampereelle työn perässä Lundelin vuonna 1858 ja Ernst Lindroth 1870-luvulla. Opettaja Tervo opetti laulamista ja kuoronjohtamista musiikista innostuneelle Fredrik Lundelinille. Vuonna 1884 Lundelin otti johdettavakseen Kansanvalistusseuran Tehdasten Osaston Lauluseuran (perustettu vuonna 1880), jolloin kuoron nimeksi tuli Työväen Lauluseura. Antti Tervo oli innostanut Fredrik Lundelinin musiikin pariin ja vuorostaan Lundelin opetti Ernst Lindrothille musiikin teoriaa, b-korletin soittoa sekä soiton- ja kuoronjohtamista. Ernst Lindroth suoritti musiikkiopintoja vuosina 1894-96 Tampereen kaupungin apurahan turvin myös Helsingin Musiikkiopistossa eli nykyisessä Sibelius-Akatemiassa. Fredrik Lundelin johti Työväen Soittoseuran lisäksi verkatehtaan ja VPK:n kuoroja. Ernst Lindroth puolestaan toimi Lundelinin seuraajana VPK:n ja Työväen Laulu- ja Soittoseuran soittokunnan sekä VPK:n kuoron johtajana; edelleen puuvillatehtaan ja Tampereen suojeluskuntien sekä Tampereen Nuorisoseuran Sekakuoron johtajana.¹⁶⁴

Fredrik Lundelinia ja Ernst Lindrothia yhdisti muukin kuin verkatehdas ja musiikkiharrastus. Vuonna 1888 Lindroth avioitui Lundelinin tyttären Maria Lundelinin (1862-1949) kanssa. Marian ja Ernstin tuttavuus alkoi viimeistään heidän laulaessaan samassa Fredrik Lundelinin johtamassa kuorossa, joka Tampereen Työväen Lauluseura –nimisenä saavutti laulujuhlavoiton Jyväskylässä vuonna 1884. Samoilte laulujuhlille lähti mukaan Ernst Lindrothin johdolla myös viisihenkinen soittokunta. Laulujuhlien jälkeen perustettiin myös varsinainen 12-

¹⁶³ Sajakorpi 1987, 18.

¹⁶⁴ *ibid.*, 62-71. Jokinen 1947, 34-40.

miehinen, Lindrothin johtama Työväen Soittoseura, joka vuoden 1888 Tampereen laulujuh-
lilla voitti sarjansa ensimmäisen palkinnon. Marian siskot Fredrika ja Vendla sekä veljet
Sikstus ja August olivat myös musiikin harrastajia. Vendla (1862-1949) toimi läpi aikuisikänsä
kuoronjohtajana ja August (1871-1950) toimi sellistinä Tampereen orkesteriyhdistyksessä
(myös verkatehtaan johtaja 1904-18). Sikstus puolestaan kouluttautui ammattimuusikoksi.
Sikstus Lundelin (1860-1932) toimi vuosina 1905-11 ja 1919-28 Tampereen kaupungin mu-
siikinjohtajana. Hän toimi myöskin laulunopettajana Tampereen Reaalilyseossa vuosina
1911-23.¹⁶⁵

Lindrothien lapset saivat musiikin alkeisopetuksen isältään. Kaksi lapsista nousi merkittävään
asemaan Suomen musiikkielämässä. Erkki Edvard Linko toimi Yleisradion orkesterin ensim-
mäisenä johtajana. Tunnetuimmaksi Lundelinien ja Linkojen musiikkiperinnön jatkajaksi
osoittautui Ernst Fredrik Linko. Hän loi uransa paitsi säveltäjänä, pianistina ja pedagogina,
myös Sibelius-Akatemian rehtorina ja järjestötehtävissä mm. Teoston puheenjohtajana.¹⁶⁶

4.3. NUORSUOMALAISET HUVIT VUONNA 1898

Sivistyksen, aatteiden ja poliittisten mielipiteiden leviämiskanaviksi tulivat 1870- ja 1880-
luvulla entistä enemmän sanomalehdet. Tällöin paikallisten lehtien vaikutus kasvoi varsin
suureksi. Suomen ja Tampereen puolue-elämä oli autonomian ajalla vakiintunut jakoon ruot-
salaiseen ja suomalaiseen puolueeseen. Vanhasuomalainen ja nuorsuomalainen puolue perus-
tettiin virallisesti vasta suurlakon jälkeen, mutta molemmat ryhmittymät olivat tosiasiallisesti
syntyneet jo 1800-luvun lopulla. Tampereen työväestön äänioikeuskamppailun seurauksena
1880-luvun lopulla suomalainen puolue jakautui kahtia. Vastapuolueina esiintyivät
”raittiuspuolue” ja ”viinapuolue”. Raittiusliikettä, joka vaati uuden väkijuoma-asetuksen
pohjalla väkijuomakaupan kieltämistä Tampereella, kannatti suomalaisen puolueen enem-
mistö. Sitä vastassa oli liikemiesten joukko, joka suurelta osalta sai tulonsa viina- ja olut-
kaupasta.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Sajakorpi 1987, 62-63, 65-68.

¹⁶⁶ *ibid.* 65-66.

¹⁶⁷ Kortekangas 1965, 134-136.

Tampereen ensimmäinen sanomalehti Tampereen Sanomat alkoi ilmestyä tammikuussa vuonna 1866. 1880-luku oli koko valtakunnassa selvien puoluepoliittisten taisteluiden aikaa. Perinteelleen uskollisena TS yritti sinnitellä puolueettomana. Tyytymättömyys lehden linjattomuutta kohtaan johti Aamulehden perustamiseen joulukuussa 1881. Vuonna 1895 siirtyi Aamulehden siihenastinen toimitussihteeri, Tampereen nuorsuomalaisen valtiopäiväedustaja Kalle Viljakainen TS:n päätoimittajaksi. Tästä lähtien lehteä hoidettiin nuorsuomalaisessa hengessä, kun taas Aamulehdestä kehkeytyi vanhasuomalainen. TS lakkasi ilmestymästä elokuussa 1900. Syyksi ilmoitettiin horjuva talous. Vuonna 1904 lehti perustettiin uudelleen ja nimenomaan Nuorsuomalaisen puolueen äänenkannattajaksi.¹⁶⁸ Vuonna 1898 TS ilmoitti, että sen päätehtäviä olivat "suomalaisuuden, kansanvaltaisuuden harrastaminen, kansan kohottaminen valistuksessa ja itsetietoisuudessa, oikeuksien ja velvollisuuksiensa tuntemisessa ja täyttämässä". Toiminnan uskottiin olevan "valtiollisen itsenäisyytemme ja kansallisten laistostemme parhain tuki ja turva". Täten lehti ilmoitti "mitä lämpimimminkin kannattavansa kaikkia edistyspyrinnöitä, jotka ovat omansa kansaamme kohottamaan".¹⁶⁹ Vuoden 1898 lehdissä vapaa-aikailmoittelulle oli annettu paljon palstatilaa. Huvi- ja kokousilmoitukset oli sijoitettu lehden etusivulle. Lehden kakkosivun vakiopalstalla "Uutisia Tampereelta ja lähiympäristöstä" hovit ja kokoukset olivat uutisoinnin kohteena: siellä tiedotettiin tulevista "huveista" sisältöineen ja kommentoitiin edellispäiväisiä tilaisuuksia. Sunnuntainumeroissa on edellisten lisäksi "Muistilista" eli tilaisuudet luettelomaisesti.

TAULUKKO 5. Vapaa-aikailmoittelu Tampereen Sanomissa 1898.

<u>tilaisuudet</u>	<u>lukumäärä</u>
erilaisia kokouksia	355
" iltamia	225
" konsertteja	115
" näytäntöjä	21
" juhlia	17
näytelmäilta/teatteri	44
arpajaisia/myyjäisiä	21
erilaisia retkiä	35
" kilpailuja	8
" esitelmiä	10
harjoituksia/kurseja	<u>15</u>
	862

¹⁶⁸ Rasila 1984, 543-551. Sinisalo 1970, 266-277. Salokangas 1976, 18-22.

¹⁶⁹TS 4.1.1898.

Vuosikerta 1898 ilmoittaa 862 eri tilaisuudesta. Kokousmainosten mukaan puolet kokousjärjestäjistä olivat Tampereen Työväenyhdistys ja eri ammattiosastot. Muita *kuukausi-, vuosi-, johtokunta-, huvitoimikunta- ym. kokousten* järjestäjiä olivat raittiusseurat (55 kokousta), erilaiset klubit (25), Tehtaalaisseura (14), Väkijuomalakkokomitea (12), Tampereen nuorisoseura (11) ja VPK (7). Muita kokousjärjestäjiä olivat uskonnolliset yhdistykset, vuokralais- ja voimistelu- ja urheiluseurat.

Talvi- ja syyssesonkiperiaatetta sovelsi konserttitoiminnassaan Tampereen Orkesteriyhdistys, joka antoi viikossa kolme konserttia: kaksi *helppotajuista* (keskiviikkona ja sunnuntaina) ja *kansankonsertin* (sunnuntaina). Helppotajuisen konsertin kapellimestarina toimi Robert Kajanus ja kansankonserteissa kapellimestarina oli A.E. Vesterlind. *Sinfoniakonsertin* orkesteriyhdistys antoi neljä kertaa vuonna 1898. Kapellimestari ja ainakin osa soittajista tuli tällöin muualta. Sinfoniakonserttien orkesterinjohtajina Tampereella toimivat Ilmari Krohn, Robert Kajanus ja Jean Sibelius. Orkesteriyhdistys antoi myös muutamia *solistikonsertteja*. Kesäisin orkesterilaiset tarjosivat *vapaa soittoa* paikallisissa ravintoloissa ja kahviloissa. *Seuranäytelmiä* harrasti Tampereen Sekakööri, joka esitti toistuvasti Tukkipjoki-laulunäytelmää täysille katsomoille. Kaupungissa vieraili kahteen otteeseen *Suomalainen Teatteri*, joka esitti peräkkäisinä iltoina lukuisia näytelmiä.

Iltamien ja muiden erilaisten *juhlien* järjestäjinä esiintyivät samat yhdistykset. Huvirintamalla työväenyhdistys, ammattiosastot ja raittiusseurat olivat yhtä aktiivisia eli kukin järjesti yli 40 huvitilaisuutta. Tehtaalaisseuran panos oli 31 huvia, nuorisoseuran 13 ja VPK:n 7 juhlaa. Erilaisia *huviretkiä* järjestivät kaikki yhdistykset. Vuoden 1898 vappupäivän erikoisuus oli Väkijuomalakkokomitean järjestämä *Yleinen Kävelyretki*. Tätä *Suurta Juomalakkojuhlaa* vietettiin Järvensivun harjulla ja siihen arvioitiin osallistuneen 15.000 kaupunkilaista.¹⁷⁰

Politisoituminen ei ilmennyt vain lehdistössä, vaan kiistatta sillä oli ilmauksensa myös väestön toiminnoissa. Esimerkiksi vuoden 1905 yleislakko oli poliittista toimintaa. Mistä he ammensivat ideologiansa? Kirjailija Eila Pennasen tulkinnan mukaan tamperelainen rahvas seurasi politiikkaa ja aatteellisuus vaikutti mm. sanomalehden valintaan. Vanhempiensa elämästä

¹⁷⁰TS vsk. 1898 ja Liite 1, s. 18-29. Juomalakkojuhlasta TS 3.5.1898 otsikoituna Suurenmoinen meething - 15.000 ihmistä liikkeellä (artikkeli).

kertovassa romaanisarjassaan Pennanen on ilmentänyt tamperelaista maailmankuvaa vuonna 1904 seuraavasti¹⁷¹:

”Huugo oli lopettanut Aamulehden tilaamisen puolestavuodesta – maailmanlopun merkki sekin, sillä Hilma oli, siitä asti kun Tampereelle oli tullut, nähnyt Aamulehden joka päivä herrainhuoneen pöydällä, ja vakkei Huugolla ja hänellä ollutkaan herranhuonetta, oli Aamulehti silti ollut heille tullut koko ajan siitä kun naimisiin menivät. Nyt he olivat loppukesän melkein vallan Tampereen Uutisten¹⁷² varassa, jota Huugo sentään kärsi ostaa, mutta syksyllä alkoi ilmestyä Tampereen Sanomat, ja sitä he sitten pitivät omana lehtenään. Se oli se lehti joka sanoi totuuden, koska oli perustuslaillinen, sanoi Huugo... Aamulehti oli muka nykyisin niin bobrikovilainen, ettei sitä lukeneet muut kuin talonjussit ja rusthollarit.”¹⁷³ ”Huugo ei esimerkiksi voinut tilata Kansan Lehteä, ei mitenkään. Se ei käynyt, se oli mahdotonta. Postiljooni levittäisi se tiedon heti Cederin taloon ja kaikkiin lähitaloihinkin – tiedon että Huugo P. tilasi sosialistien lehteä.”¹⁷⁴

Tampereella vuosisadan vaihteessa työväestö ammensi maailmankuvansa Kansan Lehdestä, toimihenkilöporras Tampereen Sanomista tai Tampereen Uutisista ja myöntöväisyyksiä Aamulehdestä. Edelleen oli ruotsinkielinen ja -mielinen herrasväki, joka toimi kieliryhmänsä sisällä. Minkälaisia omaleimaisuuksia TS:n vuosikerta 1898 ilmentää?

TS oli pitkään kaupungin ainoa sanomalehti ja luonteeltaan puolivirallinen, kaupungin virallisia ilmoituksiakin tiedottava. Vuonna 1898 TS oli edelleen kaupungin suosituin vapaa-aikailmoittelija. Nuorsuomalaiset hyväksyivät palstoilleen sekä Tampereen Työväenyhdistyksen, ammattiosastojen, lukuisien paikallisten raittius- ja urheiluseurojen, nuorisoseuran että eri klubien huvimainokset ja kokouskutsut. Tosin vuonna 1900, kun Kansan Lehti oli perustettu, työväenyhdistykset ja ammattiosastot hylkäsivät Tampereen Sanomat ja siirtyivät ilmoittamaan lähes yksinomaan omassa mediassaan. Nuorsuomalaisella vapaa-ajanvietolla oli monenlaisia muotoja.

¹⁷¹ Panu Rajalan (1979, 5119) mukaan: ”1970-luvun alussa Pennanen keskittyi kirjoittamaan tähänastista pääteostaan, suurta Tampere-trilogiaa (Himmun rakkaudet 1971, Koreuden tähden 1972, Ruusuköynnös 1973). Siinä hän sukunsa arkistoja ja dokumenttiaineistoa hyväksi käyttäen piirsi lavean kulttuurihistoriallisen kuvasarjan valtiollisen kehityksemme kuohuvasta ajasta 1800-luvun lopulta suurlakon jälkeisiin vuosiin saakka. Päähenkilöiden esikuvina olivat Pennanen omat vanhemmat, ja suvun jäsenistä nousi etualalle myös Pennanen tati Ain’Elisabet Pennanen (1881-1945), jonka aiheuttama kulttuuriskandaali vapistutti romaanissa kaupungin pikkuporvarillisia seurapiirejä. Valta-aiheena olivat kuitenkin yhteiskunnalliset mullistukset ja työväenliikkeen nousu luokattoman porvariston näkökulmasta katsottuna. Myös taiteen merkitystä kansanjoukkojen elämässä Pennanen vakavan huvittuneesti tarkasteli.” Eila Pennanen (1916-1996) kirjoitti trilogialleen vielä kaksi jatko-osaa Santalahden aika (1986) ja Kulmatalon perhe (1988), joissa edetään sisällissodan vuosiin saakka. (A.S.)

¹⁷² Tampereella ilmestyi vuodesta 1890 myös toinen nuorsuomalainen sanomalehti Tampereen Uutiset. Lehdellä oli vahvin kautensa ajanjaksolla 1899-1905. Lehti lopetti konkurssiin 23.12.1905. (Sinisalo 1970, 277-282.)

¹⁷³ Pennanen 1972 (Koreuden tähden), 297.

¹⁷⁴ Pennanen 1988 (Kulmatalon perhe), 83.

Kokousten pito ja järjestöiltamien vietto olivat olennaista vapaa-ajantoimintaa. Tampereen Orkesteriyhdistyksen toimeenpanemat konsertit olivat tärkeä osa nuorsuomalaista kulttuuria. Teatteri, niin paikallisten seurojen seuranäytelminä kuin vierailijoidenkin esittämänä, oli suosittua.

4.4. SOSIAALIDEMOKRAATTISET HUVIT VUONNA 1899

Kansan Lehti (KL) alkoi ilmestyä helmikuussa vuonna 1899 ja oli syntyessään, Helsingin ja Turun lehtien jälkeen, kolmas työväenliikkeen äänenkannattaja Suomessa. Samana vuonna perustettiin myös Suomen Työväenpuolue. Vuonna 1903 Työväenpuolue muutti nimensä Suomen Sosialidemokraattiseksi Puolueeksi.¹⁷⁵ Tehtävänsä lehti määritteli vuonna 1899 seuraavasti:

"Kansan Lehden tehtävä paikallisena työväenäänenkannattajana on tärkeä ja painava. Siitä syystä tuleekin se tarkkuudella valvomaan tehtäväänsä. Tietäen sen mitenkä kansalliselle olemassaolollemme ja yhä jatkuvalla vaurastumisellemme on tärkeää, että kaikki kansanluokat meillä uskollisesti seisovat rinnatusten toimien yhteiseksi hyväksi, pyrkii Kansan Lehti tarmolla huolehtimaan syvien rivien henkisestä ja taloudellisesta kohottamisesta, joka tekee tämän yhteistoiminnan mahdolliseksi".¹⁷⁶

Tärkeänä kansanluokkien henkisen kohottamisen välineenä KL epäilemättä koki yhdistystoiminnan. Seuraavalla sivulla oleva KL:n etusivu vapaa-aikailmoituksineen on kuvaava todiste. Samoin kuin TS myös KL tiedotti tilaisuuksista etusivullaan. Sisäsivuilla kokoontumiset olivat uutisoituina vakiopalstalla "Tampereelta ja lähiseudulta".

¹⁷⁵ Rasila 1984, 300.

¹⁷⁶ esim. KL 2.3.1899, s. 1.

Kansan Lehti

N:o 21

Vuonna 1899

1899

Kustantaja: Tammerfors...
Päätoimittaja: A. Nieminen
Kustannuspaikka: Tammerfors

Postilaitos...
Postinumero: No 21
Posti- ja Rahastusministeriön...
No 21, 1899

Liittoliput...
Kustannus...
Kustannuspaikka: Tammerfors

Kivityömiesten Rakennus-Osakeyhtiö

Tampereella.

Normaalit kivi- ja puurakennukset...
A. NIEMINEN
Läsnäolo: No 14

Kirkkollisia ilmoituksia.

Kirkon kirkon...
Kirkon kirkon...
Kirkon kirkon...

Temp. Eväiden yhteistyön

Yhteistyön...
Yhteistyön...
Yhteistyön...

Nokouksia.

Yleisen...
V. j. lakkoliikkeen...
Vuosikokous...
Työväen...
Lauluseuran...
Jäseniä...
Työväen Yhdistyksen...
Johtokunta

Kansan Lehdelle

Kansan Lehdelle...
Kansan Lehdelle...
Kansan Lehdelle...

Työyhtiöt, tehtaalaiset ja naisjärjestö

Työyhtiöt...
Tehtaalais-seuran...
Kuukausikokous...
Jalkineammattilaisten...
Yleinen kokous...
Työpäivän...
Lyhennyskomitean...
RÄÄTÄLI ammattiosaston...
Kuukausikokous...
Naisjärjestö...
Kuukausikokous...
Hiljentyneet...
Naiset...
Naisliikkeen...
TEE-ILTAMAN

Muurarien ammattiosasto

Muurarien...
Muurarien...
Muurarien...

Alkoholittomat

Alkoholittomat...
Alkoholittomat...
Alkoholittomat...

Miesten

Miesten...
Miesten...
Miesten...

Tampereen tehtaalaisten

Tampereen tehtaalaisten...
Tampereen tehtaalaisten...
Tampereen tehtaalaisten...

Yleisiä uutisia.

Yleisiä uutisia...
Yleisiä uutisia...
Yleisiä uutisia...

KL:n etusivulta huhtikuussa vuonna 1899 löytyy seuraavat vapaa-aikailmoitukset: Väki-juomalakkoliikkeen vuosikokous, Työväenyhdistyksen johtokunnan kokous, Tehtaalaisseuran kuukausikokous, Jalkineammattilaisten kokous, Työpäivän Lyhennys-komitean kokous, Räättäli- ja Maalariammattiosastojen kokoukset, Liiton tee-iltama ja Muurarien iltama. Edelleen Tehtaalaisseura ilmoitti lauluharjoituksista ja Työväenyhdistys naisten ompeluseurasta.

TAULUKKO 6. Vapaa-aikailmoittelu Kansan Lehdessä 1899.

<u>tilaisuudet</u>	<u>lukumäärä</u>
erilaiset kokoukset	362
" iltamat	144
" konsertit	14
" juhlat	17
näytännöt/näyttelyt	2
näytelmäilta/teatteri	3
arpajaisia/myyjäisiä	18
erilaiset retket	23
" esitelmiä	5
harjoituksia/kursseja	<u>6</u>
	594

Helmikuun 18. päivästä alkava KL:n ensimmäinen vuosikerta esitteli 594 tilaisuutta. Kokousten pitäjinä kunnostautuivat erityisesti Tampereen Työväenyhdistys ja Ulkotyöväenyhdistys sekä ammattiosastot: työväenyhdistykset 97 ja ammattiosastot 166 erilaista *kokousta*. Tehtaalaisseura ilmoitti 25 kokousta. Raittiusseuroista ainoastaan Liitto ilmoitti KL:ssä (9 kokousta). Väkijuomalakkokomitea toimitti 15 kokousta vuonna 1899. Muita kokousten pitäjiä olivat Vuokralaisseura, Puoluehallintokomitea ja VPK.

Samat järjestöt olivat myös *iltamien*, *arpajaisten* ja erilaisten *juhlien* organisoijia. Työväenyhdistyksen osuus iltamarintamalla oli 30 tilaisuutta, ammattiosastojen 80, tehtaalaisseuran 14, raittiusyhdistysten 21, väkijuomalakkolaisten 6 ja VPK:n 5 huvia. *Konserttien* pitäjinä KL:ssä esiintyi vain VPK:n torvisoittokunta ja esityspaikkana oli kesäinen Esplanadi (nyk. Hämeen Puistokatu). Konserttien pitäjät ja teatterinäytäntöjen järjestäjät, yhtä hyvin paikalliset kuin vierailijatkaan, eivät ilmoittaneet tilaisuuksistaan KL:ssä.¹⁷⁷

Kokousilmoittelu oli työväenliikkeen piirissä innokasta varsinaisen huvimainonnan ollessa vielä kohtalaisen suppeaa. Iltamailmoittelussaan KL oli lähes sataprosenttisesti tamperelaisten ammattiosastojen ja työväenyhdistysten äänitorvi. KL:ssa ei esiinny juuri olleenkaan musiikki- ja teatteri-ilmoituksia. Työväenliike ei kuitenkaan vieroksunut konsertti- ja teatteritoimintaa. Työväenyhdistyksen vuoden 1899 vuosikertomuksen mukaan Työväenyhdistyksen huvitoimikunnan järjestämissä iltamissa oli ohjelmanumeroina soittoa, esitelmiä, näytelmiä, laulua, lausuntoa, sadunkertomista, kuplettia, pukutanssia ja karkeloa. Kyseisenä vuonna huvitoimikunta järjesti kahdeksan yleistä iltamaa, viisi perheiltamaa, yhden laivamatkan Vesilah-

¹⁷⁷ KL vsk. 1899. (Ks. Liite 2, s. 1-5.)

teen, kaksi illanviettoa huvitoimikuntien kesken ja arpajaiset Rakennusrahaston hyväksi.¹⁷⁸ KL:n ilmoittamat juhlat olivat kaikki eri ammattijärjestöjen vuosijuhlia. Ilmoittelusta puuttivat suurmiesmerkkipäivät, jotka olivat edistysseurojen suosiossa. Kaiken kaikkiaan KL palveli ainoastaan työväestöä keskittymällä heidän intresseihinsä.

4.5. RUOTSINKIELISTEN HUVIT VUONNA 1900

Vuosisadan vaihteen suomalaisessa poliittisessa ilmastossa vaikutti ruotsalaisuusliike. Aamulehden perustaminen suomenmielisen kieli- ja kansallisuuspolitiikan ajajaksi Tampereelle sai välittömästi ruotsinkielisten piirien perustamaan Tammerfors Aftonbladin vuonna 1882. Tammikuulta 1897 vuoteen 1916 lehti ilmestyi nimellä Tammerfors Nyheter (TN).¹⁷⁹ TN ilmaisi tavoitteensa seuraavasti:

”Förutom ledande artiklar i ämnen, berörande icke blott ortens, utan äfven det allmännas intressen, kommer bladet att innehålla krönikor i hvilka frågor för dagen likaledes i kåserande stil, samt under rubrikerna ’Från Ryssland’, ’Från Skandinavien’ och ’Från andra länder’ meddelas att viktigaste af händelserna utom eget lands gränser. Bref från hufvudstaden skola regelbundet ingå i bladet.”¹⁸⁰

TAULUKKO 7. Vapaa-aikailmoittelu Tammerfors Nyheterissä 1900.

<u>tilaisuudet</u>	<u>lukumäärä</u>
folkkonsert (kansankonsertti)	27
populär Konsert (helppotajuinen konsertti)	31
muita konsertteja	30
ravintolasoitot	20 + kiinnitykset
soirée (iltahuvi)	9
lotteri + soirée (arpajaisiltahuvit)	3
ballottering (arpajaistanssiaiset)	8
folkkfest (kansanjuhla)	8
teater (teatteri)	13
maskerad (naamiaiset)	1
sammanträden (kokoukset)	68
cirkus, variete ym.	5
lusttur (huvimatkat)	<u>1</u>
	224

¹⁷⁸ Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomus 1899, 1900, 91.

¹⁷⁹ Rasila 1984, 551-552. Sinisalo 1970, 272-274.

¹⁸⁰ TN 3.1.1900.

Vuonna 1900 lehti ilmestyi 4-päiväisenä. Lehden koko ja toimituskäytäntö vapaa-ajantilaisuuksien suhteen oli sama kuin TS:lla ja KL:llä. Tosin ilmoituksia lukumääräisesti oli huomattavasti vähemmän. Tamperelaisen herrasväen kulttuuri TN:n vapaa-ajanilmoitteluun tutustumalla näyttäisi olleen musiikkivoittoista. Tampereen Orkesteriyhdistyksen orkesteri ilmoitti *konserteistaan* anteliaasti TN:ssä. Vierailevat konserttoijatkin uskoivat ilmeisesti ruotsinkielisen ilmoituksen tehoavan ja tuovan konsertteihin yleisöä. Edelleen musiikin alueella toimivia vierailijoita olivat Seurahuoneen ravintolan orkesterit, jotka viihtyivät paikkakunnalla kuukauden tai pari vuorolla. Tällaisia olivat vuoden 1900 aikana *Damorkester Rauschen*, *Orkester Kemner* ja *Tuder Geargiscon orkesteri*. Teatterin alalla TN:n vuosikerta esittelee tapahtuneeksi vain Tampereen Sekakuoron dramaattisen osaston (Tampereen Kansan Teatterin) *seuranäytäntöjä*.

Iltamia eli *soiréita* järjestivät ammattijärjestöihin verrattavat organisaatiot, kuten Handelsgillet, Handvärks- och fabriksförening, Affärsbiträdeförening, Typografförening sekä myös Filharmoniska sällskapet i Helsingfors, Tammerfors Gymnastikförening ja Konversationsklubben. Vuonna 1900 Tammerfors Ungdomförening, Maskin och metallafdelning ja Syföreningen järjestivät yhden *arpajaiset* seura kohti. *Ballotering*-ilmoitukset ovat vaatimattomia ja tarjoavat niukasti tietoa tutkijalle. Niissä esiintyy teksti *Ballotering* ja kellonaika.¹⁸¹ Ei siis tietoja pitopaikasta, eikä järjestäjästä.

Kansanjuhliin TN:ssä mainostivat Arbetets Vänner, F.B.K. ja Pyrintö. Kansanjuhliat olivat myös *suurmiesmerkkipäivät*, joista vuonna 1900 vietettiin *Topeliuksen syntymäpäivänä* Tampereen Sekakuoron järjestämänä, *Runeberg-juhlaa* organisoijanaan Tammerfors orkesterförening ja *Snellman-juhlaa* Tampereen Nuorisoseuran järjestämänä.

Kokousjärjestäjinä esiintyi vähän ammattiyhdistyksiä (esimerkiksi Handelsgillet) ja erityisesti muita yleishyödyllisiä yhdistyksiä, kuten Konversationsklubben, Kvinnoförening, Fruntimmerförening, Der deutsche Ferein, Musikaliska sällskap, Konstförening, Turisförening ym. ja myös urheiluseuroja, kuten Jakt och skjutförening, Cyclistförbund, Näsjärvi segelsällskap.¹⁸²

¹⁸¹ Hirsjärvi (1946, 177) kertoo artikkelissaan ”Kotielämää Tampereella 1800-luvun jälkipuoliskolla” baaleista, jotka järjestettiin aina Seurahuoneella. Tanssiaisit eivät olleet yleishyödyllinen huvi, vaan ne järjesti ravintola.

¹⁸² TN vsk. 1900.

TN:n vapaa-aikailmoittelu oli määrällisesti vähäisempää luonnollisesti myös siksi, että tamperelaisen ruotsinkielisen seurapiiri oli suppeaa. TN:n ilmoittelu paljastaa, että huvirintamalla oli ruotsinkielisten piirissä erityisen hiljaista kesällä. Onkin todettava, että herrasväki vietti kesänsä maaseutuhuviloillaan ja osallistui siellä paikallisiin kansanhuveihin.¹⁸³ Ruotsinkielisten Ballottering-tilaisuudet oli tarkoitettu sisäpiiriläisille.

4.6. VANHASUOMALAISET HUVIT VUONNA 1901

Aamulehti (AL) aloitti säännöllisen ilmestymisensä kahdesti viikossa vuoden 1882 alusta. AL oli alusta lähtien poliittinen. Se oli syntynyt suomenmielisten äänitorveksi ja sellaisena myös pysyi. Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen oli äänestänyt helmikuun manifestin (1899) puolesta ja edusti siten ns. myöntövyösuuntaa. Myöhemmin hän julkaisi avoimen kirjeen, jossa hän kehotti suomalaista puoluetta katkaisemaan kaikki siteet perustuslaillisiin eli nuorsuomalaisiin ja ruotsalaiseen puolueeseen. Senaattori Yrjö-Koskisen poika Eino-Sakari Yrjö-Koskinen puolestaan toimi Tampereen reaalilyseon rehtorina ja oli AL:n johtokunnan poliittisesti vaikutusvaltaisina jäseniä. Vuonna 1901 AL oli vanhasuomalainen. Edelleen vuonna 1905 yleislakon yhteydessä lehti julistettiin ilmoitusboikottiin myöntöväisyysspainotuksensa vuoksi. Lehti ei kuitenkaan romahtanut, vaan jatkoi ilmestymistään.¹⁸⁴

Vuosisadan vaihteen AL toimitti kuusi numeroa viikossa ja oli kooltaan kaksinkertainen TS:in ja KL:en verrattuna.¹⁸⁵ AL oli paitsi Tampereen lehti, niin myöskin ympäröivän maaseudun viestin. Vapaa-aikailmoittelun osalta Tampereen tilaisuudet olivat etusivulla ja maakunnan takalehdellä. Sunnuntainumeroissa oli "Muistilista", joissa tiedotettiin Tampereen tarjonnasta. AL:n uutissivuilla ei juurikaan ollut kokousesittelyjä eikä raportointeja, sen sijaan konsertit ja näytelmät esiteltiin ja arvosteltiin kattavasti. 8-palstaisessa lehdessä vapaa-aikailmoittelu oli vähemmän näkyvää, mutta kaiken kaikkiaan lehden taideanti oli voimallinen. Tätä todistaa esim. vakiopalsta Taide ja kirjallisuus.¹⁸⁶

¹⁸³ Saloniemi 1994, 43-49. Maaseutuympäristössä paikallisjärjestöjen puuhaamista huvitilaisuuksista sivistyneistö käytti 1900-luvun puolelle nimitystä 'kansanhuvit'. Järjestäjille eli paikallisasukkaille juhlat merkitsivät iltamia.

¹⁸⁴Rasila 1984, 548-550.

¹⁸⁵Myös levikiltään AL oli muita huomattavasti suurempi. Vuonna 1900 AL:n painos oli 15700, TN:n painos 550 ja TS:n painos 2200. (Tommila et.al. 1977). Lähde ei ilmoita KL:n painosmäärää.

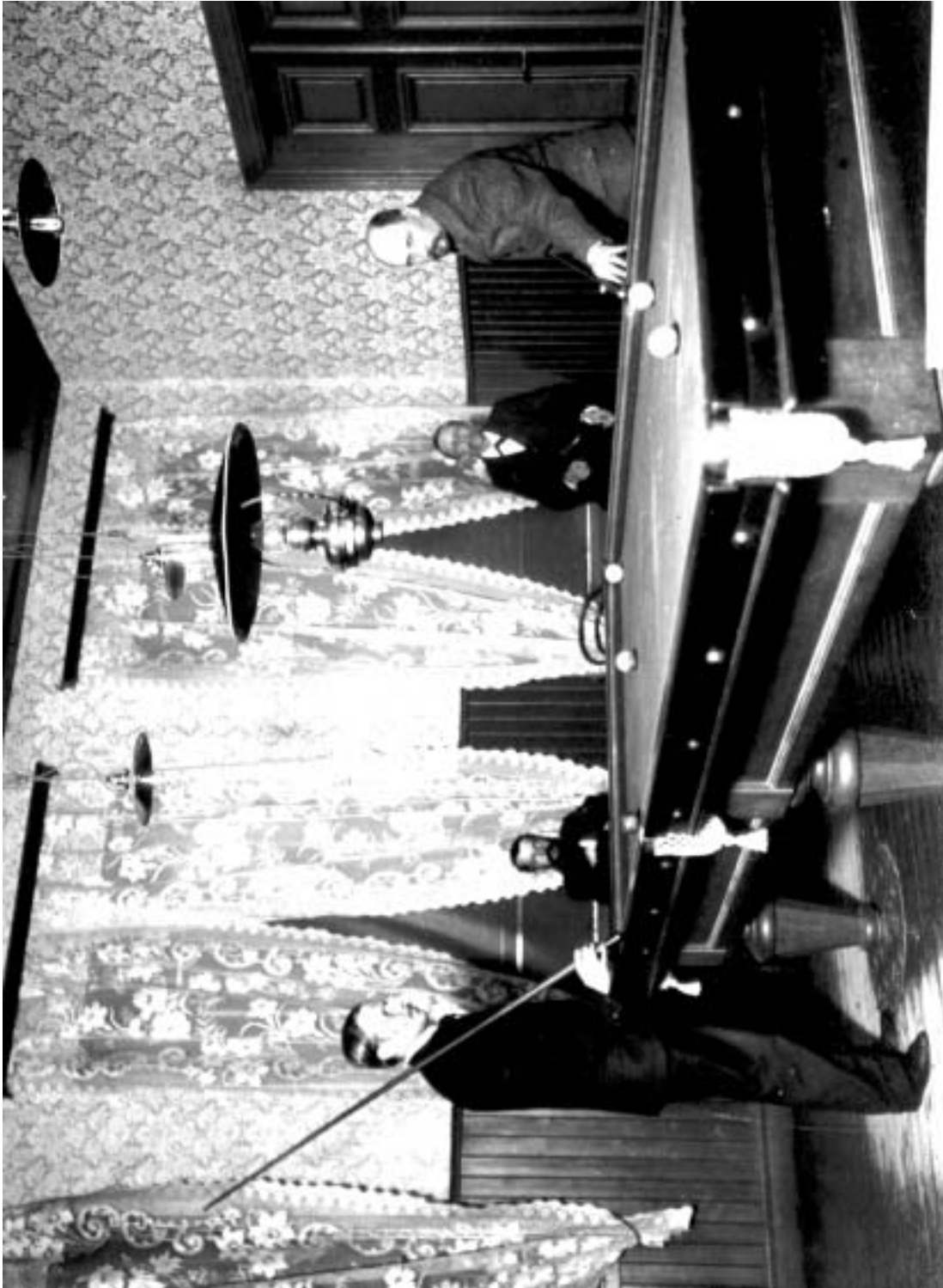
¹⁸⁶ AL vsk. 1901.

TAULUKKO 8. Vapaa-aikailmoittelu Aamulehdessä 1901.

<u>tilaisuudet</u>	<u>lukumäärä</u>
erilaiset kokoukset	184
" iltamat	193
" konsertit	124
" juhlia	43
näytelmäilta/teatteri	55
näytännöt/näyttelyt	21
arpajaisia/myyjäisiä	21
erilaisia retkiä	26
" kilpailut	11
" esitelmiä	12
harjoituksia/kursseja	<u>24</u>
	714

AL:n kokousjärjestäjinä kunnostautuivat raittiusyhdistykset. Liitto, Taisto, Aamurusko, Elo ja Raitis Nuoriso olivat järjestäjinä yhdessä kolmasosassa kokouksista. AL:ssä ilmoittivat myös ahkerasti uskonnolliset yhdistykset. Niitä olivat esim. NMKY, Lutherilainen rukoushuone ja Lutherilainen Nuorisoseura, Pelastusarmeija ja erilaiset lähetykseurat. AL:n erikoisuus ovat klubit eli Suomalainen, Teollisuus- ja Kauppaklubi, jotka kuuluttivat 22 kokousta. Ammattiosastokokouksia ilmoitettiin parikymmentä ja asialla olivat pääasiallisesti naisjärjestöt eli Palvelijatar- ja Ompelijatarammattiosasto. Tampereen Nuorisoseura ilmoitti sekä kokouksistaan että myös iltamistaan AL:ssä. Nuorisoseurajuhlia ilmoitettiin 23 kertaa. Myös juhlanjärjestäjinä AL:n vapaa-aikailmoitteluja johtivat raittiusseurat noin viidelläkymmenellä tilaisuudellaan. Muita aktiivisia olivat ammattiosastot (38), uskonnolliset yhdistykset tee-iltamineen (35), Tehtaalaisseura (21) ja kuusi voimistelu- ja urheiluseuraa (yht. 14 huvia). Klubit ja VPK esiintyvät huvijärjestäjinä kymmenkunta kertaa.

Tampereen Orkesteriyhdistys jatkoi edelleen vuonna 1901 intensiivistä konsertointiaan anniskeluvoittovarojen turvin. Kapellimestari Robert Kajanuksen ja A.E. Vesterlindin johdolla annettiin kolme konserttia viikossa, joista osa sinfonisia, jolloin Tampereen ja Turun orkesterit yhdistettiin riittävän massiivisuuden saavuttamiseksi. Sibeliuksen musiikkia oli mukana lähes joka konsertissa. Muusta musiikkiannista vastasivat esim. Wieniläinen Opera- ja Opettiseurue, varieteetaiteilija Anna Hoffman, kansanlaulutaiteilija Pasi Jääskeläinen ja Suo

Tampereella 1880-luvun puoliväli oli kiihkeää järjestäytymisaikaa. Tärkeitä uusia yhdistyksiä olivat kielipoliittiset ja muut klubit, joilla sittemmin oli varsin näkyvä asema kaupungin julkisessa elämässä. Ruotsinmielisiä klubeja olivat Tammerfors Konversationsklubb ja Tampereen Kauppaseura. Suomalainen Klubi syntyi vuonna 1882 eli pian sen jälkeen, kun Aamulehti ja Tammerfors Aftonblad olivat alkaneet ilmestyä. (Rasila 1984, 575-578.) Valokuvassa herroja Suomalaisella klubilla pelaamassa biljardia vuosisadan vaihteessa. (Tampereen museot, kuvaarkistot).

men Laulun kuorokonsertit. Näytelmiä tarjosivat paikallinen Tampereen Uusi Kansanteatteri ja vierailijoina Suomen Maaseututeatteri ja Helsingin Työvään Teatteri.¹⁸⁷

Aamulehti epäilemättä hyötyi TS:en nukahtamisesta vuonna 1900 ja peri sen paikan yleisilmoittajana, sillä vuosikerrassa 1901 oli mainoksia yhtä paljon, laajasti ja monipuolisesti kuin hyvien aikojen TS:ssa. Esimerkiksi Tampereen Nuorisoseura ilmoitti vuonna 1898 innokkaasti TS:ssa, mutta edistyslehden nukahdettua se mainosti huvejaan AL:ssä. Nuorsuomalaiset, vanhasuomalaiset ja ruotsalaiset jakoivat saman kulttuurin teatterin ja musiikin alueella. Suurmiesjuhlista alkuvuodelle 1901 sijoittui Topelius- ja Runeberg-juhlat. Ainoastaan KL ei mainosta juhlatilaisuuksia. AL:n huvi-ilmoittelijat ovat sekalaista joukkoa, mukaan mahtui raittius- ja urheiluseurat, nuorisoseura, uskonnollisia yhdistyksiä sekä VPK ja klubeja. AL:stä puuttuu osa ammattiosastojen ilmoituksista, mutta huvimäärä oli suuri ilmoittajien monilukuisuuden vuoksi.

Edellä olen tarkastellut lähinnä kulttuurisia eroavaisuuksia. Oli myös paljon yhteistä ja jaettavaa. Järjestö- ja kokouskäytännöt olivat samoja kaikille. Vaikka yksittäisistä kulttuuri-ilmiöistä klassinen konserttimusiikki ja teatteri eivät olleet mukana työväenkulttuureissa, niin musisointi ja seuranäytteleminen oli kaikille tuttua. Iltamakäytäntöihin kuuluivat torvisoitto, köörilaulu, seuranäytelmät, puheet, lausunta, solistiset esiintymiset, seura- ja näyttämötanssit, kuvaemat, voimistelu ym.¹⁸⁸ Näillä kaikilla yhteisillä ja eriytyneillä vapaa-ajan viettotavoilla oli kaikilla herraskaisesti yleiseurooppalaiset juuret.

5. KAUPUNGIN VUOTUISJUHLIEN JULKISET VIETTOTAVAT

5.1. LASKIAINEN, MAARIAN PÄIVÄ JA PÄÄSIÄISAIKA

Kalendaaristen vuotuisjuhlien viettämisillä on vankat perinteensä. Tätä perinnettä ei katkaisut maalta kaupunkiin muuttaminen. Vuosisadan vaihteen tamperelaisen työväestönkin elämään ne toivat tarpeellista vaihtelua. 1880-luvulta vilkastunut yhdistyselämä toi mukanaan uudet huvikäytännöt. Tampereen tehdaskaupungissa vuotuisjuhlien viettotavoiksi otettiin yh-

¹⁸⁷ AL vsk. 1901.

¹⁸⁸ Ks. Liite 1, s. 17-29 ja Liite 2, s. 1-39.

distysten julkiset huvit. Sulatusuunimainen kaupunkielämä sinällään liitti yhteen vuotuisjuhlien erisäätyisiä viettotapoja. Vuonna 1880 vanhaluterilaisuus vielä vaikutti ja Tampereen Kansanvalistusseuran haaraosasto lykkäsi ”työväen iltahuwejaan” ”ensimmäiseen sunnuntaihin pääsiäisestä” pidettäväksi, sillä ”muutamat owat katsoneet sopimattomaksi huwijuhan wietämisen paaston aikana”.¹⁸⁹ Kuitenkin jo muutaman vuoden kuluessa paastoajan keskellä olevasta Maarian päivästä tuli suosittu huviajankohta. Seuraavaksi esittelen sanomalehdissä mainostettuja tamperelaisia huveja vuotuisjuhlien julkisina viettotapoina.

Laskiaissunnuntai on seitsemän viikkoa ennen pääsiäistä ja se on katolisille ja ortodokseille 40-päiväisen kevätkaaston alkamisjuhla. Vanhastaan eurooppalaisella laskiaisen juhlinnalla on ollut karnevalistisia muotoja.¹⁹⁰ Tampereella laskiaisen karnevaaliluonne ilmeni naamiaisina, joita aluksi viettivät säätyläiset, mutta 1890-luvun lopulla *naamiaisia* järjestivät jo ammattiyhdistykset.¹⁹¹ Tampereen Sanomien mukaan vuonna 1880 naamiaiset olivat suosittuja ja pelkkänä laskiaisperinteenä menettämässä otettaan.

”Naamiohuweissa sunnuntaina oli runsaasti wäkeä, ja jotenkin hywin onnistuneet. Neekerijoukko kuninkainensa woitti yleisen mieltymyksen. Naamiohuveja tulee tänä talwena vielä kahdet pidettäväksi. Wapaaehtoinen palokunta on päättynyt toimittaa ne joko Maarinpäivänä tai toisena pääsiäispäivänä. Samoin aikoo eräs sitä warten asetettu toimikunta antaa toisena sunnuntaina pääsiäisestä samanlaisen leikinäytelmän.”¹⁹²

Laskiaisriehat ovat perinteisesti olleet ulkona tapahtuvia. Niihin kuuluivat rekiretket ja mäenlasku ”pitkien pellavien toivossa”.¹⁹³ 1880-luvulta tamperelaisten säätyläisten laskiaishuvi oli *luisteleminen*. Luistelu-harrastus yleistyi säätyraajat ylittäväksi seurustelulajiksi vuosisadan loppupuoliskolla ja 1900-luvun puolella Tampereella oli monta urheiluseurojen isännöimää luistinrataa, joissa järjestettiin säännöllisesti *yleis-* ja *rusettiluisteluita* sekä *tanssimista* luistinaradalla.¹⁹⁴

Laskiaiselle osuivat myös yhdet *vuotuismarkkinoista*. Markkinat keräsivät kaupungin täyteen väkeä ja siten 1880-luvun alusta laskiaisen olikin järjestöille edullinen aika toimittaa *arpajai-*

¹⁸⁹ TS 18.2.1880.

¹⁹⁰ Viikuna 1990, 57-60.

¹⁹¹ TS vsk. 1880, 1885 ja KL vsk. 1899. Kt. esim. Liite 1, s. 4 (Stor maskerad 1880), s. 8 (Tanssi-iltama 1885) ja Liite 2., s. 4 (Suuret arpajaiset ja iltama karkeloineen).

¹⁹² TS 18.2.1880.

¹⁹³ Munne 1971, 1, 5, 9. Tamperelaisista luistelun varhaisista vaiheista kertoo Helenius 1993, 47-62.

sia ja *iltamia*. Esimerkiksi vuonna 1898 laskiaissunnuntaina järjesti VPK uusien torvien hankkimista varten arpajaiset ja iltaman kaupungintalolla. Samana päivänä kaupungissa pidettiin myös Helppotajuinen konsertti, Soittoa Bauerin kahvilassa ja raittiusseura Taiton iltama Työmiehen vaimo –näytelmiseen sekä kymmenkunta eri yhdistysten kokousta.¹⁹⁵ Kahdeksan vuotta aikaisemmin markkinaväkeä houkuteltiin *teatteri*n seuraavasti:

”Kansannäytäntöjä alennetuilla hinnoilla antaa Kansanteatteri tänä ja huomen iltana. Tänään näytellään Minna Canthin ’Roinilan talossa’, huomenna Kurikan ’Wiimeinen ponnistus’, molemmat kansannäytelmiä, joita Kansanteatteri esittää erittäin hywin. Huomautamme kaupunkiin saapuville maalaisille, että käyttäisivät hyväkseen tätä näin tarjona olevaa tilaisuutta.”¹⁹⁶

Vuotuis katsannossa Marian ilmestyspäivä liittyy kevätpäiväntasaukseen, kuten juhannus kesäpäivän seisaukseen ja joulun talvipäivän seisaukseen. Kaikissa näissä tapauksissa kirkollinen juhla on kansanomaisena merkkipäivänä muodostunut tärkeämmäksi kuin auringon asemaan liittyvä tasaus- tai seisauspäivä. Marian ilmestyspäivää vietetään maaliskuun 25. päivän paikkeilla eli yhdeksän kuukautta ennen joulua. Luterilainen kirkko on hyljeksinyt katolisia pyhimysjuhlia. Suomalaisessa perinteessä Maarian päivä on ollut lähinnä sääennustusten merkkipäivä.¹⁹⁷ 1880-luvulta Maarian päivän vietto sai uusia muotoja. Siitä tuli suosittu huvitteluajankohta. Eri yhdistykset huomioivat juhlapäivän huvikalenteria suunnitellessaan ja sanomalehtiotosteni perusteella Maarian päivänä näyttääkin esiintyvän huvisuma. Esimerkiksi vuonna 1890 Tampereella Maarian päivänä vietettiin raittiusseurojen Aamurusko ja Taito sekä Tampereen Työväenyhdistyksen *iltamia*. Paastoajasta välittämättä työväenyhdistyksen juhlissa sallittiin jopa ”lopettajaisiksi wilkas tanssi”.¹⁹⁸

Pääsiäinen on vanhin kirkollisista juhlista ja kaikkien liikkuvien kirkkopyhien napa, jonka mukaan paitsi laskiainen niin myös palmusunnuntai, helatorstai, helluntai ja kolminaisuuden sunnuntait määräytyvät. 1880-luvun Tampereella pääosa pääsiäisen ja varsinkin pitkäperjantain tilaisuuksista oli hengellisiä. Erityisesti tehdastyöväestö täytti kirkot kirkollisina juhlapäivinä. Paavo Kortekangas on mitannut rippikirjojen avulla tamperelaisen kirkollisuuden mää-

¹⁹⁴ TS vsk. 1885, 1890 ja KL vsk. 1910. Ks. esim. Liite 1, s. 10 (Huviluistelu ja Suuri tulitus 1885), s. 14 (Yhteisluistelu Puuvillatehtaan luistinradalla 4 kertaa helmi- ja maaliskuulla 1890) ja Liite 2., s. 20 (Rusetti-ilta ja tanssiaisit Pyrinnön luistinradalla kuusi kertaa helmi-maaliskuulla v.1910).

¹⁹⁵ TS 19.2. ja 20.2.1898.

¹⁹⁶ TS 17.2.1890.

¹⁹⁷ Vilkuna 1990, 68-70.

¹⁹⁸ TS 28.3.1890.

Tamp. Sosialisinhdist. huvitoimikunta
toimienpuole

Iltaman

Ensimmäisenä sunnuntaina t. k. 20 p:nä
Raittiusalolla.

Ohjelma:

1. Soitto.	2. Esitelmä.
3. Lausunto.	4. Laulu.
5. Laulu.	6. Runo.
7. Soitto.	8. Kupletit.

„Rauhajon yö”
Dramma. 1. ja 2. näyt. Suom.

Tanssia.

Alkaa klo 7 j. pp. Pöytäpöytä hin-
nat 3 mk. ruok. 1 mk. muut
75 p. kassat 50 p. Pöytäpöytä myynti
alkaa klo 5 j. pp.

**Työväenyhdistyksen
juhlatomikunta**
toimii

Iltaman

ensimmäisenä sunnuntaina t. k. 20 p:nä
yhdistyksen talolla.

OHJELMA:

Soitto. T. T. Yhdistyksen.
Esitelmä. Laulu.

Arabian pulveria.
Kummita yhtenä näyttöönä kahdella
vaivakokkeella.

Lausunto. Duetti. Kupletit.

Tanssia.

Iltama alkaa klo 7 j. pp. Pöytäpöytä-
pöytä 1 mk. ja 75 p. myydään klo 5:stä
alkaen eteisessä.

TS 19.2.1898

**Ulkotyö-yhdistyksen
huvitoimikunta**
toimii

Iltaman

Raittiusalolla
Maarilan päivänä Maalisk. 20 p.

Ohjelma:

Soitto.
Esitelmä (Hra J. V. Hellberg.)
Mätyelmä
Täytyy naida
Lausunto.
Soitto.
Kertomus
Kuvaelma.
Vieräjänen kansantanssi.
Tanssia. 50
Iltama alkaa klo 7. Loppuun
myynti klo 7:30 ja maksavat
ensimmäiset sajat 1 mk. muut
75 p. myydään 50 p.

TS 24.3.1898

Työväenyhd. juhlatomikunta
toimii

Iltaman

2:nä Pääsiäispäivänä Yhdistyksen
talolla.

Ohjelma:

Soitto
Esitelmä (Maisteri Krohn).
Laulu. Lausunto.
Marrejuuttu.

Häät Karrin talossa.
(2 näyttös Aleksis Kiven Nummi-
sautareista).

TANSSIA.

Iltama alkaa klo 7 j. pp. Loppuun
à 1 mk. ja 75 p. myydään klo 5:stä
alkaen eteisessä.

TS 10.4.1898

Laskiaisen, Maarian päivän ja pääsiäisen iltamamainoksia Tampereen Sanomissa vuonna 1898.

rää ja laatua. Hän osoittaa, että tehdastyöläiset olivat ahkeria kirkossakävijöitä ja pitkään puolet kaupunkilaisista kävi vuosittain enemmän kuin kerran ehtoollisella. Vuonna 1885 tehtaalaisten ehtoollisella käynnin frekvenssiluku oli 1,3, vuonna 1895 1,1, mutta yleislakko-vuonna 1905 enää 0,6, joten vanhaluterilaisuudesta vieraantumista tapahtui poliittisen työväenliikkeen nousun aikana.¹⁹⁹ 1890-luvulta lähtien pääsiäissunnuntainkin hengelliset tilaisuudet saivat kilpailla maallisten tilaisuuksien kanssa.

Nuorten pääsiäisperinteisiin kuului vanhastaan käydä katsomassa pääsiäissunnuntain aamuna auringon nousua eli ”auringon tanssia” ja pääsiäisenä myös keinuttiin ja leikittiin karjatarhoissa.²⁰⁰ 1880-luvun kaupunkilaismuotoinen *pääsiäisauringon ihailu* oli virkistystä ja kuorolaulua eli ”Palkkioksi saivat toki kävelijät tuta virkistystä, jota käveleminen raikkaassa aamuilmassa tuottaa ja sitä paitsi kuulla pari lauluakin, jotka palokunnan laulajat jäällä lauloivat”.²⁰¹ Ulkoilusta tuli 1880-luvun myötä myös järjestöhuvi. Talvella retkiä tehtiin suksilla ja reillä, mutta ”erityisesti pääsiäiseltä auringon paistaessa ja lumen sulaessa alkoivat keväiset *kävelyretket*”. Retkiä tehtiin lähimaaseudulle ja järjestöstä riippuen joko yksityisiin huviluvan saaneisiin torppiin, työväentaloille tai nuorisoseurantaloille.²⁰²

”Sunnuntaiamuisin kokoonnuttiin ’Ryssänkirkon’ tykö, josta lähdettiin hevosen polkemaan tietä ja reenjalaksen uurtamaa uraa Messukylän Nuorisoseuran taloa kohti. Siellä ravintolan emännät odottivat kahvipannut kuumina. Joskus oli mukana soittaja, Lahti tai Koivu, jotka soittivat kaksirivistä harmonikkaa. Kun oli syöty eväät ja ’topattu’ kahvit, alettiin tanssia ja mentiin piirileikkiä niin, että ’paikat ryskäs’. Päivä alkoi käydä ehtooseen ja (---A.S.) palasimme kaupunkiin odottamaan pyhää tai menimme Taistoon tai johonkin muualle jatkaamaan.”²⁰³

Pääsiäistavoiksi siirtyivät siis vähitellen yhdistysten ja seurojen julkiset hovit. Vuonna 1890 ensimmäisenä pääsiäissunnuntaina Raittiustalolla oli Työväen Laulu- ja Soittoseuran *iltama*. Toisena pääsiäissunnuntaina oli Seurahuoneella *opperanäytäntö* ja tämä vierailijaryhmä jatkoi näytäntöjään pääsiäisen jälkeenkin esittäen oopperat Rykmentin tytär, Trubaduuri, Martha

¹⁹⁹ Kortekangas 1995, 107-108. Ajalle tyypillinen piirre oli Luterilaisen evankeliumiyhdistyksen toiminta. Ensimmäiset evankeliumiyhdistyksen juhlat olivat Termopylen kentällä 24.7.1881. Valtakunnallinen evankeliumijuhla vietettiin Tampereella seuraavana vuonna. Sen seurauksena yhdistyksen toiminta Tampereella voimistui. Lähetystyö tuli tärkeäksi toimintamuodoksi. Työn tueksi perustettiin ompeluseura ja vietettiin lähetysjuhlia. (Helenius 1991, 77.)

²⁰⁰ Munne 1971, 1, 5, 9.

²⁰¹ TS 7.4.1885.

²⁰² TK 1965/6, 179. TK 1965/11-12, 394. TK 1968/8, 230.

²⁰³ TK 1965/6, 179.

ja La Traviata.²⁰⁴ Vuonna 1898 pitkäperjantai oli huhtikuun 16. päivä ja tällöin Suomalainen Klubi järjesti jäsenilleen *klubi-iltaman*. Muita vuoden 1898 pääsiäisajanhuveja olivat Tampereen Työväenyhdistykset *näytelmäilta*, urheilu- ja voimisteluseura Pyrinnön *iltama tansseineen* ja Tampereen Huonekaluseppien *Suuret arpajaiset tanssi-iltamineen*.²⁰⁵

5.2. VAPPU

Valpurin päivän eli *förstamain* viettoon Tampereella oli perinteisesti liittynyt käsityöläis- ja tehtaalaisnuorukaisten ”kissojen” ja ”rottien” väliset tappelut. Kaisa Kirkko-Jaakkola on tehnyt tutkimuksen tamperelaisesta vapunvietosta ajanjaksolla 1860-luvulta vuoteen 1939 ja kertoo, että ”tappeluita nähtiin aina 1880-luvulle, jolloin ne raittius- ja työväenliikkeiden valitustoiminnan ansiosta katosivat muistojen joukkoon”.²⁰⁶ Vapun 1898 *väkijuomalakkomarssi* muodostui käännekohdaksi työväenliikkeen toiminnalle ja työväen vapunvietolle. 11000-15000 henkeä (eri lähteistä löytyy erilaisia arvioita osallistujamäärästä) koonnut retki Järven sivun harjulle oli ensimmäinen ja erittäin onnistunut työväen joukkoliike. Ohjelma oli isänmaallinen:

”Soittokuntien puhaltaman Kevyen ratsuväen marssin jälkeen pidettiin puhe J.V. Snellmanista ja suomalaisuuden alkua ajoista. Tämän jälkeen soitettiin Maamme, joka kuunneltiin seisaltaan ja paljain päin. Seuraavaksi ohjelmassa oli lisää raittius- ja yhteiskunta-aiheisia puheita, jonka jälkeen kohotettiin eläköön-huuto raittiusaatteelle, työväenliikkeelle ja Työmieslehdelle, kullekin erikseen. Puheiden lomassa kuultiin kuorolaulua ja kaksi runoa, joista toisen nimi oli Väkijuomalakko.”²⁰⁷

Vuonna 1889 Pariisissa pidetyssä kansainvälisten työväenpuolueiden kongressissa päätettiin yhdysvaltalaisen käytännön mukaisesti ryhtyä viettämään vappua kansainvälisenä mielenosoituspäivänä kahdeksan tunnin työpäivän puolesta.²⁰⁸ Tampereella yhdeksän vuotta myöhemmin pidetty Väkijuomalakkojuhla oli mielenosoitusmarssi ja mahdollinen, koska vappu sattui sinä vuonna sunnuntaipäivälle. Vasta vuonna 1906 Tampereen työväestöllä oli ensi

²⁰⁴ TS 7.-12.4.1890. (Ks. Liite 1, s.14.)

²⁰⁵ TS 16.- 17.4.1898. (Ks. Liite 1, s. 22.)

²⁰⁶ Kirkko-Jaakkola 1987, 6, 10.

²⁰⁷ *ibid.*, 17 myös TS 3.5.1989.

²⁰⁸ Kirkko-Jaakkola 1987, 17-18.

kertaa vappu vapaapäivänä, ja tällöin Tampereen Työväenyhdistys järjesti Työväestön *suuren mielenosoitusretken* Termopylen tasangolle.²⁰⁹ Tästä lähtien Tampereen työväki marssi lähes vuosittain ja juhlat päätettiin periaatteellisesti Työväenmarssiin ja Maamme-lauluun.²¹⁰

Tappeluperinnettä lukuun ottamatta työväestön vapunvietto nousi esiin siis vasta vuoden 1898 väkijuomalakkomarssin myötä. Herrasväen vappuperinteisiin sitä vastoin kuuluivat vanhaan siman juonti, *ulkoilmakonsertit* ja *kesäravintoloiden avaaminen*.²¹¹ Jos oli herrasväellä omat vappuhuvinsa, niin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tapahtumien seurauksena vapunvietto edelleen eriytyi yhä voimallisemmin. Tosin 1910-luvulta lähtien oli myös samansisältöisiä, joskin 'nurkkakuntaisia' *vappujuhlia*, esimerkiksi vuonna 1910 oli kahdet ammattiyhdistyksen järjestämät vappujuhlat ja Tampereen Jäämien Vappuillatsu Hämeen Pohjalla sekä Tampereen nuorisoseuran Vappujuhla Kaupungintalolla.²¹²

5.3. HELATORSTAI, HELLUNTAI JA JUHANNUS

Perinteisesti nuoriso oli kesäkautena huvitellut kyläkeinuilla ja kisakallioilla. Tampereen lähistöltäkin löytyi tällaisia paikkoja. Suosittuja kisa- ja leikkipaikkoja oli Korkeinmäessä, Hikivuorella, Pappisen kallio Takahuhdissa, Karjumäen kallio Vehmaisissa sekä Nirvan kallio. Näistä suosituin oli Koivistonkylän eteläpuolella oleva Nirvan kallio, koska se sijaitsi sopivan matkan päässä kaupungista, vaikka kuuluikin Messukylän kunnan alueeseen. Nuorten kisailut eivät olleet järjestettyjä, eivätkä julkisia, mutta niidenkin osalta tiedotus pelasi. Seurattiin vain tarkasti, milloin savu alkoi nousta, eikä sen parempaa mainostamista tarvittu. Kisakallioihin liittyi nimittäin helkatulien poltto. Helkatulilla oli alkuaan ollut uskonnollinen tarkoitus, mutta vuosisadan vaihteen Tampereella ne olivat täysin maallistuneet. Helkatulikäytäntöjen avulla voi seurata myös huvielämän muutoksia. Aluksi helkaavalkeat paloivat vain helluntaina, myöhemmin myöskin juhannuksena, kunnes ne tulivat niin suosituiksi, että helkatulille koonnuttii muulloinkin, miltei joka sunnuntai.²¹³

²⁰⁹ KL 1.5.1906. (Kt. Liite 2, s. 11.)

²¹⁰ Kirkko-Jaakkola 1987, 63.

²¹¹ Kesäravintoloista esim. TS 1.5.1885 ja 1.5.1890. (Ks. Liite 1, s.10, 15.)

²¹² KL 1.5.1910 (Ks. Liite 2, s. 27.)

²¹³ TK 1968/8, 228-229.

Raittiusliikkeestä tuli kansalaisuskonto 1800-luvun mittaan. 1900-luvulla työväenliikkeestä tuli kansanliike. Raittiuskokous Pyynikillä vuonna 1901. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

Helatorstai tuli hitaasti julkisten huvien käyttöön. *Kokkojen poltto* kaupungissa Sorinmäellä ja kaupungin läheisyydessä esimerkiksi Finnin kallioilla Lukonmäessä tai Haiharan kallioilla Hikivuorella, oli perinteistä ja yleistä, vaikkakaan ei julkista. Nuotioiden ääressä menttiin piirileikkiä sekä tanssittiin valssia ja polkkaa.²¹⁴ Varsinaista pelimannia ei ollut kuin poikkeustapauksissa, ”piiri vain pyöri ja laulu raikui”. Säätyjakoakaan ei tunnettu, vaan ”rikkaan talon poika saattoi hakea tanssiin tai piiriin muonamiehen tyttären”.²¹⁵ Lehdissä mainostettuja helahuveja olivat vapulta alkaneet orkesterilaisten *soitannot* tamperelaisissa ravintoloissa ja puistoissa.²¹⁶

Helluntaipyhiin sitä vastoin kasaantui yhä enenevästi julkisia huvitilaisuuksia. Vuonna 1880 Kansanvalistusseuran Tampereen haaraosasto järjesti toisena helluntaipäivänä *arpajaishuvit*.²¹⁷ Vuonna 1885 helluntaina oli raittiusseura Aamuruskon *tee-ilta* pellavatehtaan koululla, Tampereen Raittiusseuran *vuosijuhla* kokouksineen kansakoululla ja Helsingin voimisteluseuran järjesti *voimistelunäytännön* VPK:n paviljongilla.²¹⁸ Vuonna 1898 toisena helluntaipäivänä VPK järjesti *Suuren Kevätjuhlan* Pyynikin juhlakentällään. VPK:n kevätkuuhla pidettiin vuosikymmenien ajan helluntain tienoissa. Samana vuonna sekä Pohjan Kööri että Helsingin Atleettiklubi antoivat molempina helluntaipyhinä *konsertit* ja *näytännöt*.²¹⁹ Edelleen vuonna 1899 Pyynikillä oli kaksi *kevätkuuhlaa*: ensimmäisenä helluntaipäivänä Väkijuomalakkokomitean ja toisena helluntaipäivänä jälleen VPK:n järjestämä Kevätjuhla tansseineen. Vuonna 1899 piti helluntaina myös Kone- ja metalliosasto *arpajaiset* ja *iltaman* ammattikuntansa kehittämiseksi.²²⁰

Juhannuksen vieton yksityistä puolta edustivat tamperelaisen työväestön *pihatanssit*. ”Silloin tehtiin yläpihaan ruohoisen paikan ympäri limomaja. Istuimiksi tuotiin lankkuja. Joku toi pöydän, joku tuokin, jokainen kuppeja ja pullaa. Keitettiin kahvia ja juotiin. Soittokuntakin saattoi puhallella säveleitään. Siihen ilonpitoon kertyi myös tehtaan nuoria miehiä, ja pian oli tanssi käynnissä.”²²¹ Säätyläiset sitä vastoin viettivät juhannusta maaseutuhuviloillaan.²²² Maa-

²¹⁴ Kaila 1986, 68. Munne 1971, 1, 5.

²¹⁵ TK 1968/8, 228.

²¹⁶ esim. TS 25.5.1885 ja 24.5.1898. (Ks. Liite 1, s. 10, 24.)

²¹⁷ TS 17.5.1880. (Ks. Liite 1, s. 5.)

²¹⁸ TS 25.5.1885. (Ks. Liite 1, s. 10.)

²¹⁹ TS 29.-30.5.1898. (Ks. Liite 1, s. 24.)

²²⁰ KL 21.-22.5.1899. (Ks. Liite 2., s. 3.)

²²¹ Kanerva 1946, 277.

²²² Willberg 1994, 20-27. Saloniemi 1994, 28-41.

seutu viehätti ilmeisesti myös työväestöä, sillä erityisesti juhannuksen aikaan järjestettiin paljon *huvimatkoja*. Laivoilla matkattiin vähintään Viikinsaareen tai pitemmälle Pyhä- tai Näsijärven vesistöissä. Laivamatkailu tuli työväestön osalta muotiin erityisesti 1890-luvulla, jolloin järjestelyihin osallistuivat myöskin työnantajat. Suuret tehtaathan olivat perinteisesti järjestäneet työntekijöilleen yksityisiä kesäjuhlia, jotka nyt siis korvattiin laivamatkoilla.²²³ Matkailusta nauttivat niin yksityiset kansalaiset, perhekunnat kuin eri organisaatiot jäsenineen. J.O. Norvia on kertonut ”jalkapatikkaretkistään Tampereen lähiseudun historiallisiin kohteisiin ja tarinain tapahtumapaikoille”. Hän vieraili esimerkiksi Nokialla nuijamiesten taistelutantereella, Lempoisten kanavalla ja Kangasalan vanhalla kirkolla, josta hän on kertonut seuraavasti:

”Pääkohteena Kangasalla oli vanhan kirkon seinään muurattu verta vuotava kivi, mikä uskottavan tarinan mukaan oli hikoillut verta siitä alkaen kun sen päällä suoritettiin mestauksessa oli vuodatettu viaton veri. Tuntien syvää hartautta ja suurta osanottoa kohtalon uhriksi joutunutta kohtaan poistuimme tuon vanhan pyhätön verta vuotavan seinämuurin juurelta, palataksemme yhtä elämystä rikkaampana kotiimme.”²²⁴

Luontomatkailu oli myös suosittua perhehuvia. Erkki Kiven mukaan ”ammattiosastojen ja urheiluseurojen huvitoimikuntien kesäisille huvi- ja virkistysretkille osallistui vain suhteellisen pieni joukko tamperelaisia. Sitä vastoin oli eräs retkien kohde, johon otti osaa suuret määrät kaupunkilaisia, viettääkseen kesäisen pyhäpäivänsä luonnon parissa. Ne olivat Kaupinojan metsäiset rannat”.²²⁵ Hän on kertonut:

”Kun muistelee noita pyhäpäivien kesäisiä perheretkiä Kaupin rannoille, retkiä, jotka taloudellisilta puitteiltaan olivat vaatimattomia mutta sisällöltään rikkaita, tulee vielä vuosikymmenien takaa elävästi mieleeni erikoisesti se korkea moraali, mikä siellä oli vallitsevana. Ei juopuneita, ei tappeluita. Sen sijaan huvimuotoihin mahtui haitari, joka siellä täällä soi, ja kun se soi veneestä vetten päältä – oli se kauneinta, mitä pojan mielestä voi olla.”²²⁶

Yhdistysten huvimatkoista ulkoilmajuhlineen on kertonut esimerkiksi nimimerkki Koskikara ja hänen mielestään ”Näsi- tai Pyhäjärvelle suuntautuneet laivamatkat edustivat tamperelaisen kesäisen huvielämän erikoista piirrettä”. Hänen mielestään käyttäytyminen ei aina välttämättä ollut kovin mallikelpoista.

²²³ Kuvauksia huvimatkoista höyrylaivoilla, myös juhannuksena tapahtuneista, kertoo monet lähteet, esim. Kanner 1972, 331-333; Kauffman 1967(alkuperäisteos Muntra minnen från Mellersta Tavastland 1902), 141-146; Valanto 1994, 6-19 (teoksessa Herrasväen kesäretki) ja Sinisalo 1947, 263.

²²⁴ TK 1965/6, 180.

²²⁵ TK 1965/11-12, 392.

²²⁶ *ibid.*, 392.

V. P. Kn Huvitoimikunta toimeenpääsee

Suuren

KEVÄT-JUHLAN

Kunnan koulussa Pyysäkinä, 2:nä Helluntaipäivänä, 30 päivänä Toukokuuta.

Hauskalla ohjelmalla,

johon kuulun m. m. Soittoa, (V. P. Kn ja Pellavatehti soittok.), Laulua, (Norsiseuran koori), Esitelmää, Puhetta y. m. sekä monella laisella Urheilukilpailu, ahtensilla ja lapsille palkinnolla.

Käydensivokilpailu V. P. Kn osastojen, sekä yleisön kesken.

Pääsymaksut: Koululle 50 p. aikuisilta ja 25 p. lapsilta. Tanssialueelle 50 p. illasta, lavoilla 5 p. kerralta.

Kunta lähtee Kalmatehuseelta klo 1/4, juhla alkaa klo 4 j. pp.

Lähempi ohjelmalla.

TS 28.5.1898

Tehtaalaisseuran huvitoimikunta
teimii

Hauskan

Huvimatkan

Vitkinsaareen

Juhannuspäivänä t. k. 24 p., alkaen
klo 1—klo 10 illalla.

OHJELMA:

Soittoa.	Soittoa.
Laulua.	Kasku.
Puhe.	Laulua.
Lausuntoa.	Pukutanssi.
Kilpakysymys.	? ? ? ? ?

(Mitävarten nenä on
etupuolella päätä.) y m., y. m.

Tanssia.

Liikettä välittää höyrylaivat „Ilma-
ri“ ja „Apu“. Lippujen hinta 50 p.
edestakaisin. Tanssisaloonkiin 50 p.

TS 23.6.1898

Helluntai- ja juhannushuveja Tampereen Sanomissa vuonna 1898.

”Soittokuntien soittaessa ja lippujen hulmutessa laivat hinasivat perässään paria tai kolmeakin muuta halkolotjaa, jotka tavallisesti olivat täpötäynnä juhlijoita. Matka kävi jollekin sopivalle juhlintapaikalle lähimaaseudulla. Siellä sitten järjestettiin kansanjuhlat, joihin osallistuivat myös paikkakuntalaiset ja takaisin palattiin vasta yötä myöten. Järjestys ei näillä huvimatoilla aina ollut aivan mallikelpoinen: jo menomatalla saattoi yksi ja toinen pudota lotjista yli laidan, mutta veneitä oli aina varalta ja harvoinpa lienee hukkumisia tapahtunut. Sen sijaan oli aivan yleistä, että kymmeniä ’väsyneitä sieluja’ jäi jälkeen matkan päähän, josta sitten saivat parhaan kykynsä mukaan pyrkiä takaisin kaupunkiin.”²²⁷

Tamperelaisia juhannuksen juhlijoita palveli Pyhäjärven saari Viikinsaari. Juhannuksena vuonna 1898 *kansanjuhlan* Viikinsaarella järjesti Tehtaalaisseura ja ohjelmassa oli soittoa, laulua, lausuntoa, kilpailuja, pukutanssi ja yleistä tanssia.²²⁸ Vuonna 1906 Raitis-Nuoriso järjesti saarella Suuren *kansanjuhlan arpajaisineen*.²²⁹ 1910-luvulta saarella olivat vuosittain Tampereen Työväenyhdistykset järjestämät *juhannusjuhlat*.²³⁰ Tampereen Työväenyhdistys vuokrasi saaren ravintoineen käyttöönsä vuonna 1902.²³¹ Unto Kanerva kertoo juhannuksen vietosta saarella 1910-luvulla:

”Juhlat olivat yleensä ohjelmallisia kansanjuhlia ja kesäjuhlia. Juhannus oli kesän kohokohta. Juhannuksena 1910 Oskari Hiisti, Beda Viljamaa, Lempi Koskinen ja Signe Kanerva järjestivät kulkueen työväentalolta klo 21 laivarantaan Viikinsaareen menoa varten. V. 1912 huvi toimikunta päätti, ettei juhlassa pidetä puheita. Konserttisoittoa kuultiin klo 15-18 ja sitten tanssisoittoa klo 3:een yöllä. ’Mustalaisleiri’ oli ohjelmassa ja sen esittivät M. Wahlgren, K. Tainio, K. Wäre ja Maria Majanen. Oli hanurinsoittoa ja yksinlaulua. Ilveilyn ’Parturi’ esittivät J. Jokinen ja W. Sällinen; Oskari Hiisti, monien juhlien ohjelmansuorittaja, esitti merimiestanssin ja zardaan. Kokkotulen hoitivat tanssilavan miehet. Ohjelmaan otettiin myös urheilukilpailut eikä pikku poikiakaan unohdettu, heille järjestettiin juoksukilpailut.”²³²

Miksi sitten 1800-luvun lopulta lähtien retkeily ja ulkoilmajuhlat olivat niin suosittuja? Syitä oli useampia. Yhtäältä oli varmaakin puute sisätiloista ja toisaalta asenteet luontoa kohtaan olivat muuttuneet teollistumisen ja kaupungistumisen seurauksena. Luonto ei merkinnyt tehtaalaiselle enää työpaikkaa, vaan sinne voitiin mennä lepäämään ja virkistymään. Luonnon ja luontokohteiden avulla rakennettiin myös suomalaiskansallista identiteettiä. Z. Topelius yllytti Maamme-kirjassaan isänmaanrakkauteen ja kuvaili Pyynikkiä ja Tamperetta seuraavasti:

²²⁷ TK 1943/4, 177.

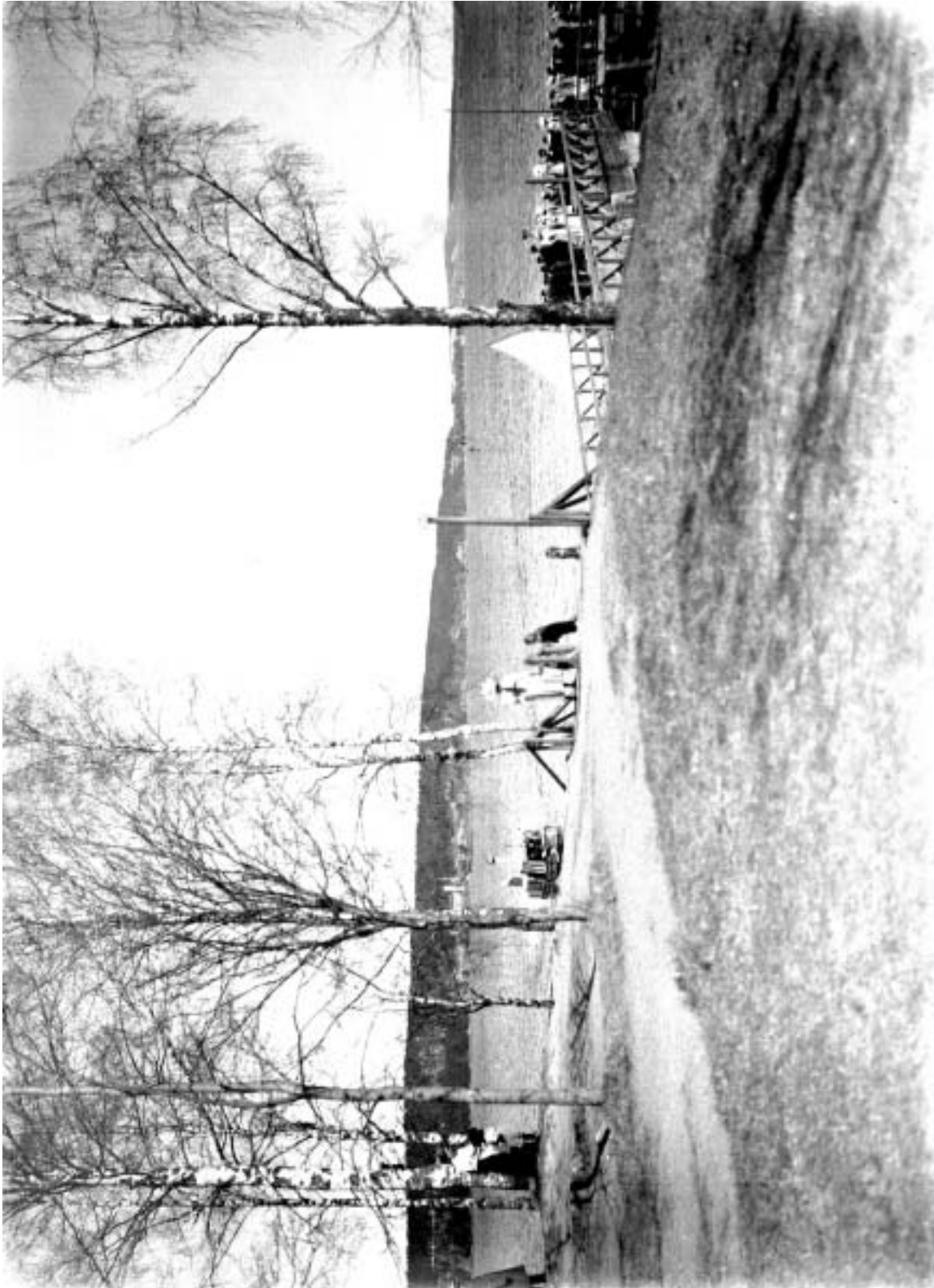
²²⁸ TS 24.6.1898. (Ks. Liite 1., s. 24.)

²²⁹ KL 23.6.1906. (Ks. Liite 2, s. 12.)

²³⁰ esim. KL 23.6.1910. (Ks. Liite 2, s. 28.)

²³¹ Lammi 1922, 65.

²³² Kanerva 1986, 484.

Tärkeä tamperelaisten luontomatkailukohde oli Viikinsaari. Kuvassa laivalaituri vuonna 1908. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

”Pyynikki on korkea, jyrkkä ja kaunis harju lähellä Tampereen tehdaskaupunkia. Sieltä on mitä ihanin näköala yli kukkuloiden, järvien ja laaksojen. Pohjoisessa aukeaa Näsijärven laaja, kirkas vedenkalvo, joka muutamien paikoin kuuluu olevan 90 sylan syvyinen, ja etelässä hiiviskelevät Pyhäjärven ihanat selkävedet korkeiden rantamaiden välissä. Näiden järvien välissä pauhaa leveä ja valtava, Näsijärvestä Pyhäjärveen laskeva Tammerkoski, josta kaupunki on saanut nimensä.”²³³

Kelpasi tamperelaisen työväestön elellä tässä ”utterassa kaupungissa, joka levitti suuret tehtaansa ja kauniit puistonsa pitkin kosken rantaa” ja nimenomaan Pyynikillä viettää vapaahetkiään kansallismaisemaksi korotetussa ympäristössä.

5.4. MIKKELI, PYHÄINPÄIVÄ JA MARKKINAT

Syyskuun huomattavin merkkipäivä Suomessa on ollut mikkeli, arkkienkeli Mikaelin muistopäivä. Kansan työkalenterissa Mikon päivä muodosti vuotuisen sadonkorjuun päätepisteen. Talonpoikaiskulttuurissa mikkeliin mennessä ulkotyöt tuli olla tehtynä: juurikkaat ja perunat kuopassa ja vilja puitu. Mikkeli oli myös vanha palvelijain vuosipäivä, jota seurasi vapaa- eli runtuviikko ja mahdollinen muutto uuteen palveluspaikkaan.²³⁴ Pyhänmiestenpäivä oli siitä runsaan kuukauden päässä eli aivan marraskuun alussa. Pyhien miesten ja naisten entisaikaisen vaikutuksen laajuus ja syvyys suomalaisessa kansanelämässä käy ilmi murre-sanasta santti (tai säntti), jolla on tarkoitettu määräpäivää. On puhuttu Pyhänmiesten santista eli tähän päivään mennessä tai alkaen vuotuistyöt tehtiin santilleen, paikoin säntilleen, siis oikeana määräpäivänä.²³⁵ Päivän kirkollinen sisältö kansanperinteessä näkyi ennen kaikkea henkien vierailuissa ja työkiellossa. Ei saanut säikyttää liikkellä olevia pyhiä miehiä.²³⁶

Tamperelaista mikkelin ja pyhänmiestenpäivää värittivät vilkas *yhdistystoiminta* ja runsaat mm. vapaaviikkojaan viettävälle palvelusväelle tarkoitetut *iltamat* ja *uskonnolliset tilaisuudet*. Teatterit järjestivät *näytäntöjä* nimenomaan runtuviikkolaisille. Esimerkiksi vuonna 1890 Tampereella esiintynyt Suomalainen Kansanteatteri jatkoi vierailuaan Mikkeliin asti yleisömenestyksen toivossa.²³⁷ Runtuviikkojen levottomuus sekä työväen julkinen alkoholin käyttö näyttivät olevan sivistyneistön alituinen huolenaihe ja lehdistössä yleinen puhetapa. Samoin

²³³ Topelius 1875 (1985), 67.

²³⁴ Vilkuna 1990, 268-271.

²³⁵ Säntilleen-sanalle yleinen merkitys ’tarkalleen oikein ja vaatimusten mukaisesti, täsmälleen’.

²³⁶ *ibid.* 299-300.

sivistyneistö vaati pyhä- ja rukouspäivien pyhittämistä sekä paheksui renkien ja piikojen tuhlavaisuutta ja runsasta huvittelua.²³⁸

Tampereen kaupungille oli 1800-luvun ensipuoliskolla annettu oikeus kaksiin markkinoihin²³⁹: Perttelin markkinat syyskuun 2. päivänä ja Antin markkinat joulukuun 12. päivänä. Vaikka Pertun- ja Antinmarkkinat olivat ainoat laillisesti sallitut markkinat, eivät Tampereen markkinat niihin rajoittuneet. Niiden ohella kokoonnuttiin laittomille laskiais-, pääsiäis-, juhannus- ja Tuomaan markkinoille siitä huolimatta, että esivalta yritti estää niitä pitämästä. Niille kokoontui väkeä aivan samalla tavalla kuin laillisillekin markkinoille. Välimarkkinat olivat kaupunkilaisille elintärkeitä ja tarjosivat ruoanhankintamahdollisuuden. Mitään varsinaisia ruokakauppoja ei tällöin vielä ollut, eikä myöskään riittävän suuria varastointitiloja, joita kahdet markkinat olisivat edellyttäneet. Tilannetta helpotti epäilemättä ratkaisevasti vuoden 1879 asetus elinkeinovapaudesta. Tällöin torikaupasta tuli jokapäiväistä, eikä markkinoilla ollut enää entistä merkitystä.

”Ne eivät silti loppuneet, vaan maaseudun väestön keskuudessa säilyi vanha tapa saapua kaupunkiin määrääkoina markkinoille. Vielä 1900-luvun alussa markkinoille kokoonnuttiin vanhan tottumuksen merkeissä, vanhempi väki toimittelemaan monet kaupunkiasiansa, nuorempi väki etupäässä huvittelemaan. Suuri väkimäärä ja huvitteluhalu olivat omiaan tekemään markkinat meluisiksi ja paheellisiksi. Juopottelu, peluu, irstailu, tappelut ja murhat olivat markkinain synkkänä varjopuolena.”²⁴⁰

Tampereen Sanomat kuvaili menoa vuonna 1890 seuraavasti:

”Markkinain varjopuolet alkoivat eilen, mikäli päivä kului, liiankin selvästi tulla näkyviin. Päihtyneitä hoiperteli kaikkialla, eikä ainoastaan täyskaswuisia miehiä, vaan pieniä poikanulikoitakin näkyi, joita jalat tuskin kannattivat. Putkaan saatettiin selwiämään ainakin 50 päihtynyttä. Juopumuksen luonnollisia seuralaisia, kowaa ajoa, kiroilemista ja rähinää sekä huutoa sai kyllä kuulla ja haastettiin toisin paikoin tappeluakin, waikkei suurempia tällaisia rauhan rikkomisia vielä tätä kirjoitettaessa kerrota tapahtuneeksi.”²⁴¹

²³⁷ Liite 1, s. 16.

²³⁸ Munne 1971, 2, 6, 9-10.

²³⁹ Merkantilismin piirteisiin kuuluivat kaupankäyntirajoitukset. Maaseudulla ei ollut sallittua harjoittaa kauppaa, ja silloin kaupunkien markkinat olivat ensiarvoisen tärkeitä.

²⁴⁰ Sinisalo 1947, 146-148.

²⁴¹ TS 3.10.1890.

1890-luvulle saakka torimyynti oli tamperelaiselle työväestölle ainoa tapa hankkia tuoreita elintarvikkeita. Vuonna 1901 valmistui Tampereen kauppahalli. Markkinat Tampereen keskustorilla 1890-luvulla. (Tampereen museot, kuva-arkisto)

Aaku Mäki on kuvannut ”Työväen elämästä Tampereella” -tarinassaan 1800-luvun lopun tamperelaisia markkinoita seuraavasti:

”Sielläpä nyt kihisi väkeä, jotta tori näytti suunnattoman suurelta muurahaispesältä. Maamiehen kuormain ympärillä kierteli työmiesten eukkoja kauppoja tehden ja tinkien. Pyylevä kauppias oli tuonut torille useita kuormia silakoita ja katseli nyt tyytyväisenä, kuinka kilvalla niitä ostettiin. Kallion korkuiset heinä- ja pellavakuormat odottelivat rivissä ostajia, joista ei suinkaan puutetta ollut. Noita välttämättömiä markkina-ilonherättäjiä, posetiivejä, vinkui joka sopessa ja nurkassa, ja niistä kaikkein useimmat soittivat laulua ’Akseli ja Hilda’, joka tietysti siihen aikaan oli uudenaikaisempi kuin nyt. Panoraamojen toimittajat olivat varustaneet teltojensa seinät mahdottoman suurilla ja kirjavilla kuvilla viimeisestä Turkin sodasta, ja sisäpuolella ulvoi joku isoääninen posetiivi jotakin sotamarssia. Suu ammollaan töllisteli maalta tullut kaikkea kirjavaa ja silmiinpistävää. Ulkomaalta tullut onnensa onkija oli suojansa seiiniin ripustanut joutavia, kiiltäviä ja turhan päiväisiä koritavaroita ja hieroi niillä kauppaa niin hyvin kuin taisi. Toisessa suojassa tepastelivat nuoralla tanssijat, puukonheittäjät ja silmäkääntäjät, jotka osasivat saattaa sormuksia ja kelloja pöydältä hihaansa katoamaan, löysivät korttikasasta jonkun tietyn kortin ja naurattivat monella muulla tyhmällä ja sukkelalla tempulla herkkäuskoista markkinarahvasta, jotta se oli välistä nauruunsa tukehtumaisillaan istuvilleen. Onnenlehtien myyjät puhuivat ja valehtelivat pöytiensä ääressä, mitä sylki suuhun toi ja vesi veti kielelle, ennustaen tulevia asioita ja ilmoittaen menneitä sydämen salaisuuksia. Ja jos olit oikein utelias, niin sait vielä kymmenen pennin maksusta kaupanpäälliseksi katsoa pyöreästä isonnuolasista erääseen tyhjään pönttöön, jossa tulevaisen armaasi sirosilmät ja purppuraiset huulet hymyilivät vastaasi onnea ja autuutta, mitä suinkin voi asua täällä surun ja murheen laajassa laaksossa. Ylisten ympäri käyskenteli marakatin tanssittajia, papukaijan näyttäjiä, poovariakkoja, kädenkatsojia, ja kukapa sen tietää keitä ne kaikki olivatkaan, jotka rahaa tarvitsivat.”²⁴²

Runtuviikot ja markkinat sekä niihin liittynyt julkinen viinanjuonti sopivat huonosti yhteen kapitalistisen yhteiskunnan edellyttämän rationaalisen ihmiskäsityksen kanssa. Alkoholista oli tullut ongelma ja ongelman syntyyn olivat vaikuttaneet ainakin seuraavat tekijät: käyttäjien määrä, vaikka ei osuus väestöstä, kasvoi huomasti ja asia tuli entistä näkyvämmäksi; käyttäjissä oli aikaisempaa enemmän köyhää ja nuorta väkeä, jolloin haitat ainakin näyttivät suuremmilta; tehdastyö ei sopinut yhteen viinan kanssa; kansallinen sivistysliike levitti ihannetta ”kelvollisesta työmiehestä”. Täten viinasta oli tullut kaiken pahan alku ja juuri. Markkinahuumu edusti ”vanhaa tapaa” ja oli luonteeltaan ei-sivilisoitunutta huvikulttuuria.²⁴³

²⁴² Aaku 1890, 101-102 (teoksessa Tampere – tutkimuksia ja kuvauksia VIII, 1984.)

²⁴³ Haapala 1986, 165.

5.5. JOULUKAUSI JA UUSIVUOSI

Joulunpyhät ovat vanhastaan olleet vuoden suurin juhla. Tällöin on pisimpään oltu työstä vapaina ja sukulaiset ovat perinteisesti kokoontuneet yhteen. Siksi jouluvalmistelut ovat aina olleet merkittävä työsarka, ainakin naisten elämässä. Neiti Hilda Lindberg, joka oli pellava-
tehtaassa kutojana yhtäjaksoisesti yli 48 vuotta on kertonut, että vuosisadan vaihteen Messu-
kylässä hänen lapsuudenkodissaan jouluvalmistelut aloitettiin ensimmäisen adventin jälkeen. Pyykki pestiin, livekala valmistettiin sekä leivottiin, ensin hapanleipä sitten rievä ja pulla. Siivous suoritettiin jouluaattona.²⁴⁴ Adventtiajan julkiseen puoleen on liittynyt *Hosianna-
laulun esittäminen kirkossa* kuoroesityksenä ja *Lucia-juhlan viettäminen*.²⁴⁵ Muita julkisia
jouluvalmisteluita olivat *myyjäiset* ja *kauppojen joulunäyttelyt*, joita erityisesti 1900-luvun
alusta oli runsaasti. Vuoden 1901 Aamulehden joulunalusnumeroissa mainostettiin yli kym-
mentä eri yhdistysten järjestämää joulumyyjäistä. Vaikka joulua on etupäässä vietetty yksi-
tyisenä perhejuhlanä lukuun ottamatta kirkon tilaisuuksia, niin joulupyhille sijoittui myös
erilaisten yhdistysten *joulujuhlia*. Edellä esitelty Hilda Lindbergin perheellä oli tapana vie-
railla Messukylän Työväenyhdistyksen joulujuhlassa. Tampereen Sanomien vuoden 1880
joulunalusnumero antoi ohjeita joulun viettäjäille kasvattavassa, kansansivistyksellisessä hen-
gessä:

”Joulu lähestyy. Koulut owat päättäneet syyskautensa ja nuoret, tulevaisuuden toivoa herät-
tävät oppilaat päästetyt Joulujuhlaa viettämään rauhallisen kotoelämän piirissä. Walmista-
koot perheenisät ja äidit lapsillensa niin hupaisan juhlawieton kuin mahdollista. Kirjakauppa
tarjoaa kelvollisella uudella, ja wanhallakin kirjallisuudella nuorille ja wanhoille henkisesti
wirikistäwää rawintoa. Wiljeltäköön näitä neron tuotteita ja wältettäköön ylensyömistä ja juo-
mista, - niin Joulunvietto synnyttää iloa kotoisissa keskuuksissa.”²⁴⁶

Tapaninpäivästä sen sijaan alkoi kaupungissa vilkas huvittelukausi *iltamineen, tanssi-
iltoineen, naamiaisineen, konsertteineen ja yhteisluisteluineen*, joka ulottui uudenvuoden yli
loppiaiseen saakka. Vuonna 1901 Aamulehti ilmoittaa Tapaninpäivälle Tampereen Teatterin
näytännön Tuukkalan tappelu ja samana päivinä esiintyi myös Tampereen Uusi Teatteri esit-
tään Wermlantilaisia. Edelleen Tapanina oli Tampereen työväenyhdistyksen *seuranäytelmä-
ja tanssi-iltamat*, jossa näyteltiin Pastori Jussilainen. Raittiusyhdistys Taistolla ilmoitti myös

²⁴⁴ Munne 1971, 6.

²⁴⁵ TS 1.12.1880, 1. ja 3.12.1885 ja TN 30.11.1900 ja AL 17.12.1901 ehdotetaan, että ”Hoosianna-laulua olisi luonnollisempaa kaikkien laulaa yksinäisesti..”

²⁴⁶ TS 22.12.1880.

Iltaman

toimii

Työväenyhd. Huvitoimikunta

Tapaninpäivänä yhdistyksen talolla
klo 1/2 8 j. pp.

— Ohjelma: —

Soitto, Esitelmä, Laulu (T. s. *kuoli*),
Lausunto, Näytelmä

„Pater Paulus“.

Ilta yhdessä näytöksessä, kirj. Yrjö
Veijola.

Satu, Kerjäläiskeikari, Tanssia.

Pilettien hinnat: 1 mk. istumapa ja
75 p. seisomapa. Pilettiä myydään klo
6:sta alkaen.

TS 24.12.1898

Uudenvuodenpäivänä
toimii

Tehtaalaisseuran
Huvitoimikunta

ILTAMAN

Työv. yhdist. talolla.

OHJELMA:

Soitto.
Esitelmä. (lyseol. F. S. El-
jas Pönnö).
Yksinlaulua.
Lausunto.
Näytelmä:

Sievisteleväiset hupsut.

(Les precieuses ridicules: 1 nyky-
aikainen komedia. Kirjoittanut
Molière, Suomentos.)

Vuorolaulua.

Yleinen tanssi.

Lippujen hinnat: 4 m. ja 75
p. myydään klo 6:sta alkain
etäessä. Iltama alkaa klo 7
illalla.

TS 30.12.1898

Työväenyhdistyksen
Juhlatoimikunta
toimii

Iltaman

Loppiaisena t. k. 6 p:nä yhdistyksen
talolla.

OHJELMA:

Soitto.
Esitelmä (muia. F. A. Lindfors):
Varjokuvia („Kullervo“).
Viulunsoittoa.
Laulu (Tehtaalafakööri).
Lausunto.
Yksinlaulua.
Kuvaelma.

— Tanssia —

Alkaa klo 7 j. pp. Lippujen
hinnat 1 mk. ja 75 p. ja myy-
dään näitä klo 6:sta alkaen.

Tamp. Vuokralais-Yhdistyksen
Huvitoimikunta
toimii

Iltaman

Loppiaisena Raiffitalossa.

OHJELMA:

1. Soitto.
2. Esitelmä.
3. Runo.
4. Näytelmä.

„Mustasukkaisuutta“

5. Soitto.
6. Monologgi.
7. Kuvaelma.

Tanssia.

Iltama alkaa klo 7 j. pp.

Lippujen hinnat istujat 75 p.
seisajat 50 p. myydään klo 6:sta
j. pp.

TS 4.1.1898

Loppiaishuvit vuoden 1898 alussa sekä tapanin ja uudenvuoden huvit vuoden 1898 lopussa.

Halpahintaisesta Iltamasta, jonka ohjelmistoon kuului näytöskappale Murtovarkaus. Runsaan teatteritarjonnan lisäksi oli myös mahdollisuus nauttia musiikista, sillä Tampereen Orkesteriyhdistys toimeenpani tapojensa mukaisesti kaksi konserttia: *helppotajuisten konsertin* illalla ja *kansankonsertin* päivällä.²⁴⁷

1880-luvulla alkanut tamperelainen tapa päättää vanha vuosi oli soittaa torvia keskiyöllä. Tampereen Sanomat kertoo vuoden 1885 ensimmäisessä numerossaan, että ”Uuden vuoden yönä soitti hra Schnéewoigtin soittokunta uuden kirkon tornista pari koraalia. Lukuisasti oli väkeä kokoontunut kuuntelemaan tätä juhlallista ja mieltä ylentäväistä tervehdystä alkawalle vuodelle.”²⁴⁸ 1890-luvulla musiikki vaihtui *säestetyksi kuorolauluksi*. Tilaisuus kasvoi vähitellen ja venäläistämiskaudet tekivät siitä voimakkaasti isänmaallisen. Vuosisadan vaihtumista juhlittiin perinteisin tamperelaisin elkein sekä vuoden 1900 että 1901 alkaessa. Kansan Lehden vuoden 1900 ensimmäinen numero kertoo, että

”Uuden vuoden vastaanotto oli Tampereella hywin juhlallinen. Jo aikoja ennen kun rukoushetki Aleksanterin kirkossa alkoikaan oli kirkko kuin nuijalla lyöty ja sankat ihmisparvet kirkon ulkopuolellakin. Kauppatorilla taasen oli taaja ihmisjoukko kuulemassa laulua, jota suuri sekakuoro torvien säestyksellä toimitti kaksi koraalia raatihuoneen rappusilla. Wanhassa kirkossa oli ruotsinkielisille rukoushetki.”²⁴⁹

Kansan Lehden vuosisadan vaihteessa mainostamia muita huveja olivat uudenvuoden aattoil-
lan Muurarien ammattiosaston järjestämät *puku-iltamat* ja uudenvuodenpäivän Tehtaalaisseuran Työväenyhdistyksessä toimeenpanemat *iltamat*, jonka ohjelmaksi luetellaan alkusoitto, esitelmä, laulunäytelmä ’Laululintunen’, kööriä laulua, lausuntoa, komedia ’Kihlaus’ ja lopuksi tanssia. Edelleen perinteiseksi oli muodostunut *uudenvuodenkonsertti*. Tamperelaisilla konserteilla oli Schnéewoigtin aikana kaksi esityskertaa. Myös uutenavuotena Orkesteriyhdistyksen orkesteri piti ensin *kansankonsertin* kaupungintalon juhlasalissa iltapäivällä ja *helppotajuisten konsertin* seurahuoneella iltasella.²⁵⁰ Finlaysonin tehtaalla uusi vuosi aloitettiin perinteisesti rukoushetkellä tehtaan kirkossa uudenvuodenpäivän aamuna kello 6.²⁵¹

²⁴⁷ AL 21., 22. ja 24.12.1901.

²⁴⁸ TS 3.1.1885.

²⁴⁹ KL 4.1.1900.

²⁵⁰ esim. TN 29.12.1899.

²⁵¹ TS 3.1.1885.

1800-luvulla ja 1900-luvun alussa uusivuosi kuului joulukauteen aina loppiaista myöten, jolloin Tampereellakin kulki nuuttipukkeja.²⁵² Vuoden 1900 loppiaisenä Liikeapulaisseura järjesti *rekiretken* Kangasalle ja loppiaisenä oli myös kaksi *näytelmäiltamaa*, Väkijuomakomitean ja Jalkineammattiosaston järjestämät.²⁵³

5.6. POLIITTISET JUHLAT

Jos oli almanakkoihin merkitty kirkolliset juhlapäivät ja viralliset markkinapäivät, niin oli myös vaihtuvat keisarilliset ja vähitellen myös suurmiesmerkkipäivät. Keisarilliset juhlat ja suurmiesmerkkipäivät olivat luonteeltaan poliittisia juhlia, koska niiden taustalla olivat vaihteleva asenneilmasto. Venäläistämisreagoiteja on helppo seurata erityisesti keisarillisten juhlien vieton yhteydessä. 1860-1880-luvuilla Aleksanterin päivää vietettiin Tampereella erityisen komeasti, sillä Finlaysonin Nottbeck oli keisarillisen hovin jäsen vaimonsa kautta.²⁵⁴ Esimerkiksi vuonna 1882 puuvillatehtaalaiset pääsivät töistä kello 14, minkä jälkeen seurasi jumalanpalvelus tehtaan kirkossa ja sen jälkeen koko tehtaan työväelle *juhlat*. ”Musiikki soi, ilotulia poltettiin, raketit räjähtelivät ilmassa ja kanuunalla ammuttiin. Naiset saivat kahvia ja vehnystä, miehet olutta. Aitauksen sisäpuolella oli rauhallista, mutta ulkopuolella kuokkavieraat aiheuttivat häiriöitä.”²⁵⁵ Kun vielä 1890-luvun alussa miltei koko kaupungin väestö kulki kaupungilla *kuuntelemassa torvisoittoa* ja katsomassa juhlavalaistuja yleisiä ja julkisia rakennuksia sekä *VPK:n soihtukulkuetta* ja *ilotulituksia*, vuosisadan lopulla päivästä kertoivat enää virallisesti ilmoitetut rukoushetket kirkoissa sekä julkisten rakennusten *juhlavalaistus* ja *liputus*. Vuonna 1900 almanakkoihinkin merkittyä keisarillisten juhlien luetteloa pidennettiin. Suomessa vietettiin kuitenkin eräänlaisena protestina Aleksanteri I:n kuolinpäivää, jolloin Tampereeltakin lähdettiin joukolla Helsinkiin kukittamaan keisarin Suurtorilla olevaa patsasta.²⁵⁶

Jos keisarijuhlat eivät kansaa enää innostaneet, niin sitäkin enemmän se oli kiinnostunut ja valmis juhlimaan suomalaisia aiheita. Fennomaaninen sivistyneistö oli valjastanut kansakun

²⁵² Munne 1971, 2.

²⁵³ AL 3. ja 5.1.1900.

²⁵⁴ Hirsjärvi 1954, 213.

²⁵⁵ Kanerva 1972, 329.

²⁵⁶ Kaila 1986, 120.

J.V. Snellmanin 100-vuotissyntymäpäiväjuhla toukokuussa 1906. Kaupungintalon fasaadikokoristelut oli suunnitellut arkkitehti Birger Federley. (TS 5.5.1906) (Tampereen museot, kuvaarkisto).

nan rakennusaineiksi historian, suomen kielen ja kirjallisuuden. Kansallista Suomen historiaa kirjoitettiin korottamalla arvokkaiksi kansanrunoja, -tarinoita, -lauluja ja -tansseja sekä kuoleita että aikalaisia kansallisiksi sankareiksi. Kansallisille suurmiehille puuhailtiin patsaita ja heidän kuvauksiinsa perustamalla määriteltiin esimerkiksi suomalainen kansallismaisema. Suurmiesprojekti ei kuitenkaan pelkästään yhdistänyt kansaa. Tamperelaisissa julkisten huiien käytännöissä suurmiesjuhlalla oli monta ilmentymää omine yleisöineen.

Juhlinnan kohteina olivat esimerkiksi Kalevala, J.L. Runeberg, J.V. Snellman ja Z. Topelius. Suurmiespäivien juhlinnassa olivat mukana sekä herrasväki että työväestö. Viettotapoja oli sekä yhteisiä että nurkkakuntaisia. Vanhinta tapaa edustivat opettajajohtoiset laulu- ja soitto-seurojen organisoimat *yleishyödylliset Runeberg-, Snellman- tai Topeliusjuhl*at. Näissä oli juhlava iltamaohjelma seuranäytelmiseen. 1900-luvun puolella juhlinnassa ilmeni uusia piirteitä: työväenjärjestöt organisoivat omat *juhlansa*. Esimerkiksi kun toukokuun 12. päivänä vuonna 1906 tuli kuluneeksi 100 vuotta J.V. Snellmanin syntymästä, valmistauduttiin tätä päivää koko maassa viettämään koko maassa suurena kansallisena juhlapäivänä.

”Myös Tampereella sai päivän vietto suuret mittasuhteet, ja se todettiin suurimmaksi kansalliseksi juhlapäiväksi, mitä Suomi oli yksityisen kansalaisen muiston kunnioittamiseksi siihen mennessä viettänyt. Tuhannet sinivalkoiset liput hulmusivat talojen katoilla, seinillä ja lipputangoissa ja J.V. Snellmanin kuvat koristivat liikkeiden ikkunoita. Klo 12 päivällä – oli lauantapäivä – lopetettiin työt tehtaissa ja liikkeet suljettiin, ja klo 2 ip. alkoi Kauppatorilla kansalaisjärjestöjen yhteisesti toimeenpanema suuri ulkoilmajuhla. Kaupungintalon julkisivu oli koristeltu köynnöksin ja suurin sinivalkoisin tähdekkein. Juhlan ohjelma suoritettiin kaupungintalon parvekkeelta. Sen päätyttyä lähti juhlakulkue, jossa mm. tuhannet koululaiset marsivat Suomen lippu kädessään, Hämeenkatua Tammelan kaupunginosaan ja sieltä Satakunnansillan kautta takaisin Kauppatorille, jossa kulkueen palattua juhla päätettiin Maamme-lauluun. Samaan aikaan viettivät työväenjärjestöt juhlaa Pyynikin harjulla, jonne marssittiin kulkueena työväentalon edustalta. Illalla vietettiin eri yhdistysten toimesta vielä lukuisia juhlia ja VPK:n soihtukulkue kiersi kaupunkia. Snellmanin 100-vuotispäivänä toimeenpantiin laaja nimien suomalaistaminen. Noin 2.000 tamperelaistakin suomalaisti sukunimensä.”²⁵⁷

J.V. Snellmanin satavuotismuistojuhlaa toukokuuta 1906 vietettiin viidellä eri tavalla. Kauppatorilla, kello 14, juhlakoristellun kaupungintalon edustalla oli useiden seurojen ja yhdistysten puuhaama yhteinen ulkoilmajuhla, jonka ohjelmistoa olivat puhe, esitelmä, laulua, soittoa, juhlakulkue ja Maamme-laulu. Kaupungintalon juhlasalissa, iltapäivällä kello 17, toimeenpantiin Tampereen Nuorisoseuran järjestämä juhla. Tahmelan harjulla, kello 13.30, järjestettiin Työväen Snellman-juhla, johon myös liittyi juhlakulkue, puheita, kööriä ja torvi-

²⁵⁷ Sinisalo 1947, 265-266. Myös KL 8.-12.5.1906. (Ks. Liite 2, s. 11.)

soittoa. Raittiustalolla oli eri raittiusseurojen yhteinen Snellman-iltajuhla. Kunnallisklubi organisoi oman juhlangan Suomalaisessa yhteiskoulussa illalla kello 18.²⁵⁸ Uuno Sinisalo kertoo, että ”Tampereellakin sai päivän vietto suuret mittasuhteet, ja se todettiin suurimmaksi kansalliseksi juhlapäiväksi, mitä Suomi oli yksityisen kansalaisen muiston kunnioittamiseksi siihen mennessä viettänyt”.

Vuonna 1910 Suomen kansakoulujen isän *Uno Cygnaeuksen satavuotismuistojuhlaa* puuhaamaan perustettiin toimikunta kansakoulutarkastaja J.A. Pelkosen johdolla.²⁵⁹ 11. päivänä lokakuuta Cygnaeus-juhlaa vietettiin samanaikaisesti viidessä eri paikassa viisine eri ohjelmanumeroineen. Niitä mainostettiin samassa ilmoituksessa, kuitenkin kukin ilmoitus oli omassa karsinassaan. Kaupungintalon juhlassa puhujana esiintyi tohtori K. Levón, Työväenyhdistyksen juhlassa puhui J.A. Pelkonen, ruotsalaisen yhteiskoulun juhlassa magister Johansson, Ulkotyöväenyhdistyksen juhlassa esiintyi herra E. Viljanen ja Hämeen Pohjan juhlassa puhui tohtori K. Jaakkola. Musiikkia Kaupungintalolla esittivät Rautatieläisten soitto-kunta ja Nuorisoseuran sekakööri. Työväenyhdistyksen talolla lauloi Kansakoulunopettajain kuoro ja soitti Työväenyhdistyksen soitto-kunta. Ruotsalaisten juhlassa esiintyivät Linnespinneriets musikkår (Pellavatehtaan Soittoseura), laulaja Arno Hjorth ja viulunsoittoa esitti kapellimestari A.E. Vesterlind. Ulkotyöväenyhdistyksen talon juhlassa soitti Konepajan soitto-kunta ja kuorolaulua esitti Mieskööri Lauluveikot. Hämeen Pohjalla lauloi Jäämien kuoro ja säestämässä oli VPK:n torvisoittokunta. Kaikissa juhlissa loppunumerona oli Maamme-laulu.²⁶⁰ Kaikki juhlat alkoivat kello 8 illalla, pääsymaksu oli kaikkiin samat 25 penniä ja ilmoituksen oli allekirjoittanut juhlatoimikunta.²⁶¹

Juhlimisinto vuoden 1906 Snellmanin päivänä oli edellisen vuoden suurlakon nostattamaa ja helpotuksen ilmaus ns. ensimmäisen sortokauden väistyessä. Vuoden 1910 Cygnaeus-innostuksen taustalla oli protestimieliala vuonna 1908 alkanutta ns. toista sortokautta kohtaan. Kuitenkaan edes yhteiset kansalliset päämäärät eivät saaneet ihmisiä toimimaan vain yhden yhteisen organisaation alaisuudessa. Juhlajärjestelyt tehtiin moninkertaisesti. Taustalla oli lokeroituvien kansanryhmien kulttuurit, josta kerron enemmän seuraavassa osiossa.

²⁵⁸ KL 12.5.1906. (Ks. Liite 2, s. 11.)

²⁵⁹ KL 6.10.1910.

²⁶⁰ KL 12.10.1910. (Ks. Liite 2, s. 32.)

²⁶¹ KL 7. 10. ja 11.10.1910. (Ks. Liite 2, s. 32.)

Cygnaeus-juhlia

vietetään ensikeski-
viikkö-iltana:

aupungintalolla, Työväenyhdistyksen salissa, Ulkotyöväenyhdistyksen salissa, Häme
Pohjalla ja Ruotsalaisella Yhteiskoululla.

OHJELMAT

kussakin juhlapaikassa ovat seuraavat:

Kansainvälinen:	Työväenyhdistyksen talolla:	Ruotsalaisella Yhteiskoululla:	Ulkotyöväenyhdistyksen talolla:	Hämeen Pohjalla:
1. Torvisoitto (Rautatieiläisten soliloiminta)	1. Torvisoitto (Työväenyhdistyksen soliloiminta)	1. Hormonistik (Linneseppäseurien laulu)	1. Aikasoitto (Kongressin soliloiminta)	1. Torvisoitto (V. P. Kuin kokousta)
2. Puhe (Toht. K. Leppö)	2. Puhe (Tarkus I. A. Pelkonen)	2. Yst (Magister Jobaninon)	2. Puhe (Herra E. Villanen)	2. Puhe (Toht. K. Jaukko)
3. Kuorolaulus (Nuorisoseuran soliloiminta)	3. Kuorolaulus (Kansak. opettajain kuoro)	3. Korsång (Tililläkö köp)	3. Kuorolaulus (Mieskõõri-lauluseurat)	3. Kuorolaulus (Ullmanin kuoro)
4. Lausunto (Rouva Eeva Artti)	4. Lausunto (Netti Hija Pasi-linen)	4. Deklamation (Magister O. Filip Jansson)	4. Lausunto (Netti Iija Savonlahti)	4. Lausunto (Rouva Tiida V)
5. Sosialilaulus (Rouva Emma Ryzelin)	5. Sosialilaulus (Rouva Emma Ryzelin)	5. Solosing (Herr Arno Hjoerli)	5. Sosialilaulus (Rouva Ida Hellstedt)	5. Sosialilaulus (Herra Ka)
6. Solitto (Työväenyhdistyksen soliloiminta)	6. Solitto (Työväenyhdistyksen soliloiminta)	6. Hormonistik (Linneseppäseurien laulu)	6. Torvisoitto	6. Solitto (V. P. Kuin Sol)
7. Esitelmä (Herra S. Nuorteva)	7. Esitelmä (Herra S. Nuorteva)	7. Föredrag (Rektor V. Ormop)	7. Esitelmä (Opett. A. Sipilä)	7. Esitelmä (Maid. R. K)
8. Kuorolaulus (Nuorisoseuran soliloiminta)	8. Kuorolaulus (Kansak. opettajain kuoro)	8. Phoispel (Herra A. E. Veider-lin)	8. Kuorolaulus (Tamp. ick-kuoro, Villakeluru a. os ja Työväenyhdistyksen sekakuoro)	8. Kuorolaulus (Hämeen kuoro)
9. Maamme (Kaikki torven säestysellä)	9. Maamme (Kaikki torven säestysellä)	9. Vårt Land (Alla med abon-pajenång af hornansals)	9. Maamme (Kaikki torven säestysellä)	9. Maamme (Kaikki torven säestysellä)

Juhlat alkavat kello 8 illalla. Pääsymaksu niihin on 25 penniä.

JUHLATOIMIKUNTA

6. SIVISTÄVÄT HUVIT JA ”KANSALAISTUMINEN”

Ajanjakso 1886-1917, Aleksanteri II:n valtaannoususta Suomen itsenäistymiseen, oli kansalaistumisprosessin leimaamaa, ts. sääty-yhteiskunta mureni ja väestö tavoitteli entistä tasa-arvoisempaa yhteiskuntajäsenyyttä. Ajanjaksolle 1886-1905 olen antanut tutkimuksessani nimen sivistävien huvien kausi. Kauden aloitti yhdistystoiminannan yleinen voimistuminen, erityisesti työväenyhdistyksen perustaminen, ja sen päättää yleislakko, joka aloittaa luokka-muodostusta kiihdyttävän kauden. Seuraavaksi esittelen, miten ”kansalaistuminen” sai tuulta purjeisiinsa erityisesti 1880-luvulta alkaen.

Erittelen huvien kansalaistumisprosessia sekä mentaalilla että käytännön tamperelaisten toimintojen tasolla. Yleisimmällä tasolla Suomen ”kansallistuminen” ilmeni aluksi Aleksanteri I tukemana valtiollisen identiteetin hakemisena. Tätä kehitystä sivistyneistö pönkitti kirjoittamalla historiaa ja luomalla ”kansallsideologisen Suomen kansakunnan”. Nationalismin värittämää suomalaisuusvaihetta hiersi kielikysymys. Mahdollisia olivat kolme linjaa: ”yksi kansa ja yksi kieli”, ”kaksi kansaa ja kaksi kieltä” ja ”yksi kansa ja kaksi kieltä”. Venäjän tilannekin muuttui aikojen saatossa ja syntyi tarve yhdenmukaistaa käytäntöjä Suomen ja Venäjän välillä. Suomalainen kielikysymyksen sai näin uuden käänteen, kun korkeimmalle korokkeelle tunkikin venäjän kieli. Kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin murha ja suurlakko kuitenkin pysäyttivät kehityksen ja ”suomalaisuuden hyökyaalto” mahdollistui.²⁶²

Fennomaanit pyrkivät siihen, että ”kansaa oli sivistettävä ja sivistyneistö kansallistettava”. Ajatus valistumisesta oli yleisesti hyväksytty myös tamperelaisen työväestön keskuudessa. Vuonna 1887 ilmestyneessä Tampereen Työväenyhdistyksen ensimmäisessä vuosikirjassa yhdistyksen sihteeri Kaarlo Renström esitti, että ”työntekijät yhä enemmän yhtyvät näkemään, että heidän etupäässä tulee auttaa itseänsä, itse ryhtyä toimiin, jos mielihyvä tuloksia saavuttaa. Siten tuo ulkoapäin vaikuttava voima yhteydessä sisäisen edistyshalun, itsensä auttamisen ja itsetoiminnan kanssa, kehittyy sellaiseksi elinvoimaksi, jolla on menestymisen ehdot ja vakuudet itsessään.”²⁶³ Tampereen Työväenyhdistys oli perustettu vuonna 1886 toteuttamaan ”jäsentensä parasta henkisessä, aineellisessa ja siveellisessä suhteessa”.²⁶⁴ Se

²⁶² Tommila 1989, 52, 54 ja Rommi & Pohls 1989, 105 ja Jussila 1989, 139, 149, 157 (kaikki teoksessa Herää Suomi – Suomalaisuusliikkeen historia).

²⁶³ Työväen-Yhdistyksen vuosikertomus 1887, 1888, 3.

²⁶⁴ *ibid.*, 3.

aloitti toimintansa ennen kaikkea sivistyksellisenä liikkeenä. Jo perustamisvaiheessa yhdistyksen tehtäväksi tuli lukusalin ja lainakirjaston perustaminen sekä luento- ja esitelmien järjestäminen työväestölle hyödyllisissä aineissa. Tamperelaisenkin työväenliikkeen ensimmäiset vuosikymmenet korostivat 1890-luvun lopulle olivat rauhallisen yhteiskunnallisen sovittelun merkitystä, patriarkaalista vaihetta, jolloin pyrittiin parantamaan työväen elinoloja.²⁶⁵ Lukemalla, esitelmiä kuuntelemalla ja valistavissa iltamissa rentoutumalla työväestö siis valistui, rationalisoitui ja individualisoitui. Saman suuntaista kehitystä olivat saaneet aikaan jo työväenliikettä edeltäneet raittiusseurat.²⁶⁶

Ei kuitenkaan riittänyt, että oli olemassa halu sivistyä, tarvittiin myös vapaa-aikaa, rahaa ja omakielistä julkisuutta. Jos oli työväenyhdistyksen alku ollut sovittelun aikaan, niin vuoden 1896 työväenliikkeen radikalisoitumisvaihe, ns. palatsivallankumous ja ammattijärjestöjen perustamiset, johtivat yhteiskunnallista eriarvoisuutta murtaviin toimiin. Vuosisadan vaihteessa saavutettiin 10-tuntinen työpäivä ja ansiotasokin kohosi. Politisoitumiskehitys levisi myös lehdistöön ja vuodesta 1882 tamperelainenkin sanomalehdistö monipuolistui ja erikoistui. Erikoistuminen tapahtui myös kielen alueella. Tällöin väestölle avautui mahdollisuus ottaa käyttöönsä kansankielinen lehti. Kaikki nämä muutokset tasoittivat tietä tasa-arvoisempaan tilanteeseen vapaa-ajanvietonkin alueella. Säätö-yhteiskuntaa pönkittävät asenteetkin oli jo leimattu konservatiivisiksi.

Sekä esteiden lieventyminen että uudet edellytykset voimistivat kansalaistumistendenssiä vuosisadan vaihteen vuosikymmeninä. Tampereelle oli sortovuosien kiihdyttämässä ilmapiirissä leimallista yhtäältä taloudellinen nousukausi ja vahva väestönlisäys ja toisaalta yhdistysten ja seurojen voimakas perustaminen, poliittinen puolue muodostus, kirkosta vieraantuminen, työväenliikkeen nousu, radikalisoituminen ja omaksi puolueeksi muodostuminen sekä ammatillisten järjestöjen syntyminen.²⁶⁷ Kaiken kaikkiaan ihmisissä oli syntynyt usko, että he saattoivat yhä vapaammin liittyä yhteen sosiaalisesta asemasta riippumatta ja muodollisesti

²⁶⁵ Jordman 1988, 124. Myös Viljanen (1929, 65-67), joka siteeraa artikkelissaan ”Tampereen työväestön elämästä ja pyrkimyksistä” työväenyhdistyksen ensimmäistä vuosikertomusta.

²⁶⁶ Sulkunen 1986, 272-278.

²⁶⁷ Kortekangas (1965, 317) ilmaisee asian seuraavasti: ”Sivistyselämän nousu, aatteellisten rientojen synty ja kaupunkihallinnon uudistus, jotka tapahtuivat 1870-luvulla, olivat toisaalta merkinä vanhan patriarkaalisen yhteiskunnan hajoamisesta, toisaalta edistivät sitä. Varsinkin 1880-luvulla kirkko ja papisto menetti entisen kaikkea yhteiskuntaelämää hallitsevan otteensa. Jo aikaisemminkin oli huomattu, ettei kirkko pystynyt enää hoitamaan kirkkokurin toimenpitein kasvavan kaupungin siveellistä elämää. Uudet aatteelliset järjestöt, etenkin raittiusliike, aikaansaivat tehokkaammin parannusta tilanteeseen kuin kirkko toimenpiteillään”.

samanarvoisina kansalaisina ja ajaa täten oikeaksi kokemiaan asioita.²⁶⁸ Yleinen aktivoituminen näkyi paitsi kansanliikkeiden ja joukkojärjestöjen määrällisenä lisääntymisenä, myös niiden toimintojen yleisenä tehostumisena. Viranomaisdokumenttien valossahan huvien määrä yli kymmenkertaistui tutkimusajanjaksolla.

Vaikka tutkimusajanjaksolla järjestö- ja huvitoimintaa oli paljon, niin käytännön tasolla tamperelaisten julkinen vapaa-ajanvietto oli vielä pääosaltaan vuotuisjuhliin sidottua. Erityisesti talonpoikaiskulttuurissa vuotuisjuhlilla oli ollut omat viettotapansa. Vuosisadan vaihteen tamperelainen työväestö oli suuressa määrin ensimmäisen polven kaupunkilaisia. Maalta tullut väestö oli uskollinen perinteilleen, mutta omaksui myös uusia innovaatioita. Tällaisia olivat kansanliikkeiden ja joukkojärjestöjen hovit, joita osutettiin myös vuotuisjuhlien ajankohditiin. Uusi kaupunkilaishuvikulttuuri oli sisällöltään sekakulttuuria, jossa oli mukana nationalismia, valistusta, kansantapoja ja kansainvälisiä säätyläisperinteitä. On tosin todettava, että tamperelainen työväestö ilmeisesti vieroksui uuden fuusiokulttuurin joitakin piirteitä. Ilmeisesti ainakaan orkesteriyhdistyksen solisti- ja orkesterikonsertit eivät saaneet heitä liikkeelle.

Huvitapojen alueella oli paitsi määrällistä kehitystä myös laadullista muutosta. Muutosta on mahdollista kuvata käsiteparilla iltahuveista iltamiin. Tamperelaistenkin huvien varhainen ominaisuus oli säätyläisvetoisuus. Ehkäpä rouvasväenyhdistys järjestäessään ”arpajaiset kainojen köyhien hyväksi” sai liikkeelle myös joitakin työväestöön kuuluvia. Kronologisesti seuraavaa vaihetta edustavat iltahovit, joita toteuttivat tehtaalaisseurat johtajanaan ”tehtaanmaisteri” tai talonpoikaistaustainen kansakoulunopettaja. Tällaisiin iltahuveihin toivottiin yleisöksi nimenomaan rahvasta, ja ilmeisesti valistumishaluisin joukko niihin myös saapui. Vapaapalokunta juhlineen oli myös tärkeä vapaa-ajantoiminnan järjestäjä ja edelläkävijä, jonka kansanjuhliin sekä rahvas että säätyläiset osallistuivat, ja joiden juhlaohjelmistoa matkittiin kaikilla rintamilla. Edelleen tärkeä rooli kansalaisuuteen ja kansallisuuteen kasvatamisessa oli suurmiesmerkkpäivillä.

Jatkossa vapaa-aika sai yhä tärkeämmän roolin työväestön elämässä. Tavallinen tehtaalainen kuunteli kansantajuisia luentoja ja liittyi erilaisiin järjestöihin, esimerkiksi raittiusseuraan tai tehtaalaisseuran ompeluseuraan. Vuotuisjuhlienkin viettotavoiksi omaksuttiin vähitellen järjestöhovit. Osallistuttiin esimerkiksi laskiaisena raittiusseuran perheiltamiin tai mentiin ju-

²⁶⁸ Kansa liikkeessä 1987, 5.

hannuksena perhekunnittain mukaan esimerkiksi ammattiosaston järjestämälle höyrylaiva-matkalle. Työväestön iltamia organisoivat huvitoimikunnat olivat huvitoiminnassaan täysin itsenäistyneitä, eivätkä ne sivistyneistön apua tarvinneet. Itsenäistymisen myötä myös huvien nimityskäytäntö muuttui. Jos oli iltahuvien ohjelmisto ollut säätyläistyön esittämää salonki-musiikkia tai tehtaalaisseuran seuranäytelmä, niin iltamien ohjelma oli torvisoittoa, köörilau-lua, tervehdyspuhe, esitelmä, seuranäytelmä, voimistelua ja yleinen tanssi. Juhlapuhujat ylis-tivät maata ja kansaa, esitettiin suomalaistaiteilijoiden sävelteoksia ja näytelmiä sekä juhlat huipentuivat Maamme-laulun yhteislaulantaan. Ohjelmansuorittajat olivat ehkä puheiden pi-täjiä lukuun ottamatta samaa väestökerrostumaa kuin yleisökin. Vuosisadan vaihteessa työvä-estö otti toiminnallaan haltuunsa säätyläishuvikulttuurin joskin omintakeisesti.

Sivistyneistön fennomania- ja sosiaalireformiprojekti jatkui voimallisena 1880-luvun perintö-nä vuosisadan vaihteen yli. Kaupunkilaistunut maalaisrahvas otti projektit osin vastaan. Uu-nessa elinympäristössään he tarvitsivat uusia elämäneväitä. Yleisimmillään työväestö tarvitsi kykyjä toimia järkiperaisesti ja itsenäisesti. Aikalaiset tulkitsivat ilmapiiriä sanomalla, että työväestöllä oli ”sivistyksen kaipuu”. Kaipuutaan he saattoivat helpottaa osallistumalla uu-dentyyppeihin, yleissivistäviin harrastuksiin. Oli tullut mahdolliseksi liittyä erilaisiin seuroihin ja järjestöihin. Seuroissa he paitsi yleisesti valistuivat, myös opiskelivat esimerkiksi puheiden pitoa, laulua, soittoa, näyttelemistä, urheilua, voimistelua ja kansantansseja. Järjestöelämään liittyi omanlaiset huvikäytännöt. Seurojen juhlat olivat ohjelmallisia iltamia, joissa valistus- ja taideharrastajat pääsivät esittämään taitojaan. Kuorot, soittokunnat ja näytelmäseurat lukui-suutensa vuoksi kokosivat riveihinsä huomattavat määrät jäseniä.

Huvielämään oli mahdollista osallistua myös sekä toimihenkilönä että juhlayleisönä. Järjes-töjuhlat olivat kuitenkin voimistuvasti yhteisöllisiä. Käytännöt aloittivat raittiusseurat ja-kaantumalla omiksi ryhmikseen erilaisten ristiriitojen seurauksena. Työväenliikkeen sisälle syntyi ammattiosastoja ammattiryhmittymien pohjalta. Ryhmäjäsensyys oli maalta muutta-neelle ensimmäisen polven tamperelaiselle työväestölle ilmeisen haluttua ja tarpeellista yh-teisten ja omien etujen ajamista. Vapaa-ajan riennot huveineen tarjosivat mahdollisuuden sekä sivistyä ja itsenäistyä että kokea yhteisöllisyyttä eli erottautua ja samastua johonkin ryhmään. Julkiset hovit olivat yhtäältä joustavuudessaan ja pysyvyydessään työväestölle edullinen väli-ne heidän rakentaessaan elämänsä muuttuvassa yhteiskunnassa.

Todiste työväestön vahvasta sivistymishalusta ovat tamperelaiset ammattiteatterit sekä myös työväenopisto. Työväestöstä tuli teatterin käyttäjä nimenomaan omakohtaisen näytelmäharjastuksen kautta. Tampereen Työväen Teatteri ja Tampereen Teatteri oli perustettu näytelmäseurojen varaan ja niiden työtä jatkamaan. Tampereen työväenopisto oli Suomen ensimmäinen ja aloitti tammikuussa vuonna 1899.²⁶⁹

C. LUOKKAHUVIT JA VIIHDE 1906-1917

1. TAMPERE JA ”SUURET TAPAHTUMAT”

1900-luvun puolellakin Tampere oli edelleenkin maan teollisuuden pääpaikka. Vuonna 1920 teollisuudesta elävän väestön suhdeluku oli 60.2 %, joka osoittaa, että Tampere oli väestöllisesti Suomen suhteellisesti teollisuusvaltaisimman kaupunki. Sen vanha pääteollisuus, tekstiiliteollisuus kasvoi edelleen, kone- ja paperiteollisuus vahvistivat otettaan ja jalkineiteollisuus oli pääsemässä vauhtiin.²⁷⁰ Vuonna 1910 kaikista Tampereen 8.500:sta tehdastyöntekijästä tekstiiliteollisuuden palveluksessa oli 5.770 henkilöä ja vuonna 1920 kaikista 12.537:sta tehtaalaisesta 7.004 oli tekstiilin palveluksessa. 1900-luvun alussa kaikista tehtaalaisista oli naisia 55.2 % ja heistä perheettömiä 52 % ja perheellisiä 3.2 %. Naisista lähes 70 % työskenteli tekstiilitehtaissa. Miehiä oli teollisuustyöntekijöistä 42,6 % ja heistä perheellisiä oli 23,4 % ja 19,2 % oli yksin eläviä.²⁷¹ Tampere oli siis edelleen ”pumpulienkeleiden” eli tekstiilitehtaissa työskentelevien, nuorten naisten kaupunki. Vuonna 1910 kaupungin väkiluku esikaupungit mukaan lukien oli 44.147 asukasta ja heistä 39.1 % oli syntynyt kaupungissa ja muualta muuttaneista 31,4 % tuli lähipitäjistä. Vuonna 1920 kokonaisväkiluku oli 47.865, joista syntyperäisiä tamperelaisia oli 45,3 % ja 24.8 % lähipitäjistä muuttaneita, joten vielä 1920-luvullakin Tampereä voitiin pitää maakunnan kaupunkina, jonka väestössä ”maalaismuistot ja maalaismieli olivat yleiset”.²⁷² Muuttoliike sisänsä ei ollut enää kovinkaan vilkasta ja kulkutautienkin verottamana väestölisäys vuodesta 1905 vuoteen 1917 oli vain reilu viisi tuhatta asukasta.

²⁶⁹ Kanerva 1986, 432.

²⁷⁰ Voionmaa 1935, 19, 215.

²⁷¹ Haapala 1986, 370.

²⁷² Haapala 1986, 366, 365. Voionmaa 1935, 213.

Tampereen teollisuuden nauttimien erioikeuksien voimassaolo päättyi vuoden 1905 lopussa, mutta se ei enää horjuttanut kaupungin teollisuutta. ”Suurvaltain sodan” eli ensimmäisen maailmansodan syttyminen elokuussa 1914 aiheutti ensi hätään Tampereen, kuten muidenkin Suomen paikkakuntien teollisuudessa hämmennystä, ja useiden tehtaiden johto vähensi työvoimaa tai lyhensi työviikkoja. Mutta jo jonkin kuukauden kuluttua havaittiin, että menekkiä oli, monille tavaroille Venäjän armeijan tilausten vuoksi suorastaan rajattomasti. Talous ei taantunut ennen vuotta 1917.²⁷³

Väinö Voionmaa on Tampere-historiassaan nimennyt ajanjakson suurlakosta vuonna 1905 1910-luvun lopulle ”suureksi ajaksi”. Tämän ajan ”mullistavia ja merkittäviä tapauksia Suomen kansalle ja Tampereelle” olivat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ja yksikamarisen eduskunnan säätäminen vuonna 1906, maailmansodan levottomat vuodet 1914-1919, vallankumousvuosi 1917 ja itsenäisen, kansanvaltaisen tasavallan perustaminen sekä kansalaissoita.²⁷⁴ Vuoden 1918 kansalaissoitteen olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle. Raportoin valtiolliset tapahtumat pääpiirteittäin lähinnä Tampereen näkökulmasta.

1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä tapahtui suomalaisten ja erityisesti tamperelaisten kannalta merkittäviä asioita. Ensimmäisen sortokauden nimellä tunnettu tapahtumasarja käynnistyi vuonna 1899 helmikuun manifestilla. Venäjän ja Suomen lainsäädäntöjen yhtenäistämisyriä lamaan väliaikaisesti kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin murha vuonna 1904 ja toisaalta vuoden 1905 suurlakko. Suurlakon päänäyttämö oli Tampere niin sanottuine ”punaisine julistuksineen”. Yrjö Mäkelinin laatiman ”Julistuskirjan Suomen kansalle” luki Kössi Lindström Tampereen raatihuoneen parvekkeella marraskuun 1. päivänä vuonna 1905. Julistuskirjassa vaadittiin myöntäväisyshallituksen eli ”pökkuroivien matelijoiden eroa, kansankokouksen koollekutsumista ja yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta jokaiselle, 21 vuotta täyttäneelle, hyvämaineiselle, Suomen kansalaiselle”. ”Proletariaatti” ei vaatinut Suomelle itsenäisyyttä, mutta kylläkin ”ehdottomia kansalaisvapauden periaatteita eli koontumis-, yhdistymis- ja sananvapautta”.²⁷⁵ Marraskuun manifestillään keisari myöntyi kesällä 1906 vaatimukseen, joka toi Suomessa voimaan yksikamarisen edustuslaitoksen sekä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden. Japanin sodasta selvittyään Venäjä otti uudelleen tavoitteekseen yleisvaltakunnallistamisen, ja toinen sortokausi alkoi vuonna 1908. Vuonna 1914

²⁷³ Jutikkala 1979, 62-76.

²⁷⁴ Voionmaa 1935, 9-10.

²⁷⁵ Julistuskirja Suomen kansalle, esim. Haapala 1986, 377.

alkoivat sotatoimet maailmanlaajuisina. Venäjä kuului ensimmäisen maailmansodan häviäjiin, ja sotatappiotunnelmissa maassa puhkesi vallankumous. Keisari Nikolai II luopui kruunusta ja samalla Suomelle tarjoutui tilaisuus julistautua itsenäiseksi joulukuussa vuonna 1917.²⁷⁶

Suurlakon jälkeistä aikaa leimasi yleinen levottomuus. Tampereellakin aika oli altista lakoille ja lakkolevottomuuksille. Voionmaan sanoin: ”Työväen suurlakon jälkeen saavuttama valtiollinen asema herätti sen keskuudessa harhauttavia käsityksiä työnantajan aseman heikkoudesta ja työntekijäin mahdollista taloudellisellakin alalla”. Vuoden 1906 keväällä pellava- ja Lapinniemen tehtailla oli yli kaksi kuukautta kestäneet vaikeat lakot, joihin otti osaa kolme tuhatta työntekijää.²⁷⁷ Ensimmäiseksi maailmansodan nimen saanut ajanjakso ei sekään ollut väestölle turvallinen, vaikka Suomi ei osallistunutkaan varsinaisiin sotatoimiin. Sodalla oli seurauksensa yksittäisten kuntien ja niiden kansalaisten elämässä. Venäläisten sotilas- ja hallintovirkamiesten toimesta harjoitettiin sensuuria ym. pakkomääräyksiä, talouselämän osittainen lamaantuminen aiheutti elintarvikepulaa, -säännöstelyä, nälänhätää, rikollisuutta ja kulkuteita sekä vuonna 1920 Suomen markan romahtamisen. Talvella 1915-16 Tampereella riihii suuri lavantautiepidemia, joka valtuuston vuosikertomuksen mukaan ”levitti sairautta ja kuolemaa, huolta ja murhetta satoihin jopa tuhansiin koteihin, aiheuttaen kaupungille tavattomia ylimääräisiä menoja”. Vuoden 1916 alussa järjestettiin sairaalaksi Näsilinnan kivirakennuksen alakerros, Attilan kenkätehtaan rakennus, Johanneksen kansakoulu ja kauppakoulu. Maaliskuun alussa makasi sairaaloissa jo yli tuhat lavantautipotilasta. Vuonna 1916 luonnollinen väestönlisäys jäikin Tampereella yli sadalla henkilöllä negatiiviseksi.²⁷⁸

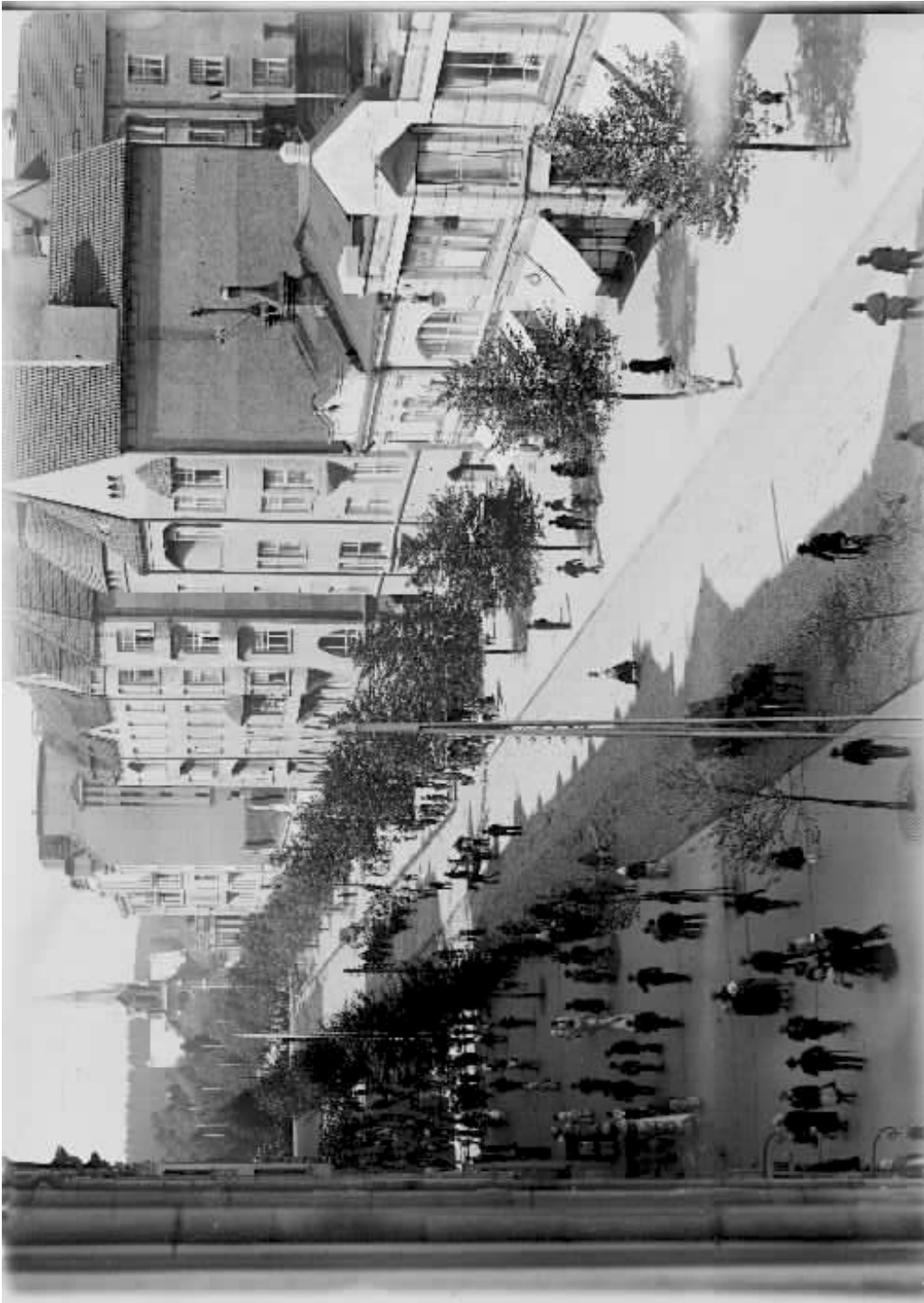
2. LUOKKAMUODOSTUS JA TAMPERELAISET JULKISET HUVIT

Vuosisadan vaihde oli merkittävää aikaa tamperelaisen työväestön luokkamuodostuksen kannalta. Luokkatutkimuksen klassikko E.P. Thompson on todennut, että ”työväenluokka ei noussut kuin aamuurinko”. Hän toteaa edelleen, että ”jos pysäytämme historian mihin kohtaan hyvänsä, siltä ei löydy luokkia, vaan ainoastaan joukko yksilöitä erilaisine kokemuksineen

²⁷⁶ Nygård & Kallio 1987, 544-586.

²⁷⁷ Voionmaa 1935, 15.

²⁷⁸ Voionmaa 1935, 31 ja Haapala 1986, 365.

Albert Edelfeltin laatimassa asemakaavassa Tampereen pääkatu oli Kauppakatu. Koska 1870-luvulla valmistunut rautatie asemineen ja Tammerkosken silta olivat samassa linjassa, niin 1890-luvulla alkaneen Kyttälän saneerauksen yhteydessä Hämeenkadusta päätettiin rakentaa kolmekymmentä metriä leveä puiden reunustama paloväylä. Tästä esplanadista tulikin nopeasti Tampereen pääkatu. (Rasila 1984, 716-719.) Hämeenkatu 1910-luvulla (Tampereen museot, kuva-arkisto).

neen”.²⁷⁹ Ihmiset ovat kuitenkin itse kokeneet luokkatietoisuutta, joka oli syntynyt erilaisista teoista ja eri tapahtumien seurauksena. Pertti Haapala on eritellyt Jürgen Kockan luokkamuo-
dostusmallin avulla tamperelaisen työväestön luokkaluonteeseen vaikuttaneita tekijöitä ajan-
jaksona 1820-1920.²⁸⁰ Haapalan mukaan tamperelainen työväestö vakiintui taloudelliseksi
luokaksi 1900-luvun alusta. Tällöin palkkatyöläisyydestä muodostui tekijä, joka yhdisti työn-
tekijäryhmät. Herätettiin vaatimaan työehtojen yhtenäistämistä kaikille palkkatyöläisille ja asiaa
edistämään perustettiin ammattiosastoja. Sosiaalisena luokkana tamperelaista työväestöä yh-
disti jo 1800-luvun puolella tehtaalaisyhteisöjen kiinteys. 1800-luvun lopulla tehtaalaisväestö
perheellistyi voimakkaasti ja 1900-luvun puolella toisen polven tamperelaiset työläiset hyö-
dynsivät sujuvasti omia instituutioitaan ja vakiinnuttivat tapojaan elää urbaanissa ympäristös-
sä. Työväestön ja keskiluokan välillä oli vahvat tulo- ja kulttuurierot. Poliittiseen luokkatie-
toisuuteen tamperelaisen työväestö heräsi erityisesti vuosien 1899, 1901-1906 ja 1914-1917
kansallisten, taloudellisten ja poliittisten kriisien myötä. Erityisesti vuoden 1905 suurlakossa
työväestö ja porvaristo asettuivat vastakkain. Työväestö vaati tasa-arvoa, johon itsenäinen
väestö ei vapaaehtoisesti suostunut pelätessään menettävänsä omia etuuksiaan. Työväestö
valitsi aseekseen sosialismin ja joukkovoiman.²⁸¹ Heidän elämänsä ei kuitenkaan ollut pel-
kästään luokkatietoisuuden leimaamia käytäntöjä, vaan siihen mahtui myös viihteellistä hu-
vittelua.

1900-luvun alun poliittiset tapahtumat, sortokaudet, vuosien 1905-1906 ”vallankumous” ja
maailmansota olivat epäilemättä tärkeitä tapahtumia Tampereen teollisuuskaupungin asukkai-
den elämän muovaajina. Kansalaistuminen eli ”muodollisesti samanarvoisten kansalaisten
yhdenvertainen yhteiskuntaosallisuus” -projekti eteni tutkimusjaksolla yhteisöllisyyden saa-
dessa yhä vahvempia ilmentymiä. Esittelen luokkamuo-
dostusta ja kulttuurista lokeroitumista
sekä myös viihteellistymistä ilmaisevan ajanjakson 1906-1916 julkiset hovit yleisesti tauluk-
kona, jonka lähteenä ovat Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomukset. Poliisin päiväkirjat
luettelevat tarkasti kaikki kaupungissa järjestetyt julkiset hovit pitopaikkoineen ja aikoineen.
Luvattomien yleisten huvien järjestäminen oli rangaistuksen uhalla kiellettyä perustuen ko-
koontumisvapauden sääntelyyn, jolla on pitkät perinteet Suomen historiassa.²⁸²

²⁷⁹ Thompson 1974, 9-11.

²⁸⁰ Kocka on määritellyt luokkamuo-
dostumista taloudellisten, sosiaalisten ja poliittisten tasojen avulla. (Haapala
1986, 332-333.)

²⁸¹ Haapala 1986, 323-338.

²⁸² Autonomian ajan kokoontumista sääteleviä lakeja ovat vuoden 1849 yhdistyslainsäädäntö, vuoden 1850 sen-
suuriasetus, vuoden 1903 asetus näytäntöjen ja huvien järjestämisestä. Vuodesta 1865 uuden kunnallishallinnon

TAULUKKO 9. Tampereen julkisten huvien lukumäärät ja lajit Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomuksien mukaan vuosina 1906-1916.²⁸³

	1906	1907	1909	1910	1912	1914	1916
konsertit	37	63	36	65	54	39	48
teatteri							
-suomalaisia	163	174	173	162	132	171	185
-ruotsalaisia	7	14	24	25	10	7	7
iltamat	127	120	221	216	305	233	325
kansanjuhlat	20	28	27	38			
arpajaiset	27	31	26	14	2	2	1
naamiohuvit	7	6	6	27	26	8	5
urheilutilaisuudet	32	48	53	60	36	25	76
sirkus, tivoli	36	33	27	4	42	7	16
näyttelyt	26	38	42	5	1	30	33
näytökset			15	17	21	4	6
huvimatkat	55	59	54	44	22	41	33
elävät kuvat	915	844	817	202	1152	1142	1300
varietee	6	2				2	2
yleiset kokoukset					12	34	12
Huvit/vuosi	1458	1460	1521	1599	1793	1810	2213

Taulukossa 4 vuoden 1905 huvien vuosittainen kokonaismäärä oli 514. (Ks. s. 72.) Taulukossa 9 vuoden 1906 huvien lukumäärä on lisääntynyt lähes tuhannella. Vuonna 1916 huveja oli lähes tuhat tätäkin enemmän. 1870-luvulla huveja oli ollut vuositasolla parikymmentä. (Ks. Taulukkoa 2., s. 40.) Täten 1910-luvulla huveja oli satakertaisesti. Vuonna 1906 Tampereelle rynnistivät elokuvat: vuoden 1906 lopulla toimi kaikkiaan viisi elävien kuvien teatteria ja innostuksen oli täytynyt olla suuri, koska laitokset tarjosivat heti ensimmäisenä toimivuotenaan yhteensä yli 900 esitystä. Vuonna 1910 toiminnassa oli vain kolme teatteria ja näytäntöjen kokonaismäärä jäi siten pienemmäksi.²⁸⁴ Teatteri- ja konserttitoiminta oli koko tutkimusajanjakson vakaata ja vakiintunutta. Tosin konserttimusiikin alueella kaupungin oma orkesteritoiminta oli pienimuotoista.²⁸⁵ Iltamien määrissä oli vuosittaista vaihtelua. Suunta oli kasvava. 1910-luvulla iltamia alettiin säännöllisesti nimittää tanssi-iltamiksi. Kansanjuhlat, arpajaiset ja

voimaanastumisen jälkeen oli myös kuntakohtaisia määräyksiä julkisten huvien järjestämisestä. (Lehtonen 1994, 109-111. Reinikka 1990, 4.)

²⁸³ Hämeen läänin lääninhallitus/Läänin kanslia Kertomuksia Poliisilaitoksen toiminnasta vuosina 1906, 1907, 1909, 1910, 1912, 1914, 1916 ja 1918.

²⁸⁴ KL vsk. 1910. (Ks. Liite 2, s. 19-35.)

²⁸⁵ Tampereen poliisilaitoksen huvipäiväkirja 1910.

naamiaiset harvinaistuivat. Urheilutilaisuuksien määrissä oli myös vuosittaista vaihtelua, samoin kuin erilaisten näyttösten ja näyttelyiden määrissä.

2. VUOSI 1910 JA ”TYÖVÄENILTAMAT”

Seuraavaksi erittelen 1910-luvun huvielämän erityispiirteitä. Huvien yhteisöllisyyteen perehdyin otosvuosien 1910 ja 1916 avulla viranomais- ja sanomalehtilähteiden kautta. Viranomaislähteenä käytän edelleen Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomuksia, mutta myös Tampereen poliisilaitoksen huvipäiväkirjoja. Sanomalehtiaineistoni on peräisin Kansan Lehestä, joka oli paikallisten työväenyhdistysten eli Tampereen Työväenyhdistyksen ja Tampereen Ulkotyöväenyhdistyksen perustama ja valtakunnallisen työväenpuolueen eli Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen äänenkannattaja.²⁸⁶ Se oli vuodesta 1897 sosialismin kannattajaksi julistautunut ja työväestöksi itsensä mieltäneen väestönsä lehti. Otaksun, että kaikkien Tampereella järjestettyjen ja työväestön julkisten huvien vertailu paljastaa vapaa-ajan yhteiskulttuuripiirteitä.

Jo sosiaalidemokraattisen Kansan Lehden vuoden 1899 vuosikerran perusteella totesin, että lehden huvi-ilmoittelu erosi nuorsuomalaisen Tampereen Sanomien, ”ruotsalaisen” Tammerfors Nyheterin ja suomettarelaisen Aamulehden ilmoittelusta. (Ks. Taulukkoja 7 ja 8.) Sosiaalidemokraateille erityisesti järjestöilmoittelu iltamineen ja kokouksineen oli tärkeää. Sen sijaan teatterialan tai konserttimusiikin vierailijat eivät ilmoittaneet tilaisuuksistaan KL:ssä. Vuoden 1910 osalle Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomus ilmoittaa 1599 huvitilaisuutta. (Ks. Taulukkoa 9.) Taulukossa 10 huvien kokonaismäärä ei ole niin suuri, koska poliisien dokumentoimien ’kaikkien tamperelaisten’ ja työväestön huvilukujen asetelmassani eivät ole mukana elokuvien, teatteriesitysten ja virkistysmatkojen lukumäärät tutkimusteknisistä syistä. KL:n ilmoittelusta elävien kuvien esityskertoja ei ole mahdollista laskea. Vuonna 1910 tamperelaiset ammattiteatterit olivat vahvasti esillä läpi koko äänenkannattajalehdistön, joten vertailu ei ole tarpeellista. Poliiseille ilmoitettuja virkistysmatkoja vuonna 1910 oli 44 ja vuonna 1916 tehtiin 33 retkeä. KL:ssä olleita huviretki-ilmoituksia en ole kuitenkaan huominnut niiden suuren lukumäärän vuoksi.

²⁸⁶ Kanerva 1986, 143.

TAULUKKO 10. Järjestöhuvien lukumäärät ja järjestäjät Tampereen poliisilaitoksen huvipäiväkirjan ja Kansan Lehden mukaan vuonna 1910.²⁸⁷

Järjestäjä	Poliisilaitoksen huvipäiväkirjat	Kansan Lehti
työväenyhdistykset	56	44
ammattiosastot	61	109
raittiusyhdistykset	19	33
urheiluseurat	54	59
nuorisoseura	9	6
VPK	13	10
puolueet	16	22
koulut	9	
kuorot	18	17
hengelliset yhdistykset	21	
muut	21	4
	297	304

Taulukossa 10 huvimäärät eri järjestöjen osalta olivat erilaisia, vaikka kokonaislukumäärä olikin lähes sama. Hengellisten yhdistysten, kuten NMKY:n tai pelastusarmeijan tilaisuuksista ei vuonna 1910 tiedotettu työväestölle. *Koulujen juhlat* eli lähinnä eri oppikoulujen tilaisuudet eivät kuuluneet työväestön kulttuuriin. Suurin ja merkittävin ero 'kaikkien huvien' ja KL:n ilmoittamien huvien välillä on kuitenkin ammattiosastojen tilaisuuksissa. Viranomaiset eivät olleet tietoisia lähes puolesta ammattijärjestötilaisuudesta, kuten eivät myöskään kaikista työväestölle suunnatuista raittiusseuratilaisuuksista. Merkittävä osa *ammattiosastohuveista* oli *perheiltamia* ja ilmeisesti niitä ei ilmoitettu viranomaisille.²⁸⁸ Vuonna 1910 Tampereella oli työväenyhdistyksen alaisena 24 ammattiosastoa.²⁸⁹ KL:n mukaan Tampereen Työväen- ja Ulkotyöväenyhdistykset järjestivät yksinään yli neljäkymmentä huvitilaisuutta, joiden lisäksi ammattiosastot urheiluseuroineen järjestivät 170 tilaisuutta eli jokainen järjestö (24 ammattiosastoa ja kymmenen voimistelu- ja urheiluseuraa) keskimäärin viisi huvitilaisuutta vuodessa. Eri yhdistysten ja instituutioiden järjestämät julkiset huvitilaisuudet olivat *iltamia*, *tanssiaisia*, *erilaisia juhlia*, *naamiaisia*, *arpajaisia*, *näytelmä-* ja *laulajaisiltoja* sekä *retkiä* ja *matkoja*. (Ks. Taulukko 11.)

²⁸⁷ Tampereen poliisilaitos/kanslia huvipäiväkirjat 1910 ja Kansan Lehden vsk. 1910. (Ks. Liite 2, s. 19-35.)

²⁸⁸ KL vsk. 1910. (Ks. Liite 2, s. 19-35.)

²⁸⁹ Kanerva 1986, 213.

TAULUKKO 11. Tampereen julkisten huvien lajit ja lukumäärät Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomuksen, poliisilaitoksen huvipäiväkirjan ja Kansan Lehden huvi-ilmoitusten mukaan vuonna 1910.²⁹⁰

Huvit	Poliisilaitoksen vuosikertomus	Poliisilaitoksen huvipäiväkirja	Kansan Lehti
iltamat + tanssiaiset	216	206	165
juhlat	38	50	54
naamiaiset	27	29	24
arpajaiset	14	12	11
seuranäytelmät			40
laulajaiset			10
konsertit	65	68	52
urheilutilaisuudet	60	26	44
tivoli & sirkus	4	5	8
näytökset	22	28	7
	446	424	415

Taulukon 11 kolme eri lähdettä ilmoittaa vuodelle 1910 lähes saman määrän huveja. *Konserttien* ja muidenkin *viihdenäytöksien* osalta on todettavissa sama ilmiö kuin *vierailevien teattereidenkin* suhteen. Vierailijat eivät suunnanneet tilaisuuksiaan työväestölle. *Iltamien* määrä on kaikissa lähteissä lähes sama, kun huomioidaan, että poliisi oli vuosikirjaansa kirjannut *seuranäytelmät* ja *laulajaiset* iltamiksi. Vuoden 1910 tärkein yleishyödyllinen huvilaji olivat työväenyhdistyksen ja ammattiosastojen järjestämät tilaisuudet eli *työväeniltamat*. Työväeniltamien ohjelmanumeroita olivat soitto, runo, kertomus, näytelmä, kasku ja pukutanssi, kuten tapahtui Palvelijatar ammattiosaston iltamissa loppiaisena vuonna 1910.²⁹¹ Arvokkaampien juhlien, kuten 17.6.1911 pidetyn Tampereen Työväenyhdistyksen 25-vuotisjuhlan, ohjelma oli kaksipäiväinen ja sisälsi puheita, historiikin, näytelmän ja Viikinsaarin saarella vietetyn toisen juhlapäivän osalta puheen, soittokuntasoittoa, köörilaulua, juhlarunon, pukutanssia ja juhlan päätti soittokuntien, lauluköörin ja yleisön yhteisesti esittämä Työväen marssi.²⁹²

Työväenkulttuurin merkitys työväestölle käy ilmi yhtäältä juhlapuheista ja toisaalta myös yksittäisten työläisten muistelmista. Tampereen Työväenyhdistyksen esimies Emil Viljanen

²⁹⁰ Hämeen läänin lääninhallitus/Läänin kanslia Kertomuksia Poliisilaitoksen toiminnasta vuonna 1910, Tampereen poliisilaitos/kanslia huvipäiväkirjat 1910 ja Kansan Lehden vsk. 1910.

²⁹¹ Ks. Liite 2, s. 19.

²⁹² Kanerva 1986, 552-553.

nimitti työväentalon laajennusosan valmistumisjuhlapuheessaan vuonna 1912 työväentaloa kodiksi ja työväenliiketyötä tasa-arvotaisteluksi.

”Yksi elämän välttämättömiä edellytyksiä on koti, ainakin täällä meidän kylmässä pohjolasamme. Toisilla on koti tarkoitustaan vastaavampi, loisteliaampi, kun sitä vastoin toisilla, suurella ihmiskunnan enemmistöllä, on puutteellinen ja useissa tapauksissa kurjuutta täynnään. Niin tärkeä kuin yksilölle ja perhekunnille onkin oma koti, niin vielä paljon tärkeämpi ja suurimerkityksellisempi se on yhteisölle, yhdistykselle, jonka pyrkimyksenä on kurjien kotien poistaminen ja saattaa niissä asuvia tasa-arvoisiksi muiden kansaluokkien rinnalle.”²⁹³

Työväenyhdistystyö ei ollut kuitenkaan pelkästään vakavamielistä uurastusta, vaan varsinkin nuorempi jäsenistö ponnisteli viihteellisempien askareiden ja tavoitteiden kanssa. Työväenyhdistys ja teatteriveteraani, verkatehtaantyömies Jussi Tunturi muistelee:

”Yhdistyksen piano, joka oli alkuaankin ostettu vanhana ja kuluneena, oli tullut jo niin huonoksi, että sille ei enää tahdottu saada soittajaa, kun jokainen painonsoittaja kieltäytyi sitä soittamasta. Tämä seikka uhkasi tyrehdyttää kaiken huvitoiminnan, sillä tanssisoittokin silloin tapahtui ainoastaan pianolla. Senpävuoksi muodostettiin huvitoimikuntain taholta ns. pianotoimikunta, jonka tehtäväksi annettiin kerätä pianon ostamiseen tarvittavat rahat, sillä yhdistys ei kyennyt pianoa ostamaan vähävaraisuutensa takia. Iltamia toimeenpanemalla ja avustuksia keräilemällä saikin pianotoimikunta jonkin ajan kuluttua soittopelin hinnan kokoon ja niin ostettiin yhdistykselle uudenuutukainen piano, jonka pianotoimikunta luovutti yhdistyksen johtokunnan hallintaan.”²⁹⁴

1800-luvun lopulta lähtien työväenyhdistyksen talo oli Tampereen huvielämän keskuksia. Sen salissa esiintyivät valovoimaiset populaaritaiteilijat, kuten vuonna 1906 esimerkiksi laulaja Pasi Jääskeläinen, kuplettilaulajat R. Blomqvist ja A. Sjöblad sekä erilaiset teatteriseurueet. Edelleen vuonna 1910 Tampereella vierailleista taiteilijoista työväentaloa käytti esiintymispaikkanaan teatteriseurueet sekä myös kiertäviä laulajia, kuten Eino Rautavaara, Elli Salminen, Alma Ahlman, Sulo Hurstinen, Matti Petäjä, kuplettilaulaja J. Alfred Tanner, kansanlaulaja Rudolf Väinölä, Valdemar Raunio ja paikalliset laulajat Arvi Lindroos ja Emil Kauppi. Työväenyhdistyksessä harrastettiin hyödyllistä, mutta myös virkistävää vapaa-ajantoimintaa.

²⁹³ Kertomus Tampereen Työväenyhdistyksen toiminnasta vuodelta 1912, 1913, 16.

²⁹⁴ Tampereen Työväenyhdistys 50-vuotias, 1936, 176.

Hauskan Paketti- ja Tanssi- ILTAMAN

toimii

Naula- ja H. k. t. a. o.

lauantaina 29 päivä tällä kuuta
kello 6 j. pp. Työväenyhdistyk-
sen puusalissa. Paljon hauskaa
ja runsaasti tanssia.

Lipun hinta 50 penniä.

KL 29.1.1910

Luistinkilpailut

kuomessa klo 1 päivällä miehille 500 ja
5000 m. matkoilla, tytöille 500 m. ja
pojille alle 15 v. 1000 m matkalla.
- Pääsymaksu 25 p., merkkitäiset ilman.

Illalla klo 6 suuret
Naamiobuvit ja rasetti-ilta.

Pääsymaksu 25 p., merkkitäiset ilman.
Vuosi-merkkien hinnat kuomisesta al-
kaen alk. 3: -, lapoilta ja koulul. 2: -

Pyrinnön Luistinrata.

KL 5.2.1910

**Suuret
Syysnaamiobuvit**

Hämeen Pohjalla lau-
vantaina 2 p. syysk. klo
8-3 yöllä. Liput enna-
kosta R. Iittusen kahvilassa ja jäseniltä
2 mk. "Yritystä".

Y. H.

toimii

Viikinsaarella vapaat
**Päättäjäis-
TANSSIT**

sunnuntaina t. k. 27 p:nä kello
4-9 ill. Kaikki tavalliset kenttä-
pelit on myös viimeisen kerran
tänä suvena saarella Yleisön käy-
tettävissä.

HUOM! Yleisön kuljetus sa-
reen alkaa klo 12 päiv.

Kaikkia Y. Hin jäseniä pyy-
detään saapumaan Viikinsaa-
reen enal sunnuntaina klo
0 valokuvausta varten.
Laiva lähtee klo 9 aamulla.

KL 26.8.1916

Pyrinnön luistinratatanssit, Naula- ja Hevosenkenkätehtaan ammattiosaston tanssi-iltamat, Yrityksen syysnaamiaiset ja Työväenyhdistyksen Viikinsaaren päättäjäistanssiaiset vuonna 1910.

3. VUOSI 1916 JA TANSSIAISET

Taulukon 9 mukaan *teatteriesitysten* määrä vuonna 1916 oli lähes kaksisataa eli hieman lisääntynyt entisestään. *Elävien kuvien* määrä sen sijaan oli 1300 eli vuoden 1916 kaikista huveista puolet oli elokuvaesityksiä. Näiden huvilajien lisäksi otosvuonna 1916 esiintyi runsaasti työväenyhdistyksen, ammattiosastojen ja urheiluseurojen tilaisuuksia. (Ks. taulukko 12 ja 13.)

TAULUKKO 12. Järjestöhuvien lukumäärät ja järjestäjät Tampereen poliisilaitoksen huvipäiväkirjojen ja Kansan Lehden mukaan vuonna 1916.²⁹⁵

Järjestäjä	Poliisilaitoksen huvipäiväkirjat	Kansan Lehti
työväenyhdistykset	36	42
ammattiosastot	91	112
raittiusyhdistykset	10	21
urheiluseurat	127	125
VPK	17	16
puolueet	11	17
koulut	11	
kuorot	20	13
muut	10	2
	333	348

Vuonna 1916 tamperelaiset hovit olivat vahvasti työväestölle suunnattuja. Vuonna 1916 Tampereen Työväenyhdistyksen alaisuudessa toimi 41 ammattiosastoa.²⁹⁶ Vuonna 1916 työväenyhdistys ja ammattiosastot järjestivät yli 150 huvitilaisuutta. Työväenyhdistys oli vuokrannut Viikinsaaren käyttöönsä vuonna 1910 ja saaren huvitoiminnasta muodostuikin yhdistystoimintaa tukeva rahasampo. Vuonna 1916 Viikinsaaren ravintolaoikeudet vuokrattiin jälleen työväenyhdistykselle kolmeksi vuodeksi. Yhdistys valitsi entiseen tapaan viisijäsenisen toimikunnan huolehtimaan saaren ravintolasta, mutta huvipuolesta vastasi nyt yhteinen huvitoimikunta, YH. Vuosina 1916-17 ravintola menestyi elintarvikepulasta huolimatta odottamattoman hyvin. Liikevaihto, joka vuonna 1916 oli noin 25.800 markkaa, nousi vuonna 1917 noin 51.600 markkaan. Vuonna 1916 toiminnasta kertyi voittoa 4.731 markkaa, minkä lisäksi

²⁹⁵ Tampereen poliisilaitos/kanslia huvipäiväkirjat 1916 ja Kansan Lehden vsk. 1916. (Ks. Liite 2, s. 35-49.)

²⁹⁶ Kanerva 1986, 213.

YH oli hankkinut 2.402 markkaa. Vuonna 1917 tulos oli 11.850 markkaa, mutta voittoa piensivät investoinnit.²⁹⁷

TAULUKKO 13. Tampereen julkisten huvien lukumäärät ja lajit Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomuksen, poliisilaitoksen huvipäiväkirjan ja Kansan Lehden huvi-ilmoitusten mukaan vuonna 1916.²⁹⁸

Huvit	Poliisilaitoksen vuosikertomus	Poliisilaitoksen huvipäiväkirja	Kansan Lehti
iltamat + tanssiaiset	325	245 64	309
juhlat		19	36
naamiaiset	5	5	5
arpajaiset	1		1
seuranäytelmät ja laulajaiset			3
konsertit	48	49	29
urheilutilaisuudet	76	63	53
tivoli & sirkus	16	2	3
näytökset	39	10	10
	510	457	449

Taulukosta 13 ilmenee, että järjestöhuvit eli *iltamat*, *tanssiaiset*, *naamiaiset*, *arpajaiset* ja *erilaiset juhlat* jakautuivat eri järjestäjien mukaan seuraavasti. Vuonna 1916 iltamat olivat voittopuolisesti työväenyhdistyksen ja sen alaisten ammattiosastojen järjestämiä *tanssi-iltamia* tai *tanssiaisia*. KL:n ja poliisien asiakirjat antavat erilaisia huvilukumääriä lähinnä *konserttien*, *urheilutilaisuuksien* ja *näytäntöjen* osalta. Osa vierailevista konsertoijista ei edelleenkään ilmoittanut työväenlehdessä. Työväestölle suunnatut konsertit pidettiin lähinnä työväentalossa ja niitä kutsuttiin *kansankonserteiksi*. Urheiluseuroista osa, kuten esimerkiksi Luistinklubi tai Tampereen Hiihtoseura eivät mainostaneet tilaisuuksiaan työväestölle.²⁹⁹ Talvella urheiluseurat järjestivät *tanssiaisia luistinradoilla*. Työväenyhdistyksen urheilu- ja voimisteluseura Veikollakin oli oma luistinratansa Näsijärven jäällä ja siellä läpi talven säännöllisesti viikoittaiset tanssiaiset.³⁰⁰

²⁹⁷ *ibid.*, 482-483.

²⁹⁸ Hämeen läänin lääninhallitus/Läänin kanslia Kertomuksia Poliisilaitoksen toiminnasta vuonna 1916, Tampereen poliisilaitos/kanslia huvipäiväkirjat 1916 ja Kansan Lehden vsk. 1916.

²⁹⁹ KL vsk. 1916. (Ks. Liite 2, s. 35-49.)

³⁰⁰ Tampereen työväenyhdistys 50-vuotias 1886-1936, 1936, 83-84 ja KL vsk. 1916. (Ks. Liite 2, s. 35-49.)

”V- ja U-seura Veikko piti luistinrataa Mustassalahdessa. Rata oli ympäröity kankaalla, mutta oli siellä kuusiakin. Luistinradalla oli luistinkilpailuja, mutta pidettiin myös ’numeroluisteluja’. Numero määräsi luistintoverin, jota sitten vedettiin ja lykättiin ja luisteltiin illan ratoksi. Myös oli tanssi-illoja, joissa oli vanhoja ja nuoria. 20-30 asteen pakkasen ei tehnyt haittaa. Soittolava oli keskellä ja sen ympäri pyörittiin. Soittojien keskellä hehkui hiilikamiina, etteivät torvet jäätyneet soittajien huuliin. Taaja oli tanssin tahti ja usein kaaduttiin, mistä lopuksi kasvoi oikein pyramiidi. Nämä tanssi-illat olivat hyvin suosittuja luistinradalla.”³⁰¹

Vaikka 1910-luvulla ”*halpahintaiset*” *tanssi-iltamat* ja *tanssiaiset* olivat nimenomaan työväestön suosimia huvitilaisuuksia, niin myös *elokuvat* ja *teatteri* olivat suosittuja.

4. VUOSI 1917 JA YLEISÖMÄÄRÄT

Edelleen vuoden 1917 huvidokumentoinnin avulla selvitän huvien keskinäistä suosiota ja huviyleisön määriä. Lähteenä käytän asetuksen ”julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista kannettavasta väliaikaisesta verosta” mukaisia asiakirjoja. Asetuksen velvoittamana poliisilaitokset toimittivat kuukausittain tilitykset piirinsä huvitilaisuuksista, joista näkyy yksityiskohtaisesti, mitä huvitilaisuuksia oli ollut ja paljonko lippuja oli myyty.³⁰²

Viranomaisasiakirjoista kehruu- ja työhuonetilitysten, poliisien vuosikirjojen ja poliisien huvipäiväkirjojen kirjausvelvoitteisiin ei kuulunut raportoida myytyjen pääsylippujen lukumääriä. Maailmansodan melskeessä vuonna 1914 säädetty asetus ”väliaikaisen sotaveron perimisestä julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista” on sitä vastoin asiakirja, jonka perusteella oli ilmoitettava mydyt pääsyliput eri maksukategorioiden tarkkuudella. Kaikkiin huvitilaisuuksiin eläviä kuvia ja urheilutilaisuuksia myöten oli lunastettavissa eri hintaisia pääsylippuja, jotka oikeuttivat istuma- tai seisomapaikkaan eri osissa huvikatsomoita. Keskihintaisia lippuja myytiin eniten. Teatterilippujen hintahaitari oli 3,50 markasta 50 penniin ja eniten myytiin 1.50 markan hintaisia lippuja. Elävien kuvien lipuista 50 pennin liput olivat suosituimpia.

³⁰¹ TK 1965/3, 97.

³⁰² Maailmansodan myötä säädettiin asetus 16.12.1914. (Suomen Asetuskokoelma 59/1914.)

TAULUKKO 14. Tampereen julkisten huvien ja myytyjen lippujen määrät väliaikaisen sotaverokannon mukaan vuonna 1917.³⁰³

	lukumäärät	myytyt liput
iltamat	308	76770
juhlat	21	12502
naamiaiset	7	3730
arpajaiset	1	1210
tanssiaiset	19	7347
konsertit	40	11417
teatteri	255	100322
urheilutilaisuudet	27	53873
näytökset	26	9754
elokuvat (tilityskerrat)	82	615826
muita	2	954
yhteensä		893705

Otosvuoden 1917 valtion väliaikaiset sotaverotulot Tampereen osalta olivat 172 133 markkaa.³⁰⁴ Vuonna 1917 Tampereella oli 46 350 asukasta, joista yli 15-vuotiaita oli noin 20.000.³⁰⁵ Kun vuoden 1917 kaikkien julkisten huvitilaisuuksien lukumäärä (ks. Taulukkoa 9.) jaetaan asukasmäärällä niin jokaista tamperelaista (sylilastakin) kohden tulee 19.3 vuosittaista huvia. Julkiset hovit olivat pääsääntöisesti kuitenkin aikuisten ja nuorten tilaisuuksia. Taulukon 14 mukaan vuonna 1917 jokainen yli 15-vuotiaan tamperelaisen osalle tuli 45 huvitilaisuutta eli 3.8 huvia kuukaudessa. Elokuviissa yli 15-vuotiaat kävivät vuoden mittaan noin kolmekymmentä kertaa ja teatterissa 5 kertaa. Jos kokonaishuvimäärästä jätetään pois teatteri- ja elokuvaesitykset niin silloinkin jokaisen yli 15-vuotiaan kaupunkilaisen osalle tulee lähes yhdeksän tilaisuutta. Lukujen perusteella on todettavissa, että 1910-luvulla huviteltiin innokkaasti ja jopa koululapsetkin kävivät elokuvissa. Opettajien huolestumisesta todistavat kaksi kyselyä, jotka tamperelaiset opettajat suorittivat 1910-luvulla. Ensimmäisessä kyselyssä 4573 oppilaalle jaettiin tiedustelukaavat. Kaikista oppilaista 60 % ilmoitti käyvänsä elokuvissa, pojat kävivät tyttöjä useimmin. Vuoden 1919 kyselyssä tytöistä 86 % ja pojista 96 % ilmoitti käyvänsä elokuvissa.³⁰⁶

³⁰² KL vsk. 1910. (Ks. Liite 2, s. 19-35.)

³⁰³ Hämeen lääninhallitus/konttori Memoriaalitositteet (Tampereen kaupungissa vuonna 1917 pidetyistä julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista kannetusta väliaikaisesta verosta).

³⁰⁴ ibid. (Kuukausittaiset tilitykset laskettu yhteen koko vuoden osalta.)

³⁰⁵ Haapala 1986, 365, 215.

³⁰⁶ Telemäki 1979, 122-123.

Huveista hyötyivät yleisön ja järjestäjien lisäksi myös valtio. Julkiset hovit palvelivat valtiota ainakin taloudellisesti ja järjestyksen pidossa. Väliaikaisen sotaveron lisäksi huveista kannettiin edelleen myös vaivais- ja kehruhuonemaksuja. Vaivais- ja työhuonemaksu oli huvia kohti 3,44 markkaa ja kehruhuonemaksu 1.92 markkaa sekä sotavero 20 % pääsylipputuloista. Esimerkiksi 4. päivänä tammikuuta 1917 pitämistään iltamista Kone- ja Metallityöntekijöiden ammattiyhdistys sai pääsylipputuloja 150 markkaa (300 lippua x 50 penniä), josta se maksoi veroja yhteensä 35,36 markkaa.³⁰⁷ Veronmaksu ei ollut ainoa velvollisuus, joka huveista vaadittiin. Tampereen Kone- ja Metalliammattiyhdistyksen hankki iltamilleen määräysten mukaisen huviluvan, jonka Tampereen Poliisikamari päätöksellään 2. päivänä tammikuuta 1917 sille myönsi.³⁰⁸

5. YHTEISÖLLISYYS JA VIIHTEELLISYYS

1800-luvun lopulla vallitsi yleismaailmallinen taloudellinen korkeasuhdanne, jolla oli myös tamperelaisia seurauksia. Ihmisten varallisuus kasvoi ja heillä oli ylimääräistä rahaa käytettäväksi esimerkiksi huvielämään. Muita huvielämää vilkastuttavia tekijöitä olivat fennomaaninen kansanvalistusihanne, sortokausien aiheuttama kamppailu adreseineen ja tamperelaisen työväestön oma tarve sopeutua urbaaniin ja teolliseen elinpiiriinsä. Työväestölle edulliseksi väyläksi toteuttaa tarpeitaan muodostuivat kansanliikkeet ja erityisesti ammatillinen järjestäytyminen. Vuonna 1905 Tampereen työväenyhdistyksen alaisuudessa oli 29 ammattiosastoa ja niiden yhteinen jäsenmäärä 3310 henkilöä. Vuonna 1917 ammattiyhdistysten lukumäärä oli 57 ja yhteinen jäsenmäärä 10 717 henkilöä.³⁰⁹ Vuonna 1917 ammattiosastolaisia oli lähes neljännes koko Tampereen asukasluvusta (46 350 henkilöä). Ammattijärjestötoiminnan vaikutuskenttä oli yksilöä laajempi. Jokainen perheenjäsen oli myös siitä osallinen. Ammattijärjes-

³⁰⁷ Hämeen lääninhallitus/konttori Memoriaalitositteet (Tampereen kaupungissa tammikuun ajalla vuonna 1917 pidetyistä julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista kannetusta väliaikaisesta verosta.) ja (Luettelo Tampereen kaupungissa tammikuussa 1917 maksetuista Vaivais- ja työhuonemaksuista sekä Kehruuhuonemaksuista.)

³⁰⁸ Hämeen lääninhallitus/konttori Memoriaalitositteet (Luettelo huveista, joiden pitämiseen Tampereen Poliisikamari tammikuun kuluessa 1917 on antanut luvan.) Kokoontumisvapaudesta säädettiin vuoden 1849 yhdistyslainsäädännöllä ja vuoden 1850 sensuuriasetuksella. Vuonna 1906 säädettiin perustuslakina lausunto-, kokoontumis- ja yhdistysvapaudesta. (Suomen Asetuskokoelma 38/1906.) Suomen kansalaisella oli siis oikeus kokoontua huveihin, mutta käytännössä niistä säädettiin paikkakuntakohtaisesti. Voimassa olivat maaherrain vahvistamat maalaiskuntien päätökset huvien järjestämisestä ja kaupungeissa poliisijärjestykset, joissa määrättiin ilmoituksen tekemisestä tai luvan hankkimisesta huvien järjestämiseen. (Reinikka 1990, 3-4.) Arpajaiset olivat myös luvanvaraisia. (Suomen Asetuskokoelma 13/1862.) (Ks. Lehtonen 1994, 109.)

³⁰⁹ Kanerva 1986, 213.

täytyminen on myös todiste tamperelaisen työväestön taloudellisesta luokkamuodostuksesta. Työväestö mielsi itsensä yhtenäiseksi palkansaajaryhmäksi, jolla oli tarve taistella etuuksiensa puolesta. Vuoden 1905 suurlakko kiihdytti luokkamuodostusta. Työväestö heräsi sosialismin tielle ja identifioi itsensä osaksi kansainvälistä proletariaattia. Vähitellen ja yhä enenevässä määrin työväestö mielsi itsensä myös omana yhteiskunnallisena ryhmänään, jota yhdisti omanlainen kulttuurinsa.

Tapojaan työväestö kehitti pääasiassa järjestötoiminnassaan, jossa vakavampien asioiden rinnalla oli tila myös huvittelulle. Iltamissa nämä molemmat tarpeet oli mahdollista yhdistää ja ohjelmallisessa iltamissa oli paikkansa niin valistavilla puheilla, esitelmillä ja näytelmillä kuin myös viihteellisellä musiikilla ja tanssilla. Erityisesti 1910-luvulla ammattiosastoiltamien määrät lisääntyvät ja niistä tuli tärkeä työväestöllisen yhteisöllisyyden ja identiteetin kehittelyfoorumi. Kansan Lehden mukaan vuonna 1910 järjestettiin yli 150 ammattijärjestöjuhlaa ja näiden lisäksi vielä eri ammattiosastojen voimistelu- ja urheiluseurat järjestivät 60 juhlaa. Vuonna 1916 vastaavien juhlien määrä oli lähes 300. Vuonna 1917 järjestöjuhliin ja urheilutilaisuuksiin myytiin yhteensä noin 155 000 pääsylippua. Tuolloin tamperelaiset, jokainen sylilapsikin mukaan lukien, vieraili lähes kahdessakymmenessä julkisessa huvitilaisuudessa vuosittain. Vuonna 1917 jokainen yli 15-vuotiaan tamperelaisen osalle tuli 45 huvitilaisuutta eli hovit kerran viikossa.

Tamperelaisen työväestön luokkamuodostuksen henkisiä sisältöjä Väinö Voionmaa tulkitsi aikalaiskuvauksessaan suurlakon tapahtumista 5.11.1905. Kuvatessaan Yrjö Mäkelinin punaiselle paperille kirjoittaman Julistuskirja Suomen Kansalle eli ns. Punaisen julistuksen vastaanottoa ja työväestön alamaistunteen murtumista seuraavasti:

”Valkeni sitten vaiheikas tiistaipäivä, ensimmäinen varsinainen lakkopäivä. Sanomalehdet ilmestyivät juhlallisina, innostuneina ja – ensi kerran elämässään – ilman ennakkosensuuria. Jo aamuharhaisesta kokoontui suunnattomia väkijoukkoja torille. Kansankokoukselle esitettiin lakkokomitean laatimat ponnet, ne hyväksyttiin ja pantiin viipymättä toimeen. Puoliltapäivin vaikenivat viimeisetkin jyrisevät koneet. Lakkopyhä laskeutui kaupungin ylitse. Oi ihania päiviä! Arkipäiväisistä arkipäiväisin kaupunki oli muuttunut satujen lumotuksi linnaksi. Vanha elämä oli kuin kivettynyt ja uusi ihmeellinen elämä puhjennut sen sijaan. Kymmenentuhannet kädet olivat irtautuneet omista pienistä askareistaan toimittaakseen suuria valtion ja yhteiskunnan tehtäviä. Tori oli muuttunut juhlahuoneeksi, kaupungintalon ennen tyhjä parveke oli nyt alituisena puhuja- ja lausuntolavana, jonka edessä suuren kaupungin kaikki lapset

Suurlakko 5.11.1905, jossa ”vanhat vallat asetettiin kansan astinlaudaksi”. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

yhteisin aattein, yhteisin mielin ja tuntein viettivät suuren vapautuksen loppumatonta juhlaa.”³¹⁰

Täten ”vanhat vallat oli alennettu kansan astinlaudaksi”.³¹¹ Työväestö osasi siis puhumalla, laulamalla ja runoilemalla osoittaa itselleen ja muille olevansa kyvykäs muodollisesti samanarvoiseen kansalaisuuteen ja yhdenvertaiseen yhteiskuntaosallisuuteen.

Patriarkaalisesti holhottu tamperelainen tehtaalaisväestö tunsii vanhastaan keskinäistä yhteenkuuluvuutta vähintään oman väen kesken jo sääty-yhteiskunnan perintönä. 1800-luvun lopulta ryhmäkuntaisuus laajeni ja yhdisti jo eri tehtaalaiset yhteen. Jatkossa työväestöä yhdisti yhdenvertaisen kansalaisuuden kaipuu ja vaatimus. 1900-luvun puolella koko työväestö muodosti yhtenäisen yhteiskuntaryhmän ja se julistautui pois sääty-yhteiskunnan alamaisuudesta. Työväenliike ja yhteisöllisyys olivat foorumi identiteettityöskentelylle. Oli mahdollista erottautua ja samastua. Yhteisöllisyystarpeita oli mahdollista toteuttaa myös järjestöjen julkisissa huvitilaisuuksissa. Esiintymistaidot olivat hallinnassa, sillä puheiden pitämistä, näyttelemistä, lausumista, laulua ja soittoa oli harrastettu jo pitkään. Välttämättä musiikki, teatteri tai kansantanssi eivät olleet niitä, jotka houkuttelivat yleisöä huvitilaisuuksiin. Tärkeää oli kuulua työväenyhdistyksen kuoroon, orkesteriin, näytelmä- tai voimisteluseuraan. Tärkeää oli ottaa paikkansa myös muotitietoisena huviyleisönä. Työväestöä yhdisti ryhmäkulttuuri ja joukkovoimaansa tukeutuen se koki olevansa tasa-arvoinen ja -taitoinen osa Suomen valistunutta ja sivistynyttä kansaa.

1900-luvun puolella iltamia oli paljon ja ne eivät mahtuneet pidettäviksi vuotuisjuhlapäivinä. Kaikki arki-illat ja viikonloput olivat yhtä soveliaita julkisten huvien käyttöön. 1910-luvun mittaani painottui iltamien tanssiaisluonne. Tanssiaisiin osallistujat olivat Tampereen nuorta polvea eli toisen polven tamperelaisia. Heille urbaani teollisuusympäristö oli syntymälahja, tuttu ja turvallinen. Uusien elämäntapojen opiskelu iltamakäytäntöjen kautta ei ollut heille tarpeellista, kuten oli ollut heidän vanhemmilleen. Mahdollisesti vuonna 1914 alkanut sota-aikakin vaati vastapainokseen kevennystä ja viihde elokuvien, kaupallisten teatteri- ja konserttiesitysten sekä urheilutilaisuuksien muodossa tulivat myös suosituksi.

³¹⁰ Voionmaa 1932, 397-402. Haapala 1986, 300-301.

³¹¹ Voionmaa 1932, 402.

III HUVIT TAITEENA

1. VAPAA-AIKA HARRASTEINEEN

Edellä olen tarkastellut huvikäytäntöjen muutosta modernisoitumisen näkökulmasta. Mahdollisia vapaa-ajanviettomuotoja 1800-1900-vuosisadan vaihteessa Tampereella olivat vapaa seuralämä, julkiset ja yksityiset hovit, sivistystoiminta, taideharrastukset, urheilu, uskonnolliset ja poliittiset harrastukset. Seuraavaksi tarkastelen ajanjakson 1870-1917 tamperelaista populaarikulttuuria nykyaikaistuvina, erillisinä taidelajeina. Yleishyödylliset illtammat ohjelma-numeroineen muuttuivat yhteiskunnan mukana. Eri organisaatioille hovit olivat keino hankkia varoja seuratarpeisiin, ja 1870-luvut rouvasväenkansanhovit olivat sisällöltään erilaisia kuin urheiluseurojen tanssiaiset 1910-luvulla. Yleishyödyllisten huvien rinnalla järjestettiin kaupallisia huveja. Tällaiset hovit, kuten esimerkiksi konsertit, teatteri, sirkus ja elokuvat olivat ammattimaista toimintaa ja järjestäjilleen ansionhankintaa. Kaikki vakavammat ja viihteelliset huvilajit olivat kuitenkin luovaa toimintaa ja täten niitä on mahdollista tarkastella taiteen näkökulmasta.

Teollistumisen ansio Tampereellakin oli, että tehdas mahdollisti vapaa-ajan ja rahapalkan. Molemmat uutuudet olivat pitkään niukkoja, mutta mahdollistivat työväestölle osallistumisen huveihin ainakin järjestöjäsenyyksien kautta. Lehdistö pyrki edistämään yhteiskunnallista tasa-arvoa ja tasa-arvoistumista palvelivat omalta osaltaan sanomalehdet huvimainonnallaan. Teollistuvan Tampereen ja sen työväestön hovit olivatkin nimenomaan julkisia: ne olivat kaikille avoimia ja niistä tiedotettiin sanomalehdissä.

Kaupunkiin muuttaessaan tamperelainen työväestö oli tuonut mukanaan maalaistapansa ja vuotuisjuhlia vietettiin entisten kansantapojen mukaisesti. Samoin tekivät säätyläiset ja seurustelivat omissa piireissään. Liberalisoituva kaupunkielämä sinällään ja kansallinen valistuskulttuuri sanomalehdistöineen, kirjastoineen, joukkojärjestöineen ja kansantajuisine esitelmi-
neen muuttivat kuitenkin vähitellen asukkaiden tottumuksia. Syntyi uusia huvi-innovaatioita, lehdissä mainostettuja julkisia huveja, aluksi säätyläisten rahvaalle tarjoilemina iltahuveina, myöhemmin tasa-arvoisempina illtamina, jotka tarjosivat vuotuisjuhlille uusia viettokäytäntöjä. Vuotuiset juhlailtamat ja kansanjuhlat olivat sekakulttuuria. Esimerkki tästä ovat kaupunkilaistuneet pääsiäistavat. Rahvaan huveihin vanhastaan kuului pääsiäissunnuntaiaamuna

mennä katsomaan ”auringon leikkiä”.¹ 1880-luvulla sai Tampereella alkunsa perinne, jolloin Näsijärven jäälle kokoontui yleisöä viihdyttämään myös pari kuoroa. Kuorojen osallistumista mainostettiin sanomalehdessä ja täten oli syntynyt uusi julkinen huvi.² Konsertit ja teatteri, iltamien ja kansanjuhlien sisältöinä kuorolaulua, torvisoittoa, seuranäytelmiä, runonlausuntaa, näyttämö- ja seuratansseja olivat taustaltaan porvarillisia, kansainvälisiä salonkihubeja. Maa-laistaustainen, tamperelainen tehtaalaisväestö käytti hyväkseen näitä porvarillisia kulttuuraineksia. Perinteitään unohtamatta he järjestöjensä sisällä jalostivat näistä aineksista yhä omintakeisempia muotoja. Iltamakulttuurissa oli mukana säätyläis- ja kansantapoja, valistusta, nationalismia ja viihdettä. Kulttuuri oli siten sekä kansallista että kansainvälistä.

Vuoden 1920 joulukuussa astui voimaan leimaverolaki, joka jakoi huvit kahteen ryhmään. Kaupallisista huveista, ”kuten sirkus-, varietee-, baletti-, akrobaatti- ja kabarettinäytännöistä, tanssiaisista, naamiaisista, karusellista, villieläinten, panoraaman ja vahakuvaston näyttämisestä”, perittiin korkeampaa veroa kuin ”huvitilaisuuksista, joiden pääasiallisena ohjelmana on puheita, esitelmiä, lausuntoa, laulu- ja soittoesityksiä, näytelmiä ynnä muuta niihin verrattavaa, mutta tanssia korkeintaan yhden tunnin aikana, ei katsota tanssiaisiksi”. Myös ”huvitilaisuudeksi ei ole katsottava tilaisuutta, jolla on yksinomaan tieteellinen tai opetus- tai kasvatuksellinen tai jonka ohjelmana on yksinomaan voimistelu- tai urheiluesityksiä”.³ Laki vaikutti luonnollisesti huvijärjestelyihin ja hillitsi tanssimista. Tutkimusajanjaksollani sai siis tanssia vielä ”estoitta”.

2. YLEISHYÖDYLLISET ILTAMAT

2.1. ILTAMISTA TANSSIAISIIN

Iltamat eivät olleet leimallisesti kaupallisia huveja. Niiden taloudellinen merkitys oli kyllä merkittävä, mutta periaatteessa niitä järjestettiin yleishyödyllisinä eli tuottamaan varoja järjestötarpeisiin. Ne eivät myöskään teatteri- ja konserttilaitosten, sirkuksen tai elokuvien tavoin olleet ammattimaista toimintaa. Iltamat olivat vuosisadan vaihteessa yleisin ja myös suosituin

¹ Munne 1971, 5, 9.

² TS 7.4.1885.

³ Suomen Asetuskokoelma n:o 334/1920. Kurkela 1983, 59. Pesola 1996, 105.

huvityyppi. Iltamat eivät kuitenkaan olleet sisällöltään, muodoltaan eivätkä nimityskäytännöiltään samanlaisia koko tutkimusjaksolla 1860-luvulta vuoteen 1917. Esittelen iltamiä tässä Tampereen Sanomien sekä Kansan Lehden huvimainosten ja – uutisointien avulla.

Iltamia edelsivät paitsi 1860-70-luvuilla tehtaalaisten niittyjuhlat, niin myös ohjelmalliset iltaja kansanhuvit, jotka käynnistyivät Tampereella 1880-luvulla Kansanvalistusseuran perustamisen myötä.⁴ Samoihin aikoihin alkoi myös vapaapalokunta järjestää kesäisin Pyynikin kentällä ohjelmallisia Kansan-Juhlia.⁵ 1880-luvun puolivälissä iltama-sana otettiin käyttöön tamperelaisessakin huvielämässä. Vuonna 1885 sitä käytettiin kolmenlaisten juhlien yhteydessä. Talvi- ja syyshuvivesonkikausina tamperelaiset ravintolat järjestivät tanssi-iltamia. Osa niistä oli suunnattu erityisesti työväestölle ja palkollisille.⁶ Vapaapalokunnalla oli jäsenille tarkoitettuja ohjelmallisia klubi-iltamia. Vuoden 1885 mittaan Työväen Lauluseura järjesti seitsemän ohjelmallista tilaisuutta, joista talvisesongin tilaisuudet oli nimetty iltahuveiksi ja loppuvuoden tilaisuudet olivat iltamia. Molemmissa esiintyi soitantoa, esitelmä, näytelmä, laulua, lausuntoa ja lopuksi tanssia.⁷

Iltamien valtakausi alkoi 1890-luvulla ja nimenomaan tästä lähtien iltamat olivat suosituin yksittäinen huvityyppi. (Ks. Taulukot 4 ja 9.) Vuonna 1890 iltamia järjestivät eri raittiusseurat, jotka kutsuivat tilaisuuksiaan joko iltamiksi tai tee-iltamiksi. Muita varhaisia iltamajärjestäjiä olivat vapaapalokunta, maalarien ammattiosasto, Tampereen Työväenyhdistys ja seurat, esimerkiksi Kauppaseura ja Työväen laulu- ja soittoseura. Tanssi-iltamien lisäksi oli muutamia muitakin kiertue-ammattilaisten iltamia. Oli lauselma-, varietee-, dramaattis-humoristisia ja soitannollisia iltamia.

Vanhastaan arpajaisia oli yhdistetty iltahuveihin. 1890-luvulta lähtien esiintyi ohjelmallisia arpajaisiltamia. 1890-luvun alusta käyttöön tulivat myös vapaailtamat, jotka olivat ilmaisia, mutta useimmiten vain jäsenille tarkoitettuja.⁸ Vuodelle 1898 taulukko ilmoittaa 114 iltamaa. TS:n mukaan iltamia järjestivät Tehtaalaisseura, Tampereen Nuorisoseura, Työväenyh-

⁴ esim. TS 7.3., 4.4., 9.5. ja 21.11.1885. (Ks. Liite 1, s. 4.)

⁵ esim. TS 30.5.1885. (Ks. Liite 1, s. 5.)

⁶ esim. TS 17.2., 8.3., 22.3., 26.4., 18.10.1885. (Ks. Liite 1, s. 8-13.)

⁷ TS 25.1, 1.2., 1.3., 15.3., 12.4., 29.11. ja 31.12.1885. (Ks. Liite 1, s. 8-13.)

⁸ TS vsk. 1890. (Ks. Liite 1., s. 13-17.)

Kansaniltama
Lausun kanssa

viitettään W. E. R:n parviyöngissä
Pöytäillalla. Sunnuntaina keuhkuun
14 p. Soittoa klo 6—7, sit-
ten tanssia klo 11 j. pp.
Soittoa antaa **Jittalan**
soittokunta.
Biljetit, joita konnetaan nä-
tyviestä, saadaan klo 5:stä j. p.
p. Häälippupöydällä 50 p. m.
Suom. Kello 9—11 on pääso-
matteja ohjelmasta 25 p. hengellä.
Blawintola paikalla.
M. Paul.

TS 14.6.1885

Tehtaalaisseuran
Perhe-Iltama

on Lauvantaina t. k. 19 p:nä alkain
klo 7:stä illalla Työv. Yhdistyksen hu-
oneissa.

Päälippuja jaetaan jäsenkortin
näyttämällä Perjantai-iltana klo 8-
10.

Tehtaalaisseuran huvitoimikunta
toimii

Iltaman

Kaupungintalon juhlasalissa
Sunnuntaina t. k. 20 p:nä
Lahemmin lauv. lehdessä.

Hengellinen iltama

on koulukirjaston hyväksi puuvilla-
tehtaan kufalatsissa Sunnuntaina
Maalisk. 20 p. kello 6 j. pp. Puhu-
jiota mainitaan lehtori J. H. Raunu,
ja pastori Paatero, virvoitteita on
myös saatavana.

TS 18.3.1898

Kammi. 2 t.

Sunnuntaina t. k. 11 p. klo 7/8 i. p.
toimeenpääsee Työväen-yhdistyksen
juhlatuimikunta seurahuoneella

Iltaman.

Ohjelmassa on huvinäytelmä, „**Kol-
me rakastunutta poliisi-
koustaapelia**“, laulunselkainen
kansannäytelmä „**Kolme mors-
ianta**“, soittoa laulua y. m.

Päälippu maksaa 1:nen kja 1 m. 50 p.,
Znen 1 m., seijot ja lehteriä 75 p. Yh-
distyksen jäsenet saavat näistä 25 penna alen-
nusta, jos ostavat päälippuja yhdistyksen
huoneesta sunnuntaina klo 2—4 pöydällä

TS 11.5.1890

Tänään

sunnuntaina helmikuun 6
p:nä klo puoli 6 j. pp.
toimeenpääsään

Suomalaisen
Tyttökoulun
hyväksi

ILTAMA

Kaupungintalon juhlasalissa

Ohjelma sama kuin eilisiltana.
Juhlapuherta ja tanssia ei kuiten-
kaan ole.
Ovira: 1 mk. koulunoorisolta 75 p.
myydään sisäänkäytävällä klo 4 j. pp.
alkaen!
Seurahuoneisiin 25 p. ovira.
Juhlatuimikunta.

TS 5.2.1898

„VEIKON“ Naisvoimistelilain
ILTAMA

on Taisteossa Suomessa lauantaina 29
p:nä tammikuuta alkaen kello 7 illalla

OHJELMA. Alkusoitto, Runo, Pakettien-
myyntiä, Voimistelu, Näy-
teimäkappale, K. santansia ja Tanssia.

Lippujen hinta 75 penniä ovelta ja
50 penniä edeltäpäin.

Loppu kello 1 yöllä.

KL 28.1.1910

Iltamamainoksia vuosilta 1885, 1890, 1898 ja 1910.

distykset, eri ammattiosastot, eri raittiusyhdistykset, pari soitto- ja lauluseuraa, pari urheiluseuraa, VPK ja erilaisia yhdistyksiä, kuten Vuokralais-, Näyttämö- ja Orkesteriyhdistys sekä klubeja, kuten Teollisuus- ja Vahtimestariklubi. Vuoden mittaan järjestöt organisoivat erilaituisia iltamia. Esiintyi perhe-, vapaa-, näytelmä-, voimistelu- ja konsertti-iltamia. Arpajaisiltamia lähes jokainen itseään kunnioittava yhdistys järjesti ainakin yhden vuodessa varainhankintatarkoituksessa.⁹

Vuodelle 1906 taulukko ilmoittaa 127 iltamaa. KL:n mukaan iltamista yli puolet oli erilaisten ammattiosastojen ja työväenyhdistysten järjestämiä. Muita iltamajärjestäjiä olivat suuruusjärjestyksessä eri raittiusyhdistykset, eri voimistelu- ja urheiluseurat, eri soittokunnat, nuorisoseura ja vapaapalokunta. Vuoden 1906 iltamista noin puolet oli perheiltamia, arpajaisiltamia oli edelleen runsaasti ja loput olivat tavallisia tanssiin päättyviä tilaisuuksia. Esiintyi myös muutamia erityisiltamia eli näytelmä-, voimistelu- ja konsertti-iltamia. Vuosisadan vaihteessa iltama-sana oli epäilemättä muotisana, joka tunki itseään joka paikkaan. Tällöin myöskin uskonnolliset järjestöt nimittivät tilaisuuksistaan iltamiksi. Lisäksi ammattiesiintyjienkin tilaisuudet olivat murre-, kansanlaulu-, ooppera- ym. iltamia.¹⁰

1910-luvun alussa iltama-sana oli edelleen käytössä, kylläkin pääasiassa yhdyssanoissa, kuten perhe-, jäsen-, näytelmä-, voimistelu-, tanssi-, paketti- ja arpajaisiltama. KL:n mukaan iltamien määrä edelleen kasvoi, mutta niiden suhteellinen osuus kaikista huvitilaisuuksista pieneni. Urheilukilpailut ja elokuvat olivat 1910-luvun voimallisimpia huvi-innovaatioita. Vuonna 1916 KL:n iltamailmoittelun perusteella on todettavissa, että iltamista muodostui etupäässä tanssitilaisuus. Lähes kaikki iltamat, joita järjestettiin edelleen vuositasolla pari sataa, olivat tanssi-iltamia myös nimeltään. Ilmoittajat eivät myöskään juurikaan enää informoi yleisöään iltamien ohjelmanumeroiden suhteen. KL:n mukaan näitä tanssi-iltamia järjestivät pääasiassa ammattiosastot ja urheiluseurat. Vähäisemmässä määrin edelleen VPK, raittiusseurat, työväenyhdistys, kuorot ja myös puolueet.¹¹ Vuoden 1917 aikana iltama- tai tanssiaispääsylippuja myytiin yhteensä 84 117 kappaletta. Poliisin tietoon tulleita iltamia ja tanssiaisia järjestettiin vuonna 1917 yhteensä 327 kappaletta eli joka tilaisuudessa oli maksanutta yleisöä keskimäärin 260 henkilöä. Iltama- tai tanssiaislippumäärä oli 9.4 prosenttia kaikista vuonna 1917 myydyistä huvilipuista. (Ks. Taulukko 14.)

⁹ TS vsk. 1898. (Ks. Liite 1, s. 17-29.)

¹⁰ KL vsk. 1906. (Ks. Liite 2, s. 5-19.)

¹¹ KL vsk. 1910 ja 1916. (Ks. Liite 2, s. 19-49.)

2.2. PUHEITA JA ESITELMIÄ

Fennomanian historiassa puheilla ja esitelmillä oli vahva painoarvo. Fennomaniahan oli valistuskulttuuria, jonka ohjenuoran mukaan ”kansa on sivistettävä ja sivistyneistö kansallistettava”. Sama lause yryö-koskislaisena ohjelmana kuului: köyhälistö on vaurastettava, kansa sivistettävä ja sitä palvelemaan kasvatettava uusi virkamiesluokka.¹² Iltamien ohjelmanumerona puheilla ja esitelmillä on myös oma historiansa. 1880-luvulta alkaneissa kansanjuhliissa puhe oli olennainen ohjelmanumero. Edelleen 1880-luvun puolivälistä alkaneissa iltamissa puheet ja esitelmät olivat mukana kaikissa tilaisuuksissa. 1910-luvulla alkoi esiintyä iltamia, joista puhe oli jätetty pois. Vuonna 1912 esimerkiksi Tampereen Työväenyhdistyksen huvitoimikunta päätti, ettei kevyemmissä juhlissa kuten Viikinsaaren Juhannusjuhlassa pidetä puheita.¹³ Sanomalehtien huvi-ilmoitukset toteavat, että juhlissa pidettiin puhe tai esitelmä, mutta tutkijan on vaikeaa saada selville puheiden sisältöjä. Tampere-muistelmateoksen kirjoittaja Kalle Rissanen kuvailee teoksessaan ”Nauru hyvälle... nauru pahalle” vuosisadan vaihteen iltamakulttuuria seuraavasti:

”Iltamat esittivät tärkeätä osaa sivistyselämässä. Niitä järjestivät kaikki: työväenyhdistys, ammattiosastot, raittiusseurat, rouvasväenyhdistykset, nuorisoseurat, kunnallisjärjestöt, tehtaalaisseurat; jokaisella oli valmis iltama tarpeen tullen hihassaan. Ohjelma: runonlausuntaa, puhe, yksinäytöksinen näytelmä, kertomus, satu, laulua, ’tinttamareski’. Runoja voi lausua kuka tahansa, puheen piti Viljanen tai Aaku Mäki, seura ahersi näytelmän, kertomuksen luki ken tahansa, sadun kertoi Elis Siven, ’tinttamareskin’ muovasi joku, joka yleensä askaroi tällä alalla. Piti olla hullunkurisilla jäsenillä varustettu kuva kulissikankaalla tai pahvilla; tehtiin kuvalle reikä pään kohdalle; pääksi ilmestyi sitten yhdistyksen naamoja ja ’naamat’ lauloivat jotakin kupletintapaista. Elis Siven saavutti mainetta ’sadunkertojana’. Hän usein pukeutui ’satuansa’ varten aivan erikoisesti; parhaita olivat hänen poliittiset juttunsa, joissa kälmittiin venäläisiä santarmeja. Iltamien ohjelman päätyttyä tanssittiin. Kelloseppä, joka esitti alkusointon, soitti tanssimusiikinkin.”¹⁴

Rissanen puhui melko kepeässä sävyssä iltamaesiintyjistä, mutta tutkijan onneksi hän esitteli juhlapuhujat Viljasen tai Mäen. Mainitut olivat todellisuudessa Tampereen Työväenyhdistyksen puheenjohtaja Emil Viljanen ja kansakoulunopettaja Aaku Mäki. Molempien puhujien ajatuksiin on mahdollista tutustua ja näin tutkijan on mahdollista päästä perille puhujien aatemaailmasta. Viljanen on kirjoittanut artikkelin ”Tampereen työväestön elämästä ja pyrkimyksistä” ja Aaku Aamulehdessä vuonna 1890 julkaistun jatkokertomuksen ”Työväen elä-

¹² Rommi & Pohls 1989, 99.

¹³ Kanerva 1986, 484.

¹⁴ Rissanen 1956, 87-88.

mästä Tampereella”, jotka molemmat tekstit on julkaistu tutkimussarjassa Tampere – tutkimuksia ja kuvauksia.¹⁵ (Ks. myös s. 66-70.) Kirjoitusten perusteella molempien puhujien voi todeta sisäistäneen kansanvalistusaatteen. Teksteissä suhtaudutaan optimistisesti työväestön selviytymisongelmaan.¹⁶

Puheen merkitystä juhlatilaisuuksissa ilmentää Kansalaisen (TS:n kuukausiliite) heinäkuisen Tampereen Työväenyhdistyksen kesäjuhlakuvaus heinäkuulta vuonna 1890:

”Yhdistyksen kansanjuhla Pyynikillä 20.7. onnistui erittäin hyvin. Sää, joka vielä lauantainakin oli uhkaava, muuttui täksi päiväksi ihanaksi, kesäiseksi. Juhlaohjelmassa oli waratuomari Lauri Kiwekkään pontewa puhe, joka päättyi ’eläköön’ huudoilla oikeudelle. Sanomien toimittaja Törnqvist piti puheen isänmaalle, se puhe on lehdessä painettuna. Laulu ja soitto vaihtelivat illan kuluessa. Monenlaisia kilpailuja ja ajanviettoja oli pantu toimeen, ja ne yleisöä näyttivät suuresti miellyttävän. Juhla päättyi klo 10 tienoissa. Sen jälkeen oliwat useat juhlassa oleet kutsuneet juhlapuhujan illalliselle Joselinin huwilaan, siellä hra Kiwekäs vielä pontewassa puheessa esitti eläköön huudon yhdistykselle.”¹⁷

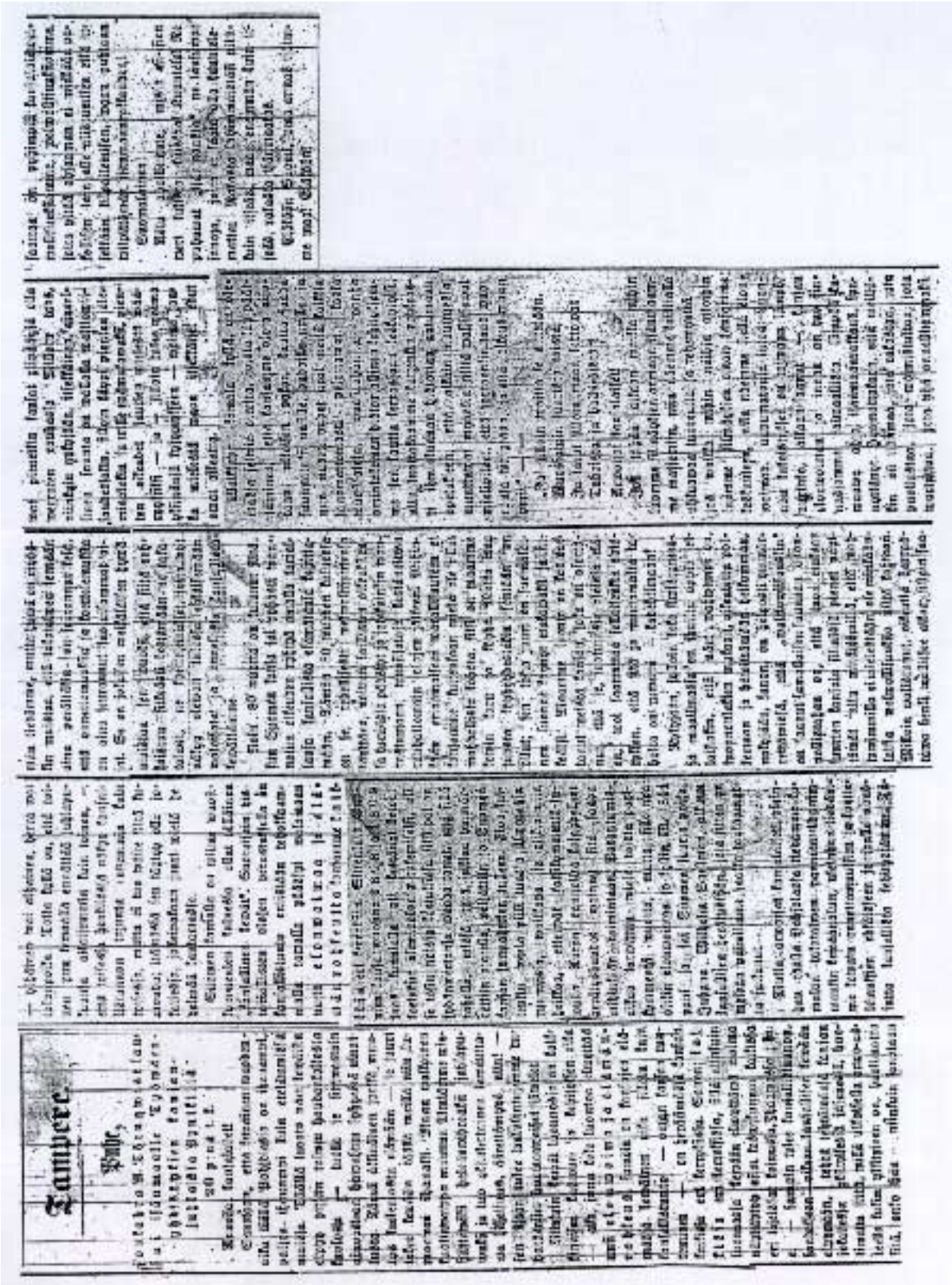
Puheessaan Törnqvist muisteli kansakunta ja luonto –metaforan avulla 80-vuotiaan autonomian historiaa. Törnqvist muistutti, että kuten luonto herää kokonaisuudessaan, niin samoin tulisi heräämisen tapahtua kaikissa kansankerroksissa. Hänen mielestään ”Suomen kansalla on viime vuosikymmenien kuluessa ollut tällainen ’kansallinen kewät’. Suotuisain historiallisten olojen perustuksella on kansallistunto entisestään tehokkaammalla tavalla päässyt walaamaan uutta elonwoimaa ja elämänrohkeutta kansamme kaikkiin eri kerroksiin”. Luonnosta hän löysi mallin selvitä myös takatalvista. Takatalven kaltaisena hän koki opin vahvemman oikeudesta, josta oli olemassa merkkejä silloisissa Suomen ja Venäjän valtiollisissa suhteissa. ”Milloin taas, niin kuin nykyään, itsekkäinen aineellinen suunta on wallalla waltiowiisaudesakin, silloin käypi pienten olemassaolokin suurille epämukavaksi, pienten oikeudet suurien mielestä wääryyksiksi - ja - silloin tulee woima yksinänsä kysymykseen – woima, jonka mielestä waan itsekkäiset edut owat oikeutta.” Isänmaanrakkaus antoi woimaa selvitä vaikeuksista ja puhe päättyi sanoihin: ”Rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäs, waan enemmän kuin itseäs, rakasta isänmaatas. Eläköön Suomi, oma armas isäimme maa! Eläköön!”¹⁸

¹⁵ Viljanen 1929, 58-80. Aaku 1984 (1890), 85-106.

¹⁶ Suomessa monet pelkäsivät, että työväestön perheet eivät kestä yhteiskunnan muutosta. Enteitä niiden rappeutumisesta luettiin muun muassa köyhäinhuoltotarpeen kasvusta, naisten ja lasten ansiotyöstä ja heikoista asuinoloista. Pelko tuli julki ’yhteiskunnallisissa kysymyksissä’, joista autonomian ajan loppuvuosikymmeninä keskusteltiin. (Markkola 1994, 23.)

¹⁷ Kansalainen 30.7.1890.

¹⁸ *ibid.* (Ks. Kansakunta-Kewät –puhe, s. 148.)

TS 30.7.1890

Toimittaja Törnqvistin ”Kansakunta-Kevät”-puhe Tampereen Työväenyhdistyksen kesäjuhlassa 20.7.1890.

2.3. SOITTOA JA LAULUA

Itämaikäytännöissä esiintyi solisti- ja kuoromuotoista sekä laulettua että soitettua musiikkia. Tutkimusajanjakson muoti-ilmioita olivat kuitenkin kuorolaulu ja torvisoitto. Huvi- ja ilta-mamusiikki ei syntynyt tyhjiössä, vaan sillä oli yleiseurooppalaiset ja valtakunnalliset lähtö-kohtansa. Moniäänisellä kuorolaululla on Euroopassa pitkä historia. Suomessa moniäänisyyttä esiintyi vanhastaan vain kirkkolaulussa. Jo keskiajalta asti katolisen koulun ylläpitämissä kouluissa teinit lauloivat latinankielisiä ns. figuraalilauluja, ja vanhin suomalainen kuorolau-lukokoelma, *Piae Cantiones*, julkaistiin jo vuonna 1582. Seurakunta eli tavallinen rahvas sen sijaan lauloi aina yksiäänisesti. Monin paikoin maapalloa, mm. joissakin Etelä- ja Itä-Euroopan maissa, moniäänisyys oli hallitseva piirre myös kansanlauluissa, mutta Suomessa ja muuallakin Pohjois-Euroopassa se oli lähes tuntematonta.¹⁹ 1800-luvun alussa, kansallisen heräämisen ja kansallisromantiikan innoittamina, porvarispiirit Saksassa alkoivat perustaa ns. Liedertafeleita ja Liederkrantzeja, lauluseuroja, joissa laulettiin kansankielisiä ja kansanomai-sia kuorolauluja. Säätyläisporvarien lisäksi isänmaallisiin lauluseuroihin kuului myös paljon tavallista kansaa ja työläisiä.²⁰

Suomeen moniääniset kuorot tulivat ensin säätyläis- ja akateemisiin piireihin. Vuonna 1819 perustettiin Turkuun ensimmäinen ylioppilaskuoro, ja 1820-luvulla harrastus levisi muihinkin ylioppilaskuntiin. Ensimmäinen pysyvä mieskuoro Akademiska Sångförening perustettiin Helsinkiin vuonna 1838. Sitä johti Fredrik Pacius.²¹ Varsinainen kuorolaulun läpimurto ta-pahtui kuitenkin 1860-70-luvuilla Jyväskylän suomenkielisen opettajaseminaarin (perustettu vuonna 1863) vaikutuksesta. Sen musiikinopettaja, Erik August Hagfors, oli innokas kuoro-laulun puolestapuhuja ja hän kokosi seminaariin suomenkieliset mies-, nais- ja sekakuorot. Kuorot pitivät ensimmäisen suomenkielisen kuorokonsertin seminaarin kevätjuhlassa vuonna 1864.²² Kansakoulunopettajat puolestaan levittivät kuorolaulua oppilaidensa ja työpaikka-kuntiensa asukkaiden keskuuteen. Kansanvalistajat kokivat laulun olevan tärkeä ja helppo apuväline pyrittäessä kansalliseen yleiskulttuuriin.²³

¹⁹ Kalevalaiseen laulutyyliin kuului ainakin oletuksen mukaan esilaulajan ja vastaajan tai kuoron lomittainen vuorottelu. Edellytykset kollektiiviselle laulamiseksi olivat siten olemassa. (Hurri 1982, 8.)

²⁰ Hurri 1982, 8.

²¹ Anderson 1947, 12-13. Hurri 1982, 8.

²² Pajamo 1976, 77-90.

²³ Kurkela 1985, 96-98.

Nykymuotonsa puhallinorkesterit kehittyivät Ranskan vallankumouksen aikoihin, jolloin tunnetutkin säveltäjät alkoivat säveltää niille. Vuonna 1818 saksalainen käyrätorvensoittaja Heinrich Stöltzel keksi vaskipuhaltimien venttiilimekanismin, jonka ansiosta niillä kyettiin myös kromaattiseen soittoon. Syntyi uusi kokoonpano, torvisoittokunta, jossa ei ollut lainkaan puupuhaltimia kornettien ja trumpettien korvataessa huilut, oboet ja klarinetit. 1830-luvulta lähtien erityisesti Saksassa, Englannissa ja Yhdysvalloissa torvisoittokunnista tuli tavattoman suosittuja helpposoittoisuutensa ja ulkoilmatilaisuuksiin sopivan luonteensa vuoksi.²⁴ Varuskuntien lisäksi soittokuntia perustettiin kouluihin ja teollisuuslaitoksiin. Englannissa lähes jokaisen suuremman tehtaan kunnia-asiana oli oma soittokunta.²⁵

Suomessa puhallinorkesterien kehitys laahasi lähes puoli vuosisataa jäljessä eurooppalaisista käytännöistä. Kun torvisoittokunnat aloittivat ulkomaiset voittokulkunsa, Suomessa soitettiin puupuhaltimia. Aleksanteri II:n käskyllä muutettiin vuonna 1861 vanhat sotilaspuhallinorkesterit pelkästään vaskipuhaltimista muodostuviksi soittokunniksi. Vuodesta 1874 kapellimestari Adolf Leander alkoi kehittää Kaartinpataljoonassa ns. Wieprechtin mallinmukaista jääkärisoittokuntaa. Preussilaiseen wieprechtiläiseen jääkäri- ja pioneeripataljoonien torvimusiikkiin kuuluivat puhallinorkesterit, joissa oli mukana puupuhaltimia, luonnontorvia ja –trumpetteja.²⁶ Vuonna 1880 annettiin keisarillinen julistus, johon sisältyi Kaartin pataljoonan soittokunnan kokoonpano. Soittimiksi vakiintuivat es-kornetti, 1. b-kornetti, 2. b-kornetti, es-alttorvi, b-tenoritorvi, b-baritonitorvi ja es-tuuba.²⁷ Leanderin kokoonpanokehittelyiden, oppi- (v. 1885 Torvisoitannon oppikirja) ja nuottikirjojen (v. 1886 Torvisävelmien Partituuri-Kokoelma I) jälkeen torviseitsikko levisi Suomessa nopeasti myös sotilasmusiikin ulkopuolelle.²⁸ Aika oli sekä torvimusiikille että kuorolaululle otollinen: kansallisuusaate ja vilkas yhdistystoiminta lisäsivät kansanjuhla-, iltama- ja tanssimusiikin tarvetta.

²⁴ Torvisoittokuntaa on usein pidetty harrastajille sopivana siksi, että kerran opitut sormitukset ja puhallustekniikka periaatteessa soveltuvat kaikkiin sen soittimiin. Torviseitsikon musiikillinen idea on es- ja b-viritteisten torvien yhteensovittaminen niin, että tuloksena on kaunis harmonia ja että pienimmällä mahdollisella soittajistolla voidaan esittää laaja-alaista ohjelmistoa. (Karjalainen 1995, 15.)

²⁵ Hurri 1982, 7. Karjalainen 1995, 11-15.

²⁶ Ks. valokuva Kansanvalistusseuran Soittokunnasta vuonna 1882, s. 151. Orkesteri oli välimuoto eli torviseitsikko lisänä poikkihuilu.

²⁷ Karjalainen 1995, 14, 27.

²⁸ Hurri 1982, 7. Karjalainen 1995, 19-22.

Kansanvalistusseuran kahdeksanmiehinen torvisoittokunta vaskineen ja lisänä poikkihuilu vuonna 1882. (Tampereen museot, kuva-arkisto)

Myös kuorolaulun tärkeä edellytys olivat laulukirjat. Ensimmäinen suomenkielisen laulukirjan julkaisi Viipurissa urkurina ja eri koulujen laulunopettajana toiminut, saksalaissyntyinen Heinrich Wächter vuonna 1864. Laulukokoelman nimi oli 50 Koulu-Laulua. Kirjalle on tyypillistä isänmaallisten laulujen runsaus. Wächter tilasi lauluja useilta merkittäviltä suomalaisilta säveltäjiltä ja runoilijoilta, kuten Topeliukselta ja Runebergiltä. Kokoelmassa esiintyviä lauluja olivat Lähteellä, Savolaisten laulu, Lapsen laulu ja Kotomaamme.²⁹ Kirjaa käytettiin oppi- ja kansakouluissa ja Jyväskylän seminaarissa 1880-luvulle asti. Jyväskylän seminaarin musiikin lehtori E.A. Hagfors suomennutti myös lauluja useilla henkilöillä ja kokosi suomenoksista kaksi laulukirjaa Suomalainen lauluseppele (v. 1871) ja Kaikuja Keski-Suomesta (v. 1874).³⁰ Kirjat sopivat erityisesti kuorotarkoituksiin, sillä niissä oli ainoastaan moniäänisiä lauluja. Suomalaisen lauluseppeleen laulut ovat saksalaisista teoksista koottuja hengellisiä lauluja ja suomalaisesta virsikirjasta koottuja koraaleja. Sanat ovat suomenkieliset. Kirjan laulujen säveltäjiä ovat mm. Beethoven, Palestrina ja Händel.³¹ Laulukirjassa Kaikuja Keski-Suomesta sisältää maallisia, erityisesti isänmaallisia lauluja ja kansanlauluja. Kokoelmassa esiintyviä lauluja ovat mm. Suomalaisen arvo (Arvon mekin ansaitsemme), Suomen salossa, Tuuli hiljaa henkäilee ja Kreivin sylissä istunut.³²

Kuorolaulun ja torvisoiton kehitykseen ja suosioon vaikutti vahvasti laulu- ja soittojuhlaalaitos. Nykyaikaisten laulu- ja soittojuhlien varsinaisena alkuna pidetään Lontoossa vuodesta 1655 hyväntekeväisyystarkoituksessa vietettyjä musiikkijumalanpalveluksia. 1700-luvulta lähtien toimeenpantiin useissa Englannin kaupungeissa säännöllisesti kuorojuhlia. Saksassa järjestettiin yleisiä musiikkijuhlia 1800-luvun toiselta vuosikymmeneltä lähtien. Suomeen laulujuhlainnostus tuli Viron kautta, jossa vuonna 1869 oli pidetty ensimmäiset laulujuhlat maaorjuuden 50-vuotismuiston johdosta. Viron laulujuhlat eivät olleet pelkkä musiikkitilaisuus, vaan muuten tukahdutettu isänmaallinen tunne sai niissä laulun avulla ilmaisunsa. Samoin kävi Suomessa, jossa erityisesti sortokausien aikaiset laulu- ja soittojuhlat olivat omiaan vahvistamaan kansallista kulttuuritietoisuutta. Kansanvalistusseura vastasi sittemmin useiden vuosikymmenien ajan laulu- ja soittojuhlien järjestämisestä. Ensimmäiset Kansanvalistusseuran Yleiset Soitto- ja Laulujuhlat Suomessa pidettiin Jyväskylässä kesällä 1884. Osanottajina olivat Tampereen Työväen lauluseura, Mäntyharjun lauluseura, Jyväskylän seminaarin laulu-

²⁹ Pajamo 1972, 107-108 ja Pajamo 1976, 156-161.

³⁰ Pajamo 1976, 77-90.

³¹ Hagfors 1871, Suomalainen lauluseppele.

³² Hagfors 1874, Kaikuja Keski-Suomesta.

kunta, Kuopion Kansallis-lauluseura, Saarijärven laulukunta, Ylioppilaskunnan Laulajat, Helsingin palokunnan soittokunta, Jyväskylä torvisoittokunta, Akaan-Lempäälän torvisoittokunta, Jämsän torvisoittokunta, Padasjoen sekä Tampereen puuvillatehtaan soittokunta.³³

Kolmannet juhlat järjestettiin Tampereella kolmipäiväisinä 19.-21.6.1888. ”Ainoana kiihottajana oli, paitsi juhlan tärkeä merkitys, se seikka, että Tampereella ja ympäristöllä löytyi melkoisesti laulu- ja warsinkin soittokuntia, joidan osanotto oli jokseenkin warmaa.”³⁴ Tampereen juhlassa oli mukana 24 soittokuntaa ja sama määrä kuoroja eli yhteensä 650 harrastajaa. Ohjelmaan kuuluivat Pyynikin kentän laululavalla pidetyt yhteisesiintymiset ja kolmantena päivänä pidetyt kuorojen ja soittokuntien väliset laulu- ja soittokilpailut sekä Tampere-lisänä urheilukilpailut.³⁵ Tampereen Kansawalistusseuran Yleisten Laulu- ja Soittojuhlien pääkonsertin ohjelma sisälsi kahden juhlaesitelmän lisäksi lähinnä kotimaisten ja keskieurooppalaisten säveltäjien teoksia³⁶:

I Sekäänisiä lauluja torvisoiton säestyksellä

1. Koraali 186. Uusi Wirsik.
2. Huokaus, W.A. Mozart
3. Hyljätty, suom. kansanl., sow. E.A. Hagfors
4. Rukous, D. Bortuianfity

II Juhlapuhe. J.R. Danielson ja A.W. Streng

III Miesäänisiä lauluja

1. Waasan marssi, K. Collan
2. Käköä kuullessa, suom. kansal., sow. R. Faltin
3. Laulujapoika, suom. kansanl., sow. R. Faltin
4. Haihtuiwat pilwet, O. Winter-Hjelm

IV Torvisoittoa

1. Sotilaspoika, K. Pacius
2. Woi äiti parka ja raukka, suom. kansal.
3. Säwelten aallot, L. von Beethoven
4. Häämarsi, J. Mendelsohn-Bartholdy

V Sekäänisiä lauluja

1. Sawolaisten laulu, K.Collan, sow. R. Faltin
2. Aallon kehtolaulu, E.A. Hagfors
3. Kultaselle, suom. kansanl., sow. R. Faltin
4. Metsässä, L. Siljander
5. Hiihtäjän laulu, G. Linden
6. Kesä-illalla, suom. kansal. I. Krohn

VI Torvisoittoa

1. Rannalla-istuja, suom. kansanl.
2. Moment musical, J.R. Schubert

³³ Smeds 1984, 9-32. Helasvuo 1963, 90-93.

³⁴ TS 18.6.1888.

³⁵ Sinisalo 1947, 264-265 ja TS 28.5., 20.6., 22.6.1888.

³⁶ TS 22.6.1888.

VII Miesäänisiä lauluja

1. Myrsky-yö merellä, K. Dürner
2. Sä kasvoit neito, suom. kansal., sow. R. Faltin
3. Arka kosija, wirol. kansal., sow. R. Faltin
4. Iltalaulu, R. Laethén

VIII Naisäänisiä lauluja

1. Hardangerin hääretki, naiskäärille sow. L. Siljander
2. Taivas on sininen ja walkonen, suom. kansal., sow. E.A. Hagfors
3. Soma neito, suom. kansanl.
4. On synkkä yö, skotl. kansanl., K. Dürner

IX Sekäänisiä lauluja torvisoiton säestyksellä

1. Hymni, J.H. Breitenbach
2. Koraali 108. Uusi Wirsik.
3. Finaali op. Kaarle kunink. matsästys, K. Pacius
4. Maamme, K. Pacius

Juhlakonsertissa Tampereen Sanomat on ilmoittanut olleen ”arwiolta noin kymmenen tuhatta henkeä ja kentiesi toinen mokoma kentän ulkopuolella”. Tampereen juhlissa oli ensimmäistä kertaa soutu- ja juoksukilpailut sekä kilpa-ammuntaa, joihin oli ”wilkas osanotto”. Urheilua pidettiin tärkeänä eli ”nämät owat tarpeen vaatimia, että kansan syvimpiin kerroksiin ulottuu harrastus raittiin ruumiin saawuttamiseksi”.³⁷ Musiikin perusteella pääkonsertti oli kansallisromanttinen ja samansisältöisiä ynnä kansanvalistuksella höystettyjä olivat juhlaesitelmät. Tohtori A.W. Streng kysyi yleisöltään, oliko heidät houkutellut Tampereelle ”Pyynikin kuulu kauneus vaiko kilpailun kiihdytys ja woiton wiehätys”. Hän kuitenkin ehdotti, että ”syyt on sywemmältä etsittävä”.

”...meidän kansalaisten on aatteiden alalta syyt haettava niihin yhteisiin tunteisiin, jotka täällä rintamme täyttävät. Ei siitä sykähtelee sydämemme, että luonto sinänsä täällä on niin lumoawainen, waan siitä, että tämäkin ihana luonto on Suomen luontoa; ei siitä, että säweleet semmoisenaan owat suloisia, waan siitä, että nämät owat Suomen sulosäweleitä; ei siitä, että löytyy kunnan ampujia, soutajia ja reipasta nuorisoa maailmasta, waan siitä, että niitä löytyy Suomen nuorisosta; eikä wihdoin siitä, että meitä on tuhansia ihmisiä koossa, waan siitä, että me kaikki, jotka tässä juhlaa wietämme, olemme ja elävästi, tawallista elävämmiin tunnemme olewamme tätä nuorta, elinwoimaista Suomen kansaa.”³⁸

Professori Danielson kertasi puheessaan Suomen menneitä vaihteita ja tähdensi nykyvuosien merkitystä, jolloin ”syntyi tieto kielellisenkin yhteyden wälttämättömyydestä eri kansaluokkien yhdistämiseksi ja tulewaisuuden turvaamiseksi sekä syntyi käsitys kansansiwistyksestä, kaiken waltiollisen, yhteiskunnallisen ja kirjallisen elämämme horjumattomana kulmakivenä.” Juhlat onnistuivat hyvin ja Tampereen Sanomien toimittaja on kirjannut tuloksiksi seuraavaa:

³⁷ TS 25.6.1888.

”Uutta intoa, uutta sytykettä, uutta wirikettä on tästä juhlasta saatu Wäinämöisen kansan kohoittamiseksi walistuksen ja siwistyksen tielle. Laulajat ja soittajat sekä suuri juhlayleisö weivät eri äärille maatumme waikutteita, joista tulewaisuudessa voidaan kauniita hedelmiä odottaa. Laulun ja soiton mahti lisääntyy ja waikuttaa jalostawasti mieliin, kehittäen kansaamme. Toiwokaamme, että tämä juhla oli myöskin wipunen kansamme walistukseksi ja kehitykseksi, että sen waikutus kestää ja kasvaa.”³⁹

Kuoro- ja soittokuntatoiminnat käynnistyivät Tampereella 1860-luvulta lähtien. Työväestön osalta alkua merkitsivät patruuna Nottbeckin väelleen järjestämä ”laulukoulu”, josta kehkeytyi vuonna 1866 perustetun Pumpulitehtaan Työntekiäin Seuran yhteyteen lauluseura. E.A. Hagforsin Jyväskylän seminaarikasvatti, kansakoulunopettaja Antti Tervo aloitti vuonna 1869 vastaavanlaisen kuoro- eli köörilaulutoiminnan pellavatehtaalaisen keskuudessa ja lauluseurat alkoivat järjestää laulajaisia eri tarkoituserien hyväksi. (Ks. edellä.) Vuonna 1871 Tampereella toimi seitsemän kuoroa. Tehtaalaiskuorojen lisäksi oli kaupungin ja pellavatehtaan ”herrojen” yhteinen mieskuoro, vallasnaisten kuoro, käsityöläisten mieskuoro, kaupungin englantilaisten lauluseura ja ruotsinkielinen miesten lauluseura. Merkittävä ja eri laulujuhilla palkintoja voittanut Tampereen Työväen Laulu- ja Soittoseura perustettiin vuonna 1882. Työväen Lauluseura palkittiin Jyväskylän Kansanvalistusseuran Laulu- ja Soittojuhlilla ja Työväen Soittoseura Tampereen juhlilla.⁴⁰

Ensimmäinen tamperelainen torvisoittokunta perustettiin 1880-luvulla Pellavatehtaan Lauluseuran yhteyteen. Samoihin aikoihin syntyvät VPK:n ja Kansanvalistusseuran Soittokunnat. Työväenyhdistykseen perustettiin heti sen toiminnan alettua vuonna 1887 oma torvisoittokunta. Tampereen laulu juhlien aikaan Tampereella toimivia musiikkiseuroja olivat Pellavatehtaan Soittokunta, Työväen Laulu- ja Soittoseura, Työväenyhdistyksen Laulu- ja Soittokunta, Raittiusyhdistyksen Liiton Lauluseura ja Kansanvalistusseuran Lauluseura, jotka kaikki saivat tukea anniskeluvoittovaroista.⁴¹ 1890-luvulla syntyi vielä ammattiosastojen musiikkitoimintaa ja Tampereen Nuorisoseuran Sekakuoro ja Tampereen Sekakuoro. Tampereen Nuorisoseuran kuoro perustettiin vuonna 1896 eli samana vuonna kuin itse seurakin. Sen johtajana, kuten myös Työväenyhdistyksen Laulu- ja Soittoseurassa, toimi alusta lähtien Ernst

³⁸ *ibid.*

³⁹ *ibid.*

⁴⁰ TS 22.6.1888.

⁴¹ Rasila 1984, 696-703. Kanerva 1987, 10.

Tampereen Nuorisoseuran Sekakööri vuonna 1908. (Tampereen museot, kuva-arkisto) Mainneikasta kuoroa johti 1897-1921 Ernst Edvard Lindroth (Linko) vanhempi, joka on kuvassa keskellä.

Lindroth (Linko) vanhempi vuoteen 1921 saakka.⁴² Tampereen Nuorisoseuran Sekakuoro puolestaan voitti ensimmäisen palkinnon vuoden 1900 Helsingin Laulujuhlla.⁴³ Nuorisoseuraliikkeen äänenkannattajassa Pyrkijässä vuonna 1901 kirjoitti nimimerkki -ie- ”Huomioita nuorison elämästä Tampereella” ja sivistysharrastusten tärkeydestä seuraavasti:

”Nuorisoseuraliikkeen alalla on meillä voitu vielä verrattain vähän tehdä näkyvää etenkin kaupungeissa, siitä huolimatta, että juuri niissä nuorison elämä kaipaisi kaikkein enimmäin ohjausta, ja etenkin juuri sellaisissa teollisuuskeskustoissa kuin Tampereella. (--- A.S.) Mutta mitä saamme nähdä ja kuulla, jos käymme juuri tuollaisen tehdasnuorison toimeenpanemassa iltamassa? Uskoisiko korviansa, kun noin viisikymmenhenkinen sekakööri esiintyy nuorisoseuran huoneistossa laulamaan esim. Porin marssin tavalla, joka saa hakea vertaistansa oppineimmissakin piireissä. Tuollainen kööri onkin voinut ripustaa seinälle ensimmäisen palkinnon esiintymisestään viimekesäisessä Helsingin laulujuhlissa. (---) Tampereen nuorisoseuralalla on ollut otsaa vuokrata tuhansia markkoja maksavan huoneistonkin itselleen. Hikoilla siinä saavat laulunkin harrastajat, ennen kuin tuo summa on saatu vuoden mittaan kokoon, vaikkapa pari muutakin yhdistystä saman katon alla majailisi. Jos silloin nuori veri kuohahtaa myöskin rattoisammalle tuulelle leikeissä ja karkeloissa, niin kukapa hennoisikaan enää ruveta siveystuomariksi, kun sama nuoriso on kiltisti esittänyt jonkin kuvaelman, näytelmäkapaleen, puheita, esitelmiä ja lausuntoa iltamissaan? Ainoastaan parhaaja voi paljon puutetta kärsineeltä nuorisolta kieltää oikeuden nuoruuden huvituksiin, kun ne ovat viatonta laatua.”⁴⁴

Kirjoittajan ”tehdaskarjaksi” -nimittämä työläisnuoriso perheinensä sivistivät ja huvittivat itseään jatkossakin iltamien, musiikin ja tanssin avulla. Vuoden 1906 kevätseason alkoi laskeisesta, jolloin oli seitsemät iltamat. Mukana oli ammattiosastoja, raittiusseura Liitto ja urheiluseura Riento. Rautatieläisten, Konepajan ja Liiton iltamissa soitti ja lauloi oma soittokunta ja kööri. Riento ilmoitti iltamissaan olevan vain soittoa ja tanssia, samoin kuin Finlayson & Co:n ammattiosasto. Palvelijatar ammattiosasto tarjosi tanssisoittoa herra Ekendahlin toimittamana. Maarian päivä oli myös perinteinen huvittelupäivä ja 24-25.3.1906. vietettiin kuudet iltamat. Juhlajärjestäjiä olivat taiteilija Onni Savola Soitannollis-Dramaattisine iltamineen, Tampereen Työväenyhdistys arpajaisiltamineen, kolmen ammattiyhdistyksen perheilmatat ja raittiusseura Taiston iltama. Työväenyhdistyksen iltamissa esiintyi luonnollisesti yhdistyksen omat torvisoittokunta ja sekakööri. Pellavatehtaan ammattiosaston juhlissa soitti herra Ekendahl ja lauloi Tampereen Sekakööri.

Palmusunnuntaina (8.4.1906) oli neljä iltamaa: Vapaapalokunnan arpajaisiltamat, urheiluseura Riennon ja Paperiammattiosaston iltamat ja Verkatehtaan urheilu- ja voimisteluseuran per-

⁴² Sinipiika 1901, 16.

⁴³ TK 1967/5, 128.

⁴⁴ Pyrkijä 1901/1, 11-12.

Tamp. Nuorisoseuran Sekaköörin
antaa
Konsertin
Kaupungintalon juhlasalissa 2na
Pääsiäispäivänä 29/4, 1906
klo 7 illalla.

OHJELMA:

Finlandia	Sibelius.
Fennia Rediviva	Merikanto.
V. P. K. Soittokunta.	
Joudu ja salainen suvi	Mannikainen.
Min nastas raafia	Sibelius.
Jo versoo	Kotilainen.
Isäntässä	Lindroth.

N. S. Sekakööri.

SOOLLAULUA
Rouva Tammeleander,
Välilän.

Lauloipa mullikin laison
Hinu Merikanto.
Maaan maikalla Lindroth.
Sydämet laula Sibelius.
Joutos Merikanto.

N. S. Sekakööri.

LAUSUNTOA
Toimittaja H. Lehmus.

Saarella palaa	Sibelius.
Kyminlaakson laulu	Genetz.
Sato sato, suom. laulu	Lindroth.
Maaseelä	Lindroth.

N. S. Sekakööri.

Pilettiä, numeroidut 1 mk., numeroi-
mattomat 75 p., parille 50 p. saadaan
klo 6sta ill. konserttipäivänä Kaupungin-
talon eteisessä.

KL 13.4.1906

Työväen Laulusseura
toimeen paisee
Illtaman

Seuran maissa onnes launntaitoa k. 1. 24
p. klo 7 illalla julkislauluseuran julkislaulaja
seuran ohjelmassa mukana:

Ohjelma:

1. Venäläisiä laulajia. toisenlaista kää-
(Käsitteä. Pelantaja. Joutos.)
2. Suomil.
3. Suola.
4. Eegilammilla (H. Eegilamilla lauloin-
a. Joulun pohjia (Hm. H. Eegilamilla).
5. Suola.
6. Juhla poloneesi (torvilo.) H. Eegilamilla.
7. Suola
8. Suola (Eegilamilla Eegilamilla lauluseura.)
a. Juhla mailla, emäntien Suomenlaulajien
seuran ja Nuorisoseuran, toisen laulun
lojesta väljijuna maissa k. p. Suola
klo 1898 (Hm. H. Eegilamilla).
- b. Suola Lucia, Nuorisoseuran laulun
laulu, jom. H. Eegilamilla.
9. Eegilamilla laulun. Suola.
10. Suola laulun. H. Eegilamilla.
11. Suola laulun.

Lausua.
Päätyttöjä k. 25 p. jom. Eegilamilla k. 25 p.
Julkislauluseuran.

TS 23.4.1898

Hauskan
Illtaman

toimeen paisee
Tamp. Nuorisoseura
2na joulupäivänä, jouluk. 25 pona
Kaupungintalon juhlasalissa.

Ohjelma:

Soittus (Haukan soittokunta).
Esitelmä (maail. A. H. Lindfors).
Laulus (Nuorisoseuran laulaja).

Soittus
Runonlausunta (yleis. N. Himmil).
Sadunlaulusta (yleis. A. H. Himmil).

Näytelmä
"Syyn sovitus".
1al näyttö. 2na.

Tuotto
Kassa 728. Päätyttöjä k. 1 mk.
75 p. kass. 2na. Päätyttöjä k. 25 p.

TS 24 12 1898

Kansan juhla

Yhteistyötoimittajien ja ammattinimistöjen sekä Työväen-
nuorisoseuran julkislauluseuran toimeen paisee
V. P. Hm. konsertti Pyynillä
Suunnitella k. 17 p. illalla 7/4 j. pp.

Ohjelma:

Seuraa (Pöytäkirja ja muu- k. Laulun lauluseuran).	Julkislaulun soittokunta Matti Keränen.
Terveystieteiden (Haukan ja Keränen).	Päätyttöjen laulun, H. V. N. N. N.
Kuorisoseuran (Haukan ja Keränen).	1. Haukan laulu. 2. Haukan laulu. 3. Haukan laulu. 4. Haukan laulu.
Ilpona laulun. Haukan Keränen.	Laulunsoittus (Haukan ja Keränen).
2. Haukan laulu. Haukan Keränen.	Runonlausunta (yleis. N. Himmil).
3. Haukan laulu. Haukan Keränen.	Sadunlaulusta (yleis. A. H. Himmil).
4. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
5. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
6. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
7. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
8. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
9. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
10. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
11. Haukan laulu. Haukan Keränen.	
12. Haukan laulu. Haukan Keränen.	

Kansan juhla
Kassa 728. Päätyttöjä k. 1 mk.
75 p. kass. 2na. Päätyttöjä k. 25 p.

TS 16 7 1898

Kuorolaulua ja torvisoittoa tamperelaisissa juhlissa vuosina 1898 ja 1906.

heiltama. VPK:n iltamissa soitti kunnan oma torvisoittokunta ja laulua esitti Tampereen Nuorisoseuran sekakööri. Konsertin aloitti juhlavasti VPK:n torvisoittokunta esittäen Sibeliuksen Finlandian ja Merikannon Fennia Redivivan. Nuorisoseura Sekakööri esitti juhlassa suomalaisia teoksia, kuten Joudu jo suloinen suvi (säv. Hannikainen), Jo versoo (Kotilainen), Itätuulussa (Lindroth), Lauloipa mullekin laakson lintu (Merikanto), Manan matkalla (Lindroth), Sydämeni laulu (Sibelius), Joutuos (Merikanto), Saarella palaa (Sibelius), Kymenlaakson laulu (Genetz), Sato sato (suom. kansanlaulu, sov. Lindroth) ja Marseljeesi (sov. Lindroth).⁴⁵ Pääsiäispäivinä huhtikuun puolivälissä oli vain kaksi iltamaa. Urheiluseura Yrityksen Paketti-iltama erittelemättömine soittoineen ja Punasen Kaartin iltama, jonka ohjelma oli alkusoitto Kaartin soittokunnalta ja laulua Konepajan mieskөөriltä. Vappuna oli työväen yhteinen kansanjuhla, jossa soittoa esitti työväenyhdistyksen soittokunta mm. Internationale ohjelmistosaan, ja laulua esittivät työväenyhdistyksen sekakööri sekä Jalkineammattiosaston mieskөөri. 12. päivänä toukokuuta vietettiin Snellman-päivää viidenlaisena juhlanä. Raittiseuroilla oli yhteinen Snellman-juhla. Tampereen Nuorisoseuralla oli omansa, samoin kuin Kunnallisklubilla ja Tampereen Työväenyhdistyksellä. Edelleen mainostettiin useiden seurojen yhteistä Snellman-juhlaa. Lokeroituvat kulttuurit kannattajineen tarjosivat esiintymistilaisuuden lukuisille kaupungin muusikoille ja kuorolaisille. Edelleen toukokuulle 1906 sattui vielä helatorstai, jolloin oli kaksi iltamaa. Tampereen Nuorisoseura järjesti kansanjuhlan, jossa soitti VPK:n soittokunta ja laulua esittivät nuorisoseuran oma kөөri sekä Liiton naiskөөri. Näiden iltamien lisäksi niitä järjestettiin myös vuotuisjuhlaperinteen ulkopuolisina aikoina.

Torvisoiton ja kuorolaulun lisäksi vuosisadan vaihteen huvivuutuus oli kuplettilaulu. Kupletti eli hupilaulu oli yksi eurooppalaisen varieteen suosituimmista ohjelmanumeroista 1800-luvun puolivälistä alkaen. Reino Hirvisepän mielestä suomalaisten kuplettien esikuvat tulivat Ruotsista ja Tanskasta. Tukholmalainen Sigge Wulff piti jopa oppitunnin kupletista Helsingin Seurahuoneella vuonna 1891. Suomenkielisen kupletin synty ajoittuu vuosisadan vaihteeseen ja Johan Alfred (Affu) Tannerin (1884-1927) toimintaan. Tanneria hieman vanhemmat ”viisuilijat” Pasi Jääskeläinen (1869-1920) ja Iivari Kainulainen (1874-1945) esittivät myös humoristisia lauluja, mutta nimenomaan Tanner loi suomenkielisen kupletin kansainvälisen revyyperinteen pohjalle.⁴⁶ Hirvisepä eli Palle, kuplettimestari siis itsekin, toteaa, että ”kupletin tekniikka on yleisesti ottaen perin yksinkertainen. Lainasävelmän pohjalle rakennetaan runokertomus jostakin aiheesta – tapahtumasta, henkilötyypistä, anekdootista tms. –

⁴⁵ KL 13.4.1906.

mahdollisimman vitsikkäitä ja kärkeviä sanakäänteitä käyttäen. Sävelmää tarkoin noudattava laulurytmi ja loppusoinnullinen runomitta ovat välttämättömiä. Usein jopa saattaa koko laulun 'juju' perustua nasevaan riimitykseen, muta vähäiset kansanomaiset poikkeamat ovat kuitenkin sallittuja, tekijänä kun ei useastikaan ole varsinainen ammattirunoilija, vaan esittäjä-koomikko. Sävelmä on tavallisesti jokin kulkusävel, kansanlaulumelodia tai muoti-iskelmä. Kertosäkeen eli refrengin on syytä olla mahdollisimman lyhyt, jotta yleisö jo 'ensi-illassa' pystyisi siihen yhtymään".⁴⁷

Kuplettilaulijat oli ensimmäisiä kotimaisia artisteja, joiden menestykseen äänilevy vaikutti jossain määrin. Alfred Tannerilta julkaistiin vuosina 1911-1926 68 levytystä, joista monista tuli melkoisia klassikkoja: Haloska ja ne toiset muijat, Kalle Aaltonen, Orpopojan valssi, Kekkerit Mäkelän kanatarhassa, Helsingin heppu. Pasi Jääskeläiselle levytti vuosina 1905-1911 65 äänilevyä, joista klassikkoja ovat ainakin Remma ja Remma, Tammerkosken sillalla ja Vielä niitä honkia. Iivari Kainulainen julkaisi ajanjaksolla 1909-1915 peräti 118 äänilevyä ja niiden joukossa esimerkiksi Oskar Merikannon sävellykset Onnelliset ja Itkevä huilu.⁴⁸ Tamperelainen kertoja on muistellut tamperelaisia musiikillisia muoti-ilmiöitä seuraavasti:

"Ennen vanhaan kun tehtaantytöt rentoutuivat, kerääntyivät he yhteiseen osakeittiöön lauleskelemaan sellaisia kaihomielisiä lauluja kuin "Juho ja Hilma Imatran rannalla" ja "Kauppias Intiasta". Kullakin heistä oli oma vihkonsa, joihin oli kirjoitettu laulujen sanat. Balladikauden jälkeen tulivat muotiin arkkiviisut, vanginlaulut, Pasin (Jääskeläinen) kansanlauluja muistuttavat arvokkaammat, iloiset laulelmat sekä operettien kertosäkeet. Sitten ilmestyi markkinoille todellinen uranuurtaja J.A. Tanner. Kaksimielisyydet alkoivat tehdä kauppansa. (---A.S.) Täälläkin jotkut nuorukaiset yrittivät. Toivo Lehtinen – ennen kuin hänestä tuli sanomalehtimies ja runoilija – kirjoitteli ja lauleli viisujaan Tannerin malliin. Muurari Kössi Ojala, myöhemmin näyttelijä, lauloi kerran (todennäköisesti oman sepittämänsä kupletin) Ulkotyöväen talolla niin suurella menestyksellä, että joutui vaikeuksiin. Kun pojalla ei ollut tehtynä muuta laulua mitä olisi esittänyt ja kun yleisö vaatimalla tömistä ja paukutti lisää, astui hän viimeisen kerran näyttämön etualalle, kaivoi nenäliinan taskustaan ja niisti nenänsä. Se oli hätäratkaisu, mutta nosti yhä suuremman suosion myrskyn katsomossa. Sali oli täynnä kulttuurinälkäistä nuorisoa..."⁴⁹

Tampereella otosvuonna 1906 kupletti oli iltamien ohjelmanumerona ainakin Lapinniemen tehtaan voimisteluseuran (10.2.) ja Konetehtaan ammattiyhdistyksen (18.2.) tilaisuuksissa.

⁴⁶ Hirvisepä 1969, 13.

⁴⁷ *ibid.* 9-10.

⁴⁸ Haapanen 1990, 190, 191 ja 519.

⁴⁹ TK 1962/3, 83. Valtakunnallisesti seuraavia työväestön musiikkivaiheita olivat mölyköörit ja niitä seuranneet kisällilaulut, joiden Vesa Kurkela sanoo kehittyneen 1920-luvulla. (Kurkela 1983, 217.) Tutkimukseni päättyy vuoteen 1917, eikä paikallisaineistoni tuonut esille kyseisiä musiikin lajeja. Vrt. Järviluoma 1986.

Paikallinen kuplettilaulaja oli ainakin suutari Olenius.⁵⁰ Lisäksi laskiaisena kupletöörin R. Blomqvist ja A. Sjöblad tarjosivat Kuplettilaulajaiset. Lisäksi tunnettu kuplettimestari Pasi Jääskeläinen piti Tampereella Kansanlauluiltaman (18.1.), jossa yleisöä ilmoitetaan olleen noin tuhat henkilöä.⁵¹ J. Alfred Tanner esiintyi myös toistuvasti Tampereella.

2.3. SEURANÄYTELMIÄ

Teatteri- ja näytelmätoiminnalla on myös vanhat ja vahvat juurensa eurooppalaisessa kulttuuriperinteessä. Tampereella seuranäytelmäharrastus alkoi 1870-luvulla Suomalaisen teatterin vierailunäytösten innoittamana. Finlaysonin Pumpulitehtaan Työntekiäin Seurassa innostuttiin laulun ja soiton ohella myös näyttelemisestä. Näytelmäseura esitti joulukuussa vuonna 1879 ensimmäiset näytöksensä, Riita-asian⁵² ja Kalatytön⁵³. Vuonna 1880 talvikautena esitettiin Aleksis Kiven Kihlaus ja J.F. Bayardin Haapaniemen Hanhenpoika sekä maaliskuussa valmistui neljä uutta näytelmää. Näytännöt annettiin seuran soittokunnan hyväksi.⁵⁴ 1880-luvulla näyttelemisestä innostuivat myös vapaapalokuntalaiset sekä Työväen Laulu- ja Soitto-seuralaiset. VPK järjesti kansanhuveja ja myöhemmin iltamia, joissa näytelmä oli yhtenä ohjelmanumerona. Vuonna 1885 Työväen Lauluseura esitti seuranäytelmiä Saimaan rannalla, Tätä nykyä ja Naimapuuhat.⁵⁵ Vuonna 1886 tapahtunut Tampereen Työväenyhdistyksen perustaminen oli piristysruiske myös tamperelaiselle teatterielämälle. Vuonna 1889 yhdistys päätti ostaa tontin Hämeenpuiston kulmasta ja tontilla sijainnutta rakennusta korjaamalla saatiin juhlatilat, joihin kuului myös näyttämö. Tilat innostivat yhdistyksen juh latoimikuntaa valmistamaan näytelmiä.⁵⁶ Vuonna 1896 perustettu Tampereen Nuorisoseura näytelmä- ja kuorolauluharrastuksineen tosin hiljensi väliaikaisesti työväenyhdistyksen näytelmätoimin

⁵⁰ TS 22.2.1898.

⁵¹ KL 1-31.5.1906. (Ks. Liite 2, s. 5-19.)

⁵² Riita-asia oli käännetty saksankielisestä Roderich Benedixin alkuteoksesta ja ilmestynyt jatkokertomuksena Suomettaressa vuonna 1860. Näytelmän aiheena oli säätyerotus ja se oli eurooppalaisen viihdenäytelmäperinteen edustaja. (Lehtonen 1994, 277.)

⁵³ Kalatyttö oli Laura Caloniuksen kirjoittama (Otava-lehdessä jatkokertomuksena v. 1861 ilmestynyt), kotimainen, Hämeeseen sijoitettu rakkaustarina, jossa ”fennomaaniylloppilas Yrjö Waaranen saa Suomen neidon”. Näytelmässä Waaranen edusti uutta, kansallisesti tietoisia sukupolvea, joka halusi lähentää kansaa ja sivistyneistöä toisiinsa. (Lehtonen 1994, 277-278.)

⁵⁴ TS 25.1., 15.2., 22.2., 4.4., 28.11. ja 5.12.1880. (Ks. Liite 1, s. 4.) Myös Rajala 1991, 31-32.

⁵⁵ esim. TS 30.5.1880 ja 25.1., 1.2., 1.3. ja 4.10.85. (Ks. Liite 1., 5, 9, 12-13.)

⁵⁶ Rajala 1991, 49, 56.

Kuplettilaulajaiset
antaa
R. Blomqvist ja A. Sjöblad
Helsingistä. Tampereen Työväenyhdistyksen juhlasalissa Laskiaisnunnitaina 25 p:nä helmikuuta klo 3 j. pp.

OHJELMA:
Elämän käänne, marssi.
Kalle ja Maijan valokuvat.
Muikkulan Matti ja Leena.
Kyökkipiika ja kaartilisi.
Laulaa A. Sjöblad.

Sjödalin kuperkeikka.
Karkarit.
Jos veison kiellä taidot mäännä oppimaan.
Ai ai tätä aikakautta.
Laulaa R. Blomqvist.

Tukkipoika ja Eeva.
Renkipoika ja talontytär.
Pietarin matka.
Vanhaa pojan valitus.
Laulaa A. Sjöblad.

Vanhan pöjan valitus.
Mynkkaus Hokkanen.
Matti ja Minni.
Laulaa R. Blomqvist.

Huotakaa! Voitosta laukee 30 prosenttia T.-yhdistykselle. Lippuja on saatavissa 50 penniä Työväenyhdistyksen ravintolassa sekä klo 1 j. pp. sunnuntaina kassasta.

KL 24.2.1906

Taisto
toimii
Näytelmä

Iltaman

Sunnuntaina t. k. 6 p.
Ohjelmassa.
Soittoa (Flyygelillä.)
Uiulu-niekka.

Näytelmä 5 näytöksessä, 7 muutoksessa.
Kirj. Kneitel. Suomentanut T. J. Dahlberg.
Näytäntöjen väliajoilla Laulun.
Kertomus.
Runon lausuntoa.
Soittoa.
Ravintolassa käynti y. m.

Lopuksi marssi.

Iltaansa alkaa klo 6¹/₂ illalla. Piletin myynti klo 5 t. Hinnat I: 75 p, I m., 55, ja 50 p.

TS 5.2.1898

Huveja

Suomalainen Humoristilaulaja
J. ALFR. TANNER
— antaa —
LAULU-ILLAN

lauantaina t. k. 16 p:nä kello 8 i. p.
Tampereen työväen talolla. Lippuja I: —, 75 p. ja 50 p saatavana ennakkolta Puokkaharju-kahvi-asista ja lauantaina ovelta kello 6 alkuun.

KL 14.4.1910

R. Y. Taiston
ILTAMA

tärkein lauantaina 24 p. klo 1/2 8 j. pp.

OHJELMA:
Soittoa, näytelmät „Pappilan tuvana” I-näyt. huvitöyri, ja „Pappi pulassa komedia 3:ssa näytöksessä.
Huom! Lippujen hinnat alennetut ja myydään niitä 6 alkuun illalla.

KL 24.3.1906

Huveja:

R. Y. Taiston Näytelmä-iltama
lauantaina 5 p. helmik. 1910, klo 1/2 8 ill.

Pappi pulassa

3 näyt. Mukaillen kirj. Harald Molander.
Soittoa, Lausuntoa, Kertomus, näytöksen väliä. Lopuksi leikkiä.
I Lippujen hinnat 75, 50 ja 25 penniä.

KL 4.2.1910

Kupletteja ja seuranäytelmiä Tampereella 1898, 1906 ja 1910.

mällistä iltamaa.⁵⁷ Näiden lisäksi ammattilaisten teatteritaidetta oli mahdollista nähdä vuodesta 1901 Tampereen Työväen Teatterissa ja vuodesta 1904 Tampereen Teatterissa.

Esittelen seuraavaksi raittiusseura Taiston näytelmäiltamien avulla tamperelaisen seuranäytelmisen toimintoa. E.D. Eloranta on muistellut, että ”Taisto vietti 1890-luvulla erittäin vilkasta ja monipuolista yhdistyselämää. Toimintaan oli hyvät mahdollisuudet, koska seuralla oli Kyttälän kaupunginosassa oma tilava talo. Perheiltamat ja näytelmäharjoitukset tulivat minun ikäiselleni nuorukaiselle kaikkein kiinnostavimmiksi”. Taisto järjestikin vuosittain useita tapahtumia, oli kokouksia, vuosijuhla, tee-, perhe-, vapaa-, näytelmä- ja yleisiä iltamia. Vuonna 1890 Taisto järjesti viisi näytelmäiltamaa, joissa esityskuntoon oli valmistettu näytelmät Rouvan salaisuudet, Maisteri kesä vieraana, Samalla mitalla, Kalatyttö, Mestarin nuuskarasia ja neljä kohtausta Seitsemästä veljeksestä.⁵⁸ Vuonna 1898 Taistolla oli kolmetoista näytelmällistä iltamaa. Iltamissa esitettiin Tampereella suosittuja Minna Canthin näytelmiä Työmiehen vaimo, Roinilan talossa ja Murtovarkaus, mukana oli myös Matti Kurikan Viimeinen ponnistus sekä suomennetut Viuluniekka⁵⁹ ja Charleyn täti^{60, 61} Vuonna 1899 Tampereella oli Teuvo Pakkalan Tukkijoella-näytelmän kantaesitys. ”Heti kun teos vuoden 1899 syksyllä oli ilmestynyt sovitti Tampereen silloinen musiikkitoimen ohjaaja A.A. Liljeström näytelmän musiikin. Tukkijoella joutui sitten nopeasti harjoituksen alle ja valmistui nopeasti esityskuntoon ennen kuin missään muualla Suomessa.”⁶²

Otosvuonna 1910 Taisto järjesti edelleen näytelmällisiä iltatilaisuuksia, talvisesongin aikana nimitys oli näytelmä-iltama ja syyskesongissa nimi oli vaihtunut näytelmäillaksi. Talvikauden näytelmät olivat Viuluniekka, Pappi pulassa ja Viimeinen ponnistus ja syyskauden näytelmänä oli Charleyn täti kaksine esityskertoineen.⁶³ Otosvuonna 1916 järjestävä organisaatio oli raittiusyhdistys Taiston sijasta Taiston sekakuoro, joka ”puuhasi” iltamat yhdeksän kertaa kyseisenä toimintavuotena. Toukokuussa kolme kertaa ja syksyn alussa kahdesti Taiston sekakuoro esitti Pasi Jääskeläisen kirjoittamaa laulunäytelmää Laivan kannella. Syyskesongin

⁵⁷ TS vsk. 1890, 1898 ja KL vsk. 1906, 1910 ja 1916. (Ks. Liite 1., 13-29 ja Liite 2., 5-49.)

⁵⁸ TS 6.1., 25.1., 8.2., 1.3., 25.3., 4.10. ja 15.11.1890. (Ks. Liite 1., 13-17.)

⁵⁹ Viuluniekkan on kirjoittanut Rudolf Kneisel. Näytelmä kuului Suomalaisen teatterin ohjelmistoon ja esitettiin Tampereella ensimmäisen kerran jo teatterin ensivierailun yhteydessä v. 1872. (Rajala 1991, 24-25).

⁶⁰ Charleyn täti on Brandow & Thomas -tuotantoa, kolminäytöksinen huvinäytelmä ja Kaarlo Halmeen suomennama. (TS 18.3.1898.)

⁶¹ TS 6.1., 16.1., 23.1., 6.2., 20.2., 6.3., 20.3., 3.4., 11.4., 25.9., 9.10., 27.11.1898. (Ks. Liite 1., s. 17-29.)

⁶² TK 1971/4, 116.

⁶³ KL 30.1., 5.2., 6.3., 27.11., 11.12.1910. (Ks. Liite 2., s. 19-35.)

Tampereen amatööriteatterilaiset Czárdás-näytelmän kulisseissa 1900-luvun alussa. (Tampereen museot, kuva-arkisto). Amatööriteatteri oli välimuoto, jonka näyttelijöistä vuonna 1904 tuli ammattilaisia ja teatteri muutti nimensä Tampereen Teatteriksi.

aikana esitettiin Kaarlo Halmeen näytelmää *Kyöpeli* ja uudenvuodeniltana näytelmää *Hän ei ole mustasukkainen*.⁶⁴ Näytelmiä oli siten sekä jalostaviin että viihteellisiin tarpeisiin. Seuranäytteleminen tärkeyttä Tampereella kuvaa *Aamulehti* talvella 1899:

”Jos kerran myönnetään, että teatterinäytännöt kuuluvat sivistyneen elämän tarpeisiin, niin on juuri Tampere sellainen kaupunki, jossa teatterilla voisi olla vakinainen ja varma toimiala. Ensiksikin on täällä enemmän yleisöä kuin muissa maaseutukaupungeissa, ja toiseksi on täällä vielä se suuri etu, että suurin osa yleisöä tajuaa samaa kieltä, suomea. Kokemuksesta myös tiedämme, että teatterin harrastus on täällä erittäin virkeä, ilmeten lukuisissa seuranäytelmissä eri yhdistysten piirissä sekä innokkaasta satunnaisten näytösten kannatuksesta, vaikkapa yleisö joka kerta kipeästi tuntee näytäntöpaikkojen vaillinaisuudet. Kuinka siis on mahdollista, että näin suuri, muutoin edistyvä kaupunki näkyy jäävän ilman teatteritaloa?”⁶⁵

Tampereen Työväenyhdistys ei jäänyt odottelemaan kaupungin toimia, vaan ryhtyi omatoimisesti rakentamaan itselleen toimitaloa. Suomen ensimmäinen kivistä tehty työväentalo valmistuikin Tampereelle syksyllä vuonna 1900.⁶⁶ Seuranäytteleminen avulla hankittiin varoja rakentamiseen ja näyttämön myötä ammattimainen teatteritaide mahdollistui.

2.4. NÄYTÖSLIIKUNTAA

Yleiseurooppalaisessa liikuntakehityksessä erotetaan tavallisesti kolme pääsuuntausta: englantilaisen yläluokan gentlemannuurheilu ’sport’, saksalainen voimisteluliike ’Turnbewegung’ ja ruotsalainen P.H. Lingin anatomis-fysiologinen voimistelujärjestelmä ’gymnastik’. 1900-luvun alussa neljäs valtavirta eli nykyaikainen ’kilpaurheilu’ alkoi lähes kaikkialla kohota hallitsevaan asemaan.⁶⁷ Suomessa vuoden 1878 asevelvollisuuslain voimaantulo sai aikaan merkittävän muutoksen säätyläisten suhtautumisessa tavallisen kansan fyysiseen kuntoon. Kun havaittiin, että kutsunnoissa jopa puolet miehistä jouduttiin luokittelemaan palvelukseen kelpaamattomiksi, propaganda ja valistus voimistelun ja urheilun levittämiseksi koko kansan keskuuteen sai vahvaa lisäpuhtia 1880-luvun alussa. Vuonna 1874 perustettu Kansanvalitusseura otti ajaakseen yleisen valituksen ohella myös liikunnan asiaa.⁶⁸ Voimistelu- ja urheilukilpailut liitettiin vuodesta 1888 nimenomaan Tampereen juhlien yhteydessä laulu- ja soitto-

⁶⁴ KL 14.5., 21.5., 28.5., 10.9., 8.10., 5.11., 31.12.1916. (Ks. Liite 2., s. 35-49.)

⁶⁵ AL 24.2.1899.

⁶⁶ Rajala 1991, 81-82.

⁶⁷ Hentilä 1987, 216.

⁶⁸ *ibid.*, 213-231.

juhlien ohjelmistoon. Urheilun aivan kuin laulunkin katsottiin aatteellisesti yhdistävän kansaa ja levittävän terveitä elämäntapoja.⁶⁹ Liikunta soveltui muutenkin hyvin fennomaanien aate- maailmaan; osoittihan sekin omalta osaltaan kansan ”alkuvoimaisuutta” ja kypsyyttä omaeh- toiseen kulttuuriin. Kansanvalistusseuran kansanjuhlissa suosittiin kansanomaisia leikkejä, kilpailuja ja pelejä.⁷⁰ Esimerkiksi vuoden 1900 Helsingin Kansanvalistusseuran Laulu- ja Soittojuhlilla voimistelijat ja urheilijat olivat kuorojen ja soittokuntien rinnalla rakentamassa suomalaista kansalaisyhteiskuntaa. Tamperealaiset Pyrinnön valiojoukkuelaiset muistelevat:

”Juhlien vaikuttava avajaisjuhla tapahtui Senaatintorilla, missä laulettiin isänmaallisia lauluja ja professori Wilskman piti innostavan puheen. Torilta lähdimme suurena kulkueena, jossa oli paitsi meitä voimistelijaita ja urheilijoita, myös lukuisasti soittokuntia ja kuoroja – olivathan juhlat myös osaltaan pyhitetyt laululle ja soitolle. Matkalla Kaisaniemeen pysähdyimme Ru- nebergin patsaalle, jossa jälleen soitettiin, laulettiin ja taidettiin puhuakin. Sen muistan, että väkeä oli vallan tuhattomat määrät. Erikoisen paljon näki ylioppilaita, jotka luonnollisesti antoivat muita voimallisesmman panoksen kaikkiin esiintymisiin ja kilpailuihin.”⁷¹

Kansanjuhlien liikuntakulttuuri siirtyi 1880-luvulla kehittyvien iltamienkin ohjelmakäytäntöi- hin puheiden, musiikin ja näyttelemisen rinnalle. Iltamissa suosittiin näytösliikuntaa eli voi- mistelu- ja tanssiesityksiä. Vuonna 1896 perustetun urheilu- ja voimisteluseura Pyrinnön al- kuvuosien toimintaa on kuvattu seuraavasti:

”Jo ensimmäisenä talvena me esiinnyimme iltamissakin. Ja siitä lähtien säännöllisesti. Olin mukana ainakin raittiustalolla, työväentalolla, Pyynikin kentällä ja Viikinsaareissa pidetyissä iltamissa. Myös Satakunnankadun ja Kuninkaankadun kulmassa oli siihen aikaan sellainen pienempi juhlasali – tosin kovin matala, niin ettei siellä voinut kunnan rekkivoimistelua, kip- pejä lukunnottamatta, esittää – missä Pyrintö järjesti useita iltamia. (---A.S.) Paitsi voimiste- lua henkeäsalpaavan jännittävine pyramiideineen, väkikapulan vetoa ja myöhemmin painia oli iltamissamme säännöllisesti myös näitä asioita käsittelevä puhe, jonka useimmiten piti johta- jamme Vaaja. Myöskään ei unohdettu musiikkia eikä lausuntaa, joita vielä humoreskeillä täy- dennettiin. Iltamatilaisuutemme olivat aina korkeassa kurssissa.”⁷²

Liikunnan valjastamisen iltamakäyttöön teki mahdolliseksi urheilu- ja voimisteluseurojen perustaminen monien joukkojärjestöjen alaosastoiksi. Suomen vanhinpana urheiluseurana pidetään Helsingin Voimisteluklubi nimistä, vuonna 1875 perustettua seuraa. Jo vuonna 1882 perustivat voimisteluharrastuksen uranuurtajat Tampereelle ensimmäisen voimisteluseuran, joka oli samalla maamme toiseksi vanhin urheiluseura. Täkäläisen seuran nimeksi vakiintui

⁶⁹ Smeds 1984, 35.

⁷⁰ Hentilä 1987, 216-217.

⁷¹ TK 1947/5, 149.

⁷² TK 1947/5, 147-149.

Miesten voimisteluseura Yritys vuonna 1898 (Tampereen museot, kuva-arkisto).

vuonna 1888 Tammerfors Gymnastikförening. Vuonna 1929 seura otti virallisesti käyttöönsä nimen Tampereen Voimisteluyhdistys, jota jo sitä ennen oli käytettykin.⁷³

Liikuntaharrastus levisi myös työväenyhdistyksiin. Työväen ensimmäinen voimistelu- ja urheiluseura oli Helsingin Ponnistus, joka perustettiin vuonna 1887 Viktor Dammin johdolla. Vuonna 1899 Damm julkaisi nimellä V. Tammiputtonen kirjan Työväen voimistelukirja seuroja varten.⁷⁴ Tampereen Työväenyhdistyksen voimistelu- ja urheiluseura Veikot perustettiin vuoden 1903 alusta.⁷⁵ Myös tehtailla ja ammattiosastoissa liikuntaa harrastettiin. Pellavatehtaan toimia on kuvannut Kalle Kääntönen.

”Vaikutelmakseni on jäänyt, että masunin eli konepajan (osa Tampellan repertuaaria A.S.) pojat pitivät itseään pellavan poikia parempina, ja reipasotteisempia he olivatkin, koska jo v. 1901 perustivat keskuuteensa Tempaus nimisen urheiluseuran, jonka johtajana oli K. Härmä. Kaksi vuotta myöhemmin eli v. 1903 saivat pellavan pojat asiansa valmiiksi ja perustivat itselleen oman Riento-seuransa, jota johti F. Tähtinen. Urheiluinnotus oli saanut valtaansa myös pellavan naiset ja sen seurauksena syntyi v. 1905 Riennon Naisvoimistelijat, johtajana E. Siro. Tempauksella ja Riennolla oli molemmilla 30 jäsentä, Riennon Naisvoimistelijain jäsenluvun ollessa 20. (---A.S.) Jos vielä lisäämme Tamperellaan liittyneen Lapinniemen puuvillatehtaan työväestön keskuudessa toimineen Visa-seuran, niin olihan siinä urheiluseuroja yhden teollisuusyhtymän osalle.”⁷⁶

Miehet esittivät akrobatiaa, ihmispyramideja ja voltteja, naiset joukkuevoimistelua ja tanssia. Tanssiesitysten oli mahdollista olla joko fantasia- tai kansantansseja. Tampereella tärkeä näytösliekuntaa tukeva laitos voimistelu- ja urheiluseurojen rinnalla oli Varala, naisten ”voimistelukoti”, joka perustettiin vuonna 1909.⁷⁷ KL:n vuosikerran 1916 mukaan vuoden aikana tapahtui kuusitoista tilaisuutta, joissa voimistelua oli mukana. Suurin osa oli eri yhdistysten iltamia, joiden ohjelmanumeroina oli voimistelua. Oli myös nimen omaan urheiluseurojen omia voimisteluiltamiksi kutsuttuja tapahtumia sekä voimistelunäytöksiä ja voimistelukilpailu. Varalassa pidettiin kahdet voimistelukurssien lopettajaiset, joiden päivämäärät olivat 27.5. ja 4.8. Tilaisuuksien ohjelmanumeroita olivat esitelmä, runo, köörilaulua, voimistelunäytös, kansantanssija sekä laulu- ja kilpaleikkejä.⁷⁸

⁷³ TK 1962/10, 322.

⁷⁴ Jaskari & Vanhala-Selin 1995, 41-42.

⁷⁵ Tampereen Työväenyhdistys 50-vuotias, 1936, 83.

⁷⁶ TK 1957/3, 64.

⁷⁷ Jaskari & Vanhala-Selin 1995, 43.

⁷⁸ KL vsk. 1916. (Ks. Liite 2, s. 35-49.)

Varsinaisen kilpaurheilun tuloa Tampereelle hidasti urheilukenttien ja sopivien välineiden puute. 1900-luvun alussa voimisteluseuroista alkoi kuitenkin vähitellen kehittyä urheiluseuroja, jotka harrastivat kilpaurheilua. Tässä suhteessa tunnetuimmaksi tuli Tampereen Pyrintö, jonka riveihin mm. Suomen ensimmäisen olympialaisen kultamitalin tuoja isä-Werner Järvinen kuului. Isä-Järvisen saavutuksia Ateenan vuoden 1906 olympialaismitalin lisäksi olivat kolme yleisurheilijapoikaa, joten koko perhe oli hämäläisurheilun idoleja.⁷⁹ Tamperelaisia varhaisia kilpaleikkejä harrastettiin esimerkiksi suurtehtaiden ja VPK:n kesäjuhlien ohjelmanumeroina. Hiihto-, juoksu-, uinti- ja painikilpailuja lienee harrastettu kautta aikain, mutta ensimmäisiä lehdessä mainostettuja julkisia urheilutilaisuuksia olivat yhteis- ja kilpaluistelut järvien jäiden luistinradoilla 1870-luvulta lähtien. 1890-luvulla alkoi urheilu- ja voimisteluseuratoiminta ja ”asukkaat saivat harjoitella ruumiinsa voimia”.

Vuoteen 1905 mennessä Tampereella oli seitsemän varsinaista seuraa ja lisäksi esimerkiksi koulujen pienempiä seuroja. Urheilu- ja voimisteluseurojen järjestämiä ensimmäisiä julkisia urheilutilaisuuksia olivat voimistelunäytännöt ja painikilpailut. Urheiluseurojen rinnalle perustettiin klubeja. Oli metsästys-, purjehdus-, pyöräily- ja luistinklubit sekä niiden näytös- ja kilpailutoimintaa. Urheilukenttä saatiin Tampereella vuonna 1909.⁸⁰ Suuria valtakunnallisia yleisurheilukilpailuja pidettiin pyynikin urheilukentällä ainakin vuosina 1910 ja 1916. Juhannuksena 24.-26.6.1910 kentällä pidettiin kolmipäiväiset Työväen laulu-, soitto- ja urheilujuhlat.⁸¹ Kesällä 1916 urheilu- ja voimisteluseura Pyrintö järjesti urheilukentällä kesäkuun 17.-18. viikonloppupäivinä rata- ja kenttämestaruuskilpailut iltatansseineen. Samanlainen tilaisuus toistui viikonloppuna 5.-6.8. Urheilu- ja voimisteluseura Yritys järjesti vuorostaan heinäkuun alussa 1.-2. viikonloppupäivinä mestaruuskilpailut lopettajaistansseineen. Muita vuoden 1916 urheilutilaisuuksia olivat kolmekymmentä tilaisuutta yhteisluistelua ja tansseja Pyrintön tai Visan luistinradoilla. Voimistelunäytöksiä tai -kilpailuita oli kuusi tilaisuutta. Muita kilpailutapahtumia urheilukenttätilaisuuksien lisäksi olivat kolme painikilpailua, Yrityksen telinevoimistelukilpailut sekä juoksu-, pyöräily- ja moottoripyöräkilpailut Hippoksen radalla.⁸² Hippoksen radalla järjestettiin ahkerasti myös ravikilpailuja ja hevosnäyttelyitä.⁸³

⁷⁹ Rasila 1984, 710. Salo 1996, 26-45.

⁸⁰ Rasila 1984, 706-708.

⁸¹ KL 24.-26.6.1910. (Ks. Liite 2, s. 28.)

⁸² KL vsk. 1916. (Ks. Liite 2, s. 35-49.)

⁸³ Rasila 1984, 710.

Julkiset urheilutilaisuudet alkoivat saada jalansijaa vasta 1900-luvun puolella. Poliisien vuosikertomukset ilmoittavat, että vuonna 1909 urheilutilaisuuksia oli 53 eli yksi tilaisuus viikossa. Maailmansodan puhkeamisvuonna tilaisuuksia oli vain puolet entisestä, mutta vuonna 1916 urheilutilaisuuksia oli ennätyselliset 76 tilaisuutta. (Ks. Taulukko 9.) Sotahuviveroasiakirjat ilmoittavat vuonna 1917 myydyin 53 873 urheilutilaisuuslippua. Kokonaislippumäärästä urheilun osuus oli kuusi prosenttia. (Ks. Taulukko 14.)

2.5. TANSSIA

Vuosisadan vaihteen tamperelaisissa iltamamainoksissa esiintyi seuraavanlaisia tanssiin liittyviä termejä: yleinen tanssi, karkelo, piiri-, kansanleikki, marssi, tanssiesitys, puku-, kansan-, kansallistanssi, baletti, yksintanssi, valssi, masurkka ym. Termit viittaavat tanssin eri ominaisuuksiin eli tanssin käyttöön sosiaalisessa kanssakäymisessä, estraditaiteena, perinteenkantajana ja eri ideologioiden, 1800-luvun lopulla erityisesti nationalismin, pönkittäjänä.⁸⁴ Tanssi ja sen historia ilmentää erityisen hyvin sitä, kuinka eri väestökerrokset tanssikäytäntöineen ovat aina olleet vuorovaikutuksessa keskenään. Kehitystä ilmentää esimerkiksi menuetin tarina.

Menuetti oli alkuaan ranskalainen, paikallinen maalaistanssi. Hovielämä 1600-luvun Ranskassa suosi taiteita, myös tanssi hyväksyttiin mukaan. Hovin tanssimestarit kehittivät menuetinkin salonkikelpoiseksi ja ensimmäinen hovimenuetti tanssittiin Ludvig XIV:n Versaillesssa vuonna 1653. Näin maalaistanssista tuli Ranskan hovin muokkaama ja tunnetuksi tekemä barokin muotitanssi. 1700-luvulla menuetti oli saavuttanut saksalaisen porvariston ja levisi säätyläistön kansainvälisten suhteiden kautta Skandinaviaan, aluksi aatelisten keskuuteen. 1750-luvulla menuetti tunnettiin jo ruotsalaisen ja suomalaisen rahvaankin keskuudessa. Suomessa satavuotisjakso ennen Suomen itsenäistymistä oli suomalaisen kulttuurin profiilin määrittämisen aikaa. Tanssikin kohosi tuolloin fennomaanien kiinnostuksen ja harrastuksen kohteeksi ja he näkivät tanssin vaalimisen arvoisena kulttuuri-ilmiönä. Fennomaanit tekivät perinteenkeruumatkoja rahvaan pariin ja löysivät myös kansanomaisen menuetin. Nämä kan-

⁸⁴ Seppänen 1995, 187-190.

Italialainen tarantella vuodelta 1896 ja unkarilainen czárdás vuodelta 1901. Molemmissa mukana Oskari Hiisti. (Tampereen museot, kuva-arkisto).

sanomaistukset, menuetti niiden rinnalla, siirrettiin näyttämölle kansantansseiksi nimettyinä, uudistettuina konstruktioina.⁸⁵ Menuetti oli siten eri vaiheissaan ollut mm. ranskalainen maalais- ja hovitanssi, kansainvälinen herrasväen salonkitanssi ja rahvaan rituaali- ja seurataanssi sekä folkloristinen estraditanssi viime vuosikymmeninä lähinnä Suomen ruotsinkieliseen kulttuuriin liittyvine painotuksineen.⁸⁶

Tanssilla on siis monipolvisen historiansa aikana ollut monenlaisia merkityksiä ja tehtäviä.⁸⁷ Tutkimusajanjakson tamperelaisissa huvikäytännöissäkkin eri tanssimuodoilla oli omia roolejaan. Vuonna 1890 syntynyt Paavo Autere on 1970-luvulla muistellut nuoruutensa tamperelaisia tanssilajeja.

”Kauan sitten menneinä vuosikymmeninä nämä viihteen muodot olivat Tampereella suosittuja. Isommat tilaisuudet avattiin ja lopetettiin torvisoiton raikkailla sävelillä. Ohjelmassa oli hyvin usein kansallispukuinen tanssinäytös ja sitten lopuksi obligatooriset ’salonkitanssit’. (---A.S.) Eri järjestöjen piirissä oli omat kansantanssiryhmänsä viihteeksi liikunnan harrastajille ja ohjelmanumeroksi iltamille; kesäisille juhlille semmitenkin. Yleisillä laulu- ja soittojuhlilla, joissa yleisö oli yleensä kansallisissa pukimissa, oli jopa kansantanssikilpailuja diplomeineen. Kullakin osallistujalla oli pelimanninsa. Nämä juhlat olivat isänmaallisesti kohottavia ja katseltavina värikkäitä, mieliin painuvia. Kansantanssiyhtyeitä oli kaupungissamme monia; tämän kirjoittaja osallistui parin sellaisen hyppyihin, Tampereen Jäämien ja Taiston kansantanssiyhtymien mukana, jälkimmäisessä useimmiten pelimannina. Jäämien yhtymän primusmoottorina oli Kaarlo Leander ja harjoitusmestarina muuan ’Lintu-Kalle’ (Lintunen) Hämeenlinnasta sekä pelimannina muistaakseni Wänskä-niminen oivallinen viuluniekka. Tämä yhtye teki pääseuransa nimessä lukuisia turneita läheiselle maaseudulle. (---A.S.) Kansantanssijat koostuivat perhetyöistä ja lomailevista ylioppilaista ransuunipalkalla. Yleisö oli yleensä kiitollista ja tyytyväistä, joskus yhteensattumien vuoksi niukkaakin.”⁸⁸

Käytössä oli siis seura- ja estraditansseja. Tamperelaisten julkisten huvien vanhinta tanssiperinnettä edustivat ylimpien yhteiskuntaluokkien soirée- ja bal-tanssiaiset. Otosvuonna 1880 oli Ernst Schnéevoigtin orkesterin säestämiä tanssillisia Kansankonsertteja kuusitoista kertaa ja Soirée och dans –tilaisuuksia viisi kertaa.⁸⁹ Soireiden lisäksi tanssia mainostettiin olevan ohjelmistossa noin kymmenessä muussa huvitilaisuudessa. Tällöin iltahuvien ohjelmistossa karkelo eli seurataanssia oli vain Soitannollisen seuran, Kansanvalistusseurojen ja VPK:n tilaisuuksissa. Autere on muistellut ’obligatooristen salonkitanssien’ muotoja seuraavasti:

⁸⁵ Niemeläinen 1983, 31-41.

⁸⁶ Hoppu 1999, 12-19.

⁸⁷ Lisensiaatintutkimuksessani tarkastelin vuonna 1970 käynnistyneen tamperelaisen Pispalan Sottiisi -kansantanssi-instituution merkitystä kulttuurisen identiteettimme rakentamisessa. Esittelen artikkelissa Kansantanssi –käsitteen sisältö nyky-Suomessa tiivistetysti pro gradu- ja lisensiaatin tutkimuksiani. (Seppänen 1996, 39-43.)

⁸⁸ TK 1972/11-12, 379.

”Karkeloissa nuorten käytös oli siivoa, raitista ja tanssit olivat vaihtelevia ja taidokkaita. (--- A.S.) Tanssien nimet olivat yleensä ranskalaisia (Mignon, Pas de quatre, Pas d’Espagne) tai slaavilaisia (Vengerka, Krakovjak). Arvojuhlain tanssi aloitettiin Poloneesilla ja osa ajasta omistettiin Franseesille, joka on säilynyt maisterivihkiäisten seremoniassa, mutta joka aikanaan ’pantiin pystyyn’ vaatimattomissakin tilaisuuksissa. Komennot eri figureerauksissa kaikeivat ranskankielisinä. Valssi, polkka ja shottis eli jenkka olivat toki pidetyimmät.”⁹⁰

Sosiaalisella tanssilla oli kuitenkin kevyempiäkin muotoja eli ”Kansan-juhliissa Pyynikin kentällä ’pääsi makuun’ kaikista taiteen ihannoista. Siellä näyteltiin, lausuttiin runoja, ilveiltiin, ’musiseerattiin’” ja tanssittiin.⁹¹ Y.A. Haapanen on muistellut ”aikaa ennen elokuvia” seuraavasti:

”Portin pielessä olevalla tanssilavalla menttiin piirileikkiä ja alemmalla, notkossa olevalla kolmiomaisella lavalla tanssittiin kahdella tyylillä: oikealla puolella hovitanssiaisten tapaan, vasemmalla kansallisella sakilaistyyllillä. Keskellä täräytteli VPK:n, rautatieläisten tai pellavan torvisoittokunta hienoja säveliä. Oikeanpuoleiset tanssijat pitivät pariaan kiinni melkein sormenpäillään, keinuivat ja keikaroivat, plastisia liikkeitä tavoitellen. Vasemmistolaiset nuoret sensijaan vetäytyivät tiukasti yhteen liukuen lattialla tasaisesti kuin toisiinsa liimautuneina. Jos soittokunta puhalsi ’Patukaatteria’, ’Paatespania’ tai jotakin muuta klassillista salonkitanssia, vaistosi ’vasemmisto’, ettei se sovi heidän tyylilleen ja jäi mielensoitukseksi pois lavalta, kun taas ’oikeistolaiset’ saivat silloin keikistellä ja veikistellä oikein sydämensä kyllyydellä.”⁹²

Haapasen tulkinnan perusteella seurustelutanssi muovautui tanssijoiden tarpeita vastaavaksi. Yhtäältä oli jaottelu piirileikin ja tanssin välillä ja toisaalta tanssin osalta oli olemassa erilaisia tyylejä, salonkisia ja kansanomaisia. Nimimerkki Koskikaran mukaan ”tanssilla silloin ei likikään ollut samaa täysin hallitsevaa asemaa kuin nykyisin. Yleiset piirileikitkin olivat vielä käynnissä; ei tyydytty pelkästään sivusta katselemaan kansantanhujen esittäjiä nykymaailman tapaan”.⁹³ Piirileikkiä menttiin piirissä laulu- tai soittoäestyksellä. ”Myös piirileikkiä harrastettiin ja laulettiin silloin kaikki mahdolliset ja mahdottomat laulut ja niiden muunnelmatkin.”⁹⁴ Piirileikkejä leikittiin paitsi järjestetyillä juhlilla, niin myös esimerkiksi maaseudulle suuntautuneilla virkistysmatkoilla. Viivi Majaniemi on muistellut Lielahden tehtaan laivatkoja lähiseudun työväentaloille. Ohjelmana ”isät ja äidit tanssivat, kun soittokunta puhalsi iloisia polkkia ja valsseja. Se oli hauskaa katseltavaa lapsista, jotka eivät koskaan olleet näh-

⁸⁹ TS vsk. 1880. (Ks. Liite 1, s. 3-8.)

⁹⁰ TK 1970/3, 77.

⁹¹ TK 1961/11-12, 373.

⁹² TK 1961/11-12, 373.

⁹³ TK 1943/4, 177.

⁹⁴ TK 1965/11-12, 391.

Suuren Kansanjuhlan

Viikinsaarella

toimii
Tampereen Työväenyhdistyksen huvitointikunta
Juhannusaattoona.
Juhla alkaa kello 6 illalla ja keppuu kello 2 yöllä.

Ohjelma:

Soittina, Runo, Sahu, Kupöötejä, Klirralainen kansantanssi, Laulu, Sahu, Merimieslaulu, Saunalaulu, Heikkinen laulabonni (tanssi).	Zardas (Ukari) kansantanssi, Merimieslaulu, Neapoliilainen kaksit tanssi, Hällinki (tanssi), Espanjalainen talonpoikaistanssi, Kevyiden polska, Illalla kumma Juhannuskokko.
---	---

Juhannusaattoon illalla kello 9 on juhlatalkkua Työväenyhdistyksen Aluehallituksen, josta kuuluu lähteä lähtöksi Viikinsaarella. Saaresta on yllätyksiä.

Tanssit.

Lauanpäivän illalla kello 9 on Havimattika Seuran viikkotanssi. Lippele myydyksi Lauanpäivän kaudella (huvitointikunnan jäsenillä sekä muuten 75 penniä).
 Huvitointikunta on Viikinsaarella muuten illan.
 Lauanpäivän ajan kaudella kaikki lähtö yllätyksiä Viikinsaarella. Illalla kello 9 on kaksit tanssia.

KL 22.6.1910

Harvinaisen suuret ARPAJAISET

toimii
Tampereen Sähkö & Telefooni a. o.

sunnuntai-iltana 4 pööräni kello 1 p. p.
Työväenyhdistyksen Juhlasalissa.

VOITTOKOKEILMA on arvontamateriaali ja sitä arvotaan joulukuun 25 päivän kuluessa. Voittokokeilun arvontamateriaali on arvontamateriaali ja sitä arvotaan joulukuun 25 päivän kuluessa. Voittokokeilun arvontamateriaali on arvontamateriaali ja sitä arvotaan joulukuun 25 päivän kuluessa.

ILTAMA

sunnuntai-iltana 4 p. p. seuraavalla ohjelmalla:

Alkusoitto, Työväenyhdistyksen laulu, Turvelaulu, Kaksit tanssi, Kaksit tanssi, Soittina, Työväenyhdistyksen laulu, Näytelmäsoittoa: "RAKKAUTTA JA PULITTOMUUTTA" Viikkotanssi.	Soittina, Juhannuskokko, Puolustus, Viikkotanssi, Kaksit tanssi, Soittina, Työväenyhdistyksen laulu, Kaksit tanssi, Juhannuskokko, Viikkotanssi.
---	---

Lippu illan arvontaan 1-3 ja 5 alaan illan arvontaan 25 penniä.

Arpajais-toimikunta.

KL 3.11.1906

Pukutansseja kansanjuhlassa ja arpajaisiltamissa vuosina 1906 ja 1910.

neet heidän tanssivan. Siellä pyörittiin nyt veikeätä 'kikapoota', juhlallista 'paadespaata', tullaista masurkkaa ja hidasta valssia."⁹⁵

Oskari Hiesti oli tamperelaisen näyttämötanssin edistäjä. Hän oli innokas tamperelainen teatteri- ja tanssiharrastaja ja hänen ohjelmistossaan oli sekä fantasiatansseja että kotimaisia ja ulkolaisia kansantansseja.⁹⁶ Hänen innoittajanaan oli toiminut Karlssonin tanssikoulu.⁹⁷ Vuonna 1890 kaupunkiin muutti tanssinopettaja Henrik Karlsson ja jo kesäkuussa samana vuonna vietettiin tanssikoulun lopputanssiaisia Rosendahlin huvilassa ja näytöksessä oli seuraavanlainen ohjelma: Mustalaispäällikön häätjuhla, johon kuului unkarilaisia kansantansseja ja lisäksi kurssilaiset tanssivat valssin, franseesin, polkan, polkkamasurkan ja sottiisin.⁹⁸ 1880-luvulla useisiin näytelmiin kuului tanssi- ja lauluosuuksia, mutta suosittuja olivat myös pukutanssit eli kansantanssit iltamien ohjelmanumeroina. Kotimaiset ja ulkomaisten kansantanssiesitykset olivat estraditaidetta, joita fennomaanit käyttivät valistuksen välineenä. Konserttilyeisö näki kansantanssiesityksiä katsellessaan ”kansanomais-kansallisen, romanttisen illuusion”.⁹⁹ Suomalaiset kansantanssijat olivat heille todiste Suomen kansan ”omaperäisyydestä ja alkuvoimaisuudesta”. Tosiasiassa tanssit olivat (ja ovat edelleen) lainatavaraa ja muoti-ilmiöinä muualta kulkeutuneita.¹⁰⁰ TS kirjoittaa joulukuussa 1890, että Työväenyhdistyksen Wapaailltamissa nähtiin ”neljän parin tanssima, sievä ja vilkas pukutanssi”.¹⁰¹ Viikinsaaren tanssikäytännöistä on kertonut Arvo Ollgren.

”Kansantansseja esitettiin lavalta, jossa oli matala aita ja jokunen ristikko estämässä lavalta putoamisen. Lava oli kooltaan n. 6x15 m. Tällä lavalla alkoi yleinen tanssi torvisoittokunnan soittaessa. Jos halusi mennä tanssimaan, täytyi ostaa joka kerta lippu molempia varten, sillä lavalle ei päässyt ilman lippua.”¹⁰²

Vuonna 1898 iltamia oli kaiken kaikkiaan 118. Tanssiesitys oli 23:ssa iltamissa ja suurin osa niistä oli pukutanssina mainostettuja. Vuoden 1898 huvimainoksissa esitettäväksi ilmoitettiin myös kansantanssi, kansallistanssi, Virvatulien tanssi, venäläinen kansantanssi, talkoopolska,

⁹⁵ TK 1965/6, 181.

⁹⁶ Pukutanssi ja kansantanssi sekä silloin tällöin käytetyt talonpoikaistanssi, kansallistanssi ja tanhu ovat synonyymeja. Niillä kaikilla tarkoitetaan estraditaidetta eli näyttämölle nostettua folkloretanssia.

⁹⁷ Rajala 1991, 64.

⁹⁸ TS 20.6.1890. (Ks. Liite 1, s. 15.) ja TS 15.12.1890.

⁹⁹ Kurkela 1986, 26-27.

¹⁰⁰ Tanssien omaksumisjärjestys Suomessa on ollut seuraava: laulutanssiperinne, polska ja menuetti 1700-luvulla, kontratanssit 1700-luvun loppu, poloneesi ja purpuri 1800-luvun alku, masurkka, valssi, jenkka ja polkka 1800-luvun puolivälissä. (Rausmaa 1977, 19-23.) 1900-luvulla Suomeen ovat saapuneet mm. tango, rumba, samba, cha cha cha, foxtrot eli humppa, rock and roll, jive, twist ym. (Snicker & Haavio-Mannila 1980, 31-32.)

¹⁰¹ TS 15.12.1890.

¹⁰² TK 1965/6, 179.

zardas, tarantella ja napolilainen kalastajatanssi. Edelleen 93:ssa iltamissa oli loppuohjelmalla yleinen tanssi, josta vaihtelevasti käytettiin myös nimitystä karkelo. Loppunumerona saattoi olla myös marssi.

Vuonna 1910 tanssi oli edelleen yhä voimallisemmin mukana iltamissa. Kansan Lehden iltailmoittelussa on kyseiselle vuodelle mukana yli 150 eri iltamaa. Yleisön lopputanssit ovat mukana lähes poikkeuksetta. Yhä suurempi osa iltamista oli nimeltäänkin nimenomaan tanssi-iltamia. Lisäksi lopputanssiaiset kuuluivat myös urheilukilpailuiden iltaohjelmiin. Marssi lopettamisohjelmanumerona ei ollut muodissa enää vuonna 1910. Sen sijaan piiri- tai kansanleikki oli nyt uutuuksena mukana yleisön yhteisohjelmanumerona. Estraditanssia oli mukana yli neljässäkympessä iltamassa. Tanssiohjelmanumerona oli kaksikymmentä kertaa puku- ja kaksitoista kertaa kansantanssi. Muita yksittäisiä esityksiä olivat valssi, marssi, marsurkka, Koiviston polska, Hallinki, juutalais-, kiinalais-, merimies-, mustalais-, neapolilainen kalastaja- ja espanjalainen talonpoikaistanssi sekä zardas. Vuonna 1910 iltamien kansantanssivuorittajat olivat voimistelu- ja urheiluseuralaisia. Lisäksi ainakin Tampereen Työväenyhdistyksen Yleisellä huvitoimikunnalla ja Jäämien kuorolla oli omat kansantanssiryhmänsä. Opetusta kansantanssissa ja leikeissä oli myös tällöin saatavilla. Tätä todistaa heinäkuussa 1910 päättyneiden Varalan Voimistelukurssien Lopettamisjuhla, jossa juhlaohjelmaan kuului kansantanssi ja –leikkiesityksiä ja juhla päättyi yhteisleikkiin.¹⁰³

Arvostukset ja asenteet tanssia kohtaan ovat vaihdelleet. Tutkimusajanjaksolla valtiolta ei lainsäädännöllisesti vielä ohjaillut tanssimista, mutta erityisesti raittiusseuroissa paheksuttiin ainakin vapaamuotoisempia seuratanseja. 1920-luvulle saakka iltama-, tanssi-iltama- tai tanssiais-nimiset tilaisuudet saattoivat kestää kahteen-kolmeen yöllä, joten ei ole ihmeäkään, että tanssiminen aiheutti keskustelua.¹⁰⁴ TS:n kirjoituksessa vuonna 1898 keskustellaan raittiusiltamien huvisisällöstä ja siitä, kuinka suhtautumiserot olivat johtaneet jopa uusien seurojen perustamiseen. TS toteaa:

”Lupa (tanssia perheiltamissa) ei kaikista ollut sentään kylliksi vapaudelle tilaa antava ja perustettiinpa uusi yhdistys; yhdistys, jonka ohjelma suvaitsi tanssia kokouksissakin. Ikävät esitelmät kuultuaan korvasi nuoriso urakkansa tanssilla. Mutta sekään ei ollut hyvä. Liiallista vapautta täytyi supistaa; tanssin suhteen tehtiin sama päätös kuin Liitossakin, ja näin kai on ikuisiksi ajoiksi ratkaistu, ettei tanssi siviiliseurojen ohjelmistoon”.¹⁰⁵

¹⁰³ KL vsk. 1910. (Ks. Liite 2, s. 19-36.

¹⁰⁴ Ks. TS:n ja KL:n huvimainoksia s. 174.

¹⁰⁵ TS 27.3.1898.

Viimeistään vuoteen 1920 mennessä valtio huomasi, että kansan tanssihaluja oli hillittävä. Hillitseminen tapahtui asettamalla pelkille tanssiaisille korkeampi vero kuin ohjelmallisille tanssi-iltamille. Toisaalta kansan tanssihalu merkitsi valtiolle rahallista hyötyä tanssiaisverotuksen olessa ankaraa.

3. KAUPALLISET HUVIT

3.1. KONSERTIT

Tässä tarkoitukseni on eritellä tamperelaista 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun säätyläis-taustaista, ammattimaista ja populaaria taidemusiikkitoimintaa. Tampere sai kaupunginorkesterinsa vasta vuonna 1929, joten konserttimusiikin tarjonta tutkimusajanjaksolla oli sekalaista ja epävakaata.¹⁰⁶ Vesa Kurkela on todennut, että Suomessa 1800-luvun osalta ei voi vetää selvää rajaa populaarimusiikin ja taidemusiikin välille. Englannissa termit oli otettu käyttöön 1850-luvulla, mutta Suomessa orkesterilaitos ei ollut tällöin vielä erikoistunut ollenkaan. Kurkela toteaa, että Tampereellakin 1890-luvulla esiintynyt kapellimestari Robert Kajanuksen orkesteri soitti Populäärikonserteiksi -nimetyissä tilaisuuksissaan viihteellistä salonkimusiikkia. 1800-luvun populaarimusiikin keskiössä olivat seuraavat sävellystyyppit: alkusoitot, sovitukset tunnetuista ooppera-ariaista ja –sävelmistä, sovitukset kansallisista sävelmistä sekä sovitukset tanssiuutuuksista.¹⁰⁷

Salonkimusiikki levisi Tampereelle kansainvälisten ja kansallisten painettujen nuottien sekä myös ravintolalaitoksen ja kiertävien taiteilijoiden välityksellä. Salonkiorkesterien alkuvaiheet liittyivät 1700-luvun loppuvuosina Pariisin aatelissalongeissa ja wieniläisporvariston kahviloissa ja viinituvissa suosioon nousseisiin uusin populaarisävelmiin. Salonkimusiikkikäsitettä alettiin käyttää 1830-luvulla enimmäkseen halventavassa mielessä luonteeltaan usein viihteellisestä, ylitunteellisesta ja pinnallisesti virtuoosisesta musiikista. Toisaalta salonkimusiikki-nimitystä käytetään myös tarkoittaessa eräänlaista puolivakavaa kotiohjelmistoa: suurten teosten sovituksia pianolle tai pienelle yhtyeelle ja pikkukappaleita, myös esimerkiksi kansanlauluja. Salonkiorkesteri puolestaan oli 1800-luvun alkupuolelta 1930-luvulle esiinty-

¹⁰⁶ TK 1990/1, 10.

¹⁰⁷ Kurkela 1999, 74-77. Jalkanen & Kurkela 1995, 16-17.

neiden kansanomaisten eurooppalaisten soitinyhtyeiden, kahvila-, ravintola-, varietee, revyy- ja mykän elokuvan orkesterien yleisnimitys.¹⁰⁸

Tutkimusajanjaksolla populaarin salonkimusiikin tamperelainen yleisö laajeni ylemmistä yhteiskuntakerroksista työväestön suuntaan. Tampereen Sanomien toimittaja on kuvannut 1880-luvun tilannetta seuraavasti:

”Laulajaiset, jotka muuan maamme etewimpiä laulajattaria, neiti Naemi Ingman, antoi lauantaina puuwillatehtaan kirkossa, eiwät näyttäneet siihen määrään saawuttaneen yleisön huomiota ja suosiota, kuin olisi sopinut odottaa, sillä kuulijoita oli kokoontunut waan 150 hengen paikoille.(...A.S.) Kaupunkimme käsityöläissäyty ja työkansa suosii hyvin wähän tahi ei olenkaan taiteellista laulua ja soitantoa, joka epäkohta tuli mainitussa laulajaisissakin ylen selvästi näkywiin ja on ennen monta kertaa silmin nähtäwästi todistunut. Syy on warmaan siinä, ettei ylemmälle taiteelle taideta wielä antaa oikeata arwoa ja merkitystä, koska, paha kyllä, nähdään usein olewan ja löytywän waroja huonompiin huweihin, joista tawallisesti palataan kipeällä päällä ja harmillisella mielellä, eikä siihen katsoen ole wähintäkään hyötyä aatteellisuuden ja sielunwoimain kehkeytymiseen. Aika rientoineensa, pyrintöinensä waatisi tällaisten ilmiöiden paremmalle kannalle muuttamista.”

Vuonna 1913 Tampereen työväentalolla pidetyn laulajatar Maikki Järnefeltin konsertin kuulijat sitä vastoin olivat nimenomaan työväestöä. Maikki Järnefelt säestäjänään joko Arvid Järnefelt tai Selim Palmgren vieraili kaupungissa säännöllisesti ja heidän saamansa suosio vaihteli. Vuoden 1910 huviarvostelun mukaan ”antoi tuo mainio laulajattaremme kaupungintalon juhlasalissa konsertin sangen harwalukuisalle yleisölle”. Kalle Rissanen on muistellut vuonna 1913 Tampereen työväentaloon Järnefeltille järjestämäänsä konserttia seuraavasti:

”Sali oli täynnä kuin nuijalla lyöty; jo tuntia aikaisemmin oli asetettu ’lappu luukulle’, siis jokainen paikka oli myyty. (Pääsyliput maksoivat siihen aikaan 25 pennistä aina 1.50 markkaan saakka.) En ole koskaan nähnyt kenenkään ilmeen muuttuvan niin nopeasti ja niin onnelliseksi kuin Maikin. Tampereen työväki oli tullut kuuntelemaan kuulua taiteilijaparia. Puhtaaksi konsertista jäi yli 600 markkaa – ihmeellinen tulos noina aikoina.”¹⁰⁹

Tamperelainen työväestö oli siis kiinnostunut ja valmis jäljittelemään sivistyneistön huvittelutapoja. Työväestö otti porvarilliset konserttikäytännöt vastaan etenkin, jos esityspaikaksi oli valittu heidän oman talonsa estradi. Salonkimusiikin muodot tulivat heille tutuksi vähitellen seurojen ja järjestöjen kuorolaulu- ja orkesteritoimintojen välityksellä.

¹⁰⁸ Hako 1981, 207-208. Jalkanen 1981, 222-223.

¹⁰⁹ TK 1951/3, 74.

Tampereen Soitannollinen Seura perustettiin vuonna 1877. Tätä ennen merkittävin paikallinen muusikkoseurue oli ollut Scharlin-veljesten orkesteri. Vuonna 1878 Soitannollinen Seura tuotti Tampereelle saksalaissyntyisen kapellimestari Ernst Schnéevoigtin ammattiorkestereineen. Schnéevoigt hoiti kaupungin musiikinjohtajan virkaa. Tämän viran hoitajan kuului huolehtia kaupungin kuorojen ja soittokuntien johtamisesta sekä monenlaisista musiikin ope-
tustehtävistä. Soitannollinen Seura ylläpiti orkesteria kaupungin avustusten turvin ja avustuk-
sen ehtona oli, että orkesteri antoi työväestölle suunnattuja ilmaiskonsertteja. Schnéevoigtin
orkesteri soitti kaupungissa kymmenvuotiskaudella 1877-1887 suuren määrän markansoitta-
jaisia ja kansankonsertteja, joihin liittyi tanssisoittoakin.¹¹⁰ Amatöörien ohjaustoiminta mer-
kitsi Schnéevoigtille kuitenkin oman leivän syöntiä. Kun lisäksi Ernst Schnéevoigtin orkeste-
rin, johon kuului ainakin pikkolo, huilu, klarinetti, kornetti, trumpetti, pasuuna, käyrätorvi,
tuuba, viulu, alttoviulu, sello ja kontrabasso, soittajat olivat kapellimestarinsa tavoin ulko-
maalaisia ja orkesterin ohjelmiston ollessa kolmasosaltaan saksalaisperäistä ja vain vähän
suomalaista, orkesteri joutui suomenmielisten epäsuosioon. Elina Sajakorven mielestä Ernst
Schnéevoigtin lähdön myötä Tampereella päättyi ”vallasmusiikin” valta-asema julkisessa mu-
siikkielämässä ja 1890-luvulta tamperelaisten musiikkiharrastus tapahtui etupäässä työväestön
soitto- ja lauluseurojen kautta.¹¹¹ Kapellimestari itse jätti kaupungin vuonna 1887 ja ammat-
tiorkesteri hajosi.¹¹² Schnéevoigt palasi kuitenkin takaisin Tampereelle 60-vuotiaana
”eläkeläisenä” vuonna 1895 ja kuoli täällä kymmenen vuotta myöhemmin.

Vuonna 1890 musiikinjohtajaksi palkattiin Paul Stahl ja vuonna 1895 toimen otti vastaan ka-
pellimestari Axel Liljeström.¹¹³ Vuonna 1905 kaupungin soiton- ja laulunjohtajan avoimeen
virkaan tuli Sikstus Lundelin avustajanaan siskonsa Vendla Lundelin. Lundelinin sisarukset
ohjasivat tamperelaisia kuoroja yli kahdenkymmenen vuoden ajan.¹¹⁴ Myös orkesteritoimintaa
jatkettiin muutaman vuoden katkon jälkeen ja Tampereen Orkesteriyhdistys syntyi vuonna
1894. Saamiensa anniskeluvoittovarojen turvin orkesteriyhdistys alkoi ylläpitää suurehkoa
orkesteria. Vuonna 1898 otetun valokuvan perusteella orkesteriin kuului 24 jäsentä ja orkeste-
rissa oli pareittain ainakin viulu, sello, puupuhaltimia ja vaskisoittimia.¹¹⁵ Orkesteri soitti
vuonna 1898 nelisenkymmentä helppotajuista konserttia, parikymmentä kansankonserttia ja

¹¹⁰ esim. TS vsk. 1880. (Ks. Liite 1, s. 5-8.)

¹¹¹ Sajakorpi 1987, 24, 41-43, 106.

¹¹² Sajakorpi 1987, 126-127 ja TK 1990/1, 10.

¹¹³ Rasila 1984, 700..

¹¹⁴ Jokinen 1947, 51-93.

¹¹⁵ Rasila 1984, 699-700.

ajanjaksolla 1.5.-14.9., huvisesonkien välissä, se esiintyi Rosendahlin huvilalla soittaen siellä pari kertaa viikossa. Vuonna 1898 orkesterin kapellimestareina toimivat kansankonserttien osalta A.E. Vesterlind ja helppotajuisten konserttien osalta Robert Kajanus.¹¹⁶ Sunnuntaina 2. päivänä lokakuuta pidettiin kaupungintalon juhlasalissa konsertit, joista Tampereen Sanomat tiedotti seuraavasti:

”Orkesteriyhdistys antaa tänään kaupungintalon juhlasalissa kaksi konserttia. Kansankonsertissa, joka alkaa klo 5 j. pp. on ohjelma seuraava:

”Le pére la Wictoire” marssi – Ganne
 Uwertyyri oop. ”Wilhelm Tell” – Rossini
 ”Smeicheltätzchen” – Eilenberg
 ”Frühlingsfinder” walssi - Waldteufel
 Uwertyyri ”Die Felfenmühle” –Reissiger
 Serenaadi walssi, soolo xylofonille – Metra
 ”Elfengefang” jousiorkesterille – Erichs
 Kasakkain ratsastus – Eilenberg

Klo 8 i.p. alkaa helppotajuinen konsertti, jonka ohjelma on seuraava:

Uwertyyri oop. ”Mignon” – Thomas
 ”Pohjantähti” walssi – Waldteufel
 Gavotti D-moll – Lully
 ”Carmen” – suite N:o 1 – Bizet
 ”Danse de la Gipsy” – Saint-Saëns
 ”Introduction et Rondo capriccioso” , soolo viululle (hra J. Schöder) – Saint-Saëns
 Prelidium ja masurkka Coppeli’asta – Delibes
 Uwertyyri ”Robespieren” – Litolff
 Solweig’in laulu – Grieg
 Marssi oop. ”Tannhäuser” - Wagner

Kansankonserttia johtaa orkesterinjohtaja A.E. Westerlind. Helppotajuista konserttia johtamaan tulee Robert Kajanus Helsingistä. Klo 8 alkavassa konsertissa on tarjoilua pienissä pöydissä. Warmaankin kaupunkimme musiikkia harrastava yleisö ottaa nämä taidenautintotilaisuudet huomionsa ja saapuu runsaslukuisena konsertteihin.”¹¹⁷

Konserteissa esitetyt sävellykset olivat siis alkuperältään saksalaisia, ranskalaisia ja pohjoismaisia alkusoittoja, solistikonsertoja ja tansseja. Suomalaisia säveltäjien tuotantoa ei ollut mukana näissä konserteissa. Lokakuun kansankonsertti ja helppotajuinen konsertti arvosteltiin seuraavana päivänä Tampereen Sanomissa:

”Kansankonsertissa, joka eilen illalla annettiin kaupungintalolla, oli väkeä runsaasti. Ja sen orkesterimme esitykset näyttivät ansaitsewankin. Mainitsemme kansankonsertin ohjelmasta vain Serenaadi walssin, soolo xylofonille, jonka hra Fritz Köningsberg esitti erittäin taiteellisesti, ja joka sai osakseen runsaasti mieltymyksen osoituksia. Helppotajuinen konsertti sunnuntai-iltana oli alusta loppuun erinomaisen onnistunut. Hra Robert Kajanus, joka kuten tiedämme, on luvannut joka sunnuntai-ilta warta wasten tulla meidän konserttejamme johta

¹¹⁶ TS vsk. 1898. (Ks. Liite 1, s. 17-29.)

¹¹⁷ TS 2.10.1898.

Kapellimestari A.E. Vesterlindin johtama Tampereen amatööriorkesteri vuonna 1898 (Tampereen museot, kuva-arkisto).

maan, oli valinnut mainion ohjelman, etsinyt ainoastaan yleisön lempi kappaleita. Konsertti alkoi Uwertyyrillä oop. Mignon, jonka orkesteriyhdistys werrattain harvoin esittää, ja joka kuitenkin on eräs eniten suosittuja säweleitä. Tämä kappale oli juuri omansa heti vastaamaan yleisöä konserttimieleen. Lully'n Gavotti D-moll ja Sain-Saëns'in Danse de la Gypsy miellyttivät yleisöä tawattomasti. Toisessa osassa esiintyi hra konserttimestari J. Schröder viulustolista, Saint-Saëns'in Indroduction ja Rondo capricciosissa, jonka hän esitti niin hienosti, pehmeästi ja tunteellisesti, osoittaen suurenmoista taitawuutta, että hän heti voitti yleisön. Tamperelaiset voivat onnitella itseänsä, omistaessaan sellaisen viuluniekkan. Griegin Solweigin laulua emme ennen ole kuulleet esitetävän niin tunteellisesti kuin sunnuntai-iltana. Ohjelmassa oli kaksi uutta kappaletta. Mikä siis koska ohjelma oli kaikin puolin kiitettävää, ja siihen määrään mainiota, että se osaksi haihdutti yleisön tyytymättömyyttä järjestykseen ja komentoon juhlasalissa, joka oli kerrassaan huonoakin huonompi. Tilaa olisi ollut salissa riittävästi, mutta pöydistä oli sellainen puute, että useimpien täytyi tunkea sellaisiin pöytiin, joissa jo istui kuulijoita. Sitä paitsi olivat pöydät niin huonosti järjestetyt, että yleisön itsensä täytyi ruweta niitä ajattelemaan, joka oli hywin epämukavaa, suuria ja kömpelöitä kun pöydät olivat.”¹¹⁸

Arvostelija oli närkästynyt helppotajuisen konsertin järjestelypuutteiden lähinnä tuolien ja pöytien vähäisyyden vuoksi. Pöytiintarjoilu olivat ilmeisesti tärkeä osa konserttikäytäntöjä. 1900-luvun puolella Tampereen Orkesteriyhdistyksen toiminta oli katkonaista. Kaupungin oman konserttitoiminnan vaihtelusta todistavat myös Poliisien vuosikertomuksien konserttiluvut: vuonna 1903 konsertteja oli 126, vuonna 1906 37, vuonna 1910 65 ja vuonna 1916 konsertteja oli 48. Talvikausi 1907-08 oli kuitenkin erityisen vilkas. Tällöin orkesterissa oli 19 miestä, joista kapellimestari ja kuusi soittajaa olivat suomalaisia ja loput ulkomaalaisia. Kyseisenä talvikautena orkesteriyhdistys antoi sunnuntaisin kansankonsertin ja joskus keskellä viikkoakin helppotajuisen konsertin sekä lisäksi muutamia kirkko-, sinfonia- ja kamarimusiikkikonsertteja ja kaksi vapaakonserttia lapsille. Väkeä tilaisuuksissa oli käynyt lähes 14.000. Yhdistys pyysi kunnan tukea seuraavalle toimintakaudelle, mutta se evättiin. Syksyllä 1914 orkesteriyhdistys anoi jälleen avustusta ja valtuusto myönsi musiikkikomitealle 5.000 markkaa käytettäväksi konsertteihin seuraavana soittokautena, mutta ”maailmansodan sytyessä syksyllä raukesivat konsertit sikseen”.¹¹⁹ Vuosina 1916-17 kaupungissa toimi jälleen amatööriorkesteri. Musiikkikomitea sai jälleen avustusta soitonjohtajan palkkaamiseen ja järjestöjen soittokunnat nauttivat avustusta anniskeluvaroista sillä perusteella, että soittivat kesäsunnuntaisin puistoissa.¹²⁰

¹¹⁸ TS 3.10.1898.

¹¹⁹ TK 1964/5-6, 151.

¹²⁰ Jutikkala 1979, 269-270.

Huveja

MAIKKI JÄRNEFELT

antaa kapellimestari SELIM PALM-
GRENIN suosiollisella avulla

KONSERTIN

Kaupungintalon juhlasalissa perjantaina
lokak. 6 p. kello 8 i. p.

Pääsylippuja: numeroituja 4 ja 3
mk, numeroimattomia 2 mk. sekä
lehteripilettejä 1 mk. myydään keski-
viikkoaamusta Lyytikäisen kirjakaupassa
sekä sisäänkäytävällä.

KL 4.5.1910

Tampereen Orkesteriyhdistys.

KANSAN-KONSERTTI

Kaupungintalon juhlasalissa
sunnuntai 2 p. Lokakuuta klo 5 j. pp

A. E. Westerlund.
Johtaja.

Pääsymaksu 60 p. Parvalle 25 p.

Tampereen Orkesteriyhdistys.

Helppotajuinen konsertti

Kaupungintalon juhlasalissa
sunnuntai 2 p. Lokak. klo 8 j. pp.

E. A. Westerlund.
Johtaja.

Pääsymaksu 1 mk. 50 p.

TS 2.10.1898

Helppotajuinen Konsertti

Hra Ilmari Krohnin suosiollisella
avulla lauantaina huhtik. 2 p:nä
klo 8 i. p.

Kaupungintalon juhlasalissa.

OHJELMA :

1. Romanci ar Gioconda Poniekki
(La Marca).
2. Sonatine (G.-dur) . . . Ilmari Krohn
(Ilmari Krohn).
3. Melodia Tamo ancer Toesti.
(La Marca).
4. Tuoll' on muu kultant' Moring.
(La Marca).
5. Ideale, romanco . . . Toesti.
(La Marca).
6. Suom. kansallistaansia Ilmari Krohn
 - a) Nuoren vaimon
soitto.
 - b) Lampaan polska.
(Ilmari Krohn)-
7. Simon Boccanegro, Verdi.
aria (La Marca).
8. a) Sydäimestäni rakas-
tan sua, A. E. H.
- b) Honkaen keskellä
(La Marca).

Pilettejä 2 mk. numeroitut paikat,
1: 50 numeroimattomat ja 76 p:ää sei-
somapaikat myydään klo 6 alkuaan si-
säänkäytävällä.

Raffaello La Marca.

TS 2.4.1898

Kirjallisuus ja taide

**Maikki Järnefeltin kon-
sertti**

Ellen Maikin antot tuo mainitsen
lajittaneeksi kaupungintalon juhla-
salissa konsertin jonne hämmästel-
lylle yleisölle. Tästä ja siitä huoli-
maton, että hän suostuikaan rauhoite-
toimintaan tuli konsertti-ohjelmistoon
mikä on todellisesti, on lausuttu-
rosson marssi piteet ja säneet ja
nitoita lausua. Puoliksihan tul-
listi hän huolehtimaan moninain tun-
nustua, muidoin puhjoten vihan ja
kulttuurin tuottaman tuskan kua-
littu, maayön pehmeen onnellan
seur lemmen tuskautteen. Ohjelmist
Sigebria rullouk soopp. Daniel
Sjost; noosi yleisön innostaa loe-
kommitteen, joka siten saatiin ohj-
tahtitellisesti etemälle piteet-
jälle ja etemälle etteijälle. Eli oh-
jelmassa laulei lausuttu lauffi nime-
rus, josta tahten suomenkielisiä.
Mikä on, että ohjelmassa oli
ainoastaan yksi suomenkielinen laulu.
Ohjelmassa toimi kapellimestari
Balogren mestarillisesti, hidasti
loitti hän joutun pienokkappaan an-
nen lausuttuun joopumisiin.

—to—

KL 7.5.1910

Konserttimainoksia Tampereen Sanomissa vuonna 1898 ja Maikki Järnefeltin konserttimainos ja -arvostelu Kansan Lehdessä vuonna 1910.

Tampereella esiintyi vuosittain myös muutamia vierailevia muusikkoja, kapellimestareita, kuoroja ja kokonaisia orkestereita. Esimerkiksi vuonna 1898 Tampereella vierailivat kanteleensoittaja Ben Heiskanen (8.1.), kapellimestari Ilmari Krohn (29.1.), viulisti Charles Gregorovitsch esiintyi orkesteriyhdistyksen solistina (17.2.), viulisti Willy Burmester esiintyi yhdessä pianisti Mager-Mahrinin kanssa (8.3.), kapellimestari Robert Kajanus ja Helsingin filharmonisen seuran orkesterin jäseniä (13.3.), baritonilaulajat G. Bimazzoni ja La Marca esittivät ooppera-aarioita ja suomalaisia lauluja (30.3.), kapellimestari G.A. Dahlström, pianisti Aline Kunelius ja Ilmari Krohn naisköörin kanssa esiintyivät orkesteriyhdistyksen solisteina (14.4.), laulaja Arvi Lindroos (3.11.) ja Helsingin musiikkiopiston trio (10.11.).¹²¹

Kaupungintalossa toimeenpannut solistikonsertit olivat yleensä hintavia ja ohjelmaltaan arvokkaita.¹²² Työväenyhdistyksen juhlasalissa pidetyt konsertit olivat usein nimeltäänkin kansankonsertteja ja pääsylippu oli hinnaltaan edullinen.¹²³ Työväenyhdistyksessä 1900-luvun puolella esiintyneitä taiteilijoita olivat esimerkiksi kupletöörin Pasi Jääskeläinen ja Alfred Tanner.¹²⁴ Seurahuone ravintoloinen puolestaan oli varieteen kotipaikka.¹²⁵ Vuonna 1917 konserttilippuja myytiin kaiken kaikkiaan 11 417 kappaletta. (Ks. Taulukko 14.) Kaikista vuonna 1917 myydyistä huvilipuista konserttilippujen osuus oli 1,3 prosenttia.

3.2 TEATTERI

Näytelmäharrastus ei 1800-luvun lopulla ollut ominaista yksin Tampereelle, vaan se ulottui yli koko Suomen. Erilaiset seurat ja yhdistykset lähes kilpailivat näytelmien esittämisessä sekä kaupungeissa että maaseudulla. Tamperelaisia ammattiteattereitäkin edelsi yhtäältä kiertävä teatteri- sekä toisaalta seuranäyttämötoiminta. Vihtori Mäkelän mukaan ”Tampereen suurimpien raittiusseurojen Taiston ja Tampereen Raittiusseuran (sekä työväenyhdistyksen ja nuorisoseuran alaisuudessa toimineen Tampereen Sekakuoron --- A.S.) ohjelmissa oli voimakas ja menestyksellinen näytelmäharrastus, joiden pohjilta aikoineen saivat tänne syntyneet

¹²¹ TS vsk. 1898. (Ks. Liite 1, s. 17-26.)

¹²² Liite 1, s. 17-29.

¹²³ Liite 2, s. 35-49.

¹²⁴ esim. Liite 2, s. 6, 21, 25, 43.

¹²⁵ esim. Liite 1, s. 7, 12, 13, 28.

teatterit kouluuntunutta harrastajavoimaa ja näytelmistä kiinnostuneen yleisön”.¹²⁶ Taulukko 4 kertoo, että vuonna 1892 Tampereella oli 17 teatteriesitystä suomeksi ja 28 esitystä ruotsiksi. Vuonna 1895 suomeksi toteutettuja esityksiä (41 kertaa) oli ensimmäisen kerran enemmän kuin ruotsinkielisiä (13 kertaa). Edelleen vuonna 1907 teatteriesityksiä oli suomen kielellä 174 kertaa ja ruotsiksi enää 14. Luvut kertovat paitsi suomen kielen aseman vahvistumisesta, myös teatteritaiteen suosion voimakkaasta kasvusta. Näyttämötoiminta oli tamperelaiselle työväestölle sekä kielitaistelua että sivistysharrastusta.

Varhaisia kiertuehuveja Tampereella tarjosivat ruotsinkieliset seurueet, kuten C.A. Nymanin johtama Elev-Theater Tukholmasta ja Tukholman Kuninkaallisen Teatterin ryhmä näyttelijä A. Westermarkin johdolla (syksy 1869). Kielikynnyksen ylittämiseksi heidän ohjelmistoiinsa oli runsaasti piloja, temppuja ja ihmenäytöksiä ja näytöskappaleiden käänneet olivat niin yksinkertaisia, ettei seuraaminen välttämättä edellyttänyt kielitaitoa.¹²⁷ Suomalaisen Teatterin vuosittaiset vierailut Tampereella alkoivat vuodesta 1872 lähtien. Suomalainen Teatteri oli perustettu Helsingissä aikaisemmin samana vuonna Aleksis Kiven näytelmän *Lean* suomenkielisen kansaesityksen saaman valtaisan suosion seurauksena. 1870-luvulta lähtien ruotsinkielisen draaman rinnalle ehti vähitellen suomenkielinen näyttämötoiminta. Panu Rajalan mielestä Turun-Helsingin-Viipurin akselilla ja Pohjanlahden rannikolla vierasperäisten ammattiteatterien vierailut sekä sisämaassa harrastajateatterin nousu olivat ne kaksi linjaa, joiden pohjalta kehittyi oikeata suomalaista teatteria. Tampereella nämä linjat risteytyivät omintakeiseksi ponnistukseksi kohta Suomalaisen Teatterin vierailuiden jälkeen.¹²⁸

Suomalaisen Teatterin ohjelmisto sisälsi sen ensimmäisellä vierailulla kaksi Z. Topeliuksen näytelmää *Saaristossa* ja *Sotavanhuksen joulu*. Susiteetin salin sivustalle tehdyltä näyttämöltä kaupungin säätyläiset, porvarit ja käsityömestarit rouvineen sekä jotkut tehtaalaisetkin kuuliivat selvää suomea. Seurue vieraili täällä pari viikkoa ja Topeliuksen lisäksi ohjelmistossa oli Aleksis Kiven *Kihlaus* ja Margareta sekä Pietari Hannikaisen *Silmänkääntäjä*. Muu ohjelmisto oli ulkomaisia hupailuja, ranskalaisen Manuelin raittiusaiheinen propagandanäytelmä *Työväen elämästä* sekä Carl Maria von Weberin säveltämä operetti *Preciosa*. Suomalaisen

¹²⁶ TK 1971/4, 20.

¹²⁷ Rajala 1991, 15-21.

¹²⁸ Rajala 1991, 21.

Tampereen teatterin näytöskappaleena Tolstoin Elävä ruumis vuosina 1910-1912 (Tampereen museot, kuva-arkisto).

teatterin toinen vierailu oli vuonna 1875 kestäen yli kuukauden ja ohjelmisto käsitti eurooppalaisia seuranäytelmiä, kuten V. Hugón Maria Tudor, F.v. Schillerin Kavaluus ja rakkaus ja E. Szigligetin Mustalainen. Vuoden 1890 vierailuohjelmisto oli jo suomalaisempi, koska esityskuntoon oli valmistettu A. Kiven Nummisuutarit, M. Canthin Roinilan talossa sekä M. Kurikan Viimeinen ponnistus. Ohjelmistossa oli edelleen myös kepeitä huvinäytelmiä, joita erityisesti työväestö halusi katsoa.¹²⁹

Tampereen omat ammattiteatterilaitokset syntyivät seuratoiminnan pohjalta. Ensimmäinen vakainaisempi teatteriyrittäjä oli Tampereen Kansan Teatteri, joka syntyi Tampereen Sekakuoron dramaattisen osaston irrottua Tampereen Nuorisoseurasta. Toiminta loppui kuitenkin muutaman kuukauden toiminnan jälkeen vuonna 1901, jolloin perustettiin Oskari Hiistin johtama Tampereen Teatteri. Se muutti nimensä pian vaatimattomampaan muotoon Tampereen Amatööriteatteri. Tampereen Teatteri syntyi vuonna 1904 Kaarle Halmeen organisoimana. Teatterin avajaisnäytäntö pidettiin 8.9.1904 Seurahuoneen salissa. Näytelmänä oli A. Kiven Kullervo. Ensimmäisenä toimintavuonna oli 24 ensi-iltaa.¹³⁰ Tampereen Teatterin rinnalle syntyi ilman erityisiä perustamispäätöksiä Tampereen Työväen Teatteri. Rasilan mielestä sen alkua ei voi täsmällisesti määrittellä, koska sen taustalla oli monia työväellisten yhdistysten näytelmäseuroja. Vuonna 1901 Tampereen Työväenyhdistyksen näytelmäseura otti kuitenkin käyttöönsä Työväen Teatteri nimen. Ensimmäinen uuden nimen alla esitetty näytelmä oli M. Canthin Anna-Liisa.¹³¹ Teattereiden ohjelmistoissa oli sekä ulkomaisia ja kotimaisia huvinäytelmiä että Canth-tyylisiä arkirealistisia kappaleita.

Jos musiikinalalla työväestön suosiossa olivat omien seurojen ja järjestöjen laulajaiset ja soittajaiset, niin myös ammattiteattereiden kehitystä hidasti taistelu harrastajanäyttämöiden kanssa. Yksi tamperelainen laitosteatteriyrittäjä oli Suomen Näyttämö, jonka perusti Kasimir Leino vuonna 1903. Tamperelainen yleisö halusi kuitenkin nähdä harrastajia ja Kansan Lehtisyytti amatöörejä:

”Se (työväki) tietysti odottaa Amatööriteatteria, nuorisoseuran ja raittiusseuran esityksiä sekä iankaikkisesti samaa Tukkijoella, jonka esityskin käy sitä ala-arvoisemmaksi mitä enemmän ja useampi seura sitä näyttelee eli paremmin sanoen koettaa räpäpiä ja sillä kassaansa kartuttaa.”¹³²

¹²⁹ Rajala 1991, 24, 26-28. Myös TS 28.4.-17.5.1875 ja 1.1.-23.2.1890. (Ks. Liite 1, s. 3, 13.)

¹³⁰ Rasila 1984, 703.

¹³¹ *ibid.*, 704-705.

¹³² KL 17.10.1903.

Teatteri Tampereella.
 Näytelmiä ynnä lausua ja eläviä
 kuvia Herran Josefinin talossa.
 Keskiyöllinen 12 p. (marclin-alku)
 Tiespäivä 13 p. (marclin-alku) ja
 Perjantaina 14 p.
 Näytelmät alkavat kello 7 j. p. p.
 E. A. N y m a n.
 Tulkintamies.

T H E A T E R.
 Underbjudnad med sin
 Elev-Theater från Stockholm
 gifver ik öfver till en lund Theater
 uti Herr Josefins Salong
 Onsdagen den 12:te, (marknadsdagen)
 Thursdagen den 13:de (marknadsdagen)
 och Fredagen den 14:de December
 Komiska Dramatiska Representationer
 i förbund med Ballett
 och Schindler,
 Hvarje Representation gifves öfver nytt gen-
 gram, som genant skickas närman tillkännogif-
 ter.

Början sker kl. 7 e. m.
 C. A. N y m a n,
 från Stockholm.

TS 11.12.1866

Huveja.

Työväen Teatteri
 näyttelee sunnuntaina t. k. 25 p. Työ-
 väen talolla klo 8 illalla
Lahjoitusmailla.
 (historiallinen näyt. 4:ssä näytöksessä
 jossa kuvaelmassa kirj. Santeri Ingman.
 Lippuja myydään näytäntöpäivänä
 klo 11—1 ja 6 alkaen illalla.)

Tampereen Teatteri
 Sunnuntaina helmik. 25 p. 1906,
 Kello puoli 8 illalla
Kansan näyt. kansantunneilla-illalla:
Kuopion takana.
 Klo 8 illalla
Anna Liisa.
 (Näytelmä 8:ssä näyt., kirj. Minna
 Cantö).

KL 24.2.1906

Suomalainen Teatteri.
 Tampereen teatterilisa näytelmät
 keskiyöllisenä Suhtil. 26 p. 1875.

M a r i a n n e
 viikot ja alkavat
 sunnuntai-iltoina klo 8 näytelmät (koko
 kahdeksan), kirj. Tennert ja Maister.

Perjantaina Suhtil. 30 p.
Katalia ja Nadeschda
 (Waga og Nadesda), Koneja ja Maister
 näytelmät. Suunnitelmittain Wien.

Ruustalainen,
 keskiyöllisenä klo 8 näytelmät (koko
 kahdeksan) kirj. Tennert ja Maister. Klo
 12:00 alkavat näytelmät (koko kahdeksan)
 kirj. Tennert ja Maister.

Sunnuntai-iltoina klo 8 p.
Päiwölä
 (Der Sonnwendel). Keskiyöllisenä
 klo 8 näytelmät (koko kahdeksan)
 kirj. Tennert ja Maister. Kirj.
 Tennert ja Maister.
 Alkavat klo 8 näytelmät (koko
 kahdeksan) kirj. Tennert ja Maister.
 Alkavat klo 8 näytelmät (koko
 kahdeksan) kirj. Tennert ja Maister.
 Alkavat klo 8 näytelmät (koko
 kahdeksan) kirj. Tennert ja Maister.

TS 27.4.1875

UUSI TEAATTERI
Tampereella.

Maanantaina Joulukuun 26 p. (Tapa-
 ninpäivänä) näytellään Raittiustalolla-
Hullutusten hotki.
 Nelinäyt. näytelmä. Kirj. F. von
 Schönthan.
 Alkaa klo 8. — Tiistaina 27 p.
Älä istu toisen rekeen.
 Nelinäyt. näytelmä. Kirj. A. Ostrovski.
 Alkaa klo 8. Pilettejä myydään näy-
 täntöpäivinä klo 12—2 ja 6:sta i. pp.
 Raittiustalolla.

TS 24.12.1898

Eri-ikäisiä teatterimainoksia Tampereen Sanomissa vuonna 1866, 1875 ja 1898 ja Kansan Lehdessä 1906.

Edellinenkin sitaatti todistaa, että teatteritaide sai Tampereen työväenkaupungissa alusta alkaen innokkaan vastaanoton. ”Taiteesta syttyneet tytöt ja pojat uhrasivat raskaan työn ohessa kaiken liikenevän aikansa teatterin pelaamiseen.”¹³³ Jo 1870-luvulla Tampereen Sanomien Suomalaisen Teatterin vierailunäytäntöjen arvosteluissa Seurahuoneen 500-henkilön katsomon sanotaan olleen täynnä lähes jokaisessa näytännössä.¹³⁴ Vuoden 1917 aikana Tampereen teattereihin oli myyty yhteensä 100 322 pääsylippua. Kaikista vuonna 1917 myydyistä huvilipuista teatterin osuus oli 11,2 prosenttia. (Ks. Taulukko 14.)

3.3 SIRKUS, TIVOLI JA KATUSOITTO

Sven Hirnin mukaan sirkustaiteen perinteet ovat maassamme vähäiset. Suomen sijainti on syrjäinen ja olosuhteet mittavalle sirkustoiminnalle epäedulliset. Edelleen Tampereelle poikkesivat vain harvat kaikenlaisten taiteilijoiden käyttäessä Suomessa vieraillessaan pääasiassa reittiä Viipuri-Helsinki-Turku. Kirjassaan Sirkus kiertää Suomea Hirn on esittänyt, että 1800-luvun mittaan Suomessa nähtiin kaiken kaikkiaan 49 sirkus- tai tivoliryhmää. Näistä vain seitsemän kävi Tampereella. Tamperelainen muistelmakirjallisuus sisältää kuitenkin joitakin tivoli- ja sirkustaiteen kuvauksia. Tammerkoski-lehden artikkeleissa on muisteltu hoijakoita, sirkustouhua ja katusoittajia.¹³⁵

Hirnin mukaan ensimmäinen sirkusvierailu Tampereella tapahtui Alexander Wehlen perheseurueen muodossa joulukuussa vuonna 1845. Seuraava pienimuotoinen ryhmä oli Madiganin perheseurue marras-joulukuussa vuonna 1879. Veljekset Gautierin hevosia ja suurimmillaan 16 henkilöä käsittänyt ryhmä esiintyi Tampereella touko-kesäkuussa vuonna 1883. Perheyritys Ferdinand Ahrend esiintyi Tampereella helmi-maaliskuussa 1887 ja marras-joulukuussa vuonna 1880 Tampereella vieraili suuri Oskar D. Robinsonin sirkus. Seurue pystytti vierailupaikkakunnilleen tilapäiset sirkusrakennukset ja siihen kuului yli 30 hevosta ja 50 henkilöä. Seuraavan kerran sirkusta nähtiin Tampereella Carl ja John Ducanderin suuren seurueen muodossa syys-lokakuussa vuonna 1896. Sirkuksen vahvuus oli n. 70 henkilöä ja 50 hevosta. Kesäkuussa vuonna 1900 kaupungissa esiintyi Arnautin seurue, johon kuului n. 60

¹³³ Rajala 1991, takakansi.

¹³⁴ *ibid.*, 26 ja esim. TS 5-17.10.1880, 1.1.- 23.2.1890.

¹³⁵ esim. TK 1941/4, 141-143; TK 1948/7, 216-217; TK1960/7, 219; TK 1960/11-12, 328; TK 1962/11-12, 383.

henkeä ja 15 hevosta.¹³⁶ 1900-luvun puolella Tampereellakin antoi näytöksiä Cirkus National ja Sirkus Fennica. Tampereella sirkusvierailuiden, kuten myös eläinnäyttelyiden ja karusellien, pitopaikka oli Hevostori eli myöhemmältä nimeltään Aleksanterin tori.¹³⁷

Tivolitoiminta oli sirkusta vapaamuotoisempaa. Edelleen oli kyse kiertävistä huviammattilaisista, mutta tivolitoiminta oli pienimuotoista, lähinnä markkinahuveja.¹³⁸ Tampereen Sanomien ja Kansan Lehden otosvuosieni perusteella jonkinmoisia näytöksiä oli ilmeisesti joka vuosi. Alalla toimi kotimaisia ja ulkomaisia yrittäjiä. Tivolihuvit olivat yhtäältä taikatemppeja, joita Tampereella tarjosivat vuonna 1875 silmäkääntäjä Johan Korte, vuonna 1880 A. Epsteinin johdolla vieraili Magisk-Fysikalisk Föreställning ja joulukuussa vuonna 1885 kaupungissa esiintyi parivaljakkona silmäkääntäjä Benus Perofener ja voimistelija Djurio Magmoldi. Vuosisadan vaihteen huviuutuuksia olivat eläinnäyttelyt: vuoden 1898 huhtikuussa B. Klein, lokakuussa vierailivat elefantit Jumbo ja Peppi sekä heinäkuussa vuonna 1899 L. Bono kokoelmineen. Ilmeisesti kotimaisin voimin oli toteutettu vuoden 1910 helmikuun ja marraskuun Suuret poro- ja Lapinnäyttelyt. Vuoden 1898 huvitarjontaan kuului eläinnäyttelyiden lisäksi myös Niels Nielsenin Vahakabinetti, jossa oli esillä kauniita, rumia tai muuten kummallisia ihmisiä ja eksoottisia eläimiä. Kummallisia, itsensä näytteille panneita ihmisiä kiersi Euroopassa paljon vuosisadan vaihteessa, mutta Tampereelle heistä eivät monetkaan vaivautuneet. Vuonna 1897 Tampereella vierailivat kuitenkin kääpiöpariskunta markiisi Wolge ja hänen aviopuolisonsa markiisitar Louise. Edelleen vuonna 1906 täällä vieraili kolme laulavaa kääpiöprinsessaa eli 17-, 18- ja 20-vuotiaat sisarukset Anna, Martha ja Marie. Syyskuussa samana vuonna tamperelaisten ihmeteltävänä oli maailman suurin mies, Gustaf Edman. Huvittelumahdollisuuksia tarjosivat erilaisten näyttelyiden lisäksi myös laitteet. Elokuussa vuonna 1885 Laukon torille oli pystytetty Pariisin karuselli ja ampumarata. Samoin oli syksyllä 1898. Varhaista elokuvaa laitteineen esittelen omassa luvussaan.¹³⁹

¹³⁶ Hirn 1982, 208-210.

¹³⁷ TS 20.11.1890 ja KL 6.10.1906 ja 1.6., 15.9.1916. (Ks. Liite 1, s. 17 ja Liite 2, s. 16.)

¹³⁸ Hirn 1986, 7.

¹³⁹ TS 6.4.1875, 1.5.1880, 28.8., 1.12.1885, 11.4., 19.6., 20.8., 9.10.1898, 1.7.1899, 1.2., 1.9.1906, 6.2., 26.11.1910. Myös Hirn 1986, 119 ja 122. (Ks. Liite 1, s. 2, 5, 13, 22, 24, 25, 27 ja Liite 2, s. 3, 7, 14, 22, 34.)

Tamperelaisen työväestön suhdetta kaupalliseen viihteeseen kuvaa Tampereen Sanomien toimittaja artikkelissaan ”Minne menisimme tänäpäivänä?” elokuun 21. päivänä, vuonna 1898 seuraavasti:

”Työmiehellä ei totisesti ole wara yllä olewaa kysymystä tehdä useasti, jos se kysymys tarkoittaa muuta kuin työansion paikkaa. Eipä ole huweja hänellä juuri sellaista määrää tarjona, että joutuisi runsauden pulaan, että ei tiedä, minkä walita. Niin sanotaan yleensä. Mutta sitenkin luulemme, että ylläolewaan kysymykseen on syytä. Yleisen uskon uhallakin luulemme. Kirkot saattavat olla täynnä, kokouksissa ja perheiltamissa woipi olla tungosta, mutta suurin tungos oli sunnuntaisin esim. Nielsenin wahakabinetin ympärillä, kun se täällä oli. Eikä sitä auta moittia, että sielläkin käytiin. Kukapa ei soisi työwäellekin lewähdyks- ja wirkistyspäivänään suoranaista ’maallistakin’ huwia. Mutta Nielsenin kabinetti on matkustanut Turkuun; siitä ei ole enää iloa. Sijalle on tullut Jumbo ja Peppi, kaksi elefanttia työwäestön huwitushalua tyydyttämään parhaan taitonsa mukaan. Ja että työwäellä on waraa ja aikaa huwitukseen, sitä ei voi epäillä se, joka on nähnyt, mitenkä tawattomasti wäkeä Aleksanterintorilla olewiin hoijakoihin riittää. Jos ei parempaa ole tarjolla, ei, niin kuin sanottu, sitä auta paheksua. Se olisi vaan tyhjää ilmaan pieksämistä. Mutta nyt, tänäpäivänä, on tarjona muutakin, on wara walita. Voi mennä katsomaan Jumboa ja Peppiä ketä haluttaa, mutta woipi käydä myöskin kaupungin talolla näkemässä sitä taidenäyttelyä, mikä siellä on. Joka jälkimmäisen walitsee ei ole katuwa kauppaansa. Tampereella on todellakin tällä kertaa nähtävänä todellista, suurta taidetta. Ei ketään ole elämä niin hemmotellut taikka ruhjonut, että hän ei saattaisi nauttia siitä. Ja se nautinto on todella pyhäpäivän nautintoa. Ei ole meitä hra Blanch pyytänyt ’puffaamaan’ puolestaan, emme myöskään tahdo piirtää minkäänlaista huwitusten siweellistä arvoimittaria työwäestölle ’ylösrakennetuksi’, mutta esitämme asian yksinkertaisesti, sentähden että se meille itselemme on ollut suuri nautinto ja sentähden että soisimme, niin kuin uskomme sen woivan olla, työwäestön nyt, kun tilaisuus siihen halwalla hinnalla on, käywän hankkimassa itselleen samaa nautintoa. Se tekee heille hywää, niin kuin todellinen taide tekee kaikille. Mitä sitten todellinen taide on ja mitä hywää siitä on? Seiskää jonkun aikaa tänään katsomassa esim. taulua ’Katkenneita kieliä’ – siitä saatte wastauksen. Taide ei ole ylimystön ylellisyystawaraa: se on ihmishengen tuote, sen tarwe ja sitä warten.”¹⁴⁰

Kirjoitus todistaa, että rahvaalla oli taipumus hakeutua karnevalistisiin huvituksiin. Lohtua tarjosi nurinpäin käännetty arki, myös esimerkiksi Pariisin karuselli, jossa jalat olivat konkreettisesti maasta irti. ”Pakopaikkaa” merkitsi myös kauhistuttava wahakabinetti vammaisine ihmisineen ja eksoottisine eläimineen. Kirjoittaja tarjosi tilalle mielestään jalostavampaa huwia eli taidenäyttelyä, joka hänen mielestään tarjoaisi ”pyhäpäivän arvoista” nautintoa. Vastakkain olivat kevyt ja vakava. Molempia on aina tarvittu.

Karuselleihin kuului yleisesti posetiivi, mutta mekaanista musiikkia oli mahdollista kuulla myös katusoitajien esittämänä. Katusoitto kukoisti 1900-luvun vaihteesta ja koki loistokautensa ennen ensimmäistä maailmansotaa ja menetti hiljalleen asemansa vasta itsenäistymisen

¹⁴⁰ TS 21.8.1898.

jälkeen.¹⁴¹ Esimerkiksi vuonna 1910 Tampereella oli mahdollista kuulla noin kymmentä eri posetiivaria. Heitä olivat Karl Riipp, Aleksander Puusepp, Guiseppe Minette, Ernesto Passern, Givemo Tissandri, K.T. Visotski, I. Steil, Dippi, Fritz Bollman, F. Benedetti, G. Zuechi, Foss & Anton, A. Besthleim, Wossa, H. Francesco, Luigi Meirci, Verian ja G.W. Lehtonen.¹⁴² Posetiivarista marakatteineen on kertonut J.O. Säde.

”Korttelissa, jossa vietin lapsuuteni, kävi usein pienikokoinen mustaviiksinen italialainen, joka kulki vanhan laiskan aasinsa ja pienen vilkkaan marakatin kanssa pihasta pihaan posetiivia soittamassa. Hän veivasi suurta posetiivia, hänen viiksensa riippuivat alaspäin ja hän näytti hyvin ystävälliseltä ukkelilta. Aasi oli sievillä valjailla valjastettu ja valjaissa oli pieniä kulkusia, jotka aasin kulkiessa helisivät hyvin kauniisti. Pienet rattaat oli aasin perässä ja posetiivi marakatteineen oli rattailta.”¹⁴³

Mekaaniset soittokoneet olivat teollistuvan yhteiskunnan ilmiö. Tampereellakin ne olivat suosittuja teollistumisen ja kaupungistumisen aiheuttamalla murroskaudella 1900-luvun ensivuosisikymmenillä. Soittokoneiden, katusoiton välityksellä, elokuvamusiikin, radion ja äänilevynkin välityksellä suomalaiseen kansanomaiseen musiikkiin siirtyi alunperin keskieurooppalaisen korkeakulttuurin piirteitä.¹⁴⁴ Teollistuvalla yhteiskunnalla oli tyypillistä useiden erikäisten ja –laatuisten kulttuuripiirteiden päällekkäisyys. Teollisten soittokoneen posetiivin välityksellä kuunneltiin etupäässä italialaisia ooppera-aarioita tai usein myös suomalaisia arkiveisuja.

3.4. ELÄVÄT KUVAT

Teoksessaan *Kuvat kulkevat* Sven Hirn esittelee lukuisia elokuvaa edeltäneitä laitteita.¹⁴⁵ Sanomalehti-ilmoittelun perusteella joitakin näistä huvivuutuksista oli nähtävänä Tampereellakin. *Laterna Magica* eli Taikalyhty oli varjokuvineen nähtävissä ainakin vuosina 1880 tukholmalaisen H. Samsonin avulla ja vuonna 1890 Seurahuoneen salissa Herra Frimanin toimesta.¹⁴⁶ Syksyllä 1885 Lindbergin taloon oli pystytetty amiraali Colibrin Nykyajan suurin maailmannäyttely. Tällöin esillä oli 1200 kuvaa eli ”katsastus maan ympäri kaikkien maan-

¹⁴¹ Jalkanen 1981, 230.

¹⁴² Tampereen poliisilaitos/kanslia huvipäiväkirjat 1910.

¹⁴³ TK 1960/7, 219.

¹⁴⁴ Jalkanen 1981, 230-231. Suomalaisia äänilevyjä on valmistettu vuodesta 1902.

¹⁴⁵ Hirn 1981, 12-162.

¹⁴⁶ TS 24.9.1880 ja 26.11.1890. (Ks. Liite 1, s. 7, 17.)

osien osalta Idästä Länteen, Pohjoisesta Etelään”. Mukana oli kuvia ainakin Pariisiin 1878 Maailmannäyttelystä, Palestiinasta, Jerusalemissa ja Jeesuksen elämästä.¹⁴⁷ Vuoden 1898 keuhkolla Tampereen Sanomat mainosti Seurahuoneella nähtäviä eläviä valokuvia eli Cinematografe Lumierea.¹⁴⁸ Vuonna 1905 jouluaattona avattiin ensimmäinen varsinainen elävien kuvien teatteri Tampereella. Tampereen Sanomien toimittajan kommentit olivat seuraavat:

”Ympäri Maailman’ oli minäkin eilen illalla. Lysti maksaa vähän ja on niin riivatus hauska. Käykääpä katsomassa. Mitä on ’Ympäri maailman’? ’Elävien kuvien teatteri’ eli ’Kinematograafi’ Ruuskasen kivijalassa. Kuvat ovat sangen hauskoja ja hyviä. Kinematograafien tavalinen värinä on tässä koneessa saatu hyvin vähäiseksi. Muualla maailmassa - Helsingissäkin – ovat nämä elävien kuvain teatterit hyvin suosittuja. Luultavasti meikäläinen yleisö – etenkin nuori polvi – alkaa käydä ’ympäri maailman’. Mitä tähän laitokseen muuten tulee, niin voipi sitäkin pitää merkinä siitä, että tämä Tampere on suurkaupunki.”¹⁴⁹

Toimittaja oli oikeassa ainakin siinä, että elokuvasta tuli Tampereella erittäin suosittu. Ruuskasen talon Ympäri Maailmaa –teatteri sai pian kilpailijoita. Tammikuussa 1906 avattiin Palanderin talossa teatteri, jonka nimi oli Maailman Ympäri. Ruotsalaisen elokuva-alan yrittäjän David Fernanderin Kansallis Biografi Teatteri avattiin 25. helmikuuta 1906. Teatteri toimi vain muutamien kuukausien ajan. Maaliskuussa 1906 alulla tuli vielä kaksi uutta yrittäjää. Karl Ström avasi Commercen talossa teatterinsa Maailma Kuvissa. Selinin talossa Kauppatorin varrella aloitti Kansainvälinen Biografi Teatteri näytännöt 27. maaliskuuta. Huhtikuun alussa 1906 toimi Ruuskasen palatsissa vielä toinenkin teatteri, Tampereen Elävien Kuvien Näyttämö. Vuoden 1906 lopulla Tampereella toimi siis viisi teatteria. Alkuaikoina pysyvien teattereiden rinnalla kaupungissa vieraili silloin tällöin kiertäviäkin yrittäjiä laitteineen.¹⁵⁰ Vuoden 1913 puolelle mahtuu vielä tamperelaisen elokuvahistorian pieni erikoisuus. Tarkoitus oli perustaa osakeyhtiö, joka esittäisi elokuvia Tampereen Työväenyhdistyksen juhlasalissa neljä kertaa viikossa. Näin ei kuitenkaan käynyt ja Työkansan Näyttämö –niminen teatteri toimikin vain muutamia kuukausia.¹⁵¹ Elokuvainnostuksen on täytynyt olla valtava niin järjestäjien kuin tamperelaisen yleisönkin keskuudessa. Sotahuviverodokumentit ilmoittavat, että vuonna 1917 elokuvalippuja myytiin eri teattereissa yhteensä 615 826. Tampereella vuonna 1917 myydyistä huvilipuista elokuvalippujen osuus oli 69 prosenttia. (Ks. Taulukko 14.)

¹⁴⁷ TS 29.8.1.1885. (Ks. Liite 1, s. 11.)

¹⁴⁸ TS 7.6.1898. (Ks. Liite 1, s. 24.)

¹⁴⁹ TS 29.12.1905

¹⁵⁰ Hirn 1981, 256-266.

Elokuvien avulla tamperelaisenkin yleisön oli mahdollista laajentaa yleissivistystään. Esimerkiksi vuonna 1898 Tampereella vierailleen Cinematografe Lumièren käsiohjelma tiedotti esitettäväksi Kohtauksia espanjalais-amerikalaisesta sotaelämästä, Ranskalais-venäläiset juhlallisuudet Cherbourgissa, Pariisissa ja Pietarissa, Ruotsin kuninkaan Oskar II:n käynti Tukholman näyttelyssä, Näköaloja eri pääkaupungeista ja joukko koomillisia kuvia ym. Elokuvat tarjosivat yhtäältä dokumentaarista aineistoa ja lievittivät siten uutisnälkää. Toisaalta komiikka ja jännityksen tarjoaminen korostivat elokuvan viihteellisiä ominaisuuksia. Varhaiset elokuvat olivat mykkiä ja niitä säestettiin musiikilla. Musiikki levitti myös omaa salonkista sanomaansa.

¹⁵¹ TK 1990/8, 15.

IV POPULAARIKULTTUURI JA TYÖVÄESTÖN ENKULTURAATIO

1. MODERNI TAMPERE

Vuonna 1938 Chicago Sunday Tribune –lehdessä sen toimittaja Mason Warner on raportoinut Tampereen matkastaan otsikolla ”Suomalainen kaupunki on puhtaudesta kuuluisa”. Kirjoituksessa sanotaan, että ”Tampere tunnetaan ’Suomen Manchesterina’ ja ’Pohjolan valkeana Pittsburghina’, sillä se on maan suurin ja vilkkain teollisuuskeskus. Tehdastyöläisten lukumäärä nousee viidennekseen kaupungin 72.000 asukkaasta. Tehtaat valmistavat lentokoneita, saappaita ja kenkiä, trikootavaroita, paperia, tulitikkuja, selluloosaa, koneita, metalliesineitä, ja niissä kudotaan peninkulmittain pellava- ja puuvillakankaita.”¹ Kirjoittajan mukaan ”rakennuksetkin, niihin luettuna tehtaat, ovat nykyaikaiset pienimpiä yksityiskohtia myöten” ja ”Tampere on esikuvallinen tehdaskaupunki” niin savuttomuutensa, pölyttömyytensä, viemäri- ja vesijohtoverkostojensa, koulu- ja sairaalapalvelujensa kuin työväestön vapaa-ajanvietonkin suhteen. Kirjoittaja tähdentää Tampereen Työväen Teatterin, siirtolapuutarhojen ja Varalan naisten liikuntakasvatuskoulun merkitystä. Nähtyään ”60-jäsenisen naisryhmän harjoituksia vapaavoimistelussa ja akrobatiasa, kiekonheitossa ja vannevoimistelussa, sekä kansantanssien ja muissa liikuntaharjoituksissa” hän on todennut, että mainittu laitos ”toteuttaa erinomaisesti perustajanaistensa sotahuutoa ’Kansan ruumiillinen terveys ja kunto on kansallista pääomaa, jota mitkään maailman rikkaat eivät voi korvata’”.²

Vuonna 1938 Tampere oli siis ainakin amerikkalaisen toimittajan mielestä nykyaikainen ja esimerkillinen tehdaskaupunki. Seuraavana vuonna astui sotatilan vuoksi voimaan tanssikielto ja vapaa-ajanvieton muotoina olivat sallittuja vain teatteri-, elokuvanäytännöt, konsertit ja isänmaallisten juhlatilaisuudet. Tanssikurssit eivät olleet kiellettyjä.³ Tässäkin tilanteessa Tampereen Varalassa opiskeltiin näytösluokkaneitoja, jotka kurssilaisten välityksellä levisivät ympäri Suomen ja voimistelu- ja kansantanssiesitykset olivat suosittua juhlaohjelmaa. Yhteiskunnallinen tilanne on alati altis muutoksille, mutta olennaista on, että ihmiset ovat aina muovanneet populaarikulttuuriaan yhteiskunnallista tilannetta ja omia tarpeitaan vastaavaksi.

¹ TK 1938/2, 61. Tammerkoski-lehti aloitti vuonna 1938 1950-luvulle jatkuneen artikkelisarjan Mitä Tampereesta sanotaan, jossa siteerataan Tamperetta käsitelleitä kirjoituksia. (Ks. Helen 1998, 138.)

² ibid. 61-62.

³ Suomen Asetuskokoelma 447/1939. Pesola 1996, 108.

2. POPULAARIKULTTUURI SOSIAALISTUMISVÄYLÄNÄ

Johdantoluvussa kerroin historiankirjoittamisessa soveltavani 'pilko ja pinoa' –menetelmää sekä kulttuurintutkimuksessa käytettyjä 'johtolankojen seuraamisen' ja 'palapelin rakentamisen' -menetelmiä. Edellisissä luvuissa olen eritellyt tamperelaista huvitaidetta. Tutkimusprosessissani on vuorossa tulosten esittely. Moniulotteisen 'palapelini' kuva-aihe esittää sitä, millaisia julkiset hovit olivat ja miten tamperelainen työväestö vapaa-ajanviettonsakin avulla loi teollistuvaa ja kaupungistuvaa elinpiiriään. Esittelen tulokset aluksi 'tiukkana pinona'. Taulukko Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä esittelee työväestön enkulturoitumisprosessia⁴ tiivistetysti. (Ks. Taulukko 15.) Taulukoinnin jälkeen esittelen tuloksia luonnehtimalla tärkeimpien 'palapelipalojeni' ominaisuuksia. Kuvaan ja selitän menneisyyttä nykyisyyden valossa. Tarkastelun kohteena on modernisaatio eli yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset suhteissa huveihin, miehiin, naisiin, nuoriin, perheeseen ja työntekoon sekä ympäristöön esimerkiksi kotiin ja luontoon. Lopuksi luonnehdin 'kuva-aihattani' eli modernin rakentamista tamperelaisen työväestön huvielämällisenä projektina. Tarkoitukseni on todistaa, että 'kansa ei ollut tyhmää'.

⁴ Enkulturaatio on ihmisen henkisen kasvun elinikäinen prosessi, jonka seurauksena hän omaksuu ne sen kulttuurin, joiden avulla hän pyrkii selviytymään yhteiskunnassa omassa tai vieraassa. Enkulturaation aspekteja ovat koulutus, sosialisaatio ja kulttuuriin valmentautuminen. Sosiaalistuminen merkitsee prosessia, jossa yksilö oppii sosiaaliseen yhteiselämään kuuluvat käyttäytymisvaatimukset ja –taidot. (Leisiö 1988, 18-19.)

TAULUKKO 15. Populaarikulttuuri sosiaalistamisväylänä Tampereella 1865-1917.

Aika	Yhteiskunta	Kulttuuri	Julkiset hovit	Sosiaalistu- misväylä
1865-1885	Sääty-yhteiskunta - säätyläistävät - rahvaantavat - kansanvalistus - esim. kansakoulu	Luterilainen arvo- hierarkia - fennomania - liberalismi	Salonkihovit Rahvaanhovit - kansanhovit - seuranäytelmät - laulajaiset - soittajaiset	- kasvatus
1886-1905	”Kansalais- yhteiskunta” - sosiaalireformit - kansanliikkeet - joukkojärjestöt - puolueet	Julkiskansalainen valistuskulttuuri - fennomania - liberalismi	- iltamat - puheet seuranäytelmät torvisoitto kuorolaulu näytösluokkain - kansanjuhlat - teatteri - konsertit - urheilutilaisuudet	- itsekasvatus
1906-1917	”Luokka- yhteiskunta” - työväenliike - suurlakko 1905 - demokratia	Lokeroituvien kansanryhmien kulttuurit - fennomania - sosialismi	- työväeniltamat - tanssiaisat -seuranäytelmät torvisoitto kuoro- ja kuplettilaulu näytösluokkain - teatteri - konsertit - urheilutilaisuudet - elokuvat	- viihde

Sääty-yhteiskuntaa kokoavia voimia olivat maallisen, hengellisen ja huoneenhallituksen kolmisäätyoppi ja evankelisluterilainen kirkko. 1800-luvun lopulla teollistumisen ja kaupun-

gistumisen seurauksena sääty-yhteiskunta uskonnollisine perustoineen alkoi vähitellen murtua. 1800-luvun puolivälistä lähtien sivistyneistön vaalimia aatteita olivat fennomania ja liberalismi. Ohjelmalliset kansanhuvit kansanvalituksineen olivat pitkään ainoa sääty-yhteiskuntaan liittynyt huvilaji, joka yhdisti sivistyneistön ja rahvaan. Muut hovit oli vietetty omaseuraisesti joko porvarissalongeissa tai rahvaan asunnoissa. Tamperelainen työväestö innostui liberaalien uudistusten esimerkiksi kansakoulun sekä seurojen ja yhdistysten yleis-työdyllisten huvien innoittamana harjoittelemaan näyttelemistä, kuorolaulua ja torvisoittoa omissa sivistyneistön johtamissa seuroissaan. Viimeistään vuonna 1888 Kansanvalistusseuran Tampereella pidettyjen ja Tampereen Työväen Lauluseuralle voitollisten Kansanvalistusseuran Laulu- ja Soittojuhlien jälkeen kärkijoukon ulkopuolinenkin rahvas tuli tietoiseksi sivistysrienoista.

Vuonna 1886 Tampereella perustettiin sivistyneistöjohtoinen työväenyhdistys. Vuonna 1896 tapahtui työväenliikkeen sisällä vallankaappaus ja samanaikainen innokas ammatillisen järjestäytymisen johtivat yhteiskunnallista eriarvoisuutta murtaviin toimiin. Kulttuurisesti ajankas 1886-1905 oli leimallisesti julkiskansallisen valistuksen hallitsemaa. Sivistyneistön päämääränä oli luoda Suomeen kansallinen yleiskulttuuri. Fennomania, liberalismi, sosiaaliset reformit ja työväestön oma ”edunvalvonta” loivat edellytyksiä kansalaistumiselle ja kansallistumiselle eli muodollisesti tasa-arvoisten Suomen kansalaisten yhdenvertaiselle yhteiskuntaosallisuudelle. 1880-luvun myötä Suomessa alkoikin monitasoinen ”kansalaisyhteiskunnallistuminen”. Rahvas toimi kansanliikkeissä ja joukkojärjestöissä. Ahkera kirjastojen käyttö, kansantajuisten esitelmien kuuntelu, työväenopiston perustaminen, oppikoulujen vääntäminen ja esimerkiksi vappuna vuonna 1898 tapahtunut Väkijuomalakkomarssi yli 10 000 osallistujineen todistivat, että tamperelaisella työväestöllä oli omakohtainen sivistymishalu. Kansanliikkeiden kansajuhlien ja iltamien ohjelmanumerot olivat työväestön itsensä toteuttamia seuranäytelmiä, kuorolaulua, torvisoittoa, tanssi- ja voimisteluesityksiä. Ammattijärjestöjen osastoiksi oli syntynyt voimistelu- ja urheiluseuroja, jotka järjestivät voimistelunumeroita iltamiin ja kaupallisia urheilutilaisuuksia. Työväestön suosimaa kaupallista huvitoimintaa kehittyi myös teatterin ja musiikin alueelle. Tamperelaiset ammattiteatteritkin syntyivät vuosina 1901-1904 nimenomaan seuranäyttelemisen pohjalle. Työväentalossa järjestetyt kansankonsertit suosikkiesiintyjineen olivat viimeinen lähtölaukaus työväestön kaupallisen populaarimusiikin kehittymiselle.

1900-luvun puolella jatkui työväestön radikalisoituminen. Syksyllä vuonna 1905 työväestö toteutti yleislakon, jonka päämielenosoitus tapahtui Tampereella. Suurlakon toteuttanut ja vuonna 1906 yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saavuttanut työväestö koki olevansa erityinen, työväestöllinen ja demokraattiset oikeudet omaava yhteiskuntaluokka. Työväestö vaakuutti puhumalla, laulamalla ja runoilemalla sekä itsensä että muut kyvykkyydestään samanarvoiseen kansalaisuuteen ja yhteiskuntaosallisuuteen. 1900-luvun alusta Tampereelle vaikiintui ”demokraattinen luokkayhteiskunta” ja lokeroituneilla kansanryhmillä oli omat kulttuurit. Omaleimaisuuttaan tamperelainen työväestö vaali perustamalla esimerkiksi vuonna 1913 Työkansan Näyttämö -nimisen nimenomaan työväestön viihdyttämiseen erikoistuneen elokuvateatterin. Järjestökulttuuriinsa kuuluvana työväestö vietti työväeniltoja. Työväeniltoissa oli kuorolaulua, torvisoittoa, näytelmiä, voimistelua, kansantanssia ja kuplettilaulua. Kuplettitaiteilijat, jotka esiintyivät sekä iltoissa että omissa erityiskonserteissaan, olivat populaarimuusikkoja ja hankkivat elantonsa esiintymisillään ja äänilevyillään. Ajanjakson 1906-1917 huvielämä oli paitsi järjestöllistä ja yhteisöllistä, myös kaupallista ja viihteellistä. Urheilu- ja voimisteluseurat järjestivät kaupallisia tanssiaisia ja urheilutilaisuuksia. Elokuva- ja teatteri näytännöt saavuttivat suuren suosion ja olivat luonteeltaan kaupunkimaista massaviihdettä.

Tulkintani mukaan huveista muodostui sosiaalisatiiväylä. Työväestön integroituminen urbaanissa yhteiskunnassa tapahtui huvien kasvatus-, itsekasvatus- ja viihdevaiheiden avulla. Työväestön kasvattamiseen ja valistamiseen pyrkivät sivistyneistö järjesteli kansanvalistuksellisia, salonkiohjelmaisia kansanhuveja rahvaalle. Työväestö otti haasteen vastaan ja tavoitteenaan itsekasvatus alkoi tehtaalaisseuroissaan harrastaa lukemisen, puhujaseurojen ja kansantajuisten esitelmien rinnalla seuranäyttelemistä, kuorolaulua ja torvisoittoa. Osassa työväestöä heräsi sivistyshalu ja järjestöelämää pönkittämään aktivoitiin uusi huvilaji, ohjelmalliset iltoja. Iltojen ohjelma- ja numerot olivat tehtaalaisseuroissa omaksuttua salonkipohjaista musiikkia ja näyttelemistä. Työväestö siis omaksui sääty-yhteiskunnan itsellisten kulttuuria ja prosessin tuloksena oli yhtenäistyvä, tasa-arvoistuva ja kansalaistuva yleiskulttuuri. Prosessi ei kuitenkaan päättynyt tähän, vaan itsellisyyden itekin saavuttanut työväestö jatkoi eriytymistään ja sen käsissä kansalaistuva yleiskulttuuri sai erityisiä yhteisöllisiä ja viihteellisiä muotoja. Ammattiosastojen voimistelu- ja urheiluseurat järjestivät tanssiaisia ja urheilukilpailuja. Näistä sekä elokuvista ja teatterista tuli kaiken kansan kaupallista ja muodinmukaista massaviihdettä.

Tutkimusajanjaksollani 1860-luvulta 1910-luvulle huvielämän alueella on todettavissa Suomen sisäinen tasa-arvoistumista merkitsevä kulttuurimuutos. Sääty-yhteiskunnassa rahvaalla oli omat ja säätyläisillä omat huvinsa ja juhlia vietettiin omaseuraisesti. Sensijaan rahvaan julkinen populaarikulttuuri oli 1880-luvulta lähtien lähes eriytymätöntä. Esimerkiksi Tampereen Työväen Lauluseuran konsertti-, Tampereen Teatterin teatteri- tai elokuvayleisö saattoi periaatteessa olla yhtä hyvin työväestöä kuin keskiluokkaa tai sivistyneistöä. Tosin huvittelu tapahtui pääasiassa eriseuraisesti ja yhteiskuntakerrosjakoja myötäillen. Tärkeä merkitys populaarikulttuurien yhdenmukaistumisessa oli kansanhuveista alkunsa saaneella iltamaperinteellä sekä 1900-luvun puolella kaupallisella viihteellä elokuvineen ja urheilutilaisuuksineen. Varhaisissa ohjelmallisissa kansanhuveissa esiintyjät olivat säätyläisiä ja ohjelmanumerot pohjautuivat keskieurooppalaiseen salonkiperinteeseen. 1880-luvulta alkaen iltamat olivat osa järjestökulttuuria ja rahvas järjesti niitä itse itselleen. Ohjelmanumerot olivat edelleen salonkihubeja, mutta nyt huvisuorittajat olivat työväestöä ja ryhmäesiintymiset olivat yleisiä. Työväestö oli omaksunut oman huvielämänsä keskeisiksi välineiksi ja tunteidensa välittäjiksi kuorolaulun, torvisoiton, seuranäyttelemisen, voimistelun ja kansantanssiesitykset. Tänä päivänä voidaan todeta, että Tampere on tärkeä suomalainen teatterikaupunki. Työväestöstä tuli teatterin käyttäjiä nimenomaan omakohtaisen näytelmäharrastuksen kautta. Tampereen Työväen Teatteri ja Tampereen Teatteri olikin perustettu näytelmäseurojen varaan ja niiden työtä jatkamaan. Tärkeää on myös huomata, että uudet hovit olivat taustaltaan kansainvälisiä. Hovit merkitsivät siis myös kansainvälistymistä eli suomalaisen kulttuurin liittymistä kiinteämmin osaksi yleiseurooppalaista kulttuuriperintöä.

Huvikulttuuri mahdollistaa erilaiset tunnekokemukset ja -ilmaisut, monenlaisen kommunikoinnin, kollektiivisten asenteiden ja arvojen työstämisen sekä kollektiivitraditionaalisen tukeen yhteisön jatkuvuutta. Ajanjaksolla 1860-luvulta vuoteen 1917 julkiset hovit palvelivat keskustelun, opiskelun, erottautumisen ja nautinnon välineenä. Huvielämä oli myös foorumi, jossa tamperelaisen työväestön oli mahdollista työstää kollektiivisia ominaisuuksiaan sekä kouluttautua ja valmentautua teollisen ja urbaanin yhteiskunnan jäseniksi. Työväestön huvikäytännöt eivät olleet sattumanvaraisia, vaan olennainen osa heidän kehittämäänsä selviytymisstrategiaa.

3. YLEISHYÖDYLLISESTÄ HYÖDYKKEEKSI

Richard Middleton toteaa, että populaarikulttuuri-termin sisältömäärittely on aina tehtävä tilannekohtaisesti.⁵ Populaarikulttuurin olennainen ominaisuus on kuitenkin sen liittyminen jonkin yhteiskuntaryhmän tai –kerroksen yhteisperinteeseen. Tutkimusajanjaksollani 1860-luvulta vuoteen 1917 esiintyi tulkintani mukaan kolmenlaista populaarikulttuuria. Varhaisinta vaihetta edustivat sivistyneistön huvikulttuuriin kuuluvat, salonkiset soiréekonsertit ja vieraillevien teattereiden esitykset. Sivistyneistön työväestölle tarjoilemat yleishyödylliset hovit olivat työväestön järjestöllisen populaarikulttuurin esimuoto. Iltamien ja kansanjuhlien ohjelmanumeroina käytetyt kuorolaulu-, torvisoitto-, seuranäyttämö- ja näyttämöliikuntamuodot edustivat työväestön varhaista omaa populaarikulttuuria. Markkinatalouteen siirtyminen, kansainväliset kauppasuhteet, teollistuminen ja kaupungistuminen ylipäättään sekä teollinen kehitys erityisesti graafisilla aloilla loivat edellytyksiä leimallisesti kaupallisen populaarikulttuurin kehittymiselle. 1900-luvun alusta Tampereen työväestön ja laajemmin tamperelaisen väestön keskuudessa kehittynyt huvielämä tavoitteli tätä kolmatta kaupallisen ja viihteellisen populaarikulttuurin vaihetta. Teollisesti tuotettu massaviihde elokuvina ja äänilevyinä oli hyödyke, jota tuottajat tuottivat ja kuluttajat vaihtoivat rahaan.

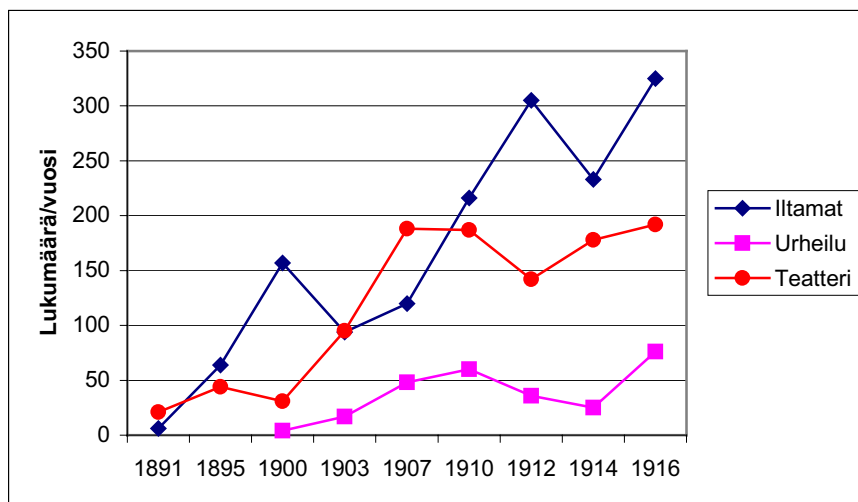
Muutosta yleishyödyllisyydestä hyödykkeeksi ilmentävät erilaisten huvitilaisuuksien määrälliset kehitykset. Vuonna 1916 Tampereella järjestettiin yhteensä 2213 julkista huvitilaisuutta, joista iltamia oli 325, teatterinäytöksiä 192, urheilutilaisuuksia 76 ja elävien kuvien esityksiä 1300.⁶ (Ks. Kuvio 1.) Vuoden 1917 erilaisiin julkisiin huveihin myytiin yhteensä lähes 900.000 pääsylippua. Näistä iltamiin ja teatteriesityksiin myytiin molempiin hieman yli sata-tuhatta pääsylippua ja urheilutilaisuuksiin 54.000 lippua. 1900-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä suosiotaan kasvattanut huvivuutus oli elävät kuvat. Vuonna 1917 eläviin kuviin myytiin noin 616.000 pääsylippua.⁷ Vuonna 1917 Tampereella oli 46.350 asukasta, joista yli 15-vuotiaita oli noin 20.000. Täten jokainen aikuis- tai nuorisoiäkäinen tamperelainen vieraili vuosittain joka viikko yhdessä huvitilaisuudessa. Viimeistään 1910-luvulla huvittelu oli suosittua ja hovit olivat mielestäni taloudellisestikin merkittävä hyödyke.

⁵ Middleton 1990, 3-4, 7.

⁶ Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomus 1916.

⁷ Hämeen lääninhallitus/konttori Memoriaalitositteet (Tampereen kaupungissa vuonna 1917 pidetyistä julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista kannetusta väliaikaisesta verosta).

KUVIO 1. Iltamien, urheilutilaisuuksien ja teatterinäytäntöjen lukumäärät Tampereella ajanjaksolla 1891-1916.⁸

Yleishyödyllisten huvien mukana rahvaan kulttuuriin tuli kansainvälisyyden siemen. Monistetun massakulttuurin myötä tendenssi luonnollisesti edelleen vahvistui. Kansanhuvien ohjelmisto oli sivistyneistön esittämiä eurooppalaisia muotiuutuuksia. Salonkimusiikkiin liittyen suomalainenkin musiikillinen kustannustoiminta vakiinnutti itsensä ja nuottikauppa keskittyi yleiseurooppalaisiin pienimuotoisiin sävellyksiin, alkusoittoihin, mustalaisromansseihin, soitteuksiin ooppera-aarioista, kansanlauluista ja tanssiuutuuksista. 1800-luvun lopulla alkoi laulukirjojen ja soittokuntasovitusten julkaiseminen. Kirjoissaan kansallismielinen sivistyneistö mukaili eurooppalaisia mentaliteetteja ja täten romanssityyppiset kansanlaulut koettiin aidon suomalaisen kansanhengen ilmauksina. Tämä ajattelutapa siirtyi kansallismieleisten joukkoliikkeiden musiikkiharrastuksen kulmakiveksi. Kansallisromanttisen salonkilaulun juurtuminen Suomeen varmistettiin ottamalla laulu, mm. saksalaiset koululaulut, keskieuropalaisten esikuvien mukaan organisoidun kansankoulun opetusohjelmaan. Tärkeä merkitys yleiseurooppalaisen musiikin vakiinnuttamisella oli myös emigranttisäveltäjien tuotannolla esimerkiksi Fredrik Paciuksella Maamme-lauluineen. 1800-luvun loppuun mennessä suomalainen musiikki menetti suomalais-ugrilaisen, maagis-ritualistisen luonteensa ja assimiloitui keskieuropalaiseen musiikkijärjestelmään. Yleiseurooppalainen musiikkikäsitys tonaalisine ja riimillisine lauluineen vakiintui Suomeen.⁹

⁸ Tampereen poliisilaitoksen vuosikertomukset 1891-1916.

⁹ Jalkanen & Kurkela 1995, 18-19.

Kansainvälisiä tuulia levittivät omalta osaltaan myös tanssit ja muutkin kaupunkilaishuvit. 1800-luvun loppuun mennessä suuren suosion olivat saavuttaneet keskieurooppalaiset muotitanssit: valssi, polkka, jenkka ja masurkka. Täten paritanssi tuli vallitsevaksi tanssitavaksi ja syrjäytti ensiksi jono- ja lopulta ryhmämuotoiset kansantanssit. Yleiseurooppalainen populaarikulttuuri omaksuttiin kaupungistuvan yhteiskunnan uusiin huvikäytäntöihin mm. kansainvälisen tivolin ja sirkuksen voimailijoihin ja akrobaatteihin, katusoittajien, mekaanisten soitto-koneiden, kuplettilaulajien, elokuvien ym. välityksellä.¹⁰ Uudet huvi-innovaatiot omaksuessaan tamperelainen työväestö rakensi porvarillista kansalaisyhteiskuntaa sekä liitti Suomen osaksi yleiseurooppalaista kulttuuria.¹¹

4. VAPAA-AIKA JA MODERNI KANSALAINEN

Modernia elämää ei ole yksiselitteisenä ilmiönä missään, vaan se tuotetaan tulkinnoissa antamalla joillekin piirteille ja ilmiöille modernin merkitys. Jotta moderni voitaisiin osoittaa, on etsittävä ne tekstit, joissa modernin elämän tunnusmerkit lausutaan. Kaikissa modernisuustutkimuksissa on sama perusasetelma: elämäntavallinen muutos on ilmaistavissa traditionaalien eli menneen ja modernin eli nykyaikaisen käsitteillä.¹² Tarkastelen seuraavaksi tutkimusajanjaksoni tamperelaisen työväestön vapaa-ajan käytäntöjen moderneja piirteitä. Elämäntavallisen muutoksen laukaisijoiksi ymmärrän siirtymisen markkinatalouteen, teollisiin elinkeinoihin sekä idean tasa-arvoisesta kansalaisuudesta. Suomessa moderni yhteiskunta syntyi sen mullistuskauden kuluessa ja tuloksena, jota voidaan luonnehtia ”vanhan järjestyksen” hajomiskaudeksi ja uuden yhteiskunnan syntyprosessiksi. Suomessa vanhan järjestyksen yhteiskunta eli esimoderni yhteiskunta oli sääty-yhteiskunta. Sääty-yhteiskuntaa seurasi moderni porvarillinen teollisuusyhteiskunta, jossa kansalaisille mahdollistui tasavertaisuus niin talouselämässä kuin politiikassakin.¹³ Etsin seuraavaksi modernin tunnusmerkkejä tutkimusajanjaksoni tamperelaisen työväestön arkipäivästä markkinatalous-, teollistumis-, kaupungistumis-, kansalaistumis- ja kansallistumiskytkentöineen.

¹⁰ *ibid.*, 19.

¹¹ esim. Frykman & Löfgren 1979, 11-13, 221-223. Elias 1978/1939, 11, 70-83.

¹² Jallinoja 1991, 19, 34.

¹³ Kontinen 1991, 18-19.

Erittelen tutkimusaineistoni avulla modernin rakentumista Tampereella tutkimusajanjaksolla 1860-luvulta vuoteen 1917 ja tarkastelun kohteena on huvien ja nuorten aikuisten, miesten, naisten ja lasten sekä perheen, kodin ja luonnon suhde. Pertti Haapala on todennut, että ”tamperelaiseen työläiseen sopii huonosti kuva miehestä, joka käy yksin töissä ja jolla on vaimo ja suuri lapsilauma kotona. Näitäkin Tampereella oli, mutta ajateltaessa Tampereen työväestöä kokonaisuutena, sille oli leimallista naimattomien työntekijäin hallitseva asema”.¹⁴ Erityisesti huvitutkimuksessa naimattomien ja työssäkävien 15-25-vuotiaiden ryhmää ei sovi vähätellä. 1870-luvulla alkoi työväestön hidas perheellistyminen, mutta vielä 1880-luvullakin 65 % työväestöstä eli perheellisinä. Vaikka suurin osa väestöstä olivat 40-vuotiaana naimisissa, niin naimattomia oli paljon, koska avioitumisikä oli korkea lähellä kolmeakymmentä vuotta. 1900-luvun alussa Tampereen nais- ja miestehdastyöntekijöiden ikärakenne oli seuraava: 98 % yli 15-vuotiaita, 78 % yli 20-vuotiaita, 57 % yli 25-vuotiaita, 41 % yli 30-vuotiaita, 22 % yli 40-vuotiaita ja 11% yli 50-vuotiaita. Tehtaalaisista kaksi kolmasosaa oli siis alle 40-vuotiaita.¹⁵ Täten naimattomat ja työssäkävät 15-25-vuotiaat olivat tärkeä yhteiskunnallinen ryhmä myös huvien näkökulmasta. Heillä oli ylimääräistä rahaa käytettäväksi huveihin sekä myös omaa aikaa. 1800-luvun lopulla nuorten aikuisten ryhmä oli suurimmalta osaltaan myös Tampereella syntynyttä. Syntymälahjana saatu tamperelaisuus kaupunki- ja teollisuusympäristöineen vapautti voimia esimerkiksi työväenliiketoimintaan. Vuonna 1917 Tampereella tehtiin järjestäytymisen ennätys: noin 70 % kaikista yli 18-vuotiaista tehtaalaisista oli sosiaalidemokraattisen puolueen jäseniä.¹⁶ Järjestötoiminnan sisältöä Tampereella ja myös työväenliikkeen piirissä oli vaikuttaminen suomenkielisyyden ja ”suomalaisuuden” puolesta. 15-25-vuotiaat harrastivat kuoroissa ja seuranäyttämöillä sekä voimistelu- ja urheiluseuroissa. Vapaa-ajan alueella juuri nuoret aikuiset kulutustottumuksineen edistivät huvien muuttumista kaupallisiksi hyödykkeiksi. Naimattomat aikuiset olivat elokuvien, tanssiaisten ja urheilukilpailujen suurin harrastajajoukko. Heidän huvikäyttäytymisessään oli moderneja piirteitä. Huvit olivat heille valistusta ja viihdettä, omatoimista edunvalvontaa sekä itsensä toteuttamista ja yksilöllisyyden korostamista esimerkiksi taide- tai urheiluharrastusten avulla. Viihteen suosiminen edusti vapaamielisyyden lisääntymistä.

Oman tulkintani mukaan tutkimusajanjakson työväestön elämää arvioitaessa kaupunkilaisydinperheellä suhtautumis- ja elämistapoineen oli myös olennainen asema. Vuoden 1900

¹⁴ Haapala 1986, 223.

¹⁵ *ibid.*, 218-219.

¹⁶ *ibid.*, 293.

lopulla 20-39-vuotiaista miehistä oli naimisissa 55 %, mutta yli 40-vuotiaista jo yli 85 %. Naisten vastaavat luvut olivat 44 % ja 62 %.¹⁷ Miesten korkea avioitumisaste oli selvä todiste avioliiton tärkeyden puolesta. Naisten matalampi avioitumisaste oli seurausta Tampereella vallinneesta miespulasta. Kapitalismin ja teollistumisen seurauksena modernin miehen arkielämä jäsenyi palkkatyön vaatimusten mukaan työn, perhe-elämän ja vapaa-ajan alueisiin. Porvarillinen eetos ohjasi miestä hoitamaan työnsä hyvin. Aikaisemmin yleinen työmaajuopottelu kiellettiin tehtaiden säännöissä 1870-luvulla.¹⁸ Hyvän työmiehen oletettiin myös huolehtivan perheestään ja vastavuoroisesti kunnollinen koti piti huolta elättäjästään ja muistakin jäsenistään. Vapaa-aika mahdollisti miehelle itsensä toteuttamisen, mutta senkin oletettiin olevan pääasiassa järjestöissä toimimista.

Naisenemmistön vuoksi tamperelaisista naisista eli avioliitossa vain noin 60 %.¹⁹ Naimisissa olevien naisten elämä jäsenyi perheen vaatimusten mukaan. Naimisiin mentyään vaimo jäi pääsääntöisesti pois ansiotyöstä ja hänen oletettiin hoitavan taloutta ja mahdollisia lapsia kaikkien taitojensa mukaan. Kaupunkilaisperheenemännän taitoja naiset opiskelivat vapaa-aikanaan.²⁰ Naimattomat naiset olivat ansiotyössä ja he olivat yleensä taloudellisesti vakavaraisia. Yksinelävät naiset olivat vapaita myös harrastamaan. Juuri he olivat näytelmäseurojen ja kuorojen tärkeä jäsenryhmä. Naiset työskentelivät miesten rinnalla järjestöjen hallinto- ja juhlatoimikunnissa.²¹ Esimerkiksi naimaton Vendla Lundahlin toimi pari vuosikymmentä useamman tamperelaisen kuoron johtajana.²²

Vuoden 1900 lopussa Tampereen väestöstä lähes 17.000 eli puolet koko väestöstä oli alle 20-vuotiaita.²³ Tampereella oli siis paljon lapsia ja nuoria, joten ei olekaan ihme, että Tampereesta muodostui merkittävä suomalainen koulukaupunki. 1900-luvun alussa Tampereella oli viisi suomenkielistä oppikoulua ja lisäksi ruotsinkielinen yhteiskoulu.²⁴ Tehtaankouluja oli jo 1830-luvulta ja niitä tehdaslapsset kävivät työn ohessa. Ensimmäinen kunnallinen kansakoulu Tampereelle perustettiin vuonna 1872. Tosin vasta 1800-luvun lopulla työväestön lasten

¹⁷ Rasila 1984, 243.

¹⁸ Haapala 1986, 166-167.

¹⁹ Rasila 1984, 243.

²⁰ Markkola 1994, 177-178.

²¹ Tampereen nuorisoseuran arkisto: johtokunnan, vuosikokousten, juhlatoimikunnan, ompeluseuran ja raittiusosaston pöytäkirjat.

²² Jokinen 1947, 71-82.

²³ Rasila 1984, 243.

²⁴ Kaarinen 1995, 14.

koulunkäyntiä alettiin arvostaa ja lapset jäivät pois ansiotyöstä. Vasta 1900-luvun alussa tuli tavalliseksi loppuun suorittaa kansakoulun koko oppimäärä.²⁵ Tampereen julkisiin huveihin lapset osallistuivat ainakin järjestöjen perhejuhliissa, koululaisten ilmaiskonserteissa²⁶ ja elokuvayleisönä. 1910-luvulla opettajat tekivät koululaisten keskuudessa kyselyn, joka osoitti, että vuonna 1919 tytöistä 86 % ja pojista 96 % ilmoitti kävänsä elokuvissa.²⁷

Palkkatyön mukana ja kaupunkilaistumisen seurauksena rahvaan käsitykset kodista ja luonnosta muuttuivat. Maataloudessa maatalo peltoineen oli ollut ennen kaikkea elinkeinonharjoittamista. Varakkaille talollisille kartano ei ollut vain asunto vaan myös koti ja sen salonki tarvittaessa huvittelupaikka. Kaupunkiammatteja harjoittavalle rahvaalle asunnosta tuli myös koti. Se ja luonto olivat ”pakopaikkoja”, joihin työpäivän jälkeen vetäytyttiin lepäämään ja virkistymään. Köyhyydestä huolimatta tamperelainenkin työväestö pyrki pitämään kodin puhtaana ja varustamalla tekemään siitä viihtyisän. Kodeissa vietettiin perhejuhlia, mutta sen käyttäminen juopottelupaikkana oli paheksuttua. Vanhaan luonto oli ollut marjastuksen, metsästyksen ja kalastuksen paikka. Kaupunkilainen työväestö harrasti marjastusta, onkimista, soutelemista, huvimatkailua laivoilla sekä talvella hiihtoa ja luistelua.²⁸ Huviretket esimerkiksi laivoilla lähimaaseudun tanssipaikoille olivat yleisiä ja miehelle kohtuullinen juopottelu luonnonhelmassa oli sallittua.

5. KANSAKO TYHMÄÄ?

Tutkimuksessani olen kuvannut rahvaan valistumista ts. rahvasta matkalla nykyaikaiseen yhteiskuntaan. Menneisyys on usein esitetty tyhmän ja alhaisen paikkana. Oliko kansa suomalaisen kansakunnan rakentamisen vallitessa tyhmää ja sivistyneistön taholta hyväksikäytettävissä?²⁹ ’Salaliittoteorian’ mukaan fennomaanisen ja myöhemmin työväenliikkeen johtajat aatteineen hakivat kansan tukea vain saadakseen voimallisemmin oikeutuksen.³⁰ Heikki Ylikankaan tulkinnan mukaan sivistyneistö ei tehnyt työtään pyyteettömästi, vaan heidän motii-

²⁵ Haapala 1986, 188.

²⁶ Jutikkala 1979, 269-270. Telemäki 1979, 121.

²⁷ Telemäki 1979, 122-123.

²⁸ Matkan kokemisesta ja matkakuvauksista on kertonut Yrjö Varpio 1997, 26-31.

²⁹ Knuutila 1994, 23.

³⁰ Siltala 1999, 511.

vinaan oli maailman ainoina kelvollisina suomenkielisinä ottaa haltuunsa virkamiespaikat ja täten syrjäyttää venäläiset hallinnosta.³¹ Psykohistorioitsija Juha Siltalan mielestä kansanvalistajat levittäessään porvarillista kansalaisen itsehillintä- ja omavastuunihannetta laajempiin kansankerroksiin tarkoittivat pyrkimyksillään pelkkää hyvää. Tuloksena oli järjestökulttuuri, jossa sivistyneistön aatemaailma ja joukkojen omat kokemukset ja maailmankuva limittyivät.³² Kansanvalistuksesta kertovat tekstit antavat yleensä sankarin roolin sivistyneistölle, joka ymmärsi valistaa kansaa. Pääsääntöisesti rahvas otti valistuksen vastaan itselleen edullisena. Mielestäni valistuminen oli heille selviytymisstrategia. Markkinatalous, teollistuminen ja kaupungistuminen olivat suuri haaste ja työväestön pääjoukko vastasi siihen olemalla kunnollisia työmiehiä ja myös oikeaoppisia huvittelijoita. Esimerkiksi työnantajan järjestämiin perheiltamiin tai –virkistusmatkoille oli edullista osallistua jo antaakseen itsestään hyvän vaikutelman työntekijänä. Osasta esimerkiksi tehdaskuorolaisia tuli ’tehtaanmaistereita’ eli harrastuksensa avulla he kohosivat virkaurillaan. Työväenyhdistys- ja ammattiosastohuvit olivat toimeentulollista ja ammatillista edunvalvontaa. Toki vakaviinkin huveihin liittyi aina koomisia ja viihteellisiä puolia ja kansa otti ne virkistykseksi vastaan. Valistus ja viihde olivat lähellä toisiaan.

Demokraattisen kansallisvaltion ideaali luotiin Ranskan vallankumouksessa vuonna 1789. Vuoden 1905 suurlakossa tamperelainen työväestö osoitti olevansa vapaiden kansalaisten joukko, joka etujärjestöksi ryhmittäytyneenä pyrki ja kykeni vaikuttamaan valtiokoneistoon. Suurlakon tuloksia oli vuoden 1906 eduskuntauudistus, jossa säädettiin, että uusi eduskunta olisi yksikamarinen ja valittaisiin yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella. Vuonna 1906 tamperelainen työväestö oli saavuttanut muodollisen yhteiskunnallisen täysivaltaisuuden ja toiminnallaan todistanut itsellisyytensä. Oli syntynyt ”demokraattinen luokkayhteiskunta”, joka ei ollut ennalta määrätysti tai juridisesti eriarvoinen. Työväestön yhteiskuntaosallisuus ja integroituminen ei luonnollisesti tapahtunut kolmen suurlakkopäivän aikana, vaan taustalla oli 1870-luvulta alkanut kehitys.

Fennomaanisen kasvatusohjelman päämäärä Agathon Meurmanin mukaan oli ”työmies, joka asuu siistissä kodissa, käy siivoissa vaatteissa, istuu joskus illoin olutseidelinsä ääressä, käy iltamissa, teatterissa ja taidenäyttelyissä, joka kantaa taskussaan säästöpankin vastakirjaa.”³³

³¹ Ylikangas 1993, 123-134.

³² Siltala 1999, 505-506. Kurkela 2000, 1. (Käsikirjoitusversio 24.2.2000.)

³³ Meurman 1898, 12. Haapala 1986, 184-185.

Meurmanin repliikin ilmestymisaikana vuonna 1898 ”kapitalismin hengen” sisäistänyt, tamperelainen työmies pyrki ahkeruuteen ja säästäväisyyteen, käyttämään ehyitä vaatteita, kodit olivat siistiytymässä ja työväenyhdistyksessä ja ammattiosastoissa oli tarjolla valistavia huveja eli iltamia, teatteria ja kansankonsertteja. Näyttäisi siis siltä, että työväestö oli vastustamatta ottanut vastaan sivistyneistön ihanteiden mukaiset, porvarilliset tavat ja mentaliteetit. Vuonna 1898 työväestöllä oli kuitenkin elettyä jo noin kolmekymmentä vuotta selviytymiskamppailua nopeasti muuttuvassa elinympäristössään.

Työväestöä heidän kouluttautuessaan ja valmentautuessaan muuttuvan yhteiskuntansa jäseniksi auttoi julkisten huvien laitos. Porvarillisen julkisuuden mukaiset, sanomalehdissä mainostetut, julkiset hovit olivat merkittävä sosiaalistaja. Julkiset hovit ovat osa populaarikulttuuria. Populaarikulttuuri on luonteeltaan yhteisperinnettä, toisaalta perinteisyydessään sitkeää, mutta toisaalta joustavaa, koska jokainen määrittelee sen populaariutta. Tampereen tilanteesakin populaarihuvikulttuurista ominaisuuksineen muodostui sosiaalistumisväylä, joka mahdollisti porvarillisen kulttuurin asteittaisen vastaanoton. 1860-luvulta lähtien tamperelainenkin työväestö sai osakseen kasvatusta sivistyneistön järjestämässä ohjelmallisissa kansanhuveissa, joissa ohjelmanumerot olivat sivistyneistön esittämiä puheita, laulua, soittoa ja näytöstansseja. Vähitellen työväestö alkoi tehdasjohtoisissa seuroissaan itse opiskella laulamista, soittamista ja seuranäytelmiä. Porvarilliset hovit tekivät siis ”pehmeän laskun” työväestön tietoisuuteen.

Liberalististen aatteiden yleistyessä työväestön kärkijoukko alkoi irrottautua sivistyneistön henkisestä holhouksesta. Heissä heräsi halu omaehtoiseen sivistymiseen. ”Tehtaanmaisterit” alkoivat itse perustaa yhdistyksiä ja yhdistysten huvien ohjelmanumeroista vastasi työväestö itsenäisesti. Iltamien ohjelmanumerot olivat tehtaalaisseuroissa omaksuttua, kansanomaistettua, salonkipohjaista musiikkia ja näyttelemistä. Työväestö siis omaksui sääty-yhteiskunnan itsellisten huvielämän aineksia ja tuloksena oli entistä tasa-arvoisempaa ja yhtenäistyvämpää suomalaista yleiskulttuuria.

Prosessi ei kuitenkaan päättynyt tähän, vaan työväestö viihtyi työväeniltamissaan ja kehitteli niiden ohjelmanumeroita omaperäisempään suuntaan. Iltamat olivat yhteisökulttuuria, jotka vahvistivat työläisidentiteettiä. Iltamakulttuuri yhteisöllisyyksineen auttoi työväestöä samastumaan työväenluokkaan ja erottautumaan keskiluokasta. Työväestö ilmaisi itseään tinkimättömän kansanomaisesti, mutta heidän populaarikulttuurinsa taustalla oli länsimaisen korkeakulttuurin parhaat perinteet.

1910-luvun Tampereella industrialismi ja urbanisaatio olivat jo vakiintuneemmalla kannalla. Tamperelainen huviyleisö oli tällöin myös jo suurelta osin toisen polven työväestöä. 1910-luvulla iltamien ohjelmanumerot muuttuivat viihteellisemmiksi. Puheet ja esitelmät harvinaistuivat ja esiintyi myös pelkkiä tanssiaisia. Tällöin myös Amerikassa ja Länsi-Euroopan suurissa kaupungeissa kehittynyt, kansainvälinen viihdekulttuuri elokuvineen ja urheiluhuviineen valtasi Suomen ja Tampereen. Ilmeisesti työväestön selviytyminen ei ollut enää pelkkää kamppailua, vaan oli mahdollista myös rentoutua.

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

I ARKISTOLÄHTEET

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Tampereen Poliisilaitos/kanslia vuosikertomukset 1891-1900.

Hämeen läänin lääninhallitus/Läänin kanslia Kertomuksia Poliisilaitoksen toiminnasta vuosina 1901, 1903, 1906, 1907, 1909, 1910, 1912, 1914, 1916 ja 1918.

Tampereen poliisilaitos/kanslia huvipäiväkirjat 1910 ja 1916.

Hämeen lääninhallitus/konttori Memoriaalitositteet (Tampereen kaupungissa vuonna 1917 pidetyistä julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista kannetusta väliaikaisesta verosta).

Hämeen lääninhallitus/konttori Memoriaalitositteet (Tampereen kaupungissa vuonna 1917 kannetuista Vaivais- ja Työhuonemaksuista sekä Kehruuhuonemaksuista.)

Hämeen lääninhallitus/konttori Memoriaalitositteet (Luettelo huveista, joiden pitämiseen Tampereen Poliisikamari vuonna 1917 on antanut luvan.)

Tampereen nuorisoseuran arkisto:

Johtokunnan, vuosikokousten, juhlatoimikunnan, ompeluseuran ja raittiusosaston pöytäkirjat.

Valtionarkisto (VA)

Senaatin tiliarkisto. Vaivais- ja työhuonerahaston tilit 1865-1885.

(Räkning öfer de medel, son för Fattig- och Arbetshusfonden uppburits i Tammerfors stad år 1865, 1870, 1875, 1880, 1883 och 1885.)

Turun yliopiston kansantieteen laitoksen käsikirjoituskokoelma (TYKL)

Paula Munne, CL-keruutyö 1971, Muistitietoa juhla- ja merkkipäivien vietosta, asumisesta, koti- ja ruokataloudesta Tampereen seudulla. TYKL 704.

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

Kartasto

Kuva-arkisto

Tampereen museoiden kuva-arkisto

II PAINAMATTOMAT OPINNÄYTTEET

Kaila, Tiina, Vuotuisjuhlien viettotavat Tampereella vuosina 1885-1900. Turku 1986. Turun yliopisto. Suomalainen ja vertaileva kansatiede: pro gradu-tutkielma.

Pukkinen, Leeni, Järjestöjen iltama- ja musiikkitoiminta sekä tanssimusiikissa tapahtuneet muutokset Ikaalisissa vuosina 1914-1939. Tampere 1999. Tampereen yliopisto. Kansanperinteen laitos. Etnomusikologian pro gradu -tutkimus.

Reinikka, Vuokko, Huvitilaisuuksien sääntely. Tampere 1990. Tampereen yliopisto. Hallintovirkamiestutkinto: tutkielma.

Sajakorpi, Elina, Tampereen musiikkielämä ennen järjestäytyneen työväenliikkeen syntyä v. 1866-87. Turku 1982. Turun yliopisto. Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos. Pro gradu-tutkielma.

Sajakorpi, Elina, Tampereen julkinen musiikkielämä 1860-luvulta vuoteen 1887. Tampere 1987. Tampereen yliopisto. Kansanperinne/kansanmusiikki: lis. tutkimus

Seppänen, Anne, Hyötyä ja huvia – Tampereen nuorisoseura 1896-1914. Tampere 1997. Tampereen yliopisto. Suomen historia: proseminaaritutkielma.

III PAINETUT LÄHTEET

Kertomus Tampereen Työväenyhdistyksen toiminnasta vuodelta 1912, toim. Väinö Kajava. Tampere 1913.

Suomen asetuskokoelma
vuodet 1862, 1891, 1897, 1906, 1914, 1920 ja 1939.

Työväen Kalenteri 1. 1893, toim. Helsingin Työväenyhdistys. Helsinki 1893.

Työväen-Yhdistyksen Vuosikertomus 1887, toim. Kaarlo Renström. Tampere 1888.

Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomus 1899. Tampere 1900.

IV SANOMALEHDISTÖ

Aamulehti (AL) 1899, 1900, 1901.

Kansan Lehti (KL) 1899, 1900, 1903, 1906, 1910 ja 1916.

Kansalainen (Tampereen Sanomien liite) 1890.

Tammerfors Nyheter (TN) 1899, 1900.

Tampereen Sanomat (TS) 1867, 1870, 1872, 1875, 1880, 1885, 1888, 1890, 1895, 1898, 1900 ja 1905.

Uusi Suometar (US) 1874.

V LEHDISTÖ

Pyrkijä 1901 ja 1986.

Tammerkoski (TK) 1938, 1941, 1943, 1947, 1948, 1951, 1956, 1957, 1960, 1961, 1962, 1964, 1965, 1967, 1968, 1970, 1971, 1979, 1990 ja 1994.

Sinipiika 1901, 16.

VI KIRJALLISUUS

A. BIBLIOGRAFIAT

Helen, Maarit, Tammerkoski-lehti. Hakemisto vuodet 1938-1997. Tampere-seuran julkaisuja 86. Tampere 1998.

Tampere-aiheiset sanomalehti-artikkelit vuoteen 1890.

B. TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Abrams, Lynn, Workers' Culture in Imperial Germany – leisure and recreation in the Rhineland and Westphalia. London 1992.

Alapuro, Risto & Stenius, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Julkaisussa: Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro (et. al.) Helsinki 1987.

Alasuutari, Pertti, Erinomaista rakas Watson – Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki 1989.

Andersson, Otto, Finlandssvenska musikfester under femtio år. Åbo 1947.

Elias, Norbert, The History of the Manners. The Civilizing Process: volume I. New York 1978. (Alkuteos: Über den Prozess der Zivilisation. Basel 1939.)

Foucault, Michel, The History of Sexuality. Volume I: An Introduction. New York 1978.

Foucault, Michel, Discipline & Punish, The Birth of the Prison. New York 1979.

Frykman, Jonas & Löfgren Orvar, Den kultiverade människan. Stockholm 1979.

Ginzburg, Carlo, Johtolankoja – Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Tampere 1996.

Haapala, Pertti, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Tampere 1986.

Haapala, Pertti, Kun yhteiskunta hajosi – Suomi 1914-1920. Helsinki 1995.

Haapanen, Urpo, Suomalaisen äänilevyjen taiteilijoiden hakemisto 1901-1982. Lahti 1990.

Hagfors, Erik August, Suomalainen lauluseppele. Helsinki 1871.

Hagfors, Erik August, Kaikuja Keski-Suomesta. Hämeenlinna 1874.

Hako, Matti, Murrosajan kansanlaulut. Julkaisussa: Kansanmusiikki. Toim. A. Asplund ja M. Hako. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 366. Helsinki 1981.

Hauser, Arnold, *The Sociology of Art*. London 1982. (Alkuteos: *Soziologie der Kunst*. München 1974.)

Helasvuo, Veikko, *Kuorolaulun vaiheet – Moniäänisen vokaalimusiikin historia*. Keuruu 1963.

Helenius, Kyllikki, *Tarinoita Tampereelta*. Tampere-Seuran julkaisuja 63. Tampere 1991.

Helenius, Kyllikki, *Tarinoita Tampereelta II*. Tampere-Seuran julkaisuja 69. Tampere 1993.

Hentilä, Seppo, *Urheilu, kansakunta ja luokat*. Julkaisussa: *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro (et. al.) Helsinki 1987.

Hirn, Sven, *Seurustelumuodot ja julkiset hovit*. Julkaisussa: *Suomen kulttuurihistoria II*. Helsinki 1980.

Hirn, Sven, *Kuvat kulkevat - Kuvallisten esitysten perinne ja elävien kuvien 12 ensimmäistä vuotta Suomessa*. Suomen elokuvaäätiön julkaisusarja no 11. Hyvinkää 1981.

Hirn, Sven, *Sirkus kiertää Suomea 1800-1914*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 384. Tampere 1982.

Hirn, Sven, *Kaiken kansan hovit – Tivolitoimintaamme 1800-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 443. Pieksämäki 1986.

Hirn, Sven, *Sävelten tahtiin*. Populaarimusiikki ennen itsenäisyyttämme. Kansanmusiikki-instituutin julkaisu 44. Helsinki 1997.

Hirsjärvi, Kyllikki, *Kotielämää Tampereella 1800-luvun loppupuoliskolla*. Julkaisussa: *Tampere - tutkimuksia ja kuvauksia III*. Tampere 1946.

Hirsjärvi, Kyllikki, *Ylhäistä elämää Tampereella*. Julkaisussa: *Tampere - tutkimuksia ja kuvauksia IV*. Tampere 1954.

Hirvisepä, Reino, *Hupilaulun taitajia Pasi Jääskeläisestä Juha Watt Vainioon*. Helsinki 1969.

Hjelt, Vera, *Tutkimuksia Ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908-1909*. Helsinki 1912.

Hoppu, Petri, *Symbolien ja sanattomuuden tanssi – Menuetti Suomessa 1700-luvulta nykyaikaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 767. Tampere 1999.

Hurri, Merja, *Suomen Työväen Musiikkiliitto 60*. Tampere 1982.

Jaakkola, Jouko, *Suomen ensimmäinen teollisuustyöväestö*. Julkaisussa: *Suomen historia 6*. Helsinki 1987.

Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti, *Armeliaisuus, yhteisöäpu, sosiaaliturva*. Helsinki 1994.

- Jalkanen, Pekka, Murroskauden soitinmusiikki. Julkaisussa: Kansanmusiikki. Toim. A. Asplund ja M. Hako. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 366. Helsinki 1981.
- Jalkanen, Pekka, Miksi populaarimusiikki on populaaria? Julkaisussa: Musiikin suunta. Toim. J. Louhivuori. Rytmii-instituutin julkaisu A1. Helsinki 1992.
- Jalkanen, Pekka & Kurkela, Vesa, Populaarimusiikki ja historia. Julkaisussa: Musiikki. Toim. P. Moisala. Suomen Musiikkitieteellisen Seuran julkaisu. Helsinki 1995.
- Jallinoja, Riitta, Moderni elämä – Ajankuva ja käytäntö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 550. Rauma 1991.
- Jaskari, Ulla & Vanhala-Selin, Kristiina, Työväki esittää – lystinpitoa ja aatteen paloa. Työväen keskusmuseon julkaisu 1995:1. Tampere 1995.
- Jokinen, Helvi, Renkaita savannon pinnassa – Tamperelaisia henkilö- ja kulttuurikuvia vuosisadan vaihteen kahden puolen. Tampere-Seuran julkaisu no 11. Tampere 1947.
- Jordman, Virve, Tampereen Työväenyhdistyksen sivistystyö vuoden 1905 suurlakkoon. Julkaisussa: Tampere - tutkimuksia ja kuvauksia IX. Tampere 1988.
- Jussila, Osmo, Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890-1917. Julkaisussa: Herää Suomi - Suomalaisuusliikkeen historia, s. 123-176. Jyväskylä 1989.
- Jutikkala, Eino, Tampereen historia III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampere 1979.
- Jutikkala, Eino, Sosiaaliryhmät varhaisindustrialismin kaupungeissa. Julkaisussa: Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Vantaa 1983.
- Järviluoma, Helmi, Musiikki, liikkeet, hillikkeet – Talonpoikaiston ja työväestön musiikinviljely kolmessa Ylivieskan kylässä 1900-1939. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 11. Tampere 1986.
- Järviluoma, Helmi, Musiikki, identiteetti ja ruohonjuuritaso – Amatöörimuusikkoryhmän kategoriatyöskentelyn analyysi. Acta Universitas Tamperensis 555. Tampere 1997.
- Kaarninen, Mervi, Nykyajan tytöt – Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 5. Helsinki 1995.
- Kanerva, Unto, Liinatehtaalaisia ja 'tehtaanmaistereita'. Tampere 1972.
- Kanerva, Unto, Pumpulilaisia ja pruukilaisia. Helsinki 1946.
- Kanerva, Unto, Työväenliikkeen taivalta 100 vuotta – Tampereen työväenyhdistys 1886-1986. Tampere 1986.
- Kanerva, Unto, Tampereen työväenyhdistyksen soittokunta 1887-1987. Työväen musiikin taivalta 100 vuotta. Tampere 1987.
- Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro & al. Helsinki 1987.

Karjalainen, Kauko, Suomalainen torviseitsikko – Historia ja perinteen jatkuminen. Kansanperinteen laitoksen julkaisuja 20. Tampere 1995.

Kauffman, Hermann, Hauskoja muistoja Tampereen tienoilta. Helsinki 1967. (Ruotsalainen alkuteos ”Muntra minnen från Mellersta Tavastland”, 1902. Suomennoksen 1. painos ilmestyi v. 1939 sarjassa Tampereen Historiallisen seuran julkaisuja IV nimellä ”Mieluisia muistoja Keski-Hämeestä”).

Kaukovalta, Eila, Tampereen raittiusliikkeen historia. Tampereen järjestäytyneen raittiusliikkeen 50-vuotismuistojulkaisu. Tampere 1934.

Keskinen, Pentti, Olipa kerran Tampereella. Elämänmenoa kosken rannalla keisarin kaupungissa. Tampere-Seuran julkaisuja 83. Tampere 1997.

Kirkko-Jaakkola, Kaisa, Simaa, kuorolaulua ja punalippuja. Tamperelaisten vapunvietto 1860-luvulta vuoteen 1939. Tampereen kaupungin museolautakunnan julkaisuja 17. Tampere 1987.

Klinge, Matti, Kansalaismielen synty – Suomen ylioppilaiden aatteet ja järjestäytyminen ilmentämässä yleisen mielipiteen ja kansalaistietoisuuden kehittymistä v. 1853-1871. Helsinki 1967.

Klinge, Matti, Ylioppilaskunnan historia 1-3. Helsinki 1967.

Klinge, Matti, Keisarin Suomi, Helsinki 1997.

Knuutila, Seppo, Tyhmän kansan teoria – Näkökulmia menneestä tulevaan. Vaasa 1994.

Konttinen, Esa, Perinteisesti moderniin – Professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere 1991.

Kortekangas, Paavo, Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa: Tutkimus Tampereesta 1855-1905. Helsinki 1965.

Kortekangas, Paavo, Kirkontornit ja tehtaanpiiput. Julkaisussa: Tampere – tutkimuksia ja kuvauksia XV. Tampere 1995.

Kurkela, Vesa, Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin. Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 2. Jyväskylä 1983.

Kurkela, Vesa, Musiikkifolklorismi kulttuuriaseena. Kansamusiikin jalostus ja kulttuuripolitiikka. Julkaisussa: Muutoksia musiikissa, musiikkia muutoksessa. Ikaalinen 1985.

Kurkela, Vesa, Tanhuten valistukseen. Musiikkivalistus ja perinnetyö Suomen Demokraattisessa Nuorisoliitossa. Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 5. Helsinki 1986.

Kurkela, Vesa, Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri. Suomen etnomusikologinen seura. Jyväskylä 1989.

Kurkela, Vesa, 1800-luvun sointikuva ja populaarimusiikki – Lähtökohtia varhaisen populaarimusiikin soinnin tutkimiseen. Julkaisussa: Etnomusikologian vuosikirja 11. Toim. Jarkko Niemi. Helsinki 1999.

Kurkela, Vesa, Työväeniltamat, viihde ja valistus. (Käsikirjoitusversio 24.2.2000). Työväen historian ja perinteen tukimuksen seuran vuosikirja 2000.

Lammi, Em., Tampereen Työväenyhdistys 35-vuotias. Tampere 1922.

Lehtonen, Eeva-Liisa, Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi - Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun. Historiallisia tutkimuksia 184. Helsinki 1994.

Leisiö, Timo, Kansanmusiikintutkijan perussanasto. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos julkaisuja 12. Tampere 1988.

Leisiö, Timo, Kulttuuri, sosiaaliset systeemit ja seligregaatti. Julkaisussa: Kansanmusiikin tutkimus. Toim. Pirkko Moisala. Helsinki 1991.

Lieven, Dominic, The Aristocracy in Europe 1815-1914, London 1992.

Liikanen, Ilkka, Fennomania ja kansa – Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Historiallisia tutkimuksia 191. Helsinki 1995.

Lindfors, Gustaf V., Finlaysonin tehtaat Tampereella I 1820-1907. Helsinki 1938.

Markkola, Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki 1994.

Merriam, Alan P., The Anthropology of Music. Evanston 1964.

Meurman, Agathon, Neljäs sääty. Kansantaloudellisen Yhdistyksen esitelmää. Sarja III:2. Helsinki 1898.

Middleton, Richard, Studying Popular Music. Philadelphia 1990.

Moisala, Pirkko, Antropologinen musiikintutkimus. Julkaisussa: Kansanmusiikin tutkimus – Metodologinen opas. Toim. P. Moisala. Helsinki 1991.

Mäkeläinen, Eva-Christina, Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella, Helsinki 1972.

Mäki-Kulmala, Airi, Nuoruus on nuoruus – Kirjoituksia nuoruudesta, kulttuurista, yhteiskunnasta ja tutkimuksesta. Jyväskylä 1989.

Mäkinen, Timo, Musiikin näköaloja laulujuhliemme 100-vuotistaipaleelta. Julkaisussa: Kaiu, kaiu lauluni – Laulu- ja soittojuhlien historia. Toim. K. Smeds ja T. Mäkinen. Helsinki 1984.

Niemeläinen, Pävyt, Suomalainen kansantanssi. Julkaisussa: Suomalainen kansantanssi. Toim. P. Niemeläinen. Helsinki 1983.

Numminen, Jaakko, Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Helsinki 1961.

- Nygård, Toivo & Kallio, Veikko, Rajamaa. Julkaisussa: Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 1987.
- Näreikkö, Heikki, Työläiskotien esineistö ja työväestön vaatetus Tampereella 1850-1910. Tampereen kaupungin museolautakunnan monisteita 12. Tampere 1981.
- Pajamo, Reijo, Heinrich Wächter Suomen koulujen laulunopetuksen uudistajana. Julkaisussa: Koulu ja menneisyys XX. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1971. Helsinki 1972.
- Pajamo, Reijo, Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843-1881. Helsinki 1976.
- Pesola, Sakari, Tanssikielloista lavatansseihin. Julkaisussa: Rillumarei ja valistus – Kulttuuri-kahakoita 1950-luvun Suomessa. Toim. Matti Peltonen. Helsinki 1996.
- Pulkkinen, Tuija, Kansalaisyhteiskunta ja valtio. Julkaisussa: Kansa liikkeessä. Toim. R. Alapuro (et. al.). Helsinki 1987.
- Pulma, Panu, Autonominen suuriruhtinaskunta. Julkaisussa: Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 1987.
- Rajala, Panu, Pennanen, Eila. Julkaisussa: Otavan Suuri Ensyklopedia. Helsinki 1979.
- Rajala, Panu, Taiteesta ja taistelusta – Tampereen Työväen Teatteri 1901-1918. Helsinki 1991.
- Rantanen, Päivi, Suolatut säkeet – Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1997.
- Rasila, Viljo, Teollistumiskauden muuttoliikkeet – Mikrohistoriallinen tutkimus Tampereen seudulta. Historiatieteen laitoksen julkaisuja 7. Tampere 1983.
- Rasila, Viljo, Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampere 1984.
- Rausmaa, Pirkko, Kansantanssin vaiheita Suomessa. Julkaisussa: Tanhuvakka. Suuri suomalainen kansantanssikirja. Toim. Pirkko-Liisa ja Esko Rausmaa. Porvoo 1977.
- Rautiainen, Tarja, Musiikkitekstit, kontekstit ja populaarimusiikin tutkimus. Julkaisussa: Etnomusikologian vuosikirja 11. Toim. Jarkko Niemi. Helsinki 1999.
- Rissanen, Kalle, Nauru hyvälle.. nauru pahalle. Tamperelaisia pienoiskuvia. Tampere-Seuran julkaisuja 20. Tampere 1956.
- Rommi, Pirkko & Pohls, Marita, Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Julkaisussa: Herää Suomi - Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989.
- Räsänen, Arja-Liisa, Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. Bibliotheca Historica 6. Helsinki 1995.

Sajakorpi, Elina, Tampereen musiikkielämä noin sata vuotta sitten. Julkaisussa: Tampere - tutkimuksia ja kuvauksia IX. Tampere 1988.

Salo, Urho, Tampereen Pyrintö 100 vuotta. Toim. Urho Salo. Tampere 1996.

Salokangas, Raimo, Sanomalehtien määrä ja ilmestymistiheys. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 3. Turku 1976.

Saloniemi, Marjo-Riitta, Kesäpäivä huvilalla ja Kesäjuhlat – huvia ja kansanvalistusta. Julkaisussa: Herrasväen kesäretki - kesänviettoa Tampereella sata vuotta sitten. Tampereen museoiden julkaisuja 32. Tampere 1994.

Sarmela, Matti, Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Atlas of Finnish Ethnic Culture 2. Folklore. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 587. Helsinki 1994.

Seppänen, Anne, Kansantanssi-käsitteen sisältö suomalaisten maailmankuvassa. Julkaisussa: Etnomusikologian vuosikirja 7. Toim. Pirkko Moisala. Helsinki 1995.

Seppänen, Anne, Kansantanssi-käsitteen sisältö nyky-Suomessa. Julkaisussa: Kansantanssi tutkimuskohteena. Tutkivi (Tampereen yliopiston Virtain kulttuurintutkimusaseman raportteja) 9. Toim. Antti Koiranen. Tampere 1996.

Siltala, Juha, Valkoisen äidin pojat – Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Helsinki 1999.

Sinisalo, Uuno, Tampereen kirja. Tampere-Seuran julkaisuja 8. Tampere 1947.

Sinisalo, Uuno, Tampereen lehdistön vaiheita 100 vuoden aikana. Julkaisussa: Tampere - tutkimuksia ja kuvauksia VI. Tampere 1970.

Smeds, Kerstin, Autonomian ajan kansalliset sivistysjuhlat 1884-1917. Julkaisussa: Kaiu, kaiu lauluni – Laulu- ja soittojuhlien historia. Toim. K. Smeds ja T. Mäkinen. Helsinki 1984.

Smeds, Kerstin, Nuorisoseurat ”kunnan kansalaisen” kasvattajina. Julkaisussa: Kansa liikkeessä. Toim. R. Alapuro (et. al.). Helsinki 1989.

Snicker, Raija & Haavio-Mannila, Elina, Päivätanssit. Helsinki 1980.

Sulkunen, Raittius kansalaisuskontona – Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Helsinki 1986.

Sulkunen, Irma, Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Julkaisussa: Kansa liikkeessä. Toim. R. Alapuro (et. al.). Helsinki 1987.

Stenius, Henrik, Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsvesendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationens principiens genombrott. Helsingfors 1987.

Tampereen työväenyhdistys 50-vuotias 1886-1936. Tampere 1936.

- Talve, Ilmar, Suomen kansankulttuuri – historiallisia päälinjoja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. Helsinki 1980.
- Telemäki, Matti, Tampereen kansakoulun historia 1872-1976. Tampere 1979.
- Thompson, E.P., The Making of the English Working Class. London 1963 – Middlesex 1974.
- Tommila, Päiviö & Raitio, Tuire & Aalto Eeva-Liisa, Suomen sanomalehdistön levikki 1861-1900. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 7. Helsinki 1977.
- Tommila, Päiviö, Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella. Julkaisussa: Herää Suomi - Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, Sanomia kaikille – Suomen lehdistön historia. Helsinki 1998.
- Topelius, Z., Maamme-kirja. Juva 1985 (alkuteos 1876).
- Valanto, Juhani, Herrasväen kesäretkiä ja Näsijärvellä sata vuotta sitten. Julkaisussa: Herrasväen kesäretki – kesänviettoa Tampereen seudulla sata vuotta sitten. Tampereen museoiden julkaisuja 32. Tampere 1994.
- Varpio, Yrjö, Matkalla moderniin Suomeen – 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 681. Tampere 1997.
- Varto, Tyko, Työväen vapaa-ajan vietto Tampereella 19:nneen vuosisadan loppupuoliskolla. Julkaisussa: Tampere - tutkimuksia ja kuvauksia II. Tampere 1935.
- Varto, Tyko, Lapsuuteni Tampere. Kuvaus Tampereesta 1880- ja 1890-luvuilta. Tampere-Seuran julkaisuja 17. Tampere 1954.
- Weber, Max, Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Juva 1980.
- Viljanen, Emil, Tampereen työväestön elämästä ja pyrkimyksistä. Julkaisussa: Tampere - tutkimuksia ja kuvauksia I. Tampere 1929.
- Vilkuna, Kustaa, Vuotuinen ajantieto – Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen. Keuruu 1990.
- Willberg, Leena, Huviloita Näsijärven rannoilla 1870-1910-luvuilla. Julkaisussa: Herrasväen kesäretki – kesänviettoa Tampereen seudulla sata vuotta sitten. Tampereen museoiden julkaisuja 32. Tampere 1994.
- Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä – Suomen säätyläistö 1721-1870, Historiallisia tutkimuksia 93, Helsinki 1974.
- Voionmaa, Väinö, Tampereen kaupungin historia I-IV. Tampere 1929-1935. (Alkuteos 1903-1907.)
- Vuorela, Toivo, Suomalainen kansankulttuuri. Helsinki 1975.

Ylikangas, Heikki, Käännekohtat Suomen historiassa – Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. Helsinki 1993.

Yrjö-Koskinen, Yrjö-Sakari (Yrjö Koskinen), ”Työväenseikka”. Julkaisussa: Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan. Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen. Toim. Risto Eräsaari & Keijo Rahkonen. Helsinki 1975. (Julkaistu alunperin Kirjallisessa Kuukauslehdessä 1874.)

C. KAUNOKIRJALLISUUS

Aaku (nim.), Työväen elämästä Tampereella. Julkaisussa: Tampere – tutkimuksia ja kuvauksia VIII. Tampere 1984. (alkuperäisteos Aaku: Työväen elämästä Tampereella. Tampere 1890.)

Pennanen, Eila, Tampere-trilogia: Himmun rakkaudet 1971, Koreuden tähden 1972, Ruusuköynnös 1973 + jatko-osat Santalahden aika 1986 ja Kulmatalon perhe 1988.

SUMMARY

POPULAR CULTURE AS A WAY OF INTEGRATING INTO SOCIETY

— The public entertainments of the working class in the city of Tampere from the 1860s to the year 1917

1. The city of Tampere and the themes of the study

During the latter half of the 19th century Tampere became the centre of the early Finnish industrialisation. The city was for a long time the only pronounced industrial community in Finland, where still till late in the 20th century three fourths of the population were workers. In the middle of the 19th century Tampere was a small town with a population of only around 3,000 people, but already by the end of the century the number had increased tenfold. The rapid growth already begun in the late 1880s continued in the 20th century and in the 1910s the number of inhabitants had increased to 45,500. Workers were recruited from the countryside to supply the demands of the growing industry. Most of the migrating work force was comprised of landless workers from the immediate neighbourhood of Tampere. As the main branch in Tampere was textile industry, the majority of factory workers were women. Another special feature of the factory work force was child labour, which was used until the end of the 19th century. Industrial factories produced a population structure in which the population was young and women in majority, but the growing number of families reduced the significance of this structural bias. Industrialisation and urbanisation meant change at many levels, both socially and culturally.

In this study I examine first and second generation working class inhabitants of Tampere and their leisure in the period of time from the 1860s to the year 1917. The beginning of the study in the 1860s was a time of civil activism in connection with the new principle of openness and the emerging of the press. The study ends in the year when Finland gained independence. The beginning of the 20th century was characterised by consolidation of industrialisation and urbanisation as well as the making of civic society, and by independence a new period of transition began in the lives of the working class in Tampere. The aim of this study is to examine what was the life of pleasure of the working class in Tampere like in practise, what were its functions and consequences. The source material mainly consists of pieces of news and advertisements for amusements in local newspapers, material produced by local and government

authorities, documents of associations, recollections in text and in interviews, histories of Tampere and scientific studies. Points of view in studies of art, culture and history are utilised in the study.

2. Popular culture as a way of integrating into society

Richard Middleton states that the meaning of the term ‘popular culture’ should always be determined according to the context. The essential feature in popular culture is, however, that it is a part of the common tradition of some social group. According to my interpretations, during the examined period of time in this study, from the 1860s to the year 1917, there were three different stages of popular culture to be found. The earliest stage in this development is represented by *soirée* concerts and shows of itinerant theatres, amusements which belonged to the entertainment culture of the educated classes. These philanthropic amusements offered to the working class by the intelligentsia were the early form of organised popular culture of the working class. Later, entertainment evenings and public celebrations with performances such as choir singing, brass music, amateur dramatics and sporting represented the early working class popular culture of their own. The changeover to market economy, international trade connections, industrialisation and urbanisation on the whole, as well as development in graphic industry created the prerequisite for the international and commercial development of popular culture. In the early 20th century the life of pleasure among the working class, and in wider perspective the whole population of Tampere, reached this third stage of popular culture, which was markedly commercial and entertaining. Industrially produced mass entertainment in forms of movies and records was a commodity with a price.

The institution of public amusements advertised in newspapers aided the working class’ adaptation to full membership of their society in transition. Public entertainment, which was in accordance with the principle of bourgeois openness, was a significant way of integrating into society. Public entertainment is a part of popular culture. Characteristically popular culture is a part of common tradition; on the one hand it sticks to its traditions, on the other hand it is flexible, since every member of a social group takes part in defining its popularity. Thus also in Tampere popular entertainment culture became a way of integrating into society, which enabled the gradual adaptation of bourgeois culture. I characterise this “survival battle” of the

working class as a three-phase progress in the fields of education, self-improvement and entertainment (see Table).

TABLE. Popular culture as a way of integrating into society in Tampere 1865-1917.

Time	Society	Culture	Public entertainment	The way of integrating into society
1865-1885	Class society - customs of the gentry - customs of the lower classes - popular education - e.g. elementary school	Lutheran set of values - fennomania - liberalism	Entertainments of the gentry Entertainments of the lower classes - popular entertainment - amateur dramatics - song - musical events	-education
1886-1905	Civic society - social reforms - popular movements - mass organisations - political parties	Civic culture of improvement - fennomania - liberalism	- entertainment evenings - speeches - amateur dramatics - brass music - choir singing - spectator sport - public celebrations - theatre - concerts - sports events	- self-improvement
1906-1917	Class society - labour movement - general strike in 1905 - democracy	Cultures of compartmentalising social groups - fennomania - socialism	- working class entertainment evenings with dances - amateur dramatics - brass music - choir singing - comic songs - spectator sport - theatre - concerts - sports events - cinema	- entertainment

The period between 1865-1885 was the time of class society and the culture was dominated by Protestant set of values. Uniting forces of the class society were the doctrine of tripartition of secular, religious and domestic government as well as the Lutheran church. The class society was divided into cultures of the gentry and local cultures of the lower classes. Industrialisation and the migration of the lower classes to the towns in order to find work in factories brought about changes in the pastime traditions. The whistle of the factory marked a clearer

division between working time and leisure. Greater free time and some money to spare provided by the monetary wages paid by the factories made it possible to choose new forms and contents for one's leisure in this urban environment. Since the 1850s, ideals promoted by the educated classes were liberalism and *fennomania*, i.e. a national movement for making things Finnish. The intelligentsia became concerned that industrialisation would lead to moral decline in the working population. This motivated the intelligentsia to provide rational recreation or "amusement with instruction" for their enlightenment in accordance with the new principle of liberal openness. Popular entertainment with programme suiting the ideals of the Finnish national movement was the only pastime connected with class society that brought together the intelligentsia and the lower classes. In Tampere of the 1860s, public entertainment advertised in the local newspaper "Tampereen Sanomat" was still rare. In 1870s factory owners founded societies for their employees. In these societies the vanguard of the working class studied making of speeches, amateur dramatics, choir singing and brass music. These societies organised song and musical events and shows of amateur dramatics in order to raise funds for charity and other purposes, for example libraries and societies. Tampereen Sanomat for its part also encouraged the lower classes to participate in this voluntary work for philanthropic purposes. In 1870s and 1880s volunteer fire brigade, Tampere division of Society of Popular Education and temperance organisations began to operate. It was also a tradition of these national organisations to organise public celebrations. Through the annual summer festivals of the volunteer fire brigade, originating from the 1870s, (as well as summer festivals of the major factories), a large number of working class people in Tampere became acquainted with the new entertainment tradition with educational programme. The music festival organised by Society of Popular Education in Tampere in 1888 must also have attracted the attention of the working class.

The period between 1886-1905 was the time of transformation into a civic society. Social reformists founded elementary schools and the lower classes were active in popular movements and mass organisations. In 1886 a workers' association led by the intelligentsia was founded. Ten years later a coup was staged inside the labour movement and the workers themselves got onto the board. At the same time eagerness to form trade unions with the aim of self-improvement expressed the working class demand for a more egalitarian society. Culturally the period was markedly dominated by the liberal ideals of enlightenment. The aim of the intelligentsia was to create a homogenous national culture. Fennomania, liberalism, social reforms and the working class aim of self-improvement created the prerequisite for naturali-

sation and nationalisation, i.e. for equal participation in society of adjectively equal Finnish citizens. The working class thirst for cultural improvement was actualised in a demonstration with over 10,000 participants demanding for restrictions on the free trade with alcohol in Tampere on May Day in 1898. These inclinations were also shown in programmes at public celebrations and entertainment evenings of the mass organisations included amateur plays, choir singing, brass music, dance and gymnastic performances presented by the working class themselves. Sports and gymnastic associations were founded as divisions of trade unions, and they both prepared gymnastic performances for entertainment evenings and organised commercial sports events. Commercial amusements popular among the working class were also created in the fields of theatre and music. As a matter of fact, amateur dramatics laid the basis for the development of the professional theatres in Tampere during the years 1901-1904. Similarly public concerts with popular performers given in the working class community hall were a prelude for the development of the working class popular music.

The period between 1906-1917 saw the formation of a class society within which the social class division became politicised and which was dominated by cultures of compartmentalising social groups. In Tampere as elsewhere, the labour movement was in the background of the formation of the social classes. In the late 19th century the labour movement had started to radicalise, and the process continued in the 20th century. In autumn 1905 the working class went out on general strike, the main demonstration of which took place in Tampere. As a consequence from political activity and universal suffrage in 1906 the working class in Tampere recognised themselves as a distinct social class in its own right with democratic rights. By speech, song and poetry the working class asserted their capability for equal citizenship and participation in society. As a part of their organised association culture, the working class spent their leisure time at their own entertainment evenings. Performances included choir singing, brass music, plays, gymnastics, folk dances and comic songs. Singers of comic songs were popular artists who made their living performing both at entertainment evenings and in their own special concerts and selling their records. The life of pleasure in the period between 1906-1917 was not only organised and collective but also increasingly commercial and characterised by “pure” entertainment. Sports and gymnastic associations organised commercial dances and sports events. The characteristically urban mass entertainment, such as the cinema and the theatre, was a great success. From the 1910s onwards dancing surpassed other amusements at entertainment evenings. The people attending the dances were mostly younger, second generation urban working class. The urban industrial environment was their place of

birth, and had formed the background for their growing up. Learning a new urban way of life through entertainment evening customs was no longer necessary for them as it had been for their parents.

I have named the three stages of integration education, self-improvement and entertainment. At the first stage the intelligentsia, which had internalised the national romantic ideals of popular education, provided amusement with instruction and refined programme for the lower classes. The working class accepted the challenge and started to study amateur dramatics, choir singing and brass music in the factory societies. Some of the working people awakened to a personal inclination towards self-improvement and as a result a new type of organised entertainment was applied, entertainment evenings with programme. Programme at these entertainment evenings was salon music and dramatics adopted from the factory societies. So the working population adopted the culture of the socially independent in the process, contributing to the emergence of a more uniform and equal common culture. The process did not end here, however, but the working class that also had gained ideological independence continued to differentiate, and the now public common culture was given special characteristics of collective mass entertainment in its hands. This included commercial dances and sports competitions organised by the sports and gymnastic associations of the trade unions. In addition to the activities of associations, cinema and theatre became mass entertainment for all people.

3. The modern citizen

When discussing the modern, the past is being looked at from the point of view of the present time. The struggle towards social integration with the help of popular culture, as experienced by the Tampere working class, can also be seen as an originating process of the modern society. Here I am looking for a modern citizen in the relations between entertainment and young adults, men, women and children as well as between family, home and nature. In the study of entertainment, the group of unmarried, working people aged between 15 and 25 is especially important, since they had time and extra money to spend on entertainment. At the end of the 19th century the majority of this group of young adults was also born in Tampere. The innate adaptation to the urban industrial environment of Tampere made it easy for them to participate in different organisations, for example in the labour movement. In 1917 the degree of

organisation was especially high: c. 70% of all over 18-year-old factory workers were members of the Social Democratic Party. The activities of associations in Tampere, those of the working class as well as others, dealt very often with propagating the ideals of the Finnish national movement. In their associations, the 15-25-year-olds took a special interest in choir singing and dramatics as well as gymnastics and sports. These young adults particularly contributed to the change of entertainment into a commercial commodity with their consumption habits. Unmarried adults constituted the main audience of cinema, dances and sporting competitions. There were modern characteristics in their ways to entertain themselves. For them, pastimes were education and entertainment, self-improvement as well as a means of personal fulfilment and highlighting their individuality, for example in arts or sports. The popularity of commercial entertainment represented also the increasing broadmindedness in society.

The urban nuclear family with its ways of living and seeing the world also had a significant position in the society. At the end of the year 1900, 55% of the 20-39-year-old men were married, whereas the percentage of over 40-year-old married men was as high as over 85. The corresponding numbers for women were 44% and 62%. The high percentage of married men demonstrates the importance of the marriage at that time. The lower percentage of married women was a consequence of the shortage of men in Tampere.

Arising out of capitalism and industrialisation the life of the modern man was divided into spheres of work, family life and leisure in accordance with the demands of work for wages. Bourgeois ethos guided the man to do his job well. Earlier common drinking on the site was prohibited by the factory regulations in the 1870s. A good working man was also supposed to take care of his family, and in turn a proper home would take care of the breadwinner as well as the other members of the family. Leisure time enabled personal fulfilment, but the man was supposed to do that by participating in activities of an organisation in the first place.

Due to the majority of women in the population of Tampere, only 60% of them were married. The life of married women was organised in accordance with the demands of family life. Usually after marriage, the wife gave up a paid job and was supposed to use her skills for housekeeping and caring for the children. Women learned these skills needed for the urban housekeeping in their leisure time. Unmarried women had paid jobs and were usually financially sound. Single women had also free time for various interests and they were a significant

member group in drama groups and choirs. These women worked side by side with the men on the administration and festivities boards of associations.

At the end of the year 1900 almost 17,000, i.e. the half of the population in Tampere was under 20 years old. Because of the large number of children and teenagers, it is no wonder that Tampere became a significant Finnish town of schools. As early as in the 1830s there were factory schools which the working children attended beside their work. The first municipal elementary school was founded in 1872. On the other hand, it was only in the late 19th century that the education of the working class children started to become appreciated and children were able to give up working. In the early 20th century it finally became common to complete elementary school. Children participated in public entertainments at least in family festivities of the societies, free concerts for school children and cinema.

Arising out of paid jobs and urbanisation, the lower class ideas of home and nature changed. In agriculture the farm with surrounding fields was above all a means of earning one's living. For the wealthiest farm owners the manor house was not only an apartment but also a home, and, when necessary, its salon was a place for amusements. An apartment became a home also in the minds of the lower classes in urban professions. The home and nature were places of refuge where workers retired for rest and recreation after the working day. Despite the poverty, the working class in Tampere made an effort to keep their homes clean and furnish them to make them comfortable. Family festivities took place in the working class homes but drinking was considered objectionable. Traditionally nature had been a place for hunting, fishing and picking berries. The urban working class went to nature for picking berries, angling, rowing, boat trips, and during the winter for skiing and skating. It was common to make trips, for example by boat, to the dances in the near-by countryside, and for men even moderate drinking was allowed in the bosom of nature.

Translation: Heli Hytönen

LIITTEET

Liite 1: Tampereen julkiset huvit Tampereen Sanomien otosvuosien 1867, 1870, 1875, 1880, 1885, 1890 ja 1898 mukaan, s. 1- 29.

Liite 2: Tampereen julkiset huvit Kansan Lehden otosvuosien 1899, 1906, 1910 ja 1916 mukaan, s. 1- 49.

LIITE 1: Tampereen julkiset hovit Tampereen Sanomien mukaan

Vuosi 1867

Aika	Paikka	Tyyppi	Ohjelmisto	Toimeenpano	Keräyskohde	Pääsymaksu	Tuotto	Yleisö- määrä
ti 1.1. klo 7	Herr Joselins salong	Theater	Komisk, italiensk pantomini	G.A. Nyman	Pienten lasten koulun hyväksi			
su 6.1.		Soiree		E. Joselin				
to 17.1. pe 18.1. su 20.1. ti 22.1.	Herr Joselins salong	Theater	Daniel Hjort, Bruden ym.	E. Rojahn, C. Dahmgren				
ma 25.3. su 7.4.	Herr Joselins salong	Teater	Skal och Kärna, Riita-asia		Työhuonelaitok- sen hyväksi	1 mk ja 1 mk 50 p		
ti 16.4. to 25.4. su 28.4.	Herr Joselin	Dramatisk musi- kalisk soiree		Arthur Lundahl		50 p ja 1 mk 50 p		
su 5.5. klo 8	Societetshuset	Musikalisk soiree		Oskar Scharlin				
ti 14.5. klo ½ 8	Herr Joselins lokal	Konsert	Fantasie för piano ym.	Ernst Linblad, Wilh. Sauvlet		2 mk		
to 30.5. klo 7	Herra Joselin'in sali	Laulantoa ja soitantoa + tanssia		Axel Gabr. Ingeli- us		1 mk 50 p		
ti 23.7. klo 8	Herr Joselins salong	Musikalisk Mark- Soiree + dans	Ouverture Don Juan ym.	Oskar Scharlin		1 mk 50 p		
su 29.9. su 6.10.	I Tammerfors kyrka	Andlig vocal- och orgelkonsert	Benedictus ym.	Victor Enckell		50 p		
ke 9.10. pe 11.10. su 13.10. ti 15.10. pe 8.10. su 20.10.	Herr Joselins salong	Dramatisk och pantomimisk representation		C. A. Nyman med sin familj				

Vuosi 1870

ti 1.1.	Joselins hotel	Bal		E. Joselin		Herrar 2 mk och damer 1 mk		
su 6.1. klo 6	Asylin koulun sali	Laulajaiset		Pumpulitehtaan Lauluseura		50 p		
ma 10.1. klo 7	Joselins hotel	Lotteri med dans			För studenthu- set	Herrar 1 mk 50 p och damer 50 p		
ma 18.4. klo 7	Herra Joselinin sali	Laulajaiset		Pellavatehtaan Laulajisto	Kansakoulun hyväksi	Säätypersoonil- ta 1 mk, työvä- eltä 50 p	57 mk 50 p	120
su 22.5. ti 24.5.	Herr Joselins salong	Konsert	Mit hem	Svenska national- sångarne		1 mk 50 p		200
ti 19.7. klo 6	Herr Joselins salong	Vokal-Konsert		Aug. Jahnke		1 mk 50 p		
su 25.9. su 13.11.	Lindströmin talo	Tanssihuvi		Oskar Scharlin				
to 15.9.		Laulanto		Ida Basilier				
su 16.10. klo 4	Pyynikki	Tanssihuvi		Oskar Scharlin				

su 30.10. klo 6	Joselinin juhla- sali	Arpajaisiltahuvi		Pellavatehtaan Laulajisto + Scharlinien soitto- kunta	Lainakirjaston hyväksi	25 p ja 50 p		
ke 19.10. pe 21.10. su 23.10. ke 26.10. pe 28.10. su 30.10. ke 2.11. pe 4.11. su 6.11	Herr Joselins salong	Teater	Tidens strid ym.	Assosiation- sällskapet				
to 10.11 su 13.11 pe 25.11	Herr Joselins salong	Teater	Syfrökarna	J. W. Selander				

Vuosi 1875

pe 1.1. pe 3.1.		Soiree med nationaldanser		C.A. Nyman				
pe 1.1.		Stort fyrverkeri		C.A. Nyman				
su 6.1. su 10.1.	Societetshuset	Soiree		C. A. Nyman				
to 7.1. to 27.5.		Musik		E. Joselin				
ke 13.1. klo 7	Societetshuset, Seurahuone	Tanssihuvi - Bal			V.P.K.:n kirjas- ton hyväksi	2 mk herrat, 1 mk 50 p rou- vat		
su 17.1. klo 6		Stort fyrverkeri		C. A. Nyman		1 mk ja 50 p		
ke 22.1. ke 27.1. pe 29.1. su 31.1. ke 3.2. pe 5.2. su 7.2. --->	ke 10.2. pe 12.2. su 14.2. ke 17.2. pe 19.2. su 21.2. ma 22.2.	Theater	Folkkomedi med sång ym.	Conrad Landeg- ren				
la 20.3.	Seurahuone	Yleinen arpa- jaishuvi + tanssi			V.P.K.:n kirjas- ton ja lukuhuo- neen hyväksi	50 p	1 300 mk	800
ti 6.4. - klo 8	Seurahuone	Silmänkääntäjä		Johan Korte				
su 11.4. klo 6	Seurahuone	Arpajaiset + tanssi			Pumpulitehtaan lainakirjaston hyväksi		1 500 mk	992
la 17.4. klo ½ 8	Societetshus- lokal	Musikalisk soiree + dans				2 mk miehiltä 1 mk 50 p naisilta		

ke 28.4. pe 30.4. su 2.5. ti 4.5. to 6.6. su 9.5. ke 12.5. pe 14.5. su 16.5. ma 17.5. --->	to 20.5. su 23.5. ke 26.5. pe 28.5. su 30.5. ke 2.6. pe 4.6. su 6.6. ti 8.6.		Marianne, Mustalainen, Päiwölä, Deborah, Lemunrannalla, Kihlaus, Maria Tudor, Wiuluniekka, Saaristossa, Kultaristi, Anna Strifwars, Bre-siosa, Orvot sisarukset, Häällä	Suomalainen Teateri	Herra Leinin hyväksi			Täysi huone
ma 21.6.		Konsert	Aria ur Op.	Hedwig och Anders Willman				
ke 23.6. to 24.6. su 15.8.	Elianders villa	Musik						
ke 23.6. to 24.6.	E Joselin	Militär hornmusik				50 p		
ti 20.7. klo 7	Societetshuset	Konsert	Ave Maria ym.	Nya svenska damkvartetten		1 mk 50 p		
su 25.7. to 12.8.	Wiksholm	Musik		C.G.M.Tallqvist		1 mk		
ke 8.9. klo 8	Societetshuset	Konsert	Fantasi för Harpa	Adolf Sjöden		2 mk 50 p herroilta, 2 mk rouvilta, lapsilta ja palvelusväeltä		
su 3.10. klo 8		Konsert		Ida Basilier		2 mk		
su 10.10. klo 7	Societetshuset	Teater	Dramatisk, musikalisk representation	A.P.Holmgren				
su 24.10. klo ½ 8	Societetshuset	Danskolans slutdans		Emilie Avander		2 mk för herrar, 1 mk 50 p för damer		
su 31.10. su 9.11.	Seurahuone	Iltahuvi	Kihlaus, Riita-asia, Silmänkääntäjä, Yökäusi lahdella	VPK:n jäsenet	VPK:n lukusalin ja kirjaston hyväksi			Täpösen täynnä
ke 1.12. pe 3.12. su 5.12. ke 9.12. pe 10.12. su 12.12. --->	ti 14.12. pe 17.12. su 19.12. ti 21.12. to 28.12. to 30.12. Societetshuset	Theater	Läkaren, Han är icke svartsjuk, Vermlänningarne ym.	A.T.Cederqvist				

Vuosi 1880

la 3.1. to 8.1. pe 30.1. la 7.2. la 21.2. pe 5.3. pe 2.4. to 6.4. pe 16.4. pe 23.4. pe 29.4.	Societetshuset	Mark-Soiree		Ernst Schneevoigt				
--	----------------	-------------	--	-------------------	--	--	--	--

su 4.1. klo 7	Pyynikke (skridskobanan invid villan)	Musik		E. Joselin		50 p ja 25 p		
su 11.1.	Societetshuset	Barnconsert +barndans och lekar		Ernst Schneevoigt				
su 18.1 su 25.1. la 31.1. ke 11.2.	Hotel Toivo's nya salong	Mark-Soiree		Ernst Schneevoigt				
su 25.1. su 15.2. su 22.2. su 4.4. su 11.4. su 28.11. su 5.12.	Puuvillatehtaan lukusali	Seuranäytelmä	Haapaniemen hanhen poika ja Kihlaus Hän ei ole mus- tasukkainen Sisaren sukke- luus Savon jääkäri	Puuvillatehtaan toimikunta	Puuvillatehtaan Soittokunnan hyväksi	1:n sija 1 mk 2:nen 75 p seisojat 50 p		
ma 1.2. klo 6 (Kynttilän- päivä)	Seurahuone	Arpajaisiltahuvi	Torvisottokunta	Verkatehtaan toimikunta	Verkatehtaan lukuhuoneen hyväksi	50 p ja 25 p		
to 5.2. klo ½ 8 (Runeber- gin synty- mä-päivä)	Seurahuoneen sali	Kirjallis- Soitannolliset iltahuvit + tanssia	Ouverturi esitel- mä, köörilaulua, lausuntoa, finali ja Maamme-laulu	Soitannollisseuran johtokunta	Runebergin muistopatsaan hyväksi	1 mk 50 p ja 1 mk koulunuo- risolta		
su 8.2.	Seurahuoneen sali	Kansan Kon- sertti + tanssi		Ernst Schneevoigt				
su 15.2. klo ½ 8	Societetshus- salong	Stor maskerad		Bestyrelsen		Herre 1 mk 50 p Frutimmer 1 mk		
su 22.2. - 20.3. (Marian- päivä) klo ½ 8	Societetshus- salong	Abonnerade (subskriberade)- Soiree +dans		Bestyrelsen				
ke 25.2 - 10.3	Societetshuset	Musikalisk Aftonunder- hållning	Pas de deux parisienne, dan- sas af frk. Olga & Alexandra	Musiksällskapet Ronander				
ti 2.3.		Riemujuhla (Aleksanteri II 25-vuotis- hallituspäivä)	Klo 9 21 kunnia- laukausta 10 Uuden kirkon perustusten laskeminen 11 Sähkösanoma keisarille 12 Jumalanpal- velus 1-6 Köyhille päivällinen 7 Ilotulitus, VPK:n soihkukukue 8 Juhlapidot Seurahuoneella	Juhlatoimikunta		Herroilta 2 mk ja naisilta 1 mk 50 p		
su 7.3. su 4.4. su 9.5. su 21.11.		Kansanhuvit	Pellavatehtaan Laulu- ja Soitto- seura	Kansanvalistus- seuran haara- osasto				yli 200 (työkän- saa, ei säätyhen- kiä)

su 14.3. klo ½ 8	Societetshuset	Vokal och instrumentalkonsert	Finsk folkvisa ym.	Ernst Schneevoigt		2 mk ja 1 mk		
ma 29.3. klo 8 (II pääsiäispäivä)	Seurahuoneen sali	Naamiohuvit		VPK:n toimikunta	VPK:n hyväksi	1 mk 50 p ja 1 mk		
su 11.4. klo 7	Pyynikki	Suuri taidetulitus + tanssi		K. Bergström		1 mk ja lapsilta ja palvelusväeltä 25 p		
su 11.4. su 18.4. su 25.4.	Seurahuoneen sali	Kansan Konsertti + tanssi		Ernst Schneevoigt				
ma 26.4. klo ½ 8	Societetshuset	Stor barnfest		Herr Schneevoigts kapel		1 mk ja 50 p		
su 1.5. klo 10 ja klo 6	Pyynikke	Musikalisk Aftonunderhållning		Ernst Schneevoigt		50 p ja 1 mk		
su 1.5.	Sosietetshus-salen	Magisk-Fysikalisk Föreställning		Ljuskonstnären A. Epstein		1 mk - 2 mk		
la 8.5. klo ½ 8	Sosietetshus-salong	Populär Concert (Kansallis-Konsertti)	Ouverture op. Don Juan av Mozart	Bruno Holm		1 mk säätyhenkilöille ja 50 p palkollisille ja tehtaan työväelle		
su 9.5. su 16.5.	Pyynikke	Consert-Musik		Ernst Schneevoigt		50 p		
pe 14.5. la 22.5.	Seurahuoneen salissa	Konsertti	Aria op. Kung Caarls jagt av Pacius	Oscar Bentzon-Gyllich		2 mk ja lapsilta ja työläisiltä 50 p		
ma 17.5. klo 7 (Helluntai)	Ravintola Toivo	Arpajaisiltahuvi	Herra Schneevoigt'in kapelli	Kansanvalistus-seuran Tampereen kaupungin haaraosasto		50 p - 1 mk	800 mk	
su 23.5. la 29.5.	Pyynikke	Musik		Ernst Schneevoigt				
su 30.5.	Pyynikin kenttä	Kansanhuvi + tanssi	Näytelmä, laulua ja soittoa (Schneevoigt'in soittokunta ja VPK:n soittokunta)	VPK	VPK:n kirjaston ja soittokunnan hyväksi		600 mk	2000
to 3.6. klo 4	Pyynikin kenttä	Lastenjuhla		Herra Schneevoigt'in kapelli	Kansakoululasten hyväksi	Kaikille vapaa		
la 19.6. su 20.6. to 24.6. su 26.6 ke 7.7. su 11.7.	Pyynikke	Consert-Musik		Ernst Schneevoigt		Pääsymaksu 50 p		
su 20.6. su 4.7. la 14.8.	Esplanaadi	Vapaasoitantoa						
ma 21.6. klo 8	Pyynikke	Dubbla Konserten	Tammerfors Brandkärs marsch af Schneevoigt ym.	Ernst Schneevoigt		1 mk ja lapsilta ja palvelusväeltä 50 p		

ke 23.6. klo 8 (Juhannus- aatto)	Pyynikin kenttä	Suuret Kansan- huvit + tanssia salongissa	Kilpailuja ja kokko	Ernst Schneevoigt		Työväeltä 25 p ja sääty- henkilöiltä 50 p		
to 1.7. su 4.7. to 8.7. to 15.7. to 22.7. --->	to 29.7. to 5.8. ke 11.8. to 19.8. to 26.8. Kylpylaitos- puisto	Soitantoa				Ilman pääsy- maksua		
su 11.7.	Pyynikin lahti	Iso Kilpasoutu						
su 4.7. klo 4	Pellavatehtaan valkaisukedolla	Vuosijuhla		Kansanvalistus- seuran Tampe- reen tehdasten haaraosasto		25 p - 50 p ja jäsenet ilmai- seksi		
pe 9.7. su 11.7. ma 12.7. ti 13.7.	Hotel Toivon sali	Teatteri	Neiti Elisabeth, Marin rukkaset, Daniel Hjurth, Katariina Mau- nutar, Kuningas Erik IV, Kihlaus ja Tanssijat	Suomalainen Teateri		Istuen 75 p Seisoen 50 p		
su 18.7. klo ½ 8 su 15.8. su 22.8. su 29.8. la 11.9.	Pyynikki	Musik		E. Joselin		Vapaapääsy		
su 25.7. klo 4	Pyynikin kenttä	Vuosijuhla + tanssi		VPK:n toimikunta		Säätyhenkilöiltä 50 p ja työkan- salta ja lapsilta 25 p	n. 2000 mk	n. 1000 + tanssi- huone 400
pe 30.7. klo 7	Badhussalong	Soiree med dans		Direktion		1 mk		
su 1.8. klo 4	Pyynikin kenttä	Kansan Tanssi- huvit	Kaupungin ja palokunnan soittokunnat	VPK		25 p		
su 1.8. su 5.9.	Pyhäjärvellä	Kilpapurjehdus						
pe 6.8. klo 8	Pyynikki	Suuri Ilotulitus		K. Bergström		Säätyhenkilöiltä 1 mk ja työkan- salta 25 p		
su 15.8. su 24.8. su 5.9.	Viikinsaari		Soittokunta mo- lemmissa salon- geissa					
ke 18.8. klo 4	Wiksholm	Musik & Benga- lisk belysning						
la 28.8. klo 6	Tehtaan kirkko	Hengellinen konsertti	Ave Maria af Gounod	Naemi Ingman		1 mk ja koulu- laisilta ja työvä- eltä 50 p		150
su 29.8. klo 6	Seurahuoneen suuri sali	Arpajaisiltauvit		Kansanvalistus- seuran Tampe- reen tehdasten haaraosasto		Aikuisilta 50 p ja lapsilta 25 p		

su 5.9. ti 7.9. ke 8.9. pe 10.9. la 11.9. su 12.9. ke 15.9. pe 17.9. su 19.9. ke 22.9. pe 24.9. ---->	ke 29.9. pe 1.10. su 3.10. ke 6.10. pe 8.10. su 10.10. pe 15.10. su 17.10.	Teateri	Parahin veitikka, Hardangerin harjulla, Num- misuutarit, Laulu- lintunen, Kihlaus, Porvari aatelis- miehenä, Sota- vanhuksen joulu, Saimaan rannal- la, Pietari Brahe, Sevillan parturi, Nora, Valapatto ja Mustalaiset	Suomalainen Teateri				Tungok- seen asti täynnä tai melkein täynnä
la 11.9. klo 4	Kauppatori	Soitantoa (Kei- sarin nimipäivän johdosta)						
su 12.9.	Kansakoulu	Juhla (Pietari Brahen kuole- masta 200 vuotta)	Esitelmä ja soit- toa	Kansanvalistus- seuran haara- osasto		Maksuton		
su 12.9. su 19.9. su 26.9. su 3.10. su 10.10. su 17.10. su 24.10. su 7.11. ---->	su 14.11. su 21.11. su 5.12. su 12.12. su 19.12 Hotelli Toivo	Kansan Kon- sertti + tanssi		Ernst Schneevoigt		50 p		
to 23.9. to 7.10. to 21.10. to 28.10.	Hotel Toivo	Mark-Soiree		Ernst Schneevoigt		50 p - 1 mk		
pe 24.9.- 29.9.	Societetshuset	Laterna Magica ym.		H. Samson obtisk och meteorologisk instrument makare från Stocholm				
ti 19.10. klo ½ 8	Societetshus- salong	Årsfest +dans		Musikaliska sälls- kap				
ke 20.10. klo ½ 7	Cedvanlig lokal	Consert	Solveigs Sång af Grieg ym.	Ida Basilier		1 mk - 2 mk		
ke 20.10.- 27.10.	Societeshuset stora salong	Variete sällska- pet Haydn		N. Bauer				
su 24.10. klo 6	Joselinin villa	Suuri Tulitus soitannon kans- sa		C.O.Trygg		75 p ja työväeltä 25 p		
ma 1.11. la 13.11.	Societetshuset stora sal	Humoristisk Musikalisk Soiree	Ouverture till Figaros bröllop af Mozart	C.Haydn		Herrat 1 mk 50 p ja daamit 1 mk		
to 4.11. to 11.11. la 20.11. la 4.12. to 9.12.	Societetshuset	Mark-Soiree		Ernst Schneevoigt				
pe 5.11. klo 8	Societetshus- salong	Litterär Soare	Humoristiska folksakor	Aug. Hammar (student vid Up- sala universitet)		1 mk - 2 mk		
su 7.11. klo 6	Seurahuoneen sali	Arpajaisiltahuvit			Paperitehtaan lainakirjaston hyväksi	50 p		

ti 9.11.	Kansakoulu	Porthanin muistojuhla	Laulua, esitelmä, soittoa	Tampereen kansanvalistus-seuran haara-osasto		25 p - 50 p		
ke 17.11. klo ½ 8	Seurahuoneen sali	Sanelma-Soitannollinen Soiree	Suomalaisia kansanlauluja	Hedvig Winter-Hjelm		50 p - 1 mk 50 p		
ke 24.11.-ke 16.12.	Hotel de Toivo	Musikalisk Aftonunderhållning		Sälskapet Wille				
pe 26.11. klo ½ 8	Societetshussalng	Musikalisk Soiree + dans	Lied ohne worte af Mendelsson	Emmy Achte		Herrat 2 mk ja naiset 1 mk 50 p		
su 28.11. klo 7	Seurahuoneen sali	Iltahuvit + tanssi	Lausuntoa, esitelmä, soittoa	VPK		1 mk 50 p miehiltä ja 1 mk naisilta	100 mk	Vähän väkeä
ma 13.12.-14.12. klo 5	Hotelli Toivo			Ernst Schneevoigt		75 p		
su 19.12. klo 6	Pellavatehtaan koulun huoneisto	Iltahuvit			Pellavatehtaan kansakoulun joulujuhlan hyväksi	10 p - 25 p		

Vuosi 1885

to 1.1. klo ½ 8	Seurahuone	Yleinen illanvietto + tanssi				Herroilta 1 mk ja naisilta 50 p		
pe 2.1. klo 6	Seurahuone	Soittajaiset lapsille + lasten tanssiaiset		Ernst Schneevoigt		50 p - 1 mk		
la 3.1. la 14.2. la 21.3. la 25.4.	Kansakoulu	Tee-ilta	Puheita, laulua, lausuntoa	Tampereen Raittiusseura		40 p		Runsaasti yleisöä
su 4.1. (Loppiainen) su 8.2. su 8.3. su 19.4. su 24.5. (Helluntai) su 27.9. su 25.10. su 22.11.	Pellavatehtaan kansakoulu	Tee-ilta	Esitelmä, laulua, lausuntoa	R.Y. Aamurusko		30 p ja lapset 15 p		1. kerta 600 2. kerta 300 3. kerta 400 4. kerta 200
su 11.1. klo ½ 8	Seurahuone	Seuranäytelmä	Bartholdus Simonis		Hyvää tarkoitusta varten	1:n sija 1 mk 50 p 2:n sija 1 mk seisojat 75 p		Sali täpötäynnä
su 11.1. klo 8	Hotelli Toivo	Soitannollinen Iltama	Runsas ohjelma	M. Paul				
su 18.1. klo 6 la 31.1. klo 8 su 8.3. klo 6 la 11.4.	VPK:n lukuhuone	Klubi-ilta	soittoa M. Paul	VPK				
ti 20.1. klo ½ 9	Hotelli Toivo	Soitantoa		M. Paul				

su 25.1. su 1.2.	Seurahuone	Iltahuvit + tanssi	Saimaan rannalla, Tätä nykyä ja Naimapuuhat	Työväen Lauluseura		Istujat 1 mk 50 p - 2 mk seisojat 75 p		Sali täpö- täynnä
la 31.1. klo 8	Seurahuone	Soitantoa		Willy Paasch ja M. Paul		1 mk 50 p ja lapsilta 75 p		
ma 2.2. - ti 10.2.	Seurahuone	Teatteri	Drägdorfsflickan, Den lilla tomten ym.	Konrad Landegren				
ti 3.2. klo 8	Ravintola Aura	Soitantoa		Willy Paasch ja M. Paul				
su 8.2. klo 7	Seurahuone	Iltahuvit + tanssi	Esitelmä, lausuntoa, seuranäytelmä, laulua	VPK:n klubitoimikunta		Istujat 1 mk 50 p ja seisojat 75 p		
su 15.2.		Naamiohuvit + tanssi		Ernst Schneevoigt				Muutamia kymmeniä
ti 17.2. klo ½ 8 (Laskiainen)	Seurahuone	Tanssi-iltama (Työväkeä ja palkollisia varten)		R. Bauer		50 p		
su 22.2. klo 6	Seurahuone	Suuret Lastentanssiaiset + aikuisten tanssi		M. Paul		50 p - 1 mk 50 p		
la 28.2. klo 8	Seurahuone	Juhlailtama (Kalevalan ilmestymisestä 50 vuotta)	Esitelmä, soittoa, laulua, kuvaelma	Suomalainen Seura		Säätyläisiltä 1 mk ja työväeltä 50 p		
su 1.3. klo 7	Seurahuone	Iltahuvit + tanssi	Seuranäytelmä, esitelmä, laulua, lausuntoa	Työväen Lauluseura	Verkatehtaan lukusalin hyväksii	Istujat 1 mk Seisojat 75 p		
su 1.3. klo 7	Cafe de Bega	Soitannollisia iltahuveja		Variete company				
ke 4.3. klo 8	Seurahuone	Laulajaiset (mieskvartetti)		Hugo Lutteman				
to 5.3. klo 8	Seurahuoneen sali	Konsertti		A. Ojanperä		2 mk ja koulu- nuorisolle ja palvelusväelle 1 mk		
su 8.3. su 22.3. su 26.4.	Seurahuone	Soittoa ja tanssia työväelle		R. Bauer		50 p		
su 8.3. klo 4	Pumpulitehtaan luistinrata	Kilpailuistelu				50 p		
su 15.3. klo 6	Seurahuone	Arpajaisiltahuvit + tanssi	Laulua, soittoa	Työväen Lauluseura	Torvisoittokunnan hyväksi	Säätyläisiltä 1 mk ja työväeltä 50 p	1 100 mk	
la 21.3. klo 6	Puuvillatehtaan luistinrata	Huviluistelu	Suuri Tulitus, tervatynnyreitä ja teetä			25 p		
su 22.3. ke 25.3. (Maarianpäivä)	rva Joselinin huvilassa	Kahvikonsertti + tanssia						
ke 25.3. klo 7 (Maarianpäivä)	Pellavatehtaan koulu	Iltama			Tehtaan kirjaston hyväksi	1 mk		
la 28.3. klo 7	Puuvillatehtaan lukusali	Iltahuvit + tanssi	Soittoa, laulua, esitelmä, lausuntoa	Toimikunta		50 p		

ti 31.3. ke 1.4.	Hotelli Toivo	Soitantoa		M. Paul		1 mk		
ma 6.4. (Pääsiäis- maanantai)	Seurahuone	Naamiohuvit		Sporttiklubi	Rahastonsa hyväksi		980 mk	
ti 7.4. klo 8	Seurahuoneen sali	Teatterit	Sirkka	Suomalainen Teatteri + kaupun- kilaisia		1 mk 50 p - 2 mk 50 p ja seisojat 75 p		
to 9.4.	Hotelli Toivo	Esitys		Hansenin seura (konstitaituri)				
su 12.4. klo 7	Seurahuone	Iltahuvit	Soitantoa, esitel- mä, laulua, lau- suntoa	Työväen Laulu- seura	Suomalaisen tyttökoulun hyväksi	1 mk - 1 mk 50 p ja seisojat 75 p	72 mk	Runsaasti väkeä
su 12.4. su 26.4.	rva Rosendah- lin huvila	Suuri Perheilta- ma + tanssia	Laulua, soittoa, kujeilutanssia	M. Paul		1 mk ja lapset 50 p		
ma 13.4.		Konsertti		August Wilhelmj				
su 19.4. klo 7	Seurahuone	Seuranäytelmä	Työmiehen vaimo			1:n sija 2 mk 2:nen sija 1 mk 50 p ja seisojat 75 p		
ma 27.4. klo 8	Seurahuoneen sali	Konsertti		Rva Sophie Alen- ter				
pe 1.5. (Vapun- päivä) su 31.5.	Pyynikki	Soitantoa		E. Joselin				
su 3.5. klo 8	Hotelli Aura	Soitannollinen illanvietto		Herra Schnee- voigt'in orkesteri		Maksuton		
su 3.5. klo 8	Seurahuone	Teatterit		Konrad Landegren				
ke 6.5.	Puuvillatehtaan lukuhuone (Runebergin kunniaksi)	Illanvietto + tanssi	Laulua, lausun- toa, esitelmä					
ke 6.5.	Seurahuone	Laulajaiset		Hjalmar Frey				
su 10.5. klo 7	Seurahuone	Seuranäytelmä	Työmiehen vaimo		Suomalaisen teatterin hyväksi	1 mk 50 p - 2 mk ja seisojat 75 p		Väkeä perin vähän
su 24.5. klo 6	VPK:n pavil- jonki (Pyynikki)	Voimistelu- näytöntö		Helsingin Voimis- teluseura				
ma 25.5. (II Hellun- taipäivä)	Viikinsaari	Soitantoa		Herra Schnee- voigt'in orkesteri				
ma 25.5. klo 6 (II Hellun- taipäivä)	Kansakoulu	Vuosikokous (juhla)	Laulua, vuosi- kertomus, esi- telmä, keskuste- lua	Tampereen Rait- tiusseura				
pe 29.5. klo ½ 8	Konsulshol- men	Musik				Gratis		
su 7.6. klo 8	Esplanaadi	Vapaasoitantoa						
ma 8.6. klo 9	Seurahuone	Laulajaiset	Kuorolaulua	Koiton Lauluseura		50 p		
su 14.6. klo 6	VPK:n pavil- jonki (Pyynikki)	Kansaniitama + tanssia		M. Paul		25 p		
to 18.6. ke 1.7.	Konsulin saari	Soitantoa	Herra Schnevo- igt'in orkesteri	J. B. Grönqwist		50 p		
pe 19.6. ke 30.6.	Kirkkopuisto	Vapaasoitantoa		Herra Schnee- voigt'in orkesteri				

ke 24.6. klo 4 (Mittumaari ehtoo)	Mänttä-laiva	Tanssia ulkoil- massa		Ernst Schneevoigt		Herroilta 2 mk 50 p, naisilta 2 mk ja lapsilta 1 mk		
ke 24.6. klo 7	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla + tanssi		M. Paul		50 p		
su 28.6. klo 4	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla + tanssia	Puheita, laulua, lausuntoa, soit- toa, kilpailuja	VPK	VPK:n kirjaston hyväksi	50 p ja lapsilta 25 p		2000
su 5.7. klo 6	Pyynikki	Muistojuhla (Kalevalan 50 vuotispäivä) + tanssia	Esitelmä, laulua, soittoa, kilpailuja	Kansanvalis- tusseuran Tampe- reen tehdasten haaraosasto		Aikuisilta 50 p ja lapsilta 25 p		Väkeä vähälti
to 9.7. to 23.7. to 30.7. su 2.8.	Konsulin saari	Soitantoa	Herra Schneevo- igt'in orkesteri	J. B. Grönqwist		50 p		
to 18.7. klo 8	Puuvillatehtaan lukusali	Iltahuvit + tanssi	Esitelmä, lau- suntoa, laulua, soittoa	Toimikunta		25 p		
ke 29.7. klo 8	rva Joselinin huvila	Suuri voimistelu- näytöntö		Voimisteluseura Olsen		Säätyhenkilöiltä 1 mk ja palve- lus-väeltä 50 p		
la 1.8. klo 8	Esplanaadi	Vapaasoitantoa		Ernst Schneevoigt				
su 2.8. klo 4	Koukkuniemi	Vuosijuhla	Torvisoittoa, laulua, esitelmä, lausuntoa, teetä	R.Y. Aamurusko				
ti 4.8. to 27.8.	Konsulin saari	Soitantoa ja ilotulitus		J. B. Grönqwist		50 p		
la 15.8. klo 4	Pyynikin kenttä	Vuosijuhla + tanssia	Torvisoittoa, puheita, soittoa, kilpailuja, ilotulitus	VPK		Säätyläisiltä 50 p ja työväeltä ja lapsilta 25 p		
su 23.8. klo 4	Pyynikin keto	Vuosijuhla + tanssia	Soittoa, puhe, laulua, esitelmä, lausuntoa, näyt- elmä, ilotulitus	Kansanvalis- tusseuran Tampe- reen tehdasten haaraosasto		Aikuisilta 50 p ja lapsilta 25 p		Verrattaen vähän yleisöä
la 28.8.-	Laukontori	Pariisin karuselli + ampumarata				Aikuisilta 15 p ja lapsilta 10 p		
su 30.8. klo 10 aamulla ja klo 4	Pyhäjärvi	Kilpasoutu ja yhteenpurjehdus + tanssia ilta- sella		Toimikunta		Säätyhenkilöiltä 50 p, työkan- salta 25 p ja tanssisaliin 1 mk		
su 30.8. -	Lindbergin talo (Hämeenkatu 5)	Nykyajan suuri maailman näyt- tely		Amiraali Kolibri		50 p ja lapsilta 25 p		
la 5.9. klo 7	Joselinin huvila	Iltama		Hämeen pataljoon- nan soittokunta		1 mk ja lapsilta ja palkollisilta 50 p		
su 6.9. klo ½ 8	Seurahuoneen sali	Iltahuvit	Hardangerin harjulla ja Lemun rannalla	Tampereen Käsi- työläissoitto- ja Lauluseura		1:n sija 1 mk 50 p 2:nen sija 1 mk seisojat 75 p		Kohtalai- sesti väkeä

pe 11.9. klo 7 (Aleksan- terin päivä)	Rva Joselinin huvila	Suuri Iltolitus + tanssia				1 mk, lapsilta ja palvelijoilta 50 p ja tanssiin 50 p		
to 17.9. klo 8	Seurahuone	Markan Soire		Ernst Schneevoigt				
su 20.9. klo ½ 7	Seurahuone	Seuranäytelmä	Murtovarkaus ja Ihmekös tuo		Suomalaisen Teatterin hyväk- si	1:n sija 1 mk 50 p 2:nen sija 1 mk seisojat 75 p		Sali täpö- sen täynnä
su 20.9. klo 8	Hotelli Aura	Jäähyväiskon- sertti	J.R. Brindis (viu- lu-virtuosi)	M. Paul		1 mk		
ti 22.9. to 24.9.	Seurahuoneen juhlasali	Soitannollis- Dramatillinen iltama + tanssi	Det fladar inte		Helsingin Soi- tando-opiston hyväksi	Istumapaikat 2 mk ja seiso- mapaikat 75 p		
pe 25.9. klo 8	Hotelli Aura	Soitannollinen konsertti		Ernst Schneevoigt				
su 27.9. su 25.10. su 15.11.	Kunnan luku- huone	Klubi-iltama	Vaihteleva	VPK				
su 4.10. klo ½ 8	Seurahuone	Iltama + tanssi	Esitelmä, lau- suntoa, laulua, seuranäytelmä	VPK	VPK:m klubi- kassan hyväksi			
ti 6.10. klo 8	Hotelli Aura	Suuri jäähyväis- iltama	Humoristi jho. Lohman esiintyy laulavan nukkeit- ten kanssa	M. Paul				
su 11.10. - 13.10.	Seurahuone	Suuri Iltama + tanssi	Balettimestari Jacob Ottinger + rva Maria Ottinger	M. Paul		Säätyhenkilöiltä 1 mk ja työvä- eltä ja palkolli- silta 50 p		
su 18.10. klo 7	Seurahuone	Iltama + tanssi	Soitantoa, esitel- mä, näytäntö, lausuntoa					
su 1.11. su 8.11. su 15.11. su 13.12. la 26.12. su 27.12.	Seurahuone	Tanssia työvä- elle				50 p		
la 21.11. to 3.12. la 12.12.	Cafe de Bega	Iltahuveja		Variete-seura				
ke 25.11. klo 8	Seurahuoneen sali	Vuosijuhla + tanssia	Soittoa, laulua	Soitannollinen Seura		Herroilta 2 mk 50 p ja naisilta 2 mk		Täysi huone
to 26.11. - 27.11.	Hotelli Aura	Soitannollinen ilta		Tirehtori Rudolf + nais- ja mies- kapelli				
su 29.11. klo 7	Seurahuone	Iltama + tanssi	Soitantoa, esitel- mä, näytelmä, laulua, lausuntoa	Työväen Laulu- ja Soittoseura		1:n sija 1 mk 50 p 2:nen sija 1 mk seisojat 75 p		
ti 1.12. klo ½ 8	Seurahuoneen sali	Allegri-arpajaiset + tanssi			Kaupungin köyhäin sääty- läisten hyväksi	1 mk		Vähän väkeä
su 6.12. klo 6	Pellavatehtaan koulu	Tee-ilta	Esitelmiä, laulua, lausuntoa	R.Y. Liitto	Kirjastonsa hyväksi	20 p		

su 6.12. klo ½ 8	Seurahuone	Kansan Kon- sertti + tanssia		M. Paul		50 p		
la 12.12. klo 6	Seurahuone	Joulumarkkinat	Työväen Soitto- kunta		Tampereen Raittiusseuran hyväksi	25 p		
su 13.12. klo ½ 8	Seurahuone	Luciajuhla (kansan soitta- jaiset + tanssi)		M. Paul				
su 13.12. - pe 18.12.	Hotelli Aura	Näytös	Silmänkääntäjä Benus Perofener ja voimistelija Djurio Magmoldi			1 mk		
su 20.12. klo 6	Seurahuone	Voimistelunäyte	Sauva- ja te- lineliikkeitä, lau- lua, hyppyjä	Hämeenlinnan normaalilyseon 8. luokan voimis- teluseura		Herroilta 1 mk 50 p, naisilta 1 mk ja koulunuorisolta 75 p		
to 31.12. klo 7	Seurahuone	Iltama + tanssi		Työväen Laulu- ja Soittoseura				

Vuosi 1890

ke 1.1. klo 7	Raittiustalo	Iltama	Soittoa, laulua, runo, esitelmä	R.Y. Liitto	Raittiuskirjalli- suuden kustan- tamiseksi			
ke 1.1. pe 3.1. su 5.1. ma 6.1. pe 10.1. su 12.1. ke 15.1. pe 17.1. su 19.1. ke 22.1. pe 24.1. ---->	ke 29.1. su 2.2. ke 5.2. pe 7.2. ke 12.2. ma 17.2. ti 18.2. to 20.2. su 23.2. Seurahuone	Teatteri- näytäntöjä	Nummisuutarit, Ruhtinas ja por- varistytö, Viimei- nen ponnistus, Hellät sukulaiset, Viuluniekka, Maantien varrella, Paholaisen voit- taja, Huvinäytel- mä, Mustalaiset, Roinilan talossa	Suomalainen Kansanteatteri				Jokseen- kin täysi huone. Viimeises- sä näytök- sessä huone ahdinkoon asti täynnä
su 5.1. ma 6.1. (Loppiai- nen) su 12.1.	rva Joselinin huvila	Variete + tanssi		Varieteseura Reimers				
ma 6.1. la 25.1. la 8.2. la 1.3. ti 25.3. (Marian- päivä)	Raittiustalo	Iltama	Laulua, esitelmä, lausuntoa, näy- telmä	R.Y. Taisto				
ke 8.1. klo ½ 4	Kaupungin- talon juhlasali	Kaupunginhuo- neen vihki- miseksi juhla- päivälliset ja juhlatanssiaisat		Juhlakomitea		Herroilta 20 mk, naisilta 10 mk + tanssiaisiin herroilta 4 mk, naisilta 3 mk		
su 12.1. su 2.3. klo ½ 7	Raittiustalo	Iltama	Esitelmä, lau- suntoa, soitantoa, kuorolaulua, kuvaelma	R.Y. Liitto				

su 12.1. klo 8	Raatihuoneen juhlasali	Laulajaiset	Warum av Tschaikowsky	Alma Fohström		Istumasijat 3 mk - 4 mk, seisojat alhaalla 2 mk ja lehterillä 1 mk		Täpö täyn- nä
su 9.2. su 23.3. su 6.4.	Raittiustalo	Iltama (Laulajai- set)	Laulua, esitelmä ja kaksi näytel- mää	VPK		25 p		
pe 14.2. klo ½ 8	Raatihuoneen juhlasali	Soittajaiset	Parsacoglia (Händel)	Herra Reisenauer				
su 16.2. la 1.3.	TTY:n huo- neisto	Iltama + tanssia		Maalarien a.o.		50 p ja jäseniltä 25 p		
ma 17.2. klo 8	Puuvillatehtaan lukusali	Lauselma-Iltama		Paronitar Osten- Sacken		2 mk		
su 23.2. su 2.3. su 9.3. pe 14.3.	Puuvillatehtaan luistinrata	Yhteisluistelu	Työväen Soitto- kunta			25 p		
su 2.3. klo ½ 8	Seurahuone	Iltama + tanssia	Konserttisoittoa	Kauppaseura		Herroilta 2 mk ja naisilta 1 mk 50 p		
su 9.3. klo 6	Seurahuone	Suuret Arpajai- set	Kuorolaulua, soittoa, kaksi näytelmää, tans- sia		Työväenyhdis- tyksen raken- nusrahaston hyväksi	50 p		
ma 10.3. klo ½ 8	Seurahuone	Konsertti		Ruotsalaiset kvartettilaulajat				
ma 10.3. klo 8	Raatihuoneen juhlasali	Laulajaiset	Impromptu (Schubert)	Elin Fohström		2 mk - 2 mk 50 p ja seisojat 1 mk		
su 16.3. ti 25.3. (Marian- päivä) su 20.4. su 11.5.	Seurahuone	Iltama + tanssia	Laulua, soittoa, näytelmä	TTY:n juhlatoimi- kunta		75 p - 1 mk 50 p ja jäseniltä 25 p		
su 19.3. klo 7	Raittiustalo	Iltama	Esitelmä, lau- suntoa, laulua, torvisoittoa		Hämeen rait- tustyön hyväksi	25 p - 50 p		
la 29.3. klo ½ 8	Raittiustalo	Iltama	Lausuntoa, lau- lua, viulunsoittoa, esitelmä, kuvael- ma	S.A.Y.		25 p		
su 30.3. klo 4		Suuret Arpajai- set ja iltama + tanssia	Näytelmä, puku- tanssi, marionet- titeatteri, lausun- toa ym.		Kauppakoulun perustamisra- haston hyväksi	Miehiltä 2 mk naisilta 1 mk 50 p lapsilta 1 mk	5 000 mk	
la 5.4. klo 8	Raittiustalo	Iltama	Soittoa, esitelmä, näytelmä, laulua	Työväen Laulu- ja Soittoseura		25 p - 50 p		
ma 7.4. (II Pääsi- äispäivä) ti 8.4. to 10.4. la 12.4.	Seurahuone	Operanäytäntö	Rykmentin tytär, Trubaduri, Mart- ha, La Trawiata					
la 12.4. klo 8	TTY:n huo- neisto	Tanssi-Iltama		TTY:n soittokunta	Nuottivaraston hyväksi	50 p		
pe 25.4. klo ½ 8	Seurahuone	Konsertti		VPK:n soittokunta +Georg Schnee- woigt		1 mk 50 p		

su 27.4. klo ½ 8	Seurahuone	Iltama + tanssia	Soittoa, näytelmä, pukutanssi	Tampereen Kaup- paseura		Miehillä 2 mk naisilta 1 mk 50 p		
ke 30.4. pe 2.5. la 3.5. su 4.5.	Pyynikki	Soitannollinen iltama		Signor Florino ja M. Paul		50 p - 1 mk		
to 1.5. klo 7-9 aamulla ja 8 illalla (Vapun- päivä)		Vapaa Soitantoa		E. Joselin				
su 4.5. klo 5	Pellavatehtaan koulu	Soittajaiset		Kanteleensoittaja Sanna Purola		25 p		
su 11.5.	Raatihuoneen juhlasali	Konsertti		Pianisti J.B. Bu- soni				
pe 16.5. klo 8	Konsulin saari	Soittoa		J.B. Grönqvist				
su 18.5. klo 5	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla + tanssia	Sauva- ja te- lineliikkeitä, kil- pailuja pituus- hypyssä ja kuu- lanheitossa	Tampereen Voi- mistelu-yhdistys		25 p - 1 mk		
ma 26.5. (II hellun- tai-päivä) ke 28.5. pe 30.5. ti 3.6.		Kansannäytäntö	Kosijat, Työmie- hen vaimo, Paho- laisen voittaja, Hellät sukulaiset	Suomalainen Kansanteatteri				
to 29.5. klo 8	Joselinin huvila	Vapaa Soitantoa						
ke 4.6. klo 8 ja muutama- na seuraa- vina päivi- nä	Saunapuisto	Konsertti		Seitsikko Helsin- gin orkesteriyhd. orkesterista				
su 8.6. klo 7	Joselinin huvila	Suuri konsertti	Sotilaspoika (F. Pasius) ym.	TTY:n juhlatoimi- kunta		Säätyhenkilö-iltä 1 mk ja työvä- eltä 50 p		Väkeä runsaasti
su 15.6. klo 4	Pyynikin kenttä	Suuret kansan- huvit	Kaksi torvi- soittokuntaa, kilpailuja ja hui- tuksia	VPK:n klubitoimi- kunta		25 p - 50 p		
su 22.6. klo 7	Rosendahlin huvila	Tanssikoulun päättöjuhla + yleiset tanssit	Mustalaispääl- liikön hääjuhla unkarilaisilla tansseilla	Henrik Karlsson		75 p		
su 20.7. klo 4	Pyynikin kenttä	Suuri kansan- juhla + tanssia	Puhe, soittoa, kuorolaulua, soittokunta, kil- pailuja	TTY		Aikuisilta 50 p lapsilta 25 p		
to 24.7. la 2.8. to 11.9. (Aleksan- terin päivä)	Esplanaadi	Vapaa soitantoa		Työväen Soitto- kunta				
pe 15.8.- ma 18.8.	Joselinin huvila	Iltama		Kennedy ja Lo- rentz		2 mk ja 1 mk		

su 31.8. ke 3.9. la 6.9. ke 10.9. la 13.9. su 14.9. ke 17.9. pe 19.9. su 21.9. ke 24.9. pe 26.9. su 28.9. ke 1.10. to 2.10.	Seurahuone		Työmiehen vaimo, Mylläri ja hänen tyttärensä, Naimapuuhat, Saimaan rannalla, Paholaisen voittaja, Sirkka eli pikku Jadette, Lemun rannalla, Mustalaiset	Suomalainen Kansanteatteri				Yli äyräidensä täysi huone
su 31.8.	Pyynikin kenttä	Vuosijuhla + tanssia	Soittoa, laulua, ilotulitus ym.	VPK				
su 7.9. klo ½ 4	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla + tanssia	Vaihteleva ja hauska ohjelma +ilotulitus	VPK:n klubitoimikunta		50 p, lapsilta 25 p ja tanssialiin 50 p		Kosolti väkeä
su 21.9. klo 6	TTY:n huoneisto	Avausjuhla + illallinen						
la 4.10. la 15.11. la 13.12. pe 26.12. (Tapanin päivä)	Raittiustalo	Tee-iltama	Esitelmä, laulua, soittoa, lausuntoa, kuvaelma	R.Y. Taisto		25 p		
su 5.10. su 9.11. pe 26.12.	TTY:n huoneisto	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua	TTY		75 p - 1 mk, seisotat 50 p ja jäseniltä 25 p - 75 p		
pe 10.10. klo ½ 8	Raatihuoneen juhlasali	Laulajaiset	Aria Rigoletto (Verdi) ym.	Otto Wallenius		1 mk - 2 mk		Väkeä oli huone täynnä
su 12.10. su 2.11. su 16.11. su 7.12.	Raittiustalo	Tee-iltama	Esitelmä, soittoa, laulua, lausuntoa, kuvaelma	R.Y. Liitto				
su 12.10. klo ½ 8	Kauppaseuran huoneisto	Tanssi-iltama		Juhlatoimikunta		1 mk		
su 19.10. klo ½ 4	Seurahuoneen salonki	Suuret Allegriarpajaiset ja iltama + tanssia	Soittoa, näytelmä	VPK:n klubitoimikunta	VPK:n soittokunnan hyväksi	Säätyhenkilöiltä 50 p ja työkansalta 25 p	3 300 mk	155 lippua säätyhenkilöille ja 600 työkansalle (läsnä 240 henkeä).
su 2.11. klo 7	TTY:n huoneisto	Iltama + tanssia	Soittoa, kuorolaulua, seuranäytelmä	TTY:n laulu- ja soittoseura		50 p - 1 mk		Huone ahdinkoon asti täynnä
su 2.11. klo 7	Seurahuone	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua, näytelmiä	VPK:n mieskööri		50 p - 1 mk 50 p		Melkoisesti väkeä
su 9.11. klo 3	Seurahuoneen suuri sali	Päivällinen soiton kera ja iltama + tanssia				3 mk		
su 16.11. klo 6	Rosendahlin huvila	Tanssi-iltama				50 p		
su 16.11. klo 7	Aleksanterin kirkko	Kirkkokonsertti	Urkukonsertti + soololaulua	Alesandra Ahnger ja Karl Sjöblum				
su 16.11. klo 7	TTY:n huoneisto	Vapaa-iltama (ainoastaan jäsenille)		TTY				

to 20.11. klo ½ 8	Seurahuoneen sali	Dramaattillis-Humoristisia Perhe-Iltoja		W. Hultberg				
la 22.11. - ke 31.12.	Kalatori	Sirkus Robinson	Ratsastusta, voimistelua, klovni	Fred. Müller				
su 23.11. klo 4	Raittiustalo	Arpajaiset ja iltama	Esitelmä, soittoa, laulua, lausuntoa, kuvaelma		Raittiustalon rakennusrahaston hyväksi	Säätyhenkilöiltä 50 p ja työkan-salta 25 p		
ke 26.11. klo 6	Kansakoulun voimistelusal	Laterna magica eli Taikalamppu		Herra Friman		50 p istujilta ja 25 p seisojilta		
su 30.11. su 14.12.	Seurahuoneen sali	Vapaa-iltama (ainoastaan VPK:n jäsenille) + tanssia	Soittoa, näytelmä, kuvaelma	VPK:n klubitoimi-kunta		1 mk		
su 7.12. klo 3	Seurahuone	Allegrin Arpajaiset ja iltama + tanssia	Näytelmä, soittoa, esitelmä, laulua, surprisejä	Tampereen Metsästys- ja Ampumaseura		Herroilta 2 mk ja naisilta 1 mk 50 p		
su 7.12. klo 6	TTY:n huoneisto	Iltama + tanssia	Näytelmä, esitelmä, kuorolaulua, soittoa	TTY:n ompeluseura				
su 21.12. klo 5	TTY:n huoneisto	Lastenjuhla		TTY		Jäsenille ilmainen ja muille 50 p		
su 21.12. klo 5	Puuvillatehtaan luistinrata	Yhteisluistelu	Torvisoittokunta soittaa			25 p		
pe 26.12. klo 8 (II joulupäivä)	Raatihuoneen juhlasali	Soitannollinen tanssi-iltama	Soittoa, laulua	Kauppaseuran huvitoimikunta		Herroilta 2 mk ja naisilta 1 mk 50 p		
la 27.12. klo 7	Joselinin huvila	Soitannollinen tanssi-iltama + taikalyhtykuvia		E. Joselin		1 mk ja lapsilta 50 p		
su 28.12. klo 6	Raittiustalo	Lasten iltama		R.Y. Liitto		Jäsenille ilmainen ja muille 50 p		
su 28.12. klo ½ 7	TTY:n huoneisto	Iltama + tanssia	Esitelmä, lausuntoa, laulua, soittoa, kuvaelma		R.Y. Taiston hyväksi	50 p		

Vuosi 1898

la 1.1.	TTY:n talo	Iltama + karkelo	Puhe, yksinlaulua, runonlausuntoa, näytelmä	Tehtäläisseura				Perin niukasti
la 1.1. su 9.1.	Raittiustalo	Iltama + karkelo	Esitelmä, soittoa, lausuntoa, kuorolaulua, näytelmä	TNs				Tuvan täydeltä
la 1.1. klo ½ 7	Rukoushuone	Tee-iltama			Luth. rukoushuoneen hyväksi			
la 1.1. klo 8	Kaupungintalon juhlasali	Suuret Pukutanssiaiset	Italialainen soitto-seurue		Vanhain kodin hyväksi	428 mk	300	

su 2.1. to 6.1. su 9.1. su 16.1. ke 19.1. su 23.1. su 30.1. to 3.2.	Seurahuone	Helppotajuinen konsertti		Orkesteriyhdistys		1 mk		Täysi huone
su 2.1. klo ½ 7	Seuran huoneisto	Perhe-iltama		R.Y. Taisto		Jaetaan jäsenille		
su 2.1. to 6.1. su 9.1 su 16.1. ke 19.1. su 23.1.	Kaupungintalo	Kansan-Konsertti		Orkesteriyhdistys		25 p - 50 p		Vähän yleisöä
to 6.1. klo 3 (Loppiaispäivä)	TTY:n talo	Lasten Juhla (jäsenille)		TTY				Runsaasti väkeä
to 6.1. klo 7 (Loppiaispäivä)	Pellavatehtaan juhlasali	Konsertti-iltama + tanssia		Tehtaalaisseuran huvitoimikunta		50 p		
to 6.1. (Loppiaispäivä) su 20.1. su 6.3. ma 11.4. (II Pääsiäispäivä) su 18.9. su 13.11. 26.12.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, varjokuvia, laulua, lausuntoa	TTY		75 p - 1 mk		Peräti vähän yleisöä
to 6.1. klo ½ 7	Taiston talo	Näytelmä-iltama	Työmiehen vaimo	R.Y. Taisto				Tupa täynnä
to 6.1. klo 7	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, näytelmä, monologi, kuva-elma	Vuokralaisyhdistys		50 p - 75 p		
la 8.1. klo 7	Puuvillatehtaan lukusali	Iltama + tanssia	Vaihtelevalla ohjelmalla	Puuvillatehtaan soittokunta		75 p		
la 8.1. klo 8	TTY:n talo	Konsertti		Kanteleensoittaja Ben Heiskanen		10 penniä		8 henkilöä
su 9.1. su 6.2. la 26.2. pe 25.3. (Maarianpäivä)	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, laulua, lausuntoa, kupletti laulua	UTY		50 p - 75 p		
su 9.1. to 13.1. su 20.2.	Bauerin kahvila	Vapaasoittoa		Orkesteriyhdistys				
ma 10.1. klo 8	Seurahuone	Ylioppilas iltama	Soittoa (Orkesteriyhdistys), esitelmä, laulua, näytelmä, kupletteja	Tamperelaiset ylioppilaat	Maisteri Jernberg vainajan stipendirahaston hyväksi	2 mk		
ke 12.1. klo 8	Kaupungintalon juhlasali	Konsertti	Promotiooni kantaatti	Jean Sibelius		1 mk - 3 mk		

pe 14.1. klo 8	Seurahuone	Iltama + tanssia (runoilija Z. Tobeliuksen 81- syntymäpäivän johdosta)	Soittoa, juhlapu- he, satunäytelmä (ruotsiksi), lau- suntoa, kuvaelma	Matkailijayhdistys		1 mk - 2 mk 50 p		Täynnä yleisöä
pe 14.1. klo 8	Raittiustalo	Juhlailtama (runoilija Z. Topeliuksen 81- syntymäpäivän johdosta)	Soittoa, puhe, köörilaulua, me- lodraama, näy- telmä, torvisoit- toa, Maamme	TNs		25 p - 75 p		Huone kukkura- päilleen täynnä
su 16.1. klo 4	TTY:n talo	Vuosijuhla	Vaihteleva ohjel- ma	Tehtaalaisseura				
su 16.1. klo 4	Raittiustalo	Vuosijuhla	Laulua, puheita, lausuntoa, kuva- elma	R.Y. Liitto				
su 16.1. su 23.1. su 6.2. su 20.2. su 6.3. su 20.3. --->	su 3.4. ma 11.4. (II Pääsiäispäi- vä) su 11.9. Taiston talo	Iltama + marssi	Soittoa, esitelmä, näytelmä, runo	R.Y. Taisto		50 p - 1 mk		
la 22.1. klo 8	TTY:n talo	Perhe-iltama (jäsenille)		Kone- ja metalli- osasto				
su 23.1. klo 7	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, lausuntoa, näytelmä	Tehtaalaisseura		50 p - 1 mk		
su 23.1. la 5.3.	Pellavatehtaan juhlasali	Konsertti-iltama + tanssia		Pellavatehtaan Soittokunta				
la 29.1. la 26.3.	TTY:n huo- neisto	Perhe-iltama		UTY				
la 29.1. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Sinfonia Kon- sertti		Orkesteriyhdistys + Ilmari Krohn				Vähälu- kuisesti
su 30.1. klo 3	TTY:n talo	Vuosijuhla + kokous	Vaihteleva ohjel- ma	TTY				
su 30.1. su 11.12.	Taiston talo	Iltama + marssi tai tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, näytelmä, lausuntoa	UTY		50 p - 1 mk		
su 30.1. su 20.2. su 13.3. (Laskiais- sunnuntai) pe 25.3. (Maarian- päivä) la 2.4. su 1.5.	Rukoushuone	Tee-iltama			Luth. rukous- huoneen hyväk- si			600 henki- löö
su 30.1. klo 7	Kaupungin- talon juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, satu, lausuntoa, pukutanssi	Tampereen Vah- timestariklubi		1 mk		Melkein täynnä
su 30.1. su 27.2. su 27.3. su 20.11.	Raittiustalo	Iltama	Soittoa, esitelmä, kuorolaulua, lausuntoa, näy- telmä	R.Y. Liitto		25 p - 1 mk		
la 5.2. ja su 6.2.	Kaupungintalo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, juhlapu- he, lausuntoa, muinaissuo- malainen juhla, Virvatulien tanssi		Tampereen suomalaisen tyttökoulun hyväksi	Herroilta 2 mk 50 p, naisilta 2 mk ja nuorisolta 1 mk 50 p		

to 10.2. la 12.2. su 20.2. su 27.2. to 3.3. to 17.3. --->	su 27.3. pe 1.4. la 2.4. su 17.4. su 24.4. Seurahuone	Helppotajuinen konsertti		Orkesteriyhdistys		1 mk		
la 12.2. to 24.3. la 23.7. la 27.8. --->	su 30.10. to 24.11. ma 26.12. klo 8 Taiston talo	Perhe-iltama		R.Y. Taisto				
su 13.2. su 27.2. su 20.3. su 24.4.	Kaupungin- talon juhlasali	Kansan- Konsertti		Orkesteriyhdistys		25 p - 50 p		
su 13.2. su 20.2.	Taiston talo	Iltama	Soittoa, esitelmä, lausuntoa, näy- telmä, kuplettia, runo	Vuokralais- yh- distys		50 p - 1 mk		
su 13.2. klo 7	Kaupungin- talon juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, lausuntoa, murrenruno, pu- kutanssi	TNs:n laulukunta	Porin matkaa varten	1 mk		
to 17.2. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Konsertti		Orkesteriyhdistys ja C. Gregoro- vitsch		1 mk - 3 mk		
la 19.2. la 19.3.	TTY:n huo- neisto	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	Tehtaalaisseura				
la 19.2. la 19.3. la 21.5. la 3.9. la 1.10. la 29.10. la 26.11.	Raittiustalo	Perhe-iltama	Esitelmä, laulua, soittoa, näytelmä, pukutanssi	R.Y. Liitto				
su 20.2. klo 4 (Laskiais- sunnuntai)	Kaupungintalo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, puhe, laulua, kuvaelma, kuplettiaulua, kansantanssia	VPK	VPK:n torvisoit- tokunnan hy- väksi	1 mk		
la 26.2. klo ½ 8	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, lausuntoa, näytelmä, kuolet- tilaulua	Maalarien a.o.		50 p - 1 mk		
la 26.2. klo ½ 8	Seurahuone	Iltama + tanssia	Alkusoitto, kööri- laulua, esitelmä, lausuntoa, näy- telmä, kupletti- laulua	Teollisuusklubi		75 p - 1 mk		
su 27.2. klo 4	Taiston talo	Suuret arpajai- set ja iltama +marssi	Alkusoitto, esi- telmä, näytelmä, laulua, lausuntoa, kertomus	UTY		25 p - 1 mk		
su 27.2. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, laulua	Suutari a.o.				
su 27.2. klo 8	Kaupunginta- lon juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, lausuntoa, kertomus	Huonekalusepät		25 p		

ke 2.3. pe 4.3. la 5.3. ke 9.3. pe 11.3. su 13.3. --->	ke 16.3. pe 18.3. la 19.3. su 20.3. Seurahuone	Kansan Teatteri	Taidemaalarit, Kipinä, Sabiini- tarten ryöstö, Elinan surma, Eeva	Suomalainen Kansanteatteri				Täpö täysi huone
su 6.3. klo 4	Raittiustalo	Suuret arpajai- set ja iltama + karkeloa	Soittoa, esitelmä, laulua, lausuntoa, näytelmä, kuva- elma	Kone- ja metalli a.o.		50 p - 1 mk		
su 6.3. klo ½ 7	Kaupungintalo	Suuret naa- miovuorit	Soittoa, korteesi, pukutanssi, kup- lettilaulua	Tamp. Kauppa- apulaisseura		Naamioitetuilta 2 mk ja muilta 2 mk 50 p		
ti 8.3. klo 8	Kaupungin- talon sali	Konsertti		Willy Burmester		1 mk - 3 mk		Täysi salonki
la 12.3. la 29.10. la 3.12.	TTY:n huo- neisto	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	TTY				
su 13.3. klo 7	TTY:n huo- neisto	Vuosijuhla + kokous	Vaihteleva ohjel- ma	UTY				
su 13.3. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Sinfonia Kon- sertti		Helsingin filhar- moonisen seuran orkesterin jäseniä + Robert Kajanus		1 mk - 2 mk 50 p		
la 19.3. klo 7	Puuvillatehtaan lukusali	Konsertti ja Tanssi-iltama		Puuvillatehtaan Soittokunta				
la 19.3. klo 8	Kaupungintalo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, kuvaelma, kööri- laulua, lausuntoa	Näyttämöyhdistys		2 mk		Yleisöä niukasti
su 20.3. ja su 27.3.		Luistinnäytös + kilpailu	Nadja Franckin esitys	Luistinklubi				
su 20.3. klo ½ 7	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, lau- suntoa	Jalkine a.o.		50 p - 1 mk		
su 20.3. pe 25.3. su 30.10.	Kaupungin- talon juhlasali	Iltama + tanssia tai marssi	Soittoa, laulua, esitys, lau- suntoa, satu, kuvaelma	Tehtaalaisseura		75 p		
su 20.3. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, lausuntoa, kertomus, näy- telmä	TTY:n puhuja- ja keskusteluseura		75 p ja 1 mk		
su 20.3. pe 25.3.	Raittiustalo	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	TNs				
la 26.3. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Konsertti		Mieskuoro Sede- cim		1 mk - 2 mk 50 p		
su 27.3. klo 7	Taiston talo	Iltama	Soittoa, esitelmä, näytelmä	Ajuriyhdistys		25 p - 75 p		
su 27.3. klo 8	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, kööri- laulua, puhe, lau- suntoa, satu, näytelmä	Tehtaalaisseuran Lauluseura		75 p		
ti 29.3. to 31.3. pe 1.4.	Raittiustalo	Kansan- näytöntö	Parjauksen kiro- us, Kultaristi	Uusi Teatteri				
ke 30.3. klo ½ 8	Kaupungin- talon juhlasali	Konsertti		G. Bimazzoni		1 mk - 2 mk 50 p		
la 2.4. klo 7	Taiston talo	Vuosijuhla + kokous	Vaihteleva ohjel- ma	Vuokralais- yhdistys				

la 2.4. klo ½ 8	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, lausuntoa, kuvaelma	Maalari a.o.		25 p		
su 3.4. (Palmu- sunnuntai) su 20.4.	Luth. Rukous- huone	Tee-iltama			Pakanalähetyk- sen hyväksi			
su 3.4. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssi	Soittoa, lausun- toa, esitelmä, kuvaelma, satu, näytelmä	Kone- ja metalli- osasto		75 p		Yleisöä kohtalai- sesti
su 3.4. klo 7	Seurahuone	Voimiste- lunäytös ja tanssi-iltama	Soittaa orkeste- riyhdistys	Tamp. Voimis- teluseura		Naisille 1 mk 50 p, herroille 2 mk ja nuorisolle 1 mk		Riittävästi
su 3.4. klo ½ 8	Raittiustalo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, kuplettiä, näytel- mä, kuvaelma	Jalkine a.o.	Hautaus ja kipukassan hyväksi			
pe 8.4. klo ½ 7	Taiston talo	Tee-iltama		Evankelis- Luterilainen Nuo- rukaisyhdistys				
ma 11.4. klo 2 (II Pääsi- äispäivä)	Hevostori	Suomen suurin Eläinnäyttely	Monta uutta kaunista eläintä	B. Klein		50 p ja lapsilta 25 p		
ma 11.4. klo 7	Raittiustalo	Iltama	Soittoa, puhe, kööri laulua, lau- suntoa, kertomus, kuvaelma	Toimittaa Liiton Laulukööri		1 mk		
ma 11.4. su 24.4.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + karke- loa	Esitelmä, soittoa, lausuntoa, kööri- laulua	TNs:n laulukunta				Yleisöä huoneen täydeltä
ti 12.4. klo 8	Taiston talo	Vapaa-iltama		R.Y. Taisto				Yleisöä huoneen täydeltä
to 14.4. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Konsertti		Gust. A. Dahl- ström		1 mk - 1 mk 50 p		
la 16.4. klo 8		Iltama (jäsenille)	Nähtävänä klu- bissa	Suomalainen Klubi				
su 17.4. su 20.4.	Taiston talo	Näytelmä-iltama	Nummisuutarit	TTY		50 p - 1 mk 50 p		
su 17.4. klo 7	Puuvillatehtaan lukusali	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, vapaa- ja sauva- liikkeitä, pyramidi, painia	Voimisteluseura Pyrintö		75 p		
su 17.4. klo ½ 8	Raittiustalo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, laulua, lausuntoa, näytel- mä, venäläinen kansantanssi	Huonekalusepät	Sairaus-, hauta- us- ja eläkekassan hyväksi	75 p		Avara sali täynnä
ke 20.4. su 1.5. pe 2.9. ti 13.9. ke 14.9.	Bauerin ravin- tola	Vapaasoittoa		Orkesteriyhdistys				
to 21.4. klo 8	Raatihuoneen sali	Murre-iltama	Ruotsinkielisiä murrejuttuja ja delsbo-lauluja	Delsbostinta Brita				Väkeä runsaasti

la 23.4. la 3.9. la 22.10. la 26.11.	TTY:n huoneisto	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjelma	Tehtaalaisseura		Pääsylippuja jaetaan		
la 23.4. klo ½ 8	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, köörilaulua, lausuntoa, satu	Pellavatehtaan Soittokunta		75 p		
la 23.4. klo 8	Seurahuone	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, psykodraama, näytelmä, talkoopolska, kuvaelma	Näyttämöyhdistys		2 mk		Runsaasti väkeä
su 24.4. su 22.5. su 20.11.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Kuorolaulua, esitelmä, lausuntoa, torvisoittoa, satu, monologi	TTY:n lauluseura	Porin matkaa varten	75 p		
su 24.4. la 15.10.	Raittiustalo	Vapaa iltama	Soittoa, puhe, lausuntoa, kertomus, kuvaelma	R.Y. Liitto				Suurlukuinen kuulijakunta
ke 27.4. to 28.4. pe 29.4. la 30.4.	Seurahuone	Teatteri	Cirkusmänniskor, Den tviflande Thomas, Sascha, Vicomte de Letoriere	E. Ahlbum'in seurue				
to 28.4. la 20.8. la 8.10. la 19.11. to 15.12.	TTY:n talo	Perhe-iltama (jäsenille)		Kone- ja metalliosasto a.o.		Pääsylippuja jäsenkorttia näyttämällä		
la 30.4. klo ½ 8	TTY:n talo	Perhe-iltama (jäsenille)		UTY		Lippuja jaetaan		
la 30.4. la 14.5. su 23.10.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, köörilaulua, puhe, lausuntoa, kasku, czardas	Tehtaalaisseuran Lauluseura		50 p		Hyväpuoleisesti väkeä
la 30.4. klo 8	Raittiustalo	Jäähyväis-Konsertti		Orkesteriyhdistys ja Konserttimestari Maurice Preisz		25 p - 1 mk		
su 1.5. klo 10 aamulla (Vapunpäivä)	Työväentalolta Järvensivun harjulle	Suuri Juomalakko-kävelyretki	Laulua, soittoa, puheita	Yleinen Juomalakkokomi-tea				15000 ihmistä liikkeellä
su 1.5. su 8.5. ti 10.5. pe 13.5. su 15.5. ti 17.5. ti 24.5. pe 27.5. su 29.5. pe 3.6. ti 7.6. pe 10.6. su 12.6. ti 14.6. pe 17.6. ti 28.6. su 3.7. --->	pe 8.7. su 10.7. ti 12.7. pe 15.7. ti 19.7. pe 22.7. su 24.7. pe 5.8. pe 12.8. pe 19.8. su 21.8. pe 26.8. su 28.8. su 4.9. ke 14.9. aamulla ja illalla Rosendahlin huvila	Vapaasoittoa		Orkesteriyhdistys				

to 12.5. klo 8 (J.V. Snell- manin synty- mäpäivä)	Raittiustalo	Kansalaisjuhla + marssi	Soittoa, puhe, runo, koorilaulua, näytelmä	TNs	Kansanopiston hyväksi	50 p - 1 mk 50 p		Väkeä jonkun verran toista sataa
la 14.5. su 16.10. la 3.12.	Raittiustalo	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	R.Y. Elo				
su 15.5. su 11.9. su 2.10.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua, runo, pukutanssi, satu	Puuseppäin S.K.V.V a.o.		50 p		
su 22.5. klo 7	Seurahuone	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, puhe, kuvaelma, kuplet- tilaulua, Taran- tella, näytelmä	Vahtimestariklubi	Sairaus- ja hautausapukas- san hyväksi	1 mk		Koko hyvä menestys
su 22.5. la 24.9. to 24.11.	TTY:n talo	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	Puuseppäin S.K.V.V a.o.		Jaetaan		
ti 24.5. klo 8	Esplanaadi	Vapaasoittoa		VPK:n soittokunta				
su 29.5. ja 30.5. (Helluntai)	VPK:n kenttä	Voimistelunäy- tös ja iltama		Helsingin Ateleet- tiklubi		25 p - 1 mk		
su 29.5. ja 30.5.	Raatihuone	Konsertti		Pohjan kööri		1 mk - 2 mk		Suuri sali täynnä väkeä
ma 30.5. klo 4 (II Hellun- taipäivä)	VPK:n kenttä	Suuri Kevätjuhla + tanssia	Torvisoittoa, koorilaulua, esi- telmä, puheita, kilpailuja	VPK		25 p - 50 p		
la 4.6. la 29.10.	Pellavatehtaan juhlasali	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	R.Y. Aamurusko				
su 5.6. su 21.8. su 18.9. su 2.10. su 16.10. su 18.12.	Rukoushuone	Tee-iltama			Luth. rukous- huoneen hyväk- si			
ti 7.6. klo 8	Seurahuone	Eläviä valokuvia		Cinematografe Lumiere				
su 19.6. - 10.7.	Hevostori	Vahakabinetti ym.		N. Nielsen		25 p - 50 p		
pe 24.6. klo 1	Viikinsaari	Juhannusjuhla + tanssia	Soittoa, laulua, puhe, lausuntoa, kilpakysymys, pukutanssi	Tehtaalaisseura		50 p		
pe 24.6. ma 26.9. su 27.11.	Rukoushuone	Vapaa-iltama		Ev. Luth. Nuori- soyhdistys				
su 26.6. klo 4	Tahmelan harju	Kesä-Juhla		Väkijuomalak- kolaiset				
su 3.7. klo 4	VPK:n kenttä	Kansanjuhla + tanssia	Puhe, soittoa, laulua, kilpaky- symys, kuvaelma, kilpailuja	VPK		Säätyhenkilöiltä 1 mk, työkan- salta 50 p ja lapsilta 25 p		
su 10.7. klo ½ 3	Joselinin kenttä	Suuri Yhteis- konsertti	Täkkäläiset laulu- ja soittoseurat	Akseli A. Lilje- ström (kaupungin laulun ja soiton johtaja)	Soukanlahden tulipalossa hätää kärsivien hyväksi			

su 10.7. klo 4	VPK:n kenttä	Suuri Kesäjuhla + tanssia	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, runo, näytelmä, kilpailuja	TNs		25 p - 50 p		
su 10.7. pe 2.9. pe 7.10. pe 2.12.	TTY:n talo	Perhe-iltama (jäsenille)		UTY		Jaetaan		
su 17.7. klo ½ 4	VPK:n kenttä	Kansanjuhla + tanssia	Torvisoittoa, puhe, satu, köörilaulua, lausuntoa, Napolilainen kalastajatanssi, kilpailuja	TTY ja ammattiosastot sekä UTY	Rakennusrahaston hyväksy	25 p - 50 p		
su 31.7. klo 4	VPK:n kenttä	25-vuotinen riemujuhla + tanssia	Puhe, soittoa, laulua, kunniamerkkien jako, kilpailuja	VPK		25 p - 50 p		
su 7.8. klo 9 aamulla	Näsijärvi	Yleinen Purjehdus-kilpailu		Näsijärven Purjehdusseura				
su 14.8. klo 4	VPK:n kenttä	Suuri Juhla + marssi	Soittoa, puhe, laulua, esitelmä, muinaistaru, kuvaelma	Väkijuomalakokolaiset		Vapaa sisäänpääsy		
su 14.8. su 28.8. su 11.9. su 2.10. su 9.10.	TTY:n huoneisto	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, lausuntoa	UTY		50 p - 75 p		
la 20.8. -	Hevostori	Eläinnäyttely (Elefantit Jumbo ja Peppi)				50 p - 1 mk		
su 21.8. su 30.10.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, lausuntoa, näytelmä	Jalkine a.o.		75 p - 1 mk		
su 21.8. su 4.9.	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, lausuntoa, kertomus, näytelmä, runo, kuplettia	Vuokralaisyhdistys		25 p - 1 mk		
la 27.8. su 28.8. ma 29.8. to 1.9. la 3.9. su 4.9. ke 7.9. --->	pe 9.9. la 10.9. su 11.9. ma 12.9. ke 14.9. Seurahuone	Kansannäytäntö	Eliinan surma, Fritz ja Lise, Eva, Sylvi, Sabiinitarten ryöstö, Tuukalan tappelu	Suomalainen Kansanteatteri				
su 28.8. su 18.12.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua, esitelmä, lausuntoa, näytelmä	Tehtaalaisseura		75 p - 1 mk		
su 28.8. klo ½ 8	Raittiustalo	Vuosisjuhla	Soittoa, puhe, köörilaulua, runo, näytelmä	TNs		50 p - 1 mk		
su 4.9. klo 6	Puuvillatehtaan lukusali	Perhejuhla (tehtaan lakkoilaisille)		Puuvillatehtaan väkijuomalakkokomitea				
su 4.9. su 27.11.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia		Pellavatehtaan Soittokunta				

su 4.9. klo ½ 8	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, näytelmä, runo, satu	Kirjaltajayhdistys				
su 11.9. klo ½ 4	Pyynikin kenttä	Syysjuhla + tanssia	Puhe, soittoa, laulua, runo, kilpa-ysymys, kuvaelma, ilotuli- tus	VPK		25 p - 50 p		
su 11.9. klo ½ 8	Raittiustalo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, kööriä, ku- vaelma, lausun- toa, murrejuttu, näytelmä	TNs		75 p - 1 mk 50 p		
pe 16.9. pe 21.10. pe 18.11.	TTY:n talo	Perhe-iltama		Kirvesmies a.o.				
su 18.9. klo 4	Pellavatehtaan juhlasali	Suuri Tee-iltama		Väkijuomalakko- komitea				
su 18.9. klo ½ 8	Seurahuone	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, puhe, laulua, esitelmä, lausuntoa, satu, kuvaelma	Kirjaltajayhdistys		1 mk - 2 mk		
su 18.9. klo ½ 8	Taiston talo	Iltama + marssi	Soittoa, esitelmä, runo, näytelmä, kertomus	Räätäli T.T. Liitto		50 p - 1 mk		
su 25.9. klo 7	Kaupungin- talon juhlasali	Soitannollis- Laulannollinen iltama + tanssi		VPK		1 mk		
su 25.9. su 9.10. su 27.11.		Näytelmä-iltama	Murtovarkaus, Työmiehen vaimo	R.Y. Taisto		50 p - 1 mk 50 p		
su 25.9. klo 7	Seurahuone	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, operetti, kupletti- laulua, kansallis- tanssia	Vahtimestariclubi		75 p - 1 mk 50 p		
su 25.9. su 13.11. su 27.11.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, lausun- toa, esitelmä, näytelmä	Kone- ja metalli- osasto a.o.		75 p - 1 mk		
su 25.9. klo ½ 8		Suuret arpajai- set ja iltama	Soittoa, esitelmä, kööriä, näy- telmä, lausuntoa	R.Y. Liitto		50 p - 1 mk		
to 29.9. pe 30.9. su 2.10.	Seurahuone	Näytäntö	Ballet Lusinskin ym.					
la 1.10. klo 8		Vuosisjuhla + illallinen		Suomalainen Klubi				
la 1.10. ke 26.10. pe 2.12.	Taiston talo	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	TNs		Jaetaan		
su 2.10. - su 9.10.	Hevostori	Eläinnäyttely (Elefantti Jum- bo)				25 p - 50 p		
su 2.10. su 9.10. su 16.10. su 23.10. su 30.10. su 6.11. -->	su 13.11. su 20.11. su 27.11. su 4.12. Kaupungin- talon juhlasali	Kansan Kon- sertti		Orkesteriyhdistys ja A.E. Vesterlind		25 p - 50 p		

su 2.10. su 9.10. ke 12.10. su 16.10. ke 19.10. su 23.10. ti 25.10. su 30.10. ke 2.11. su 6.11. ti 8.11. su 13.11. --->	to 17.11. ke 23.11. su 27.11. su 4.12. la 10.12. su 18.12. ke 21.12. ma 26.12. pe 30.12. Kaupungin- talon juhlasali	Helppotajuinen konsertti		Orkesteriyhdistys ja Robert Kajanus		1 mk 50 p		
ke 5.10. to 6.10. pe 7.10. ke 26.10. pe 28.10. la 29.10. su 30.10. ke 2.11. pe 4.11. su 6.11. --->	ke 9.11. pe 11.11. la 12.11. su 13.11. ke 16.11. la 19.11. su 20.11. 21.11. Seurahuone	Kansannäytäntö	Perhoiskuume, Jeppe Niilon poika, Saituri, Voitto, Tuukkalan tappelu, Ikuista rakkautta, Sa- biinitarten ryöstö, Voimak-kaita naisia, Päivä- kummun pidot	Suomalainen Teatteri				
to 6.10. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Konsertti		Charles Gregoro- vitsch		1 mk - 3 mk		
la 8.10. klo ½ 8	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Soittoa, lausun- toa, esitelmä, kertomus, näy- telmä	Vuokralaisyh- distys				
su 9.10. klo ½ 8	Seurahuone	Arpajaiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, kööriäulua, lausuntoa, kup- letti, näytelmä	TTY		75 p - 1 mk 50 p		
su 9.10.	Hevostori	Hieno Pariisilai- nen karuselli		Frans Prüss		10 p - 15 p		
la 22.10. klo ½ 8	Raittiustalo	Vapaa-iltama	Esitelmä, laulua, näytelmä	R.Y. Elo				
la 22.10. klo 8	Seurahuone	Draamallis- Soitannollinen iltama		Aurora Aspegren				
su 23.10. klo ½ 7	Taiston talo	Suuret arpajai- set ja iltama + marssi	Soittoa, esitelmä, satu, runo, näy- telmä, kupletti, kuvaelma, kerto- mus, pukutanssi	Kirvesmies a.o.		50 p - 1 mk		
su 23.10. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, näytelmä, kupletti	R.T.L.		75 p - 1 mk		
su 23.10. - 26.12.	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, kööriäulua, runo, näytelmä	TNs		75 p - 1 mk		
to 3.11. klo 6	Kaupungin- talon juhlasali	Konsertti		Arvi Lindroos		Numeroidut 2 mk 50 p, numeroimat- tomat 2 mk sekä koulunuorisolta ja lehteriltä 1 mk		

la 5.11. klo 5	Kaupungin- talon juhlasali	Suuret arpajai- set			Suomalaisen yhteiskoulun hyväksi	25 p - 50 p		
la 5.11. klo ½ 8	TTY:n huo- neisto	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, kuplet- ti, runo	Maalari a.o.		50 p - 75 p		
su 6.11. klo 7	Rukoushuone	Tee-iltama			Luth. rukous- huoneen hyväk- si			
su 6.11. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, kuvaelma, satu, näytelmä, puku- tanssi			75 p - 1 mk		
su 6.11. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua, puhe, esitelmä, kertomus	Pellavatehtaan väkijuomalakko- laiset		50 p		
su 6.11. klo ½ 8	Raittiustalo	Arpajaiset ja iltama	Soittoa, laulua, esitelmä, lau- suntoa, satu, näytelmä	R.Y. Elo		50 p - 1 mk		
su 6.11. klo ½ 8	Taiston talo	Näytelmä-iltama	Roinilan talossa	TNs		50 p - 1 mk 50 p		
to 10.11. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Konsertti		Helsingin musiik- kiopiston trio		1 mk - 3 mk		
pe 11.11. klo 7		Perhe-iltama (jäsenille)		Muurari a.o.				
su 13.11. klo 7	Taiston talo	Suuret arpajai- set ja iltama	Soittoa, esitelmä, lausuntoa, kup- letti, näytelmä	UTY	Yleisen rahas- tonsa kartutta- miseksi	50 p - 1 mk 50 p		
la 19.11. klo 8	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, sauvaliikkeitä, nuijavoimistelua, walssi, pyrami- dejä, jenkka	V&U. Pyrintö		75 p		
su 20.11. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, satu, kuva- elma, pukutanssi	Kirjaltajayhdistys		75 p - 1 mk		
su 20.11. su 18.12.	Kaupungin- talon juhlasali	Sinfonia- Konsertti		Orkesteriyhdistys		1 mk - 3 mk		
la 26.11. su 27.11.	Seurahuone	Iltama + tanssia	Soittoa, näytelmä, gluntteja	Näyttämöyhdistys				
la 3.12. klo 8	Seurahuone	Varietee		P. Häkkinen				
la 3.12. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Soitannollinen Tanssi-Iltama			Tamp. orkes- teriyhdistyksen rahaston hyväk- si	Naisilta 2 mk ja herroilta 2 mk 50 p		
la 3.12. ja su 4.12.	Nuorisoseuran huoneisto	Ne kuuluisat neekerit				75 p - 1 mk		
su 4.12. su 11.12.	Taiston talo	Näytelmä-iltama + marssi	Maantien varrella	Vuokralaisyh- distys		50 p - 1 mk 50 p		
su 11.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Vapaa-iltama	Vaihteleva ohjel- ma	R.Y. Aamurusko				
su 11.12. - 12.12. ke 14.12.	Seurahuone	Ooppera	Trubaduuri, Don Pasquale	Italialainen ooppe- raseurue				

pe 16.12. klo 8	Raittiustalo	Iltama	Soittoa, esitelmä, köörilaulua, näytelmä, runo, satu	R.Y. Liitto		50 p - 75 p		
la 17.12. klo 8	Bauerin kahvila	Vuosikokous ja iltama + tanssia ja illallinen (jäsenille)		Näyttämöyhdistys				
su 18.12. klo ½ 7	Taiston talo	Näytelmä-iltama	Työmiehen vaimo	TTY:n lauluseura		50 p - 1 mk 50 p		
su 18.12. klo ½ 8	TTY:n talo	Iltama + karke- loa	Soittoa, esitelmä, näytelmä, kupletti, pukutanssia	Maalari a.o.		75 p - 1 mk		
su 18.12. klo 7	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Torvisoittoa, kuorolaulua, runo, näytelmä	VPK		75 p		
ma 26.12. ti 27.12. ke 28.12. pe 30.12.	Raittiustalo	Kansan näyt- täntö		Uusi Teatteri				
ma 26.12. klo 8	Seurahuone	Soitannollinen iltama + tanssia		Orkesteriyhdistys				

LIITE 2: Tampereen julkiset hovit Kansan Lehden mukaan

Vuosi 1899

Aika	Paikka	Tyyppi	Ohjelmisto	Toimeenpano	Keräyskohde	Pääsymaksu	Tuotto	Yleisö- määrä
su 19.1. klo 3	TTY:n talo	Vuosijuhla	Vaihteleva ohjelma	Puuseppäin S.K.V.V. a.o.				
su 19.1. la 25.3. (Maarian- päivä) ma 3.4. (II Pääsi- äispäivä) su 27.8. su 17.9. ti 26.12. (Tapanin- päivä)	TTY:n talo	Iltama	Soittoa, esitelmä, lausuntoa, kerto- mus, näytelmä	TTY		1 mk ja 75 p		
pe 3.3. pe 7.4. pe 8.9. pe 6.10. pe 3.11.	TTY:n talo	Perhe-iltama	Vaihteleva ohjelma	UTY		jaetaan		
la 4.3. la 8.4. la 2.9. la 21.10. la 30.12.		Perhe-iltama (jäsenille)	Esitelmä, lau- suntoa, keskus- telua, kilpailu	TTY				
su 5.3. su 16.4. su 26.11.	TTY:n talo	Iltama + karke- loa	Esitelmä, laulua, runo, näytelmä	Puuseppäin S.K.V.V. a.o.				
su 12.3. klo 6		15-vuotisjuhla	Vaihteleva ohjelma					
su 12.3. klo 7	TTY:n talo	Suuret arpajai- set ja iltama + karkeloa	Soittoa, esitelmä, runo, näytelmä, satu, kupletti, pukutanssi, nau- rupulveria	Muurari a.o.		75 p - 1 mk		
su 12.3. klo 7 su 30.4. su 7.4. pe 15.9.	Taiston talo	Iltama + tanssia	Vaihteleva ohjelma	Kirvesmies a.o.				
ma 13.3. la 22.4. to 24.5. (Helators- tai) la 19.8. la 30.9. ti 7.11. la 25.11. ti 19.12.		Perhe-iltama		Kone- ja metalli a.o.		jaetaan		
ti 14.3. ma 24.4. ma 14.8. ma 14.9. ma 16.10. ti 12.12.	TTY:n talo	Perhe-iltama		Jalkine a.o.		jaetaan		
la 18.3.	Seurahuone	Iltama + karke- loa	Soittoa, vapaa- tanko- ja noja- puuliikkeitä, hyppyjä	V&U Pyrintö		jaetaan		Väkeä vähän
su 19.3. klo 4	Raittiustalo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, näytelmä	Jalkine a.o.		arpajaisiin 25 p ja iltamaan 75 p - 1 mk	1 676 mk	

su 19.3. su 3.9. su 12.11.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, runo, kupletti, pukutanssi	Räättäli a.o.		75 p - 1 mk		Väkeä kohtalaisesti
pe 24.3. la 29.4. la 26.8. la 23.9. la 28.10. la 18.11.		Perhe-iltama	Vaihteleva ohjelma	Tehtaalaisseura		jaetaan		
su 26.3. su 20.8.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, runo, pukutanssi	Jalkine a.o.		75 p - 1 mk		Täysi huone
ma 27.3. la 6.4. ma 11.9. ma 4.12.	TTY:n talo	Perhe-iltama		Räättäli a.o.		jaetaan		
ma 3.4. (II Pääsiäispäivä) su 30.4. su 1.10. su 29.10.	Taiston talo	Iltama + karke- loa	Näytelmä, soittoa, runo, satu	Kone- ja metalli a.o.		50 p - 1 mk 50 p		
ma 3.4. ti 4.4. to 6.4.	Seurahuone	Kansannäytäntö	Punainen laukku, Tohtori Klaus	Uusi teatteri				
ma 3.4.		Kirkkokonsertti						
su 9.4. su 27.8. su 10.9. su 19.11. su 10.12.	TTY:n talo	Iltama + karke- loa	Soittoa, näytelmä, puhe, runo, ker- tomus	UTY				
su 9.4. klo ½ 8	Raittiustalo	Arpajaiset ja iltama + tanssi	Torvisoittoa, esitelmä, runo, kasku, näytelmä, kuplettia	Tehtaalaisseura		75 p - 1 mk 50 p	1 652 mk	
pe 14.4. pe 22.9. pe 13.10.	TTY:n talo	Perhe-iltama		Muurari a.o.		jaetaan		
la 15.4. klo 6	Kaupungintalon juhlasali	Kansalaisjuhla (valtiopäiväjär- jes-tyksemme vahvistamisen 30-vuotis- muistoksi)	Soittoa, koraali, puhe, köörilaulu, runo, esitelmä, Maamme-laulu	Toimikunta		jaetaan		
la 15.4. la 11.5. la 17.6. la 19.8. la 21.10. la 18.11. la 30.12.		Perhe-iltama	Vaihteleva ohjelma	R.Y. Liitto		jaetaan		
la 15.4. klo 8	TTY:n talo	Illanvietto		Huvitoimikunnat				
su 16.4. klo ½ 8	Taiston talo	Näytelmä-iltama + marssia	Laululintunen, Mallassaunalla, Pappilan tuvassa	Tehtaalaisseura		25 p - 1 mk		
pe 21.4. klo 8	TTY:n talo	Perhe-iltama		Kirvesmies a.o.		jaetaan		
su 23.4. su 1.10. la 4.11.		Tee-iltama	Soittoa, puhe, laulua, runo, kertomus, näy- telmä	R.Y. Liitto				

su 23.4. klo 8	TTY:n talo	Iltama + karke- loa	Soittoa, esitelmä, runo, satu, näy- telmä, kupletti	Muurari a.o.		1 mk istuun ja 75 p seisoon		
to 27.4. to 21.9. ti 21.11.	TTY:n talo	Perhe-iltama		Leipuri ja konditori a.o.		jaetaan		
pe 28.4. pe 1.9. pe 20.10. pe 27.10. pe 25.11.	TTY:n talo	Perhe-iltama		Kivimies a.o.		jaetaan		
su 7.5. su 17.12.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, satu, näy- telmä	Leipuri ja konditori a.o.		75 p		
su 21.5. (I hellun- taipäivä) klo 3	Pyynikin harju	Kevätjuhla	Puhe, köörilaulua	Väkijuomalak- kokomitea				
ma 22.5. (II hellun- taipäivä) klo 4	Pyynikin kenttä	Suuri Kevät- Juhla + tanssia	Puhe, soittoa, runo, kilpailuja	VPK		25 p - 50 p		
ma 22.5. (II hellun- taipäivä) klo ½ 8	Raittiustalo	Arpajaiset ja iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, laulua, runo, näytelmä, kup- letteja	Kone- ja metalli a.o.	Ammattikunnan kehittämiseksi	50 p - 1 mk 50 p		
pe 2.6. klo 8	TTY:n huo- neisto	Lipun Paljastus- Juhla		Muurari a.o.				
su 4.6. klo 9 aa- mulla	Kauppatorilta Ilomäen har- julle	Yleinen Työväen Kävelyretki	Soittoa, puheita, laulua, lausun- toa, keskustelua					5000
su 4.6. klo 1 alka- en	Viikinsaari	Hauska hivi- matka + tanssia	Soittoa, esitelmä, köörilaulua, kas- ku, kansallistans- si, kilpailu	Tehtaalaisseura				
su 11.6. klo ½ 4	Viikinsaari	Suuri Kansan- Juhla + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, köö- rilaulua, arvoitus, monoloogi, kil- pailuja	Puuseppäin S.K.V.V. a.o.		50 p + 50 p		
su 18.6. klo 1 alka- en	Viikinsaari	Suuri Kansan- Juhla + karkeloa	Torvisoittoa, esitelmä, kööri- laulua, runo, kasku, franseesi, murrejuttu	UTY				
su 9.7. su 6.8.	Pyynikin kenttä	Suuri Kesäjuhla + tanssia	Puhe, soittoa, esitelmä, kuplet- tilaulua, runo, näytelmä, kilpai- luja	VPK		25 p - 50 p + tanssiin 75 p tai 10 p		
la 15.7. - la 22.7. klo 2 alka- en	Hevostori	Eläinnäyttely		L. Bono		Säätyhenki-löiltä 1 mk, työkan- salta sekä palvelus-väeltä 50 p ja lapsilta puolet		

ti 18. ja to 20.7. lähtien toistaiseksi ti 15.8. - ti 12.9. vain tiistaisin	Esplanaadi	Vapaasoittoa		VPK:n soittokunta				
su 23.7. klo 1 alkaen	Viikinsaari	Suuri Kansan-Juhla + tanssia	Soittoa, puhe, esitelmä, runo, satu	Kivityömies a.o.		50 p + 50 p		
su 30.7. klo ½ 10 aamulla	TTY:n huoneisto	Juhlakokous	Puheita, laulua, keskustelua, kahvia	TTY, UTU ja a.o.t				
su 30.7. ja su 6.8.	Pyynikin kenttä	Suuret Arpajaiset ja Kesäjuhla + tanssia	Soittoa, laulua, esitelmä, runo, puhe, kilpailuja, näytelmä	TTY, UTU ja a.o.t	TTY:n rakennus- rahas-ton hy- väksi	25 p	3 554 mk	
pe 18.8. klo 8	TTY:n huoneisto	Illanvietto		Kirvesmies a.o.		jaetaan		
su 20.8. klo 4	Pyynikin kenttä	Vuosijuhla + tanssia	Soittoa, puhe, köörilaulua, esitelmä, kuplettilaulua, kuvaelma, kilpailuja, ilotulitus	VPK		25 p - 50 p + tanssiin 75 p tai 10 p		
su 10.9. klo 3	Pyynikin kenttä	Syys-Juhla + tanssia	Puhe, soittoa, laulua, esitelmä, kilpailuja, ilotulitus	VPK		25 p - 50 p + tanssiin 75 p tai 10 p		
su 10.9. klo 4	Raittiustalo	Suuret arpajaiset ja iltama + karkeloa	Soittoa, esitelmä, runo, kertomus, kupletteja, näytelmä	Maalari a.o.	Oppikurssien aikaansaamista ja ammattikirj. hankkimista varten	50 p - 1 mk 50 p		Tuvan täydeltä yleisöä
su 17.9. su 24.9.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, köörilaulua, runo, kasku	Tehtaalaisseura		75 p		
su 17.9. klo 7	Taiston talo	Suuret arpajaiset ja iltama + marssi	Soittoa, esitelmä, näytelmä, runo, satu	Muurari a.o.	Yleisen rahastonsa hyväksi	75 p - 1 mk 50 p		
la 7.10. to 2.11. ti 5.12.		Perhe-iltama	Vaihteleva ohjelma	Valuri a.o.		jaetaan		
la 7.10. su 15.10.	Raittiustalo	Vapaa-iltama	Vaihteleva ohjelma	R.Y. Liitto				
su 22.10. klo 7	Taiston talo	Arpajaiset ja näytelmä-iltama	Ryöstö	Kivimies a.o.		50 p - 1 mk 50 p		
pe 20.10. klo 8	Raittiustalo	Näytelmä-iltama + marssia	Tukkijoella	Tampereen Sekakuoro	Johtajansa Herra A. Liljeströmin hyväksi	75 p - 2 mk		
su 22.10. la 16.12.	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, satu, näytelmä, runo	Valaja a.o.		75 p - 1 mk		
la 28.10. klo ½ 8		Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, kuvaelma, kertomus	Maalari a.o.		Istujat 1 mk ja seisotat 75 p		

su 29.10. klo 7	Taiston talo	Näytelmä-iltama	Soittoa, esitelmä, näytelmä, yksin- laulua, runo, satu	Räätäli a.o.		1 mk 25 p, 1 mk 75 p ja 50 p		
la 4.11. klo 8	TTY:n talo	Perhe-iltama (jäsenille)	Vaihteleva ohjel- ma	Maalari a.o.				
su 5.11. klo 7	TTY:n talo	Näytelmä-iltama + tanssia	Nummisuutarit	TTY		75 p - 1 mk 50 p		
su 5.11. la 9.12.	Taiston talo	Iltama	Soittoa, puhe, kööri laulua, näy- telmä	Väkijuomalak- kokomitea		50 p - 1 mk 50 p		
la 11.11. to 21.12.	TTY:n talo	Perhe-iltama		Puuseppäin S.K.V.V. a.o.		jaetaan		
su 12.11. klo 4, 5 ja 6	Seurahuone	Eläviä valokuvia				50 p		
su 26.11. klo 7	Raittiustalo	Iltama	Soittoa, puhe, näytelmä, laulua, runo, kasku	R.Y. Liitto		50 p - 1 mk		
su 26.11. klo ½ 8	TNs:n talo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, satu, näy- telmä, pukutanssi	Vuokralaisyh- distys		50 p - 1 mk		
su 26.11. klo ½ 8	Taiston talo	Suuret arpajai- set ja iltama	Soittoa, esitelmä, runo, satu, näy- telmä	Kirvesmies a.o.		50 p - 1 mk 50 p	576 mk	
la 2.12. klo 8		Perhe-iltama	Hauska ohjelma	TTY:n naisosasto		jaetaan		
su 3.12. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, näytelmä, runo, kupletti	TTY:n naisosasto		75 p - 1 mk		
su 17.12. klo ½ 7	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua, esitelmä, näytel- mä, runo, kasku	Tehtaalaisseuran Lauluseura		75 p		
ma 18.12. klo ½ 8	TTY:n talo	Perhe-iltama		Ompeliatar a.o.		jaetaan		
su 31.12. klo 7	TNs:n huo- neisto	Puku-iltama	Hauska ohjelma	Muurari a.o.		75 p - 1 mk		

Vuosi 1906

ma 1.1. klo 5	Kaupungintalo	Kansankonsertti		Orkesteriyhdis- tyksen amatöö- riorkesteri		saliin 50 p parvelle 25 p		
ma 1.1. klo 8	Kaupungintalo	Helppotajuinen konsertti				saliin 2 mk parvelle 1 mk		
ma 5.1. klo 8	TTY:n talo	Perheiltama		Saha- ja lautatar- ha a.o.				
la 6.1. (Loppiai- nen) klo 4		Lastenjuhla (jäsenille)		UTY		jaetaan		
la 6.1. (Loppiai- nen) klo 6		Vuosijuhla + kokous (jäsenil- le)		Puuvillatehtaan työväen a.o.		jaetaan		
la 6.1.	Taiston talo	Iltama		Räätäli a.o.				
la 6.1. klo 6	Vahtimestari- klubin huo- neisto	Perheiltama		Koneenkäyttä- jäyhdistys		jaetaan		
la 6.1. klo 8	TTY:n talo	Vuosijuhla + kokous		Kivimies a.o.		jaetaan		

ke 3.1. ma 5.1. ke 10.1. pe 12.1. su 14.1. ke 17.1. pe 19.1. la 20.1. su 21.1. ke 24.1. to 25.1. pe 2.2. ke 7.2. pe 9.2. ke 14.2. pe 16.2. su 18.2. ke 21.2. pe 23.2. su 25.2. ke 28.2.	pe 2.3. ke 7.3. pe 9.3. su 1.3. ke 14.3. pe 16.3. pe 30.3. la 31.3. ke 4.4. pe 6.4. su 8.4. ke 11.4. ma 16.4. ke 18.4. pe 20.4. su 22.4. ti 24.4. ke 25.4. pe 27.4. la 28.4.	Näytäntö		Tampereen Teatteri				
la 6.1. joka täysi tunti ilta-päiväs-tä alkaen	Ruuskasen liikepalatsi	Elävien kuvien näyttämö		Ympäri maailman				
su 7.1. klo 5	Pellavatehtaan juhlasali	Vapaa Iltama	Soittoa, runo, puhe		Naisten ääni-oikeusrahaston hyväksi			
su 7.1. klo 7	TTY:n talo	Vuosijuhla + kokous		Värjäri a.o.		jaetaan		
su 7.1. klo ½ 8		Vuosijuhla + kokous		R.Y. Taisto		jaetaan		
su 7.1. su 14.1. su 28.1. pe 9.2. pe 16.2. pe 23.2. su 25.2. pe 2.3.	su 18.3. su 1.4 ti 10.4. ma 16.4. la 21.4. su 22.4. su 29.4. TTY:n talo	Näytäntö		Työväen Teatteri				
la 13.1. la 28.4.	TTY:n talo	Perheiltama	Hauska ohjelma	Villateollisuus a.o.		jäsenille 25 p		
su 14.1. klo ½ 4	TTY:n talo	Konsertti		TTY:n soittokunta		50 p		
su 14.1. klo 5		Yhteisluistelu	Soittoa, kokkotu- let					
su 14.1. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua, näytelmä, voi- mistelua	Pellavatehtaan Soittokunta		75 p		
ma 15.1. klo 7		Vuosijuhla + kokous	Vaihteleva ohjel- ma	Jalkine a.o.		jaetaan		
to 18.1. klo 8	TTY:n talo	Kansanlaulullta- ma		Pasi Jääskeläinen		50 p - 2 mk	Lähes 1000	
la 20.1. la 27.1. la 24.2.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, köörilau- lua, näytelmä, pukutanssi	Konepajan Mies- kööri		50 p		
la 20.1. klo 7	TTY:n talo	Toveri-iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, köö- rilaulua, näytelmä	Tamp. Punanen Kaarti		50 p		
la 20.1. klo 8	TTY:n talo	Vuosijuhla		Ompeliatar a.o.		jaetaan		
ma 21.1. klo 6	TTY:n talo	Vuosijuhla		Räätäli a.o.		jaetaan		

su 21.1. klo 7	TTY:n talo	Vuosisjuhla		UTY		jaetaan		
su 21.1. la 10.3. su 4.11.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, kerto- mus, naisvoimis- telua, tanko- ja nojapuu liikkeitä, runo	V&U Riento		50 p		
su 21.1. su 28.1. su 25.2. su 11.3. la 24.3. su 1.4. la 28.4. su 18.11. ke 26.12.	Taiston talo	Iltama	Soittoa, esitelmä, näytelmä	R.Y. Taisto		alennetut		
to 25.1. arkisin klo 4 ja sun- nun- taisin klo 2	Palanderin talo	Elävien kuvien näyttämö						
la 27.1.	TTY:n talo	Vuosisjuhla		Kutoja a.o.		jaetaan		
la 27.1. klo 6	TTY:n talo	Vuosisjuhla		Pellava ja puu- hiomo a.o.				
la 27.1. klo 7	Raittiustalo	Vuosisjuhla	Hyvä ohjelma	R.Y. Liitto				
la 27.1. klo ½ 8	Taiston talo	Iltama + tanssia		V&U Pyrintö		50 p		
su 28.1. su 22.4.	TTY:n talo	Kansan Kon- sertti		Jalkine a.o.:n mieskööri ja TTY:n sekakööri				
su 28.1. klo 5	Pellavatehtaan juhlasali	Vuosisjuhla		R.Y. Aamurusko				
su 28.1. klo 5	Puuvillatehtaan lukusali	Vapaa iltama	Puhe, köörilaulua ym.	Puuvillatehtaan naisten a.o.	Naisten ääni- oikeusrahaston hyväksi			
su 28.1. klo 6	Raittiustalo	Iltama		Raitis-Nuoriso		50 p		
pe 2.2. pe 30.11.		Perheiltama		R.Y. Taisto		jaetaan		
la 3.2. - la 10.3.	Ent. Kauppa- seuran talo	Elävänä nähtä- vänä		Kolme kääpiö- prinsessaa				
la 3.2. klo 3	Raittiustalo	Numero-iltama	Soittoa, kerto- mus, köörilaulua, runo, pukutanssi, näytelmä, leikkiä	R.Y. Liitto		50 p		
la 3.2. su 4.2.	TTY:n talo			Helsingin Työväen Teatteri		75 p - 3 mk		
su 4.2. klo 6	TTY:n talo	Vuosisjuhla	Monipuolinen	Leipuri ja konditori a.o.		jaetaan		
su 4.2. klo 7		Iltama		TNs:n Sekakööri		75 p		
la 10.2. klo 6	TTY:n talo	Vuosisjuhla		Kone ja metalli a.o.		jaetaan		
la 10.2. su 25.2. su 18.3 su 8.4. su 14.10.	Pellavatehtaan juhlasali	Voimistelu ja tanssi-iltama		U&V Riento				
la 10.2. klo 7	Raittiustalo	Iltama		TNs		1 mk		
la 10.2. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, voimis- telua, kuplettilau- lua	Lapinniemen voimistelijat		75 p		

la 10.2. klo ½ 8	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Näytelmä ym.	Naula ja HKT a.o.		50 p		
su 11.2. klo 6	TTY:n talo	Vuosijuhla ja sananvapauden riemujuhla + karkeloa	Soittoa, puhe, laulua, näytelmä ym.	Kirjaltajayhdistys			Väkeä tuvan täydeltä	
su 11.2. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, tanko- ja noja- puuliikkeitä, kertomus, hyp- pyjä, painia	Konepajan V&U Tempaus		75 p		
su 11.2. klo 7	Puuvillatehtaan lukusali	Vuosijuhla + kokous	Puhe, esitelmä, runo, köörilaulua	Raitis-Nuorisio		jaetaan		
su 11.2. - ti 13.2. (viisi näy- töntöä)	Taiston talo	Eläviä Kuvia		Fernander & Hallseth		75 p - 1 mk 50 p		
to 15.2. (Runeber- gin päivä) klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Juhlakonsertti		Musikaalinen Seura ja mies- kvartetti		1 mk - 2 mk		
la 17.2. klo 6		Vuosijuhla		Tehtaalaisseura				
la 17.2. klo 7	Lapinniemen tehtaan ruoka- sali	Vapaa Iltama	Vaihteleva ohjel- ma	Lapinniemen teht. naisten äänioik. komitea				
la 17.2. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama	Voimistelua, pukutanssi ym.	VPK:n voimis- teluseura		50 p		
la 17.2. klo 8	Kaupungin- talon juhlasali	Laulu-Iltama	Laulua, köörilau- lua, esitelmä		Työväenopiston kirjaston hyväksi	50 p - 1 mk		
la 17.2. la 1.12.	Raittiustalo	Iltama		Kulta- ja kellosep- päh-distys				
su 18.2. klo 7	TTY:n talo	Arpajaiset ja iltama + tanssia	Soittoa, puhe, laulua, runo, näytelmä	TTY:n naisosasto		50 p - 1 mk		
su 18.2. klo 8	Seurahuone	Suuret arpajai- set ja iltama + karkeloa	Köörilaulua, soittoa, puhe, runo, kuvaelma, kuplettilaulua, näytelmä	Tamp. Koneteh- das a.o.	Tamp. kone- tehtaan sairaus- ja hautaus apukassan hyväksi	50 p - 1 mk		
to 22.2. klo 8		Helppohintainen konsertti		Musikaalinen Seura		50 p - 1 mk 50 p		
la 24.2. klo 7	Puuvillatehtaan lukusali	Yleinen iltama + tanssia	Soittoa puhe, laulua, runo, murrejuttu, puku- tanssi	Finlayson & Co a.o.		50 p		
la 24.2. klo ½ 8	TTY:n talo	Tanssi-iltama	Soittoa, runo, näytelmä	Saha- ja lautatar- ha a.o.		50 p		
la 24.2. la 25.8. la 22.9.	Raittiustalo	Perheiltama	Vaihteleva ohjel- ma	R.Y. Liitto		jäsenille 25 p		
la 24.2. klo 8	TTY:n talo	Yleinen iltama + tanssia	Soittoa, runo, puhe, näytelmä	Palvelijatar a.o.	Rahastonsa kartuttamiseksi	75 p		
su 25.2. (Laskiai- nen) klo 3	TTY:n talo	Kupletti- laulajaiset		R. Blomqvist ja A. Sjöblad				
su 25.2. klo ½ 8	Seurahuone	Arpajaiset ja iltama + kisat	Soittoa, puhe, runo, kuvaelma, esitelmä	Rautatieläiset	Kirjastonsa kartuttamiseksi	75 p - 1 mk 50 p		
ma 26.2. klo 8	TTY:n talo	Suuri Konsertti			Venäjän levot- tomuuksis-ta kärsineiden hyväksi	75p - 5 mk		

pe 2.3. läht.	Kauppareuran huoneisto	Elävät kuvat		Kansallisbiogra- fiteatteri		10 p - 1 mk		
la 3.3. la 7.4 klo 6	Raittiustalo	Perheiltama		R.Y. Aamurusko		jaetaan		
la 3.3. klo ½ 8		Illanvietto (TTYn ja a.o. johto- kuntain jäsenille)		TTY				
su 4.3. klo 5	TTY:n talo	Kantele ja kan- sanlau- lukonsertti		Matti Petäjä				
su 4.3. klo ½ 8	TTY:n talo	Konsertti- ja tanssi-iltama		TTY:n soittokunta		50 p		
su 4.3. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssi	Soittoa, näytelmä yms.	Konepajan soitto- kunta		50 p		
su 4.3. klo 6	Commercen talo	Elävät kuvat		Maailma Kuvissa				
su 4.3. ma 5.3. la 10.3.	Raittiustalo	Näytännöt		Turnee Ida Aal- berg		1 mk - 5 mk		
la 10.3. klo ½ 9	Seurahuone	Suuret naa- miovut		T.L.A.S.		2 mk - 2 mk 50 p		
la 10.3. klo ½ 9		Pukuiltama		Räätäli a.o.				
la 10.3. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama	Pilaposti	Tapetti- ja väri- työnt. a.o.				
su 11.3. su 11.11.	TTY:n talo	Perheiltama		Saha- ja lautatar- ha a.o.				
su 11.3. klo 7	TTY:n talo	Arpajaiset, iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, köö- rilaulua, näytelmä	Puuseppien S.K.V.V. a.o.		75 p		
su 11.3. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + karkelo	Soittoa, köörilau- lua, voimistelua, näytelmä	Pellavatehtaan Soittokunta		75 p		
su 11.3. klo 8	Kaupungintalo		Helppotajuinen konsertti	Orkesteriyhdis- tyksen amatöö- riorkesteri		saliin 2 mk parvelle 1 mk		
la 17.3. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, köörilaulua, näy- telmä, runo, kuvaelma	Silittäjä A.O.		75 p		
la 17.3. klo 8	Seurahuone		Kansan- Naa- miovut	V&U yritys		70 p - 1 mk		
su 18.3 klo 7	Raittiustalo	Suuret arpajai- set ja iltama		R.Y. Liitto		50 p		
su 18.3 klo 6	TTY:n talo	Perheiltama		UTY		jaetaan		
su 18.3 ma 19.3 (viisi näy- töntöä)	Taiston talo	Elävien kuvien näyttely		Ympäri Suomen		25 p -50 p		
ma 19.3	TTY:n talo	Perheiltama	Vaihteleva ohjel- ma	Jalkine a.o.				
pe 23.3 klo 7	TTY:n talo	Perheiltama		Kivimies a.o.		jaetaan		
la 24.3 klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, köörilaulua, satu, näytelmä, ym.	Pellavatehtaan a.o.		50 p		
la 24.3 klo ½ 5	Seurahuone	Suuret arpajai- set			Tampereen Teatterin hyväk- si	25 p		
la 24.3 klo 7	TTY:n talo	Perheiltama (jäsenille)		Tulitikkutehtaan a.o.				

su 25.3 klo 7 (Maarian päivä)	TTY:n talo	Suuret arpajaiset ja iltama + karkeloa	Soittoa, puhe, laulua, runo, näytelmä	TTY		50 p - 1,50 mk		
su 25.3 klo ½ 8 (Maarian päivä)	Raittiustalo	Soitannollis-dramaattinen iltama		Onni Savola		50 p - 1,50 mk		
su 25.3 - 1.4 klo 6 ja 8	Ent. Kauppa-seuran talo	Hippodroomi equestre				50 p - 2 mk		
ti 27.3 lähtien	Selinin talo	Elävienkuvien näyttämö		Kansainvälinen bibliograafi- teatteri				
pe 30.3 klo ½ 8		Perheiltama		Kutojain a.o.		jaetaan		
la 31.3 klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, runo, laulua, kuvaelma	Naisten Kaarti		50 p		
la 31.3 klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Rosetti Iltama		Sähkö ja Telefooni a.o.		75 p		
la 31.3 klo 8	Taiston talo	Iltama		TNs:n sekakööri				
su 1.4. pe 25.5. ke 14.11.	TTY:n talo	Perheiltama		Palvelijatar a.o.		jaetaan		
su 1.4. su 27.10.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama	Puhe, esitelmä, näytelmä, ym.	R.Y. Aamurusko				
su 1.4 klo 2	TTY:n talo	Laulajaiset		R.Y. Liiton Naiskööri		25 p - 50 p		Tuvan täydeltä, kaikki työläisiä
to 5.4 klo 8	TTY:n talo	Iltama + karkeloa	Soittoa, puhe, runo, laulua, esitelmä, näytelmä	Naisten ääni-oikeuskomitea		75 p - 1 mk		
la 7.4 klo 7	TTY:n talo	Iltama		Paperi P.P. a.o.		50 p		
la 7.4. la 7.7. pe 26.10.	TTY:n talo	Perheiltama		F. & Co a.o.		jaetaan		
su 8.4 klo 7 (Palmu-sunnuntai)	Seurahuone	Arpajaiset ja iltama + tanssia	Soittoa, puhe, kööri laulua, voimistelua, näytelmä	V.P.K.	Kaluston lisäämiseksi	75 p - 1 mk		
su 8.4. klo 5	TTY:n talo	Suuret painikilpailut + tanssi		V&U Pyrintö		50 p - 1.50 mk		
su 8.4 klo 6	Taiston talo	Perheiltama jäsenilleen		Verkatehtaan V&U - seura				
ma 9.4. ma 15.10.		Perheiltama		Ompelijatar a.o.		jaetaan		
la 14.4 klo 6	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, kööri laulua, runo, näytelmä	Punanen Kaarti	Torvisoitto-kuntansa hyväksisi	50 p		
su 15.4 klo 11 a.p.	Kauppatori	Häpepäivän muisto	soittoa, runoa, puheita, marssi					
ma 16.4 klo 7 (Pääsiäismaanantai)	Kaupungintalon juhlasali	Konsertti		TNs:n sekakööri		50 p - 1 mk		tuvan täydeltä
ma 16.4. klo 6	Vahtimestari-klubin huoneisto	Perheiltama jäsenille		Raitis-Nuorisio		jaetaan		

ma 16.4.	Taiston talo	Paketti-iltama + tanssia	Runo, soittoa, pakettien myyntiä	V&U Yritys		50 p		
ma 16.4. klo 6	TTY:n talo	Vuosijuhla		Maalari a.o.				
ti 17.4. klo 8	TTY:n talo	Näytäntö	Mestari	Suomen Kansalliset teatteri				
la 21.4. klo 8	Raittiustalo	Numero-iltama		R.Y. Liitto		50 p		
la 21.4. klo ½ 8	Taiston talo	Iltama + tanssit	Soittoa, koorilaulu, näytelmä, runo	Jalkine a.o.		50 p		
la 21.4. pe 26.10.	TTY:n talo	Perheiltama		Ajuriyhdistys		jaetaan		
su 22.4. su 18.11.		Perheiltama		Muurari R. U.		jaetaan		
su 22.4. klo 5	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Voimistelu-kilpailu ja soittoa, voimistelua, näytelmä, pukutanssi	V&U Tempaus		50 p		
la 28.4. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama	Yhtä ja toista	Leipuri ja konditori a.o.				
la 28.4. klo 7	Vahtimestariklubin huoneisto	Vuosijuhla		Koneenkäyttäjäyhdistys		jaetaan		
ti 1.5. klo ½ 8 a.p. marssi ja iltajuhla klo 4 (vapunpäivä)	Termopyylen tasanko	Työväestön suuri Mielenosoitusretki	marssi, soittoa, puheita, runoja, laulua, näytelmiä					9000-10000
su 6.5. klo 5	Taiston talo	Vuosijuhla		V&U Pyrintö				
la 5.5. la 3.11.	TTY:n talo	Perheiltama		Lapinniemen a.o.		jaetaan		
la 5.5. klo ½ 8	TTY:n talo	Perheiltama		Sekatyöväen a.o.		jaetaan		
la 12.5. klo ½ 7	Raittiustalo	Snellman-juhla		R.Y. Liitto ja R.Y. Aamurusko		jaetaan		
la 12.5. su 9.12.		Perheiltama		Miespalvelain a.o.		jaetaan		
la 12.5. klo 6	Suomalainen yhteiskoulu	J.V. Snellmannin Satavuotis- muistojuhla	soittoa, puhe, koorilaulua, runo, esitelmä, Maamme-laulu	Kunnallisklubi		50 p - 1 mk		
la 12.5. klo 5	Kaupungintalon juhlasali	Nuorison-juhla J.V. Snellmannin 100:nä syntymäpäivänä		TNs		jaetaan jäsenille		
la 12.5. klo 2	Kauppatori	Suuri ulkoilma-juhla eli Snellmannin sata- vuotisjuhlan vietto	puhe, esitelmä, runo, laulua, soittoa, juhlakul- kue, Maamme- laulu	Useat seurat ja yhdistykset				
la 12.5. klo ½ 2	Tahmelan harju	Työväen Snellmann-juhla	juhlakul- kue, puheita, koori- laulua, torvisoit- toa					

su 20.5 klo 4	V.P.K:n kenttä	Konsertti ja suuri kevätkuuhla + tanssia	Torvisoittoa, köörilaulua, puhe, runo, voimistelua, satu, kiinalainen tanssi	Tamp. Sekakuoro, TTY:n Sekakööri, Liiton Naiskööri, TTY:n Torvisoitto- kunta		25 p - 50 p + tanssipääsy- lippu 25 p		
to 24.5. klo 4 (hela- torstai)	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla + tanssia	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, runo, satu, kuva- elma, kilpailuja	TNs:n Sekakööri				
la 26.5. klo 8	Raittiustalo	Tanssinäytäntö		Nti Hilma Liima		teatterihinnat		
su 27.5. klo 4	Pyynikin kenttä	Kevätjuhla + tanssia	puhe, näytelmä, kilpailuja	V.P.K.		25 p + 25 p tanssiin		
ma 4.6. klo 3 (toi- nen hel- luntai- päivä)	Palokunnan kenttä	Suuri kansan- juhla + tanssia	kilpailuja + hyvä ravintola	V&U Pyrintö ja V&U Yritys		pääsylippu kentälle 25 p - 50 p ja tanssi- saliin 25 p		
la 9.6. klo 7	Palokunnan kenttä	Perhejuhla + tanssia ja piiri- leikkiä	puhe, soittoa, runo, pukutanssi	Värjäri a.o.		25 p + 25 p tanssiin ja 15 p piirileikkiin		
su 10.6. klo 2	Pyynikin kenttä	Penhatlo- kil- pailu ja kansan- juhla + tanssia ja piirileikkiä	soittoa, runo, laulua, sauvalii- keitä, satu, paini	V.P.K. V&U -seura		25 p + 25 p tanssiin ja piiri- leikkiin 15 p		
su 10.6. klo 3	Palokunnan kenttä	Kesäjuhla + tanssia	näytelmä, kilpai- luja	Pellavatehtaan ja puuhiomon a.o.:n lauluseura		pääsylippu kentälle 25 p ja 25 p tanssiin		
la 16.6. su 17.6. ma 18.6.	Pyynikin kenttä	Voimistelu ja urheilujuhla + suuri kansan- juhla (karkeloa ja piirileikkiä)	Yli 500 voimiste- lijaa 40:stä eri seurasta			yleispiletti 3 mk 50 p		
ti 19.6. klo 8	Aleksanterin kirkko	Kirkkokonsertti		Martti Varjonko ja Olli Ruottinen		50 p - 1 mk		Ylen vähän yleisöä
la 23.6. klo 7	Palokunnan kenttä	Tanssi-iltama	Mm. ampuma- kilpailua	VPK		25 p		
la 23.6. su 24.6.	Viikinsaari	Suuri kansan- juhla ja arpajai- set + tanssia		Raitis-Nuorisio		arvat 25 p tanssi 50 p		
la 30.6. su 1.7.	Termopyylen tasanko	Raitiusväen kesäjuhla	Juhlakulkue, puheita, kööri- laulua, kilpailuja					
su 1.7. klo 2	Niemen saha	Suuret arpajai- set ja iltama		Saha- ja lautatar- ha a.o.	Sairausapura- haston hyväksi	arvat 25 p iltamat 25 p - 50 p		
su 1.7. klo 4	Palokunnan kenttä	Arpajaiset ja kansanjuhla + tanssia ja piiri- leikkiä	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, palettia, runo, kuvaelma	Värjäri V.&V.a.o.		25 p + tanssiin 25 p ja piirileik- kiin 15 p		
la 7.7. - ma 9.7.	Luth. rukous- huone + Ter- mopyylen tasanko	Lähetysjuhla						

su 8.7. klo 4	Pyynikin kenttä	Naamiohuvit + tanssia ja piiri- leikkiä	Torvisoittoa, köörilaulua, runo, satu, kilpailuja, näytelmä	VPK		25 - 50 p + tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p		
la 14.7. klo 6	Pyynikin kenttä	Vuosijuhla + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, köö- rilaulua, kuvael- ma, kilpailuja	Tamp. Punanen Kaarti				
su 15.7. klo 3	Pyynikin kenttä	Suuri kansan- juh-la ja ampu- ma-kilpailu + tanssia ja piiri- leikkiä	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, voimistelua, kilpaammuntaa, muuta kilpailuja	V&U Yritys		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p		
su 22.7. klo 5	Pyynikin kenttä	Arpajaiset ja kansanjuhla + tanssia ja piiri- leikkiä	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, runo, kuvaelma, muuta kilpailuja	Kirvesmies a.o.		25 p tanssiin 50 p piirileikkiin 15 p		
su 22.7. klo 2	Niemen saha	Kesäjuhla	Monipuolinen	Saha- ja lautatar- ha a.o.		jäsenille vapaa, muilta 25 p		
su 5.8. klo 2	Pyynikin kenttä	TTY:n 20-vuot. muistojuhla + lasten juhla	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, historiikki, runo, yhteislaulua, pukutanssi, ilotu- litus	Juhlatoimikunta				
la 11.8. klo 6	Palokunnan kenttä	Suuri kansan- juh-la + tanssia ja leikkiä	Torvisoittoa, runo, naisvoimistelua, näytelmä, kilpai- luja	V&U Riento		25 p tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p		
su 12.8. klo 8	TTY:n talo	Konsertti		Maria Mieler + TTY:n sekakööri		75 p - 2 mk		Vähän yleisöä
su 12.8. klo 6	Palokunnan kenttä	Suuri kansan- juh-la + tanssia ja leikkiä	Soittoa, köörilau- lua, puhe, kilpai- luja	V&U Pyrintö		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p		
su 19.8. klo 7	TTY:n talo	Suuret arpajai- set ja iltama + karkeloa	Torvisoittoa, puhe, runo, yh- teislaulua, näy- telmä	Villateollisuus a.o.		25 p + 75 p		
su 19.8.		Vuosijuhla		VPK				
25.8. klo 7	TTY:n talo	Iltama	Vaihteleva	UTY				
su 26.8. klo ½3		Tampereen uimaseuran promotiooni- ja uimanäytös		Tampereen Uima- seura		50 p - 2 mk		
su 26.8. klo ¼4	Pyynikin kenttä	Suuri kansan- juh-la + tanssia	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, näy- telmä, pukutans- si, kilpailuja	TNS:n Sekakööri		50 p tanssiin 15 p		
su 26.8. klo 6	Raittiustalo	Illanvietto + kokous		R.Y. Liitto + R.Y. Aamurusko		jaetaan		
la 1.9. klo 6	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, köörilau- lua, kuplettiaulua, näytelmä	Läkki- P. ja V. a.o.	Helsingin sul- kulaisten hyväk- si			
la 1.9. klo 7	Raittiustalo	Iltama jäsenille	Vaihteleva	R.Y. Nuorten Liitto				

alk. la 1.9. 4 - 6 näytän- töä/päivä	Ruuskasen liikepalatsi	Elävien kuvien teatteri Maail- mannäyt-tely		Oy Maat ja Kansat				
la 1.9. - 8.9. klo 12 - 9	Hämeenkatu 4	Maailman suurin mies		Gustaf Edman		10 p - 25 p		
su 2.9. klo 7	TTY:n talo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, köö- rilaulua, näytelmä	Kirjaltajayhdistys		25 p + 75 p		
su 2.9. klo 3	Pyynikin kenttä	Suuret urheilu- kil-pailut + naa- miohuvit ja kansanjuhla		V&U Yritys				
su 2.9. ke 5.9. pe 7.9. su 9.9. ke 12.9. pe 14.9. su 16.9. ke 19.9. pe 21.9. su 23.9. ke 26.9. pe 28.9. su 30.9. ke 3.10. pe 5.10. su 7.10. ke 10.10 pe 12.10 su 14.10. ke 17.10.	pe 19.10. ke 24.10. pe 26.10. su 28.10. ke 31.10. pe 2.11. su 4.11. ke 7.11. pe 9.11. la 10.11. su 11.11. ke 14.11. pe 16.11. su 18.11. ke 19.12. ke 26.12. pe 28.12. su 30.12.			Tampereen Teat- teri				
su 2.9. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, köörilaulua, hu- moreski	Konepajan Mies- kööri		50 p		
su 2.9. klo 5	TTY:n talo	Tanssi-iltama	Soittoa, runo, permannon sili- tystä, näytelmä, kertomus	Leipuri ja konditori a.o.		50 p		
alk su 2.9. 1 näyt./ilta	Commercen talo	Elävien kuvien teatteri Maailma Kuvissa						
to 6.9. - su 9.9.		Pantomiimi		Cirkus Schupoi				
la 8.9. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama		Tulitikkutehtaan a.o.				
su 9.9. klo 7	TTY:n talo	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, runo, näytelmä	Ompelijatar a.o.		25 p + 75 p		
su 9.9. klo 7	Seurahuone	Suuret arpajai- set ja iltama + tanssia	Soittoa, näytelmä, runo	Ajuriyh.		25 p + 25 p		
su 9.9. klo ½4	Pyynikin kenttä	Syysjuhla + tanssia ja piiri- leikkiä	Puhe, soittoa, laulua, pukutans- si, kuvaelma, kilpailuja	VPK		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p		

to 13.9. to 20.9. la 29.9. su 30.9. su 7.10. su 14.10. pe 19.10. la 27.10. su 28.10. su 11.11. la 17.11.	su 18.11. la 1.12. su 2.12. la 8.12. su 9.12. la 15.12. su 16.12. la 22.12. su 23.12. ke 26.12. la 29.12. TTY:n talo			Tampereen Työväen Teatteri				
la 15.9. la 6.10.	TTY:n talo	Iltama	Puhe, laulua, pukutanssi	Naisten agitatioonikomitea		50 p - 75 p		
la 15.9. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, kertomus, satu, näytelmä	Naula- ja H.K.T. a.o.		50 p		
la 15.9. klo 7	TTY:n talo	Iltama		TTY:n V&U-seura		50 p		
su 16.9. klo 6	TTY:n talo	Suuret arpajaiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, näytelmä, runo, tarantella, baletti	Koneenkäyttäjäyhdistys		25 p + 75 p		
su 16.9. klo 4	Urheilukenttä	Suuri urheilujuhla + kansanjuhla	Runo, puhe, köörilaulua, voimistelua, tanssia	V&U Pyrintö		25 p + 50 p		
su 16.9. klo 5	TTY:n talo	Perhejuhla		Leipuri ja konditori a.o.				
ke 19.9.	Palanderin talo	Elävien kuvien teatteri Maailman Ympäri		Oy Maat ja Kansat				
la 22.9. klo 8	Kaupungintalon juhlasali	Iltama		TNs:n sekakööri				
la 22.9. klo 6	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, runo, satu, näytelmä	Tapetti- ja väri-työntekijäin a.o.		50 p		
la 22.9. klo 7	Taiston talo	Iltama + karke- loa	Soittoa, runo, köörilaulua, satu, näytelmä, pukutanssi	Pellavatehtaan ja puuhiomon a.o.		50 p		
su 23.9. klo 7	TTY:n talo	Suuret arpajaiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, näytelmä, kertomus	Muurari-, R. & Uunintekijäin a.o.		25 p + 75 p		
su 23.9. klo 6		Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, runo, esitelmä, kuvaelma	Lapinniemen a.o.				
su 23.9. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, laulua, näytelmä	Konepajan Soittokunta		50 p		
su 23.9. klo 6	Taiston talo	Paketti-iltama + tanssia ja piirileikkiä	Puhe, soittoa, voimistelua, baletti, satu	V&U Yritys		75 p		
ti 25.9. klo 8	TTY:n talo	Vapaa-iltama	Arvokas	Palvelijatar a.o.				
la 29.9. la 13.10. ti 27.11. la 8.12.	Raittiustalo	Perheiltama tai toveri-iltama		R.Y. Aamurusko		jaetaan		
la 29.9. klo 7	TTY:n talo	Perheiltama	Hauska	Sähkö ja Telefooni a.o.		jaetaan		
la 29.9. klo ½8	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, näytelmä, pukutanssi	Räätäli a.o.		50 p		

su 30.9. klo 7	TTY:n talo	Perheiltama	Hauska	Paperi P.P. a.o.		jaetaan		
su 30.9. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, voimistelua, kasku, pukutanssi	V&U Riento nais- voimistelijat		50 p		
ma 1.10. klo 7		Perheiltama	Vaihteleva	Jalkine a.o.		jaetaan		
pe 5.10.	Selinin talo	Eläviä kuvia		Kansainvälinen Bibliografi-Teatteri				
la 6.10. klo 8	Aleksanterin tori	Sirkus		Cirkus National		25 p		
la 6.10. klo ½7	TTY:n talo	Iltama	Arvokas	Saha- ja lautatar- ha a.o.		50 p		
la 6.10. klo 8	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, köörilaulua, satu, näytelmä	Kirjaltajayhdistys		75 p		
su 7.10. klo 1	TTY:n talo	Suuret arpajai- set		Kutoja a.o.	Naisten käsi- työtaidon kehiti- tämiseksi	25 p		
su 7.10. klo 7	Seurahuone	Suuret arpajai- set + iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, lau- lua, esitelmä, näytelmä	Suomen postel- jooniyhd. Tampe- reen osasto		75 p - 2 mk		
su 7.10. pe 14.12. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama	Pilaposti ym.	Naula- ja H.K.T. a.o.				
la 13.10. klo 7	TTY:n talo	Perheiltama		Villateollisuus a.o.		jaetaan		
la 13.10. klo ½8	TTY:n talo	Perheiltama	Rikas	Värjäri V.&V.a.o.		jaetaan		
su 14.10. klo 6	TTY:n talo	Rosetti-iltama + tanssia	Soittoa, puhe, runo, satu, näy- telmä	Tamp. kirjansito- jain a.o.		75 p		
to 18.10. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Maikki ja Armas Järnefelt		1 mk - 4 mk		
la 20.10. klo 8	Raittiustalo	Perheiltama	Hauska	Raitis-Nuoriso		jaetaan		
su 21.10. klo 6		Perheiltama		Naiskaarti		jaetaan		
su 21.10. klo 6	TTY:n talo	Suuret arpajai- set + iltamat + karke-loa	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, runo, näytelmä, satu	UTY	Rakennusra- hastonsa hyväk- si	25 p +75 p		
su 21.10. su 11.11. su 9.12.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, köörilau- lua, naytelmä	Konepajan soitto- kunta		50 p		
su 21.10. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Maikki Järnefelt ja Selim Palmgren		1 mk - 3 mk		Tungok- seen asti
su 22.10. klo ½8	TTY:n talo	Illanvietto		Sosialistinen nuorisoliitto		jaetaan		
la 27.10. klo 7	TTY:n talo	Yleinen iltama + tanssia	Soittoa, puhe, runo, näytelmä	Satulaseppä ja verhoilija a.o.		50 p		
su 28.10. klo 7	Seurahuone	Suuret arpajai- set ja iltama + karkelo	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, näytelmä, runo, pukutanssi	Suomen Räättälien työnantajain yhd. Tamp.os.		25 p + 50 p - 1 mk 50 p		
su 28.10. klo 5	TTY:n talo	Tanssi-iltama	Näytelmä, puku- tanssi ym.	Leipuri ja konditori a.o.				
su 28.10. klo 4	Taiston talo	Näytelmä-iltama	Jeppe Niilonpoika + tanssia ja piiri- leikkiä	V&U Yritys		75 p		
ti 30.10. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Arvi Lindroos		75 p - 2 mk		

pe 2.11. ti 6.11. ke 7.11.	Tampereen Työväen Teatteri	Näytäntö	Salome, Sylvi	Turnee Elli Tompuri		75 p - 3 mk 50 p		täynnä
la 3.11. klo 4	Seurahuone	Suuret arpajaiset			Tampereen Teatterin hyväksii	25 p		
la 3.11. klo 7	Kaupungintalo	Iltama	Monipuolinen	Tamp. kauppa-koulun oppilaat		1 mk		
la 3.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Halpahintainen iltama + piirileikkiä	Soittoa, puhe, runo, yhteislaulua, kertomus, satu, näytelmä	Pellavatehtaan a.o.		25 p		
la 3.11. klo 8	Raittiustalo	Pari-iltama	Näytelmä, köörilaulua ym.	R.Y. Liitto		50 p		
su 4.11. klo 6	TTY:n talo	Suuret arpajaiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, näytelmä, pukutanssi, kuvaelma	Sähkö ja Telefooni a.o.		25 p + 75 p		
su 4.11. klo ½10	Kauppatori	Suurlakon muistojuhla	Marssi, puhe, runo ym.	Tampereen sosiaalidemokraatit				
su 4.11. klo 6	Kaupungintalo	Suuret arpajaiset ja iltama + karkeloa	Torvisoittoa, runo, köörilaulua, kuvaelma, puhe, näytelmä	TNs		75 p + 1 mk		
su 4.11. klo ½8	Taiston talo	Konsertti		Karjalaiset runonlaulajat, Konstantin Kuokka, Ivano Onola ja Ivan Shemeikka		50 p - 1 mk		
pe 9.11. klo 8	TTY:n talo	Perheiltama jäsenille		Kirvesmies a.o.		jaetaan		
pe 9.11. klo ½8	TTY:n talo	Perhejuhla jäsenille		Kivimies a.o.				
la 10.11. klo 6	TTY:n talo	10-vuotinen muistojuhla		Kone ja metalli a.o.				
la 10.11. klo 7	Taiston talo	Iltama	Vaihteleva	VPK:n V&U-seura				
la 10.11. klo 8	Seurahuone	Naamiohuvit		V&U Pyrintö		1 mk		
la 10.11. klo 7	TTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, puhe, laulua, näytelmä	Silittäjäin a.o.		50 p		
su 11.11. su 9.12.	Taiston talo	Tee-iltama	Puhe, laulua, runo, kertomus, näytelmä	R.Y. Taisto		vapaa		
su 11.11. klo ½4		Konsertti		TTY:n soittokunta				
ke 14.11. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Joseph Slivinski		1 mk - 4 mk		
to 15.11. ti 20.11.	TTY:n talo	Näytelmä	Herran ääni	Kaarlo Halme		50 p - 3 mk 50 p		
pe 16.11. klo ½8		Perheiltama		Puuseppäin S.K.V.V. a.o.		jaetaan		
pe 16.11. klo ½8	TTY:n talo	Yhteinen iltama + tanssia	Soittoa, puhe, runo, köörilaulua, satu, näytelmä	Lapinniemen ja pellavatehtaan a.o.		50 p - 3 mk 50 p		
la 17.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		Pellava- ja Puuhiomo a.o.				

la 17.11. klo 8	Raittiustalo	Paketti-Iltama	Näytelmä ym.	R.Y. Liiton Naiskööri		50 p		
la 17.11. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, voimistelua, kertomus, näytelmä	VPK		75 p		
la 17.11. klo 6	TTY:n talo	Tanssi-Iltama		Tulitikkutehtaan a.o.		50 p		
su 18.11. klo 6	Puuvillatehtaan lukuhuone	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, pukutanssi, runo	Värjäri V.&V.a.o.		50 p		
su 18.11. klo 10	Seurahuone	Painikilpailu ja painonnostokilpailu sekä iltama + tanssia		V&U Yritys		75 p - 2 mk		
pe 23.11. klo ½8	TTY:n talo	Tanssi-Iltama		4. ja 5. äänestysalue	Vaalirahastonsa hyväksi	50 p		
la 24.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, voimistelua, runo, kuplettilaulua, kuvaelma	V&U Tempaus		50 p		
su 25.11. klo 4	Pellavatehtaan juhlasali	Illanvietto + kokous	Esitelmä, soittoa, runo	9. äänestysalue				
su 25.11. klo 6	TTY:n talo	Arpajaiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, näytelmä, pukutanssi, laulua	Finlayson & Co:n a.o.	Voittokokoelmasa puolesta	25 p + 50 p		
su 25.11. klo 7	Seurahuone	Suuret arpajaiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, esitelmä, kööri-laulua, runo, satu, näytelmä	Räätäli a.o.		25 p + 75 p - 1 mk		
su 25.11. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama		TTY:n naisosasto		jaetaan		
su 25.11. klo 7	Taiston talo	Iltama		Ajuriyhd.				
su 25.11. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Sulo Hurstinen				
pe 30.11. klo ½7	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-Iltama	Torvisoittoa, kuvaelma, näytelmä	Kivimies a.o.	Sairaus- ja hautausapurenkaan hyväksi	50 p		
la 1.12. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Tamp. mieskvartetti Duodecim		1 mk - 2 mk 50 p		
la 1.12. - ma 3.12. klo 7	Aleksanterin tori	Kolosseum				50 p - 75 p		
la 1.12. klo ½7	TTY:n talo	Paketti-Iltama		TTY:n V&U-seura				
su 2.12. klo 4	Seurahuone	Voimistelukilpailu ja iltama + tanssi	Maamme parhaat voimisteluseurat kilpailevat keskenään	V&U yritys		1 mk - 3 mk		
su 2.12. klo 3	TTY:n talo	Konsertti		TTY:n sekakööri ja Jalkine a.o.:n mieskööri		25 p - 50 p		
su 2.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		V&U Riento naisvoimistelijat				
su 2.12. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Suoma Konkola		1 mk - 3 mk		täynnä
la 8.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, näytelmä, voimistelua	Klingendahlin naisvoim. s.		75 p		
la 8.12. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama		Läkki- P. ja V. a.o.		jaetaan		

la 8.12. klo 8	Vapaa kirkol- listen huoneisto	Suuri kahvijuhla		Pelastusarmeija				
su 9.12. klo 2	TTY:n talo	Laulajaiset		R.Y. Liiton Nais- kööri		25 p - 50 p	täynnä	
su 9.12. klo 8	Kaupungintalo	Iltama	Soittoa, esitelmä (ruotsiksi ja suo- meksi), runo (ruotsiksi ja suo- meksi)	Prof. Mandelsta- min kehoituskir- jeen johdosta	Venäläisten poliittisten pa- kolaisten hyväk- si	1 mk - 3 mk		
ke 12.12. la 15.12. su 16.12.	Raittiustalo	Näytäntö	Jussilaisen kyl- pymatka	Suomalais- Ruot- salainen Teatteri				
to 13.12. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Florizel von Reu- ter		1 mk - 3 mk		
la 15.12. klo 8	Raittiustalo	Joulujuhla + leikkiä	Puhe, runo, soittoa, näytelmä, piilakööri	Raitis-Nuorisio				
su 16.12. klo 7	Raittiustalo	Näytelmä-iltama + leikkiä	Herra valtuus- mies	R.Y. Aamurusko				
to 20.12. klo 8	Raittiustalo	Konsertti		Harpputaiteilija Emil Kilpinen		50 p - 1 mk		
su 23.12.	TTY:n talo	Vuosijuhla		Maalari a.o.				
la 22.12. klo 7	Raittiustalo	Joulujuhla jäse- nilleen	Monipuolinen	R.Y. Aamurusko				
pe 28.12. klo ½8	TTY:n talo	Alueiden yhtei- nen iltama	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, runo, näytelmä, kupletteja	Huvitoimikunta		50 p		

Vuosi 1910

Aika	Paikka	Tyyppi	Ohjelmisto	Toimeenpano	Keräyskohde	Pääsymaksu	Tuotto	Yleisö- määrä
su 1.1. klo 6	Hämeen Pohja	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, laulua, runo, pukutanssi, näy- telmä, voimistelua	Pyrintöön naisvoi- mistelijat		75 p - 2 mk		
su 1.1. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Uuden vuoden- päivän tanssit		Paperiteolli- suustyöväen a.o				
su 1.1. klo 6	Pyrintöön luis- tinrata	Rusetti-ilta ja tanssiaisit		V&U Pyrintö		25 p		
ma 3.1.	Commercen talo	Eläviä kuvia	Uusi ohjelma joka maanantai	Biografi Teatteri				
ti 4.1.	Hämeenkatu 8	Eläviä kuvia		Oy Maat ja Kansat				
to 6.1. su 27.2. su 13.3.	Hämeen Pohja	Näytelmäilta + karkeloa		Tampereen Jää- mien Näytelmä- seura		50 p - 2 mk		
to 6.1. klo 5	TTY:n talo	Vuosijuhla + kokous		Paperiteolli- suustyöväen a.o		jaetaan		
to 6.1. klo 6	UTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, kertomus, näy- telmä, kasku, pukutanssi	Palvelijatar a.o.		50 p		

la 1.1. su 2.1. to 6.1. (loppiainen) su 9.1. ke 12.1. su 16.1. ke 19.1. pe 21.1. su 23.1. ke 26.1. su 30.1. pe 4.2. la 5.2. ke 9.2. (J.L. Runeborgin syntymäpäivä)	su 6.2. su 13.2. ke 23.3. ma 28.3. ke 30.3. su 3.4. pe 8.4. su 10.4. ke 13.4. su 17.4. ke 20.4. su 24.4. ti 26.4. ke 27.4. to 28.4. pe 29.4. la 30.4. su 1.5.			Tampereen Teatteri				
la 1.1. su 2.1. to 6.1. su 9.1. su 16.1. su 23.1. su 30.1. ti 1.2. su 6.2. su 13.2. su 20.2. su 27.2. su 6.3. la 12.3	ma 28.3. ti 29.3. la 2.4. su 3.4. la 9.4. su 10.4. su 17.4. ti 19.4. la 23.4. su 24.4. su 1.5. to 5.5. pe 24.6. la 25.6.			Tampereen Työväen Teatteri				
la 8.1. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama		Läkki-, pelti- ja Vaskiseppäin. a.o.				
la 8.1. su 13.2. su 6.3. su 17.4.		Tanssi-iltama	Soittoa, näytelmä	UTY		50 p		
la 8.1. la 12.2. la 5.3. su 6.3. la 16.4. su 28.8. su 11.9. su 2.10. su 23.10.	Raittiustalo	Näytelmä	Sylvi Nummisuutarit Pahassa pulassa Helgelannin sankarit Puolan Juutalainen Elinan surma Rosvot	R.Y. Aamuruskon näytelmäseura		50 p		
su 9.1. klo 6		Vuosijuhla		Kirvesmiesten a.o.				
su 9.1. su 16.1. su 27.2. su 6.3. su 19.3.	Pyrinnön luis-tinrata	Luistinkilpailut + tanssit tai rusetti-ilta				25 p		
ma 10.1.	Oy W. Sandbergin talo	Eläviä kuvia		Maailman ympäri				
to 13.1.	Aleks Laakson kahvila	Trio soittaa		Herra Naudin johdolla				
pe 14.1. klo 7	UTY:n talo	Iltama työttömille	Hauska					

la 15.1. klo 8	Kaupungintalo	Oopperailtama + tanssia	Ooppera-aarioita	Alma Ahlman, Aline Kunelius, Arno Hjorth, Ernst Linko	Tampereen Teatterin hyväksyi	2 mk - 4 mk		
la 15.1. klo 6	UTY:n talo	Lastenjuhla jäsenille		UTY		jaetaan		
la 15.1. klo 7	Taiston talo	Iltama		V&U Yritys		50 p		
la 15.1. klo 6	TTY:n talo	Vuosijuhla		Lapinniemen a.o.		jaetaan		
la 15.1. su 6.11.	Pellavatehtaan juhlasali	Voimistelu- ja tanssi-iltama		V&U Tempaus		jäsenille 50 p muille 75 p		
la 15.1. su 27.2. ke 9.3.	Raittiustalo	Näytelmäiltama	Virkistysmatka	R.Y. Liitto		35 p		
la 15.1. klo 7	TTY:n talo	Kahvikonsertti						
su 16.1.	TTY:n talo	Vuosijuhla + kokous		Puusepät a.o.		jaetaan		
su 16.1. klo 7		Vuosijuhla + kokous		R.Y. Taisto		jaetaan		
su 16.1. klo 6	UTY:n talo	Vuosijuhla + kokous		Muurarien ja Rapparien a.o.		jaetaan		
su 16.1. su 6.2.	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama		Riennon naisvoimistelijat		50 p		
ma 17.1. klo ½7	TTY:n talo	Vuosijuhla + kokous		Räätäli a.o.				
la 22.1. klo 7	TTY:n talo	Vuosijuhla		Ompelijatar a.o.		jaetaan		
la 22.1. klo 8	Kaupungintalo	Kantele-viisuilta		Valdemar Raunio + Emil Kauppi				
la 22.1. klo 6	TTY:n talo	Vuosijuhla yhteinen		Kone- ja metalli, Kattila- ja levy, Sorvaaja-, Seppä-, Naula- ja hevosenkenkätehdas a.o.				
su 23.1. la 19.3. su 17.4.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia		Pellavatehtaan a.o.		50 p		
su 23.1. klo 6		Vuosijuhla + kokous		TTY		jaetaan		
su 23.1. klo 8	Hämeen Pohja	Konsertti		Elli Rångman-Björlin		1 mk - 3 mk		
su 23.1.	Pyrintöns luis-tinrata	Naamiohuvit + tanssijaiset				25 p		
su 23.1. klo 7	Emaus	Teeiltama	puheita, naiskööri-laulua, runo ym.		Sokeainyhdistyksen hyväksyi	oviraha vapaaehtoinen		
ke 26.1. klo 8	Hämeen Pohja	Kansanlauluilta		Pasi Jääskeläinen		1 mk - 1 mk 50 p		
to 27.1. klo 7	UTY:n talo	Vuosijuhla		Sekatyöväen a.o.		jaetaan		
la 29.1. su 27.3. pe 30.9. to 17.11.	Raittiustalo	Perheiltama		R.Y. Aamurusko				
la 29.1.	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, paketteja, voimistelua, näytelmä, kansantanssia	Veikon naisvoimistelijat		50 p - 75 p		
la 29.1. klo 6	TTY:n talo	Paketti- ja tanssi-iltama		Naula- ja hevosenkenkä a.o.		50 p - 75 p		

la 29.1. ja su 30.1.	Pellavatehtaan juhlasali	Suuret painikilpailut + karkeloa		V&U Riento		50 p - 1mk 50 p		
la 29.1. klo ½6	TTY:n talo	Vuosijuhla		Finlayson & Co a.o.		jaetaan		
la 29.1. ma 26.12.	UTY:n talo	Tanssi-iltama		Palvelija a.o.				
su 30.1. klo 5		Vuosijuhla		V&U Veikko		jaetaan		
su 30.1. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti Agnes Poschner		Konserttikannatusyhdistys				
su 30.1. klo 6	Rautatieäisten lukuhuone	Perheiltama		S.R.-liitto Tampereen piiri				
su 30.1. la 5.2. su 6.3.		Näytelmä-iltama	Viuluniekka Viimeinen ponnistus	R.Y. Taisto		25 p - 75 p		
su 30.1. klo 6	UTY:n talo	Voimistelunäytös ja painonnostokilpailu + tanssia		V&U Yritys		50 p - 1 mk		
ma 31.1. klo 8	Hämeen Pohja	Suuri vaalijuhlallisuus	Soittoa, puhe, runo, kööri laulua, yhteislaulua	Suomalaisen Puolueen vaalitoimikunta				
pe 4.2. pe 18.2.	UTY:n talo	Iltama + tanssia	Näytelmä ym.	Sos.dem. kunnallisjärjestön toimikunta	Työttömien hyväksi	50 p		
la 5.2. la 5.3.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama	vaihteleva	Lauluveikot		50 p - 75 p		
la 5.2. klo 5	TTY:n talo	Vuosijuhla		Pellavatehtaan a.o.		jaetaan		
la 5.2. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Runebergin juhla + tanssia	Soittoa, puhe, runo, kööri laulua, voimistelua, pukutanssi	Finlayson & Co V&U-seura				
la 5.2. klo 7	Hämeen Pohja	Iltama + karkeloa	Soittoa, puhe, runo, kööri laulua, kupletti, näytelmä	Tamp. S.T.L.		50 p - 1 mk		
la 5.2. ja su 6.2.	Seurahuone	Painikilpailut		V&U Yritys		75 p - 2 mk 50 p		
su 6.2. su 10.4. su 2.10. su 20.11. la 3.12.	UTY:n talo	Näytelmäiltama + tanssia	Tukkijoella	Kone- ja metalli a.o.		25 p - 75 p		
su 6.2. klo 6	Hämeen Pohja	Iltama	Esitelmä, kööri laulua, puhe, soittoa	Siveellisyysseura		50 p		
su 6.2. klo 5	Kaupungintalo	Kansankonsertti		Apostolin konserttorkesteri		25 p - 50 p	täysi huone	
su 6.2. klo 8	Kaupungintalo	Populäärikonsertti		Apostolin konserttorkesteri		1 mk - 3 mk	täysi huone	
su 6.2. ja ma 7.2.	Hevostori	Suuri poro- ja Lapinnäyttely				25 p - 1 mk		
ti 8.2. (laskiaisen) klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	vaihteleva	Malliveistäjäin a.o.		50 p		
ti 8.2. klo ½8		Naamiohuvit + tanssia + varietee	Torvisoittoa, kupletteja, kööri laulua, pukutanssia		TTY:n rakennusrahaston karuttamiseksi	naamiaisiin 1 mk varietee 50 p		
ti 8.2. klo ½8	Pyrinnön luis-tinrata	Laskiaistanssit				25 p		
la 12.2. klo 7	TTY:n talo	Telinevoimistelukilpailut + tanssia		V.&U. Veikko		50 p - 75 p		

la 12.2. klo 8	Hämeen Pohja	Naamiohuvit + tanssia	Torvisoittoa, puhe, laulua, pukutanssi	Tamp. Jäämien näytelmäseura		2 mk - 3 mk		
la 12.2. la 24.9.	UTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, köörilaulua, ker- tomus, näytelmä	Sos.dem. nuoriso- liiton sekakuoro		50 p		
la 12.2. ½7	TTY:n talo	Vuosijuhla	Arvokas	Naisosasto		jaetaan		
su 13.2. klo 7	Taiston talo	Iltama + leikkiä ja tanssia	Soittoa, köörilau- lua, näytelmä ym.	Tamp. sos.dem. liikeapulaisyhd.		75 p		
su 13.2. klo 6	TTY:n talo	Vuosijuhla		Kattohuopatehdas a.o.		jaetaan		
su 13.2. klo 6	Pyynnön luis- tinrata	Venetsialainen ilta ja tanssiaiset				25 p		
to 17.2. ja su 20.2.	Kaupungintalo	Konsertti		Elli Salminen		1 mk - 3 mk		
la 19.2. klo 6	TTY:n talo	Vuosijuhla		Villateollisuus a.o.		jaetaan		
la 19.2. su 1.5.	Taiston talo	Voimistelu- kilpailu + tanssi		V&U Yritys		50 p - 75 p		
la 19.2. ½7	UTY:n talo	Pukuiltama + tanssia		Naisosasto		50 p		
su 20.2. su 11.9. su 16.10. su 23.10. la 26.11. su 18.12. ma 26.12.		Näytelmäiltama + tanssia	Isä	UTY		25 p -75 p		
su 20.2. klo 7	Raittiustalo	Vuosijuhla	Soittoa, puhe, laulua, runo, voimistelua, näytelmä kan- santansseja	R.Y. Liitto		jaetaan		
su 20.2. klo 3	Pellavatehtaan juhlasali	Laulajaiset		Villateollisuus a.o.:n Sekakööri		25 p - 50 p		
su 20.2. su 2.10. su 13.11.	TTY:n talo	Paketti-iltama jäsenille		Palvelija a.o.				
ma 21.2. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti Eino Rautavaara		Konserttikanna- tusyhdistys				
ti 22.2. klo 8	TTY:n talo	Kansankonsertti		Laulaja Eino Rautavaara + Kyösti Teljo		25 p - 75 p		
ke 23.2. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Irma Tervani		1 mk 50 p - 4 mk		
pe 25.2. klo 7	UTY:n talo	Tanssi- ja pa- ketti-iltama		Sekatyöväen a.o.				
la 26.2.	UTY:n talo	Vuosijuhla		Sos.dem. nuoriso- liiton Tamp. osasto		jaetaan		
la 26.2. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia jäsenille		V&U Tempaus				
su 27.2. su 4.12.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Näytelmä ym.	VPK		75 p		
su 27.2. klo 6	Kaupungintalo	Konsertti		TNs:n Sekakööri				

ma 28.2.	Hämeen Pohja	Kalevala-juhla	Torvisoittoa, esitelmä, melodraama, kanteleen soittoa, kööriäulua, näytelmä, puhe isänmaalle	Useampi Edistysseura		50 p		
ma 28.2 klo ½8	Kaupungintalo	Kalevala-juhla		TNs				
pe 4.3. klo 8	TTY:n talo	Kansankonsertti		Elli Salminen		25 p -75 p		
pe 4.3. klo ½8	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, kuvaelma	Uunintekijäin a.o.		50 p		
la 5.3. la 23.4. la 29.10.	Taiston talo	Iltama		V&U Tähti		50 p - 75 p		
la 5.3. klo 6	UTY:n talo	Tanssi-iltama	Soittoa, runo, näytelmä, kupletteja	Muurari a.o.		50 p		
la 5.3.	Hämeen Pohja	Iltama	vaihteleva	Tamp. kauppa-apulaiskoulu				
la 5.3. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Paketti-iltama jäsenille		Kutojain a.o.		jaetaan		
su 6.3. klo 8	Pellavatehtaan juhlasali	Suuret tanssiaiset		Kattila- ja levytyönt. a.o.		50 p		
su 6.3. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Väinö Sola		1 mk - 3 mk		
pe 11.3. - su 13.3.	Pellavatehtaan juhlasali	Painimestaruuskilpailut + tanssia		V&U Riento		50 p - 75 p		
la 12.3. klo 7	UTY:n talo	Naamiohuvit + tanssia		V&U Yritys		1 mk - 1 mk 50 p		
la 12.3. ma 28.3. (II pääsiäispäivä) su 20.11.	Luth.rukoushuone Hämeen pohja	Iltama		Sokeainyhdistys		50 p		
la 12.3. klo ½7	Taiston talo	Iltama + tanssit	humoristinen	Villateollisuus a.o.:n Sekakööri		50 p		
la 12.3. klo 7	Hämeen Pohja	Iltama + tanssit	Torvisoittoa, puhe, laulua, näytelmä		Rautatieläisten kirjaston hyväksi	1 mk - 1 mk 50 p		
la 12.3. la 24.9.	TTY:n talo	Tanssi-iltama jäsenille		Finlayson & Co a.o.				
su 13.3. klo 7	Seurahuone	Arpajaiset ja iltama + tanssit	Soittoa, puhe, runo, näytelmä, pukutanssi	Koneenkäyttäjä-yhdistys		50 p - 1 mk		
su 13.3. klo 7	Taiston talo	Iltama + karke- loa	Soittoa, runo, kööriäulua, satu, näytelmä, pukutanssi	Tampereen Sekakööri		50 p - 75 p		
su 13.3. su 4.12.	TTY:n talo	Konsertti		TTY:n sekakööri				
su 13.3. klo 6	TTY:n talo	Iltama + tanssia jäsenille		Kone- ja metalli a.o.		25 p		
su 13.3. su 10.4.	UTY:n talo	Paketti- ja tanssi-iltama		Työttömien huvitoimikunta				
to 17.3. ja pe 18.3.	TTY:n talo	Vierailunäytännöt		Kansan Näyttämö				
pe 18.3. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, kuplettilaulua, näytelmä	Ompelijatar a.o.		50 p		
pe 18.3. klo ½7	Raittiustalo	Suuret voimistelukilpailut + tanssi		Finlayson & Co V&U-seura		50 p		

pe 18.3. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Voimistelukilpailut + tanssi-illamat		VPK:n V&U seura		50 p		
la 19.3. (Marianpäivä) klo 6	TTY:n talo	Naamiohuvit + tanssia		Suomen metallityöntek. Liiton Tamp.os.		1 mk - 1 mk 50 p		
la 19.3. klo ½8	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Torvisoittoa, runo, laulua, näytelmä	V&U Kotka		1 mk		
la 19.3. su 9.10.	TTY:n talo	Perheiltama		Lapinniemen a.o.		jaetaan		
la 19.3. klo 6	Taiston talo	Marianpäivä tanssit		V&U Yritys		50 p		
la 19.3. klo 7	Kaupungintalo	Iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, laulua, runo, pukutanssi	V&U Pyrintö		1 mk		
la 19.3. su 6.11.	UTY:n talo	Paketti-iltama + tanssia	Soittoa, runo, laulua, näytelmä	Palvelijatar a.o.		50 p		
su 20.3. su 2.10. su 18.12.	Puuvillatehtaan juhlasali	Voimisteluilta- ma + karkeloa		V&U Riento		50 p		
su 20.3. klo 6	TTY:n talo	Iltama + tanssia jäsenille		Paperiteollisuus a.o.				
su 20.3. la 16.4.	UTY:n talo	Laulajaiset		J. Alfred Tanner		50 p - 1 mk 50 p		
la 26.3. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama	Puheita, soittoa, varjokuvanäyttöä	Työkansan Kannatusyhdistys		25 p		
la 26.3. su 8.5. la 8.10.		Perheiltama	Näytelmä ym.	Pellavatehtaan a.o.		jaetaan		
su 27.3. (1. pääsiäis-päivä) klo 6	TTY:n talo	Iltama + tanssia jäsenille	Torvisoittoa, puhe, runo, köörilaulua, näytelmä, kansantansseja	TTY		50 p		
su 27.3. la 22.10.	UTY:n talo	Perheiltama		UTY		jaetaan		
su 27.3. su 10.4.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama jäsenille		Riennon naisvoimistelijat				
ma 28.3. (2. pääsiäis-päivä) la 10.12.	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, voimistelua, näytelmä, kansantansseja	V&U Veikko		50 p - 75 p		
ma 28.3. klo 7		Soittokilpailut ja iltama + tanssit		UTY		50 p - 1 mk		
ma 28.3. su 6.11.	TTY:n talo	Perheiltama		Paperiteollisuus a.o.		jaetaan		
ke 30.3. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Viipurin Janitsaari-orkesteri		75 p - 1 mk 50 p		
to 31.3. su 27.11.	Raittiustalo	Iltama	vaihteleva	R.Y. Aamurusko	Työttömien hyväksi	50 p		
la 2.4. klo ½8	Raittiustalo	Iltama jäsenille		V.-seura Liiton toverit		jaetaan		
la 2.4. klo ½7	UTY:n talo	Tanssi-iltama	vaihteleva	Naisosasto		50 p		
la 2.4. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, laulua, näytelmä	Vahtimestariklubi		75 p		
su 3.4. klo 4	TTY:n talo	Kansankonsertti		Lauluveikot		25 p - 50 p		
su 3.4. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Näytelmä, pukutanssia ym.	Lapinniemen a.o.		50 p		
su 3.4. su 27.11.	UTY:n talo	Iltama + tanssia	Soittoa, köörilaulua, näytelmä, kuvaelma	Villateollisuus a.o.		25 p - 75 p		

su 3.4. klo 7	Seurahuone	Suuret arpajaiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, runo, voimistelua, kuplettilaulua, näytelmä	VPK		25 p + 75 p		
su 3.4. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Arvi Lindroos, Alezis Vennerberg		1 mk - 3 mk		
to 7.4. klo 8	Hämeen Pohja	Konsertti		Dagmar Hagelberg-Raekallio				
to 7.4. klo 8	Raittiustalo	Perheillanvietto		Tamp. spiritistinen seura				
pe 8.4. klo ½8	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama		P.P. a.o.		50 p		
la 9.4. la 1.10. su 13.11.	Raittiustalo	Paketti- ja/tai perheiltama		R.Y. Liitto		jaetaan		
la 9.4. klo 6	UTY:n talo	Naamiohuvit		Leipuri a.o.		1 mk		
su 10.4. klo 7	Seurahuone	Suuret arpajaiset, iltama + karkeloa	Soittoa, runo, köörilaulua, näytelmä	TNs:n Sekakööri		25 p + 1 mk		
pe 15.4. klo ½8	TTY:n talo	Perheiltama	hauska	Ompelijatar a.o.		jaetaan		
la 16.4. la 1.10.	Hämeen Pohja	Venetsialainen naamiohuvi + varietee		V&U Pyrintö		1 mk - 1 mk 50 p		
la 16.4. su 23.10. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama		V&U Veikko		jaetaan		
la 16.4. la 12.11.	Taiston talo	Paketti-iltama	Näytelmä, pukutanssi, kuvaelma, runo ym.	Lapinniemen a.o.		50 p		
la 16.4. la 8.10. su 30.10.		Puku- ja paketti-iltama		Sos.dem. nuorisoliiton Tamp. osasto		75 p		
la 16.4. la 5.11.	Puuvillatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia jäsenille	Voimistelua, kansantansseja ym.	Finlayson & Co:n naisvoimistelu-seura Pyrkivä		50 p		
su 17.4. klo 4	Hämeen Pohja	Lastennäytäntö			Hyväntekeväisyys tarkoituksessa	50 p		
su 17.4. klo 5	Kaupungintalo	Konsertti		Tampereen Sekakööri		50 p - 1 mk		
su 17.4. su 11.9.	TTY:n talo	Perheiltama		Palvelija a.o.		jaetaan		
ke 20.4. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti Alma Ahlman		Suomen Konserttikannatusyhdistys				
to 21.4. klo 8	Raittiustalo	Taikailta		Antispiritisti Faust		1 mk - 2 mk		
to 21.4. klo 8	TTY:n talo	Huvinäytelmä	Kuopion takana		Työttömien hyväksi	75 p - 2 mk		
la 23.4. klo 7	Seurahuone	Naamiohuvit + tanssia	Torvisoittoa, valssi, satu, näytelmä, kuplettilaulua	Ajuriyhdistys		1 mk - 1 mk 50 p		
la 23.4. la 17.9.		Perheiltama		Jalkine a.o.		jaetaan		
la 23.4. klo 7	UTY:n talo	Paketti-iltama	Näytelmä, soittoa, runo ym.	Kattohuopatehdas a.o.		50 p jäsenille vapaa		
la 23.4. la 30.4.	Puuvillatehtaan juhlasali	Iltama jäsenille		Finlayson & Co. V&U seura		50 p		

la 23.4. alk. klo 8 - 11	Aleks Laakso- sen kahvila	Soittoa						
su 24.4. klo 8	Hämeen Pohja	Konsertti		Väinö Sola		50 p - 2 mk		
su 24.4. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Urhelukilpailu + iltama		V&U Riento		50 p		
pe 29.4. la 12.11.	TTY:n talo	Perheiltama		Naisosasto		jaetaan		
la 30.4. klo 7	UTY:n talo	Naamiaiset + tanssia	Soittoa, runo, satu, kuvaelma, kupletteja	Pohjois-Hämeen sos.dem. nuoriso- os. piiritoimikunta		75 p - 1 mk		
su 1.5.	Hämeen Pohja	Vappuillatsu + tanssia	hauska	Tamp. Jäämit		1 mk - 2 mk		
su 1.5. klo 6	UTY:n talo	Pukuiltama + tanssia	Torvisoittoa, runo, marssi, valssi, satu, pukutanssi, näytelmä, kuplet- tilaulua, masurk- ka	Kone- ja metalli a.o.		75 p - 1 mk		
su 1.5. klo 6	TTY:n talo	Vappujuhla jäsenille		Villateollisuus a.o.				
su 1.5. klo 7	Kaupungintalo	Vappujuhla		TNs		1 mk - 2 mk		
ke 4.5. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Y.L.		1 mk 50 p - 3 mk		
to 5.5. (helators- tai) la 29.10.	Puuvillatehtaan juhlasali	Perheiltama		V&U Pyrintö				
to 5.5. klo 2	Hämeen Pohja	Matinea		Y.L.		1 mk - 2 mk		
pe 6.5. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Maikki Järjefelt + Selim Palmgren		1 mk - 4 mk		Sangen harva- lukuinen
la 7.5. klo 7	Johanneksen kansakoulu	Paketti-iltama	Soittoa, puhe, laulua, runo, satu, piirileikki	Lasten vanhem- mat	Tamp. yks. lastentarhan hyväksi	25 p - 50 p		
la 7.5. klo 6	TTY:n talo	Perheiltama		Läkki-, pelti- ja Vaskiseppäin. a.o.				
su 8.5. klo 8	Hämeen Pohja	Kevät-arpajaiset ja iltama	Esitelmä, kuva- elma, laulu- näytelmä, kuoro- laulua, torvisoit- toa	Suomalaisen Puolueen Tampe- reen osasto		50 p + 1 mk - 2 mk		
ma 9.5. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti Cerde Lind		Konserttikanna- tusyhdystys				
su 15.5. ja ma 16.5.	Viikinsaari	Suuret kansan- juhlat + tanssia	Torvisoittoa, runo, puhe, kansan- tanssia, kööri- laulua	TTY		10 p		
ma 16.5. (helluntai) klo 3	Pyynikin kenttä	Naamiohuvit ja naisten vietjuok- sukilpailu + tanssi ja piiri- leikki	Soittoa, runo, laulua, voimiste- lua, pukutanssi	V&U Riennon naisvoimistelijat		25 p - 50 p + tanssiin 25 p ja piirileikkiin 25 p		
la 21.5. klo 6	Pyynikin kenttä	Kevätjuhla + tanssia	Kilpailuja	VPK		25 p		
la 21.5. alk.	Pyynikin ra- vintola	Päivällissoittoa ja iltakonsertti		Chr. Krausen valiosoittokunta				
su 22.5. klo ¼4	Varala	Kansanjuhla	Puhe					

su 22.5. klo 4	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla + tanssi	Torvisoittoa, runo, puhe, köörilaulua, kansantanssia, kilpailuja, musta- laisleiri	Tamp. Jäämit		25 p 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 20 p mustalaisleiriin 25 p		
su 22.5. su 28.8.	Viikinsaari	Kansanjuhla + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, satu, köörilaulua, pu- kutanssi	TTY		50 p		
su 22.5. klo 10	Termopyyle	Kevätjuhla		R.S.:n keskusko- mitea				
la 28.5. joka keski- viikko ja lauantai klo 6 alk. sekä vii- meinen kerta su 25.9.	Viikinsaari	Vapaata soittoa + tanssia						
la 28.5. ja su 29.5.	Pyynikin kenttä	Kevätjuhlat + suuri kansan- juhla + tanssia ja piirileikkiä	Urheilukilpailuja	Suomen V&U Liitto Tampereen os.		25 p - 75 p		
su 29.5. klo 6 alk.	Aleksanterin tori	Ameriikkalainen ilmakeinu		E. Remers				
ke 1.6. - ma 6.6.	Aleksanterin tori	Kiinalainen hippodrom		K. Lindberg		75 p - 2 mk		
la 4.6. ja su 5.6.	Pyynikin kenttä	Urheilukilpailu + ja kansanjuhla		V&U Pyrintö		Yleislippu 1 mk 50 p		
su 5.6. klo 4	Pyynikin kenttä	Ryhmäkilpailut ja kevätkuuhla + tanssia ja piiri- leikkiä	Soittoa, runo, laulua, pukutans- si, näytelmä, urheilua	VPK		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 25 p		
la 11.6. ja su 12.6.	Pyynikin kenttä	Painikilpailu + tanssia ja piiri- leikkiä	Torvisoittoa, puhe, painikilpai- lut	V&U Riento		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 25 p		
su 12.6. klo 3	Viikinsaari	Kansanjuhla + tanssia	Soittoa, runo, puhe, satu, kil- pailuja	Naisosasto				
su 19.6. klo 4	Pyynikin kenttä	Suuret naamio- huvit ja kansan- juhla + tanssia	Soittoa, laulua, satu, kupletti- laulua, kilpailuja	VPK:n V&U seura		25 p - 50 p tanssiin ja piiri- leikkiin 25 p		
to 23.6. klo 6	Viikinsaari	Suuri kansan- juhla + tanssit	Soittoa, runo, satu, kupletteja, kansantanssi- esityksiä	TTY		75 p		
pe 24.6. klo ½1	UTY:n talo	Konsertti		Cerda Lind				
pe 24.6. - su 26.6.	Pyynikin kenttä	Työväen laulu- soitto- ja urheilu- juhlat						
la 25.6. klo ½2	TTY:n talo	Konsertti		Arvi Lindroos + Emil Kauppi		50 p - 1 mk 50 p		
la 25.6. klo 12	UTY:n talo	Kansanlaulu- konsertti		Matti Koskinen				
su 26.6. klo 1	TTY:n talo	Konsertti		Alma Ahlman				
la 2.7. klo 5	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla ja perhejuhla + tanssia ja piiri- leikkiä	Soittoa, puhe, laulua, runo, pukutanssi, kuva- elma, kilpailuja	Finlayson & Co a.o.		25 p tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p jäsenet ilmai- seksi		

su 3.7. klo 4	Pyynikin kenttä	Suuri kansanjuhla + tanssit	Kilpailuja	V&U Visa		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p		
su 10.7. klo 4	Pyynikin kenttä	Juoksukilpailut, kansanjuhla, tanssia ja piirileikkiä	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, pukutanssi, voimistelua, painia	V&U Pyrintö		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 15 p		
su 10.7. klo 11	Termopyyle	Kesäjuhla Hämeen pohjoisen vaalipiirin naisille	Puheita, torvisoittoa ym.	Naisosasto				
su 10.7. la 23.7.	Viikinsaari	Kansanhuvit						
su 17.7. klo 3	Pyynikin kenttä	Naamiohuvit + tanssia	Soittoa laulua, satu, pukutanssi, kilpailuja	VPK		25 p - 50 p tanssiin 25 p piirileikkiin 25 p		
su 17.7. klo 3	Viikinsaari	Pukujuhla	hupaisa					
ti 19.7. klo 8	Varala	Amerikkalainen ilmakeinu	Puhe, esitelmä, torvisoittoa	Suomalainen naisliitto		25 p - 50 p		
pe 22.7. pe 12.8. su 28.8. su 4.9.	Uusi uimalaitos	Uimanäytös		Tamp. Uimaseura		25 p - 50 p		
la 23.7. ja su 24.7.	Pyynikin kenttä	Suuret maisteri ja kandidaatti sekä painikilpailut ja kansanjuhla + tanssia ja piirileikkiä		V&U Yritys		Yhteislippu 2 mk		
la 23.7. klo 6	Varala	Voimistelukurssien lopettajaisjuhla	Yhteisvoimistelu, runo, puhe, laulua, kansantanssi- ja -leikkiesityksiä			25 p - 50 p		
la 30.7 ja su 31.7.	Uusi uimalaitos	Suomen uintimestaruuskilpailut ja uinti-näytös						
su 31.7. klo ¼4	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla	Kilpailuja	Finlayson & Co V&U seura		25 p		
su 31.7. su 7.8. su 14.8.	TTY:n talo	Tanssiaiset tai tanssi-iltama						
la 13.8. la 20.8. la 3.9.	Viikinsaari	Venetsialaiset juhlat		TTY				
la 13.8. - ma 15.8.	Pyynikin kenttä	Kansainväliset urheilukilpailut ja kansanjuhla		V&U Pyrintö		25 p - 1 mk 50 p		
su 14.8. klo 4	TTY:n talo	Kansanlaulu ja kuplettikonsertti		Rudolf Väinölä lastensa kanssa		50 p - 1 mk		
su 14.8. klo 4	Varala	Raattiusväen kansanjuhla + kansanleikkiä	Puheita, soittoa, yhteislaulua, kertomus			25 p		
la 20.8. la 17.12.	TTY:n talo	Toveri-iltama + tanssia	Puhe, runo, näytelmä, satu, kupletti	Sos.dem. nuorisoliiton Tamp. osasto		25 p		

su 21.8. klo ¼4	Pyynikin kenttä	Vuosisjuhla + tanssia	Torvisoittoa, runo, köörilaulua, voi- mistelua, näytel- mä, kilpailuja, ilotulitus	VPK		25 p - 50 p tanssiin 50 p		
la 27.8. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Syystanssit		V&U Tähti		50 p		
pe 23.9. su 25.9. ke 28.9. pe 30.9. su 2.10. ke 5.10. pe 7.10. su 9.10. ke 12.10. su 16.10. ke 19.10. su 23.10. ke 26.10. pe 28.10. la 29.10.	su 30.10. ti 1.11. ke 2.11. su 6.11. ke 9.11. pe 11.11. su 13.11. ke 16.11. su 20.11. ke 23.11. su 27.11. ke 30.11. ma 26.12. to 29.12. Uusi palokun- nan talo			Tampereen Teat- teri				
su 28.8. su 11.9. su 18.9. la 24.9. su 25.9. la 1.10. su 2.10. ke 5.10. su 9.10. su 16.10. su 23.10.	su 30.10. su 6.11. su 13.11. su 20.11. pe 25.11. su 27.11. la 3.12. su 4.12. su 11.12. su 18.12. ma 26.12.			Tampereen Työ- väen Teatteri				
su 28.8. klo 3	Pyynikin kenttä	Kilpailu Pyynikin sarvesta + kansanjuhla ja tanssia ja piiri- leikkiä				25 p - 50 p		
su 28.8. klo 7	UTY:n talo	Suuret arpajai- set + iltama ja tanssia	Näytelmä ym.	UTY		25 p + 25 p - 75 p		
to 1.9. - ma 5.9.	TTY:n talo	Näytännöt		Turnee Axel Ahl- berg ja Aarne Orjatsalo				
la 3.9. klo 7	UTY:n talo	Suuret naamio- huvit + piirileik- kiä		UTY		1 mk - 1 mk 50 p		
la 3.9. klo 8	Hämeen Pohja	Painikilpailu				75 p - 4 mk		
la 3.9. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama		Lapinniemen a.o.		50 p		
su 4.9. klo 3	Pyynikin kenttä	Syysjuhla + tanssia ja piiri- leikkiä	Torvisoittoa, köörilaulua, pu- kutanssi, voimis- telua, näytelmä. kilpailuja, ilotulitus	VPK		25 p - 50 p tanssiin ja piiri- leikkiin 25 p		
su 4.9. klo 7	Seurahuone	Arpajaiset ja iltama		V&U Yritys		25 p + 1 mk		

su 4.9. su 18.9. su 30.10.		Iltama + tanssit		UTY		50 p		
su 4.9. klo 7		Iltama	Torvisoittoa, näytelmä, kan- santansseja ym.	R.Y. Liitto		50 p		
ma 5.9. alk.	Aleks Laakso- sen kahvila	Orkesterisoittoa						
pe 9.9. klo ½8	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		Tamp. Uimaseura				
la 10.9. klo ½8	Puuvillatehtaan juhlasali	Venetsialaiset huvit naamiaiset + tanssia	Pukutanssi, kupletti, torvisoit- toa	Finlayson & Co V&U seura				
la 10.9. klo 8	Hämeen Pohja	Iltama		TNs				
la 10.9. klo ½8	UTY:n talo	Suuret naamio- huvit + piirileik- kiä	monipuolinen	V&U Riento		1 mk - 1 mk 50 p		
la 10.9. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Syystanssit		Suomen Metallityöntijäin Tamp. osasto		50 p		
su 11.9. klo 12		Arpajaiset		Naisosasto	Kesäsiirtolansa hyväksi	25 p		
su 11.9. klo 8	Hämeen Pohja	Konsertti		Aino Ackte		1 mk - 5 mk		Täynnä
su 11.9. su 9.10.	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, näytelmä ym.	Pellavatehtaan a.o.		25 p - 50 p		
ke 14.9. klo 8	Kaupungintalo	Kansankonsertti		Arno Hjorth		1 mk - 3 mk		
la 17.9. klo	UTY:n talo	Naamiohuvit	Torvisoittoa, ilveily, näytelmä, kupletti, voimiselua	V&U Yritys		1 mk		
la 17.9. klo 6	TTY:n talo	Naamiohuvit		V&U Veikko				
la 17.9. ja su 18.9.	Urheilukenttä	Mestaruuskilpailut		Suomen V&U Liitto Tampereen os.		25 p - 1 mk		
su 18.9. klo 8	Hämeen Pohja	Iltama + karke- loa	Soittoa, runo, köörilaulua, esi- telmä, torvisoit- toa, kuvaelma	Tamp. Jäämit		75 p - 1 mk		
pe 23.9. klo ½8	Pellavatehtaan juhlasali	Syystanssiaiset		VPK		50 p		
24.9. klo	Hämeen Pohja	Naamiohuvit		Tamp. Uimaseura		1 mk - 1 mk 50 p		
la 24.9. klo 8		Perheiltama		R.Y. Taisto		jaetaan		
la 24.9. klo ½8	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssiaiset		V&U Tempaus		50 p		
la 24.9. ja su 25.9.	Urheilukenttä	Suuret pyöräily- ja potkupallo- kilpailut		V&U Pyrintö		25 p - 1 mk		
su 25.9. pe 30.9.	TTY:n talo	Kansankonsertti		Sulo Hurstinen		50 p - 1 mk		
su 25.9. klo 6	Suomalainen tyttökoulu	Hengellinen iltama	Laulua, puhe, köörilaulua, esi- telmä		Keuhkotautisten toipumiskodin hyväksi	50 p		
su 25.9. klo 7		Suuret arpajaiset + iltama		Suomen Muurari- en Liiton Tamp. os.		25 p + 50 p		

su 25.9. su 23.10. su 13.11.	Taiston talo	Näytelmä- ja tanssi-ilta		Rautatieäisten V&U seuran Tarmoon näytelmäseura		50 p - 75 p		
to 29.9. klo ½8	Hämeen Pohja	Konsertti		Agda Högström		1 mk - 2 mk		
la 1.10. klo 7	UTY:n talo	Mikonpäivätanssit		Naisosaston ompeluseura		50 p		
la 1.10. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama	Arvokas	Äitien osasto		50 p		
la 1.10. klo 8	Taiston talo	Soitto- ja humoristi-lauluilta + tanssia		Kaarlo Riihiaho		50 p - 1 mk		
su 2.10. klo 8	Hämeen Pohja	Konsertti		Agnes Poschner		1 mk - 3 mk		
to 6.10. klo 7	Taiston talo	Illanvietto lapsille		Toivonliitto				
to 6.10. klo 8	Hämeen Pohja	Laulu- ja soittoilta		Pasi Jääskeläinen ja Emil Kauppi		50 p - 1 mk 50 p		
pe 7.10. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Alexis af Enehjelm		1 mk - 3 mk		
la 8.10. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + karke- loa	Soittoa, runo, näytelmä	V&U Visa		50 p		
la 8.10. klo 8	Kaupungintalo	Iltama + karke- loa	Soittoa, puhe, kööriäulua, runo, näytelmä	Pohjois-Hämeen Nuorisoseurain Liitto		1 mk - 2 mk 50 p		
la 8.10. ja su 9.10.	Raittiustalo	Painikilpailu		V&U Veikko				
su 9.10. klo 6	Hämeen Pohja	Arpajaiset ja iltama + tanssia	arvokas	Suomal. työväenliitto		25 p		
su 9.10. su 27.11.	Johanneksen kansakoulu	Paketti-iltama		Sokeain yhdistys				
su 9.10. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, satu, näytelmä	Kulta- ja hopeaseppään a.o.		75 p		
su 9.10. klo 6	UTY:n talo	Näytelmä- ja tanssi-iltama	Soittoa, puhe, runo, näytelmä	Asfaltti- ja sementtityöv. a.o.		50 p - 75 p		
ma 10.10. klo 8	Hämeen Pohja	Konsertti		Maikki Järjefelt + Selim Palmgren		1 mk - 5 mk		
ke 12.10. klo 8	Kaupungintalo TTY:n talo UTY:n talo Hämeen Pohja Ruotsalainen yhteiskoulu	Cygnaeus-juhla		Juhlatoimikunta		25 p		
pe 14.10. la 15.10. su 16.10.	Palokunnan- talo Hämeen Pohja	Oopperanäytän- tö	Cavalleria rusti- cana					
la 15.10. klo 7	Taiston talo	Paketti-iltama		V&U Yritys		50 p		
la 15.10. klo 7	Vahtimestari- klubi	Tanssiaisillats		UTY:n sekakuoro		25 p		
la 15.10. klo 6	Puuvillateh- taan juhlasali	Tanssiaiset		Finlayson & Co V&U seura		50 p		
la 15.10. klo 6	TTY:n talo	Naamiohuvit		Villateollisuus a.o.				
su 16.10. klo ½7	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia		Pellavatehtaan Soittokunta		75 p - 1 mk		
pe 21.10. klo 8	TTY:n talo	Patephon- konsertti		G. W. Lehto		25 p - 50 p		
la 22.10. klo 7	TTY:n talo	Perheiltama		Tampereen Työ- väen Osuuskaup- pa		jaetaan		
la 22.10. klo 6		Perheiltama		Maalari a.o.		jaetaan		

su 23.10. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Mally Borga		1 mk - 3 mk		
su 23.10. klo 6	TTY:n talo	Viisu-ilta		Valdemar Raunio				
su 23.10. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, näytelmä, pukutanssia	Puuhiomo a.o.		50 p		
pe 28.10. klo 7	TTY:n talo	Perheiltama		Finlayson & Co a.o.		jaetaan		
pe 28.10. klo 8	TTY:n talo	Taika-Näytös		Adolph Ernest		50 p - 1 mk 50 p		
pe 28.10. klo ½8	Pellavatehtaan juhlasali	Simonpäivä- tanssit		Suomen Metallityöntekijäin Liitto				
la 29.10. klo 7	Hämeen Pohja	Venetsialaiset naamiohuvit		Tampereen Seka- kuoro		1 mk		
la 29.10. klo 7	TTY:n talo	20-vuotinen juhla jäsenille		Räätäli a.o.				
su 30.10. klo 7	Hämeen Pohja	Arpajaiset ja iltama + karkelo	Torvisoittoa, runo, esitelmä, näytelmä, köörilaulua, kuvaelma	Tamp. Jäämit		1 mk - 1 mk 50 p		
ma 31.10. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Ellen Gulbranson		1 mk 50 p - 5 mk		
la 5.11. klo 7	Taiston talo	Paketti- ja tanssi- iltama		V&U Pyrintö		50 p - 1 mk		
la 5.11. klo 6	TTY:n talo	Ranskalainen maskeradi		R. ja M. Sorvaajain a.o.		75 p - 1 mk		
la 5.11. klo ½6	UTY:n talo	Naamiohuvit		Leipuri ja konditori a.o.		75 p - 1 mk		
su 6.11. klo 2	Johanneksen kirkko	Hengelliset laulajaiset				50 p - 1 mk		
su 6.11. klo 7	Raittiustalo	Iltama + tanssia	Soittoa, esitelmä, köörilaulua, runo, näytelmä	TNs:n Sekakööri		75 p		
ke 9.11. klo 7	UTY:n talo	Perheiltama		Asfaltti- ja se- menttityöv. a.o.		jaetaan		
la 12.11. klo 7	TTY:n talo	Lakonpäättä- jäismuistojuhla + karkeloa	Puheita, torvi- soittoa, runo, näytelmä, kup- letteja	Metallityöntekijät		50 p		
la 12.11. klo 8	Kaupungintalo	Myyjäiset ja iltama + tanssia	Torvisoittoa, pakina, köörilau- lua, runo, yksin- tanssia, kuvaelma		Nuorsuoma- laisten sano- malehti-miesten stipendirahaston hyväksi	2 mk - 5 mk		
la 12.11. ja su 13.11.	Hämeen Pohja	Taikatemppuja	Robini					
su 13.11. klo 6	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, runo, köörilaulua, näytelmä	Sos.dem. nuorisoliiton Tamp. osasto		50 p		
to 17.11. klo 8	Raittiustalo	Näytäntö	uusi kirjaston- hoitaja	Viipurin turnee				
pe 18.11. su 20.11.	TTY:n talo	Kantele- ja kansanlauluilta		Matti Petäjä		50 p - 1 mk		
la 19.11. klo 6	Raittiustalo	Rusetti-iltama + tanssia	Soittoa, runo, köörilaulua, satu, näytelmä, kup- letteja	Jalkine a.o.		50 p - 75 p		
la 19.11. klo 7	Taiston talo	Iltama		T.K.Y. oppilas- osasto		50 p - 75 p		

la 19.11. klo ½8	Kaupungintalo	Stipendi-iltama	Soittoa, puhe, runo, köörilaulua, esitelmä, näytelmä, valssi		Kauppaoppilaitoksen hyväksii	1 mk - 1 mk 50 p		
su 20.11. klo 6	UTY:n talo	Perheiltama (yhteinen)		Paperiteollisuus, kattohuopa ja puuhiomo a.o.		jaetaan		
su 20.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama	Soittoa, runo, kilpailu, näytelmä, kuvaelma, valssi	V&U Riento		50 p		
su 20.11. klo ½7	Taiston talo	Näytelmäiltama + tanssia		V&U Yritys		50 p		
ma 21.11. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Signe Liljequist		1 mk - 3 mk		
ke 23.11. klo ½9	TTY:n talo	Vierailunäytäntö	Savon sydämesä	Suomen kansallisteatteri				
la 26.11. klo 6	Raittiustalo	Paketti-iltama + tanssia	Runo, satu, näytelmä, juutalais-tanssi, köörilaulua	Puuseppä a.o.		50 p		
la 26.11. klo 7	Taiston talo	Paketti-iltama	arvokas	V&U Veikko		50 p - 75 p		
la 26.11. klo 8	Kaupungintalo	Soitannollinen iltama	arvokas	Tamp. Uimaseura		1 mk - 2 mk		
la 26.11. ja su 27.11.	Aleksanterin tori	Lappalaisia poroineen						
su 27.11. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Alma Silventoinen		75 p - 3 mk		
su 27.11. klo 5	Pumpulitehtaan kirkko	Iltama		Valkonauha		25 p		
su 27.11. klo 6	TTY:n talo	Tanssi-iltama	Näytelmä ym.	VPK				
su 27.11.	TTY:n talo	Arpajaiset			Työväen teatterin hyväksii	arpa 50 p		
su 27.11. su 11.12.		Näytelmä-ilta + leikkiä	Charleyn tati	R.Y. Taiston näytelmä-seura		25 p - 75 p		
su 27.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, näytelmä	Suomen posteljooniyhd. Tamp. os.		75 p - 1 mk		
ti 29.11. klo 8	Hämeen Pohja	Lausunto-ilta		Ain' Elisabeth Pennanen		50 p - 3 mk		
to 1.12. klo 8	TTY:n talo	Viisu-ilta		Valdemar Raunio		25 p - 1 mk		
pe 2.12. klo 8	TTY:n talo	Konsertti		Olli Palovaara + Emil Kauppi		25 p - 1 mk		
la 3.12. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, satu, kiinalais-tanssi, kilpailua, näytelmä	V&U Pyrinnön jalkapallojoukkue		75 p		
la 3.12. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Voimisteluilta- ma + tanssia	Soittoa, runo, voimistelua, laulua, satu	Finlayson & Co V&U seura		50 p		
la 3.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama		Paperiteollisuus a.o.		jäsenille 25 p muille 50 p		
su 4.12. klo 6	UTY:n talo	Perheiltama		Sos.dem. nuorisoliiton Tamp. osasto				
su 4.12. klo ½8	Johanneksen kirkko	Konsertti		Frans Linnavuori ja Elli Salminen		1 mk - 1 mk 50 p		
la 10.12. klo 7	Raittiustalo	Paketti-iltama		Leipuri ja konditori a.o.		50 p - 75 p		

la 10.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Paketti-iltama	Puhe, runo, satu, kuplettilaulua	Suomen Metallityöntek. Liiton Tamp.os.		50 p - 75 p		
la 10.12. klo ½7	UTY:n talo	Iltama + tanssia	Puhe, runo, laulua, näytelmä, kansantanssia, kupletteja	TTY:n naiskööri		25 p - 50 p		
la 10.12. klo 5	TTY:n talo	Ooppera	Elinan surma					
su 11.12. klo	Seurahuone	Telinevoimistelukilpailut		V&U Yritys		75 p - 1 mk		
su 11.12. klo 6	UTY:n talo	Näytelmä-ilta + tanssia	Tuukkalan tapelu	Villateollisuus a.o.		25 p - 75 p		
su 11.12. klo 8	Hämeen Pohja	Näytäntö		Kahlekuningas Sunell				
pe 16.12. klo ½3	TTY:n talo	Vaimojen joulujuhla	Joulukuusi, joulupukki ym.			jaetaan		
pe 16.12. klo 8	TTY:n talo	Vihellys- ja kansanlaulukonsertti		Hilja Sarin		25 p - 1 mk		
la 17.12. klo 8	Palokunnan-talo	Teatteri-ilta ja tanssiaisit		VPK	Yleisen palokuntaliiton apurahaston hyväksisi	1 mk - 2 mk 50 p		
la 17.12. klo 7	Raittiustalo	Joulujuhla jäsenille		R.Y. Aamurusko				
la 17.12. klo 6	UTY:n talo	Suuret naamiohuvit + tanssia ja piirileikkiä	Soittoa, puhe, marssi ja valssi, masurkka, näytelmä, kupletti	Pellavatehtaan a.o.		75 p - 1 mk		
su 18.12. klo 2	Luth. rukoushuone	Laulajaiset		Kristillisen Työväenyhd. Laulu- ja Soittokunta		50 p		
ke 21.12. klo 6	UTY:n talo	Joulujuhla jäsenille		Äitien osasto		jaetaan		
ma 26.12. klo 5	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama ja joulujuhla		V&U Tempaus		jaetaan		
ma 26.12. klo 6	Taiston talo	Tanssi-iltama	Soittoa, runo, näytelmä, satu ym.	V&U Yritys		75 p		
ma 26.12. klo 5	Vahtimestari-klubi	Kuusijuhla jäsenille		Koneenkäyttäjäyhdistys		jaetaan		
to 29.12. klo 8		Joulujuhla jäsenille		R.Y. Taisto		jaetaan		
la 31.12. klo 8		Uuden vuoden vastaanottojuhla + tanssia jäsenille	Soittoa, puhe, runo, koorilaulua, pukutanssi, näytelmä	TTY	Rakennusrahaston hyväksisi	50 p		

Vuosi 1916

Aika	Paikka	Tyyppi	Ohjelmisto	Toimeenpano	Keräyskohde	Pääsymaksu	Tuotto	Yleisömäärä
la 1.1. su 13.2. klo 8	Kaupungintalo	Iltama + karke- loa	Puhe, runo, soittoa, viisuja, koorilaulua	Tampereen uima- seura		1 mk 10 p		
la 1.1. su 2.1. ym.		Eläviä kuvia	1. Taiteilijan rakkautta 2. Miten äkäpussi kesytetään 3. Onnellinen Bill ja pelottava Mike ym.	Petit				

la 1.1. la 11.3. la 21.11. la 16.12. klo 6	TTY:n talo	Tanssi-iltama tai tanssit		Kattila- ja levy- työntekijäin a.o.		55 p		
la 1.1. la 2.9. klo 7	Taiston talo	Tanssi-iltama		Putkityöntekijäin a.o.		50 p + sotavero		
la 1.1. su 2.1. to 6.1. (loppiain- nen) ke 12.1. la 15.1. su 16.1. ke 19.1. la 22.1. su 23.1. ke 26.1. la 29.1. su 30.1. la 5.2. su 6.2. la 12.2. su 13.2. la 19.2. su 20.2. ke 23.2. su 27.2. la 18.3. su 19.3. pe 24.3. la 25.3. su 26.3. pe 31.3. la 1.4. su 2.4. su 23.4. ma 24.4. (II pääsi- äispäivä)	la 29.4. su 30.4. ma 1.5. la 6.5. su 7.5. la 2.9. su 3.9. ke 6.9. la 9.9. su 10.9. la 16.9. su 17.9. ke 20.9. la 23.9. su 24.9. la 30.9. su 1.10. su 8.10. la 14.10. su 15.10. la 21.10. su 22.10. ke 25.10. la 28.10. su 29.10. ke 15.11. la 18.11. su 19.11. ke 22.11. la 25.11. su 26.11. ti 26.12. la 30.12.			Tampereen Teat- teri				

<p>la 1.1. su 2.1. to 6.1. (loppiainen) la 8.1. su 9.1. la 15.1. la 22.1. su 23.1. la 29.1. su 30.1. su 13.2. la 19.2. su 20.2. la 26.2. su 27.2. la 5.3. su 6.3. la 11.3. su 12.3. la 18.3. su 19.3. la 25.3. su 26.3. la 1.4. su 2.4. la 8.4. su 9.4. su 16.4. su 23.4. ma 24.4. (II pääsi- äispäivä)</p>	<p>la 29.4. ma 1.5. la 6.5. su 7.5. su 14.5. su 21.5. la 26.8. su 27.8. la 2.9. su 3.9. la 9.9. su 10.9. la 16.9. su 17.9. la 23.9. su 24.9. la 30.9. su 1.10. su 8.10. la 14.10. su 15.10. la 21.10. su 22.10. la 28.10. su 29.10. la 4.11. su 5.11. la 11.11. su 12.11. la 18.11. su 19.11. la 2.12. su 3.12. su 10.12. su 17.12. ti 26.12. la 30.12.</p>			<p>Tampereen Työ- väen Teatteri</p>			
<p>la 1.1. su 2.1. ke 5.1. to 6.1. la 8.1. su 9.1. ke 12.1. su 16.1. ke 19.1. ke 26.1. su 30.1. ke 2.2. pe 4.2. la 5.2. su 6.2. ke 9.2. su 12.2. ke 16.2. su 20.2. ke 23.2. su 27.2. su 5.3. klo 7</p>	<p>Pyrintöön luis- tinrata</p>	<p>Tanssit ja yh- teis-luistelu</p>		<p>V&U Pyrintö</p>		<p>30 p</p>	

su 2.1. la 22.1. su 2.4. pe 14.4. la 19.8. su 1.10. pe 17.11. pe 24.11. pe 15.12. la 16.12. la 23.12. la 30.12. klo 7	TTY:n talo	Tanssit tai iltama + tanssia		V&U Veikot		55 p		
ti 4.1. klo ½8	TTY:n talo	Illanvietto jäsenille		Naisosasto				
ke 5.1. su 27.2. la 25.3 ma 24.4. (II pääsipäivä) la 20.5. su 27.8. la 23.9. su 8.10. la 4.11. la 25.11. la 2.12. klo ½ 8	Taiston talo	Illtama ja tanssit tai tanssiaiset	Näytelmä	V&U Yritys		85 p		
ke 5.1. su 13.2. pe 10.3. la 18.3. pe 24.3. la 9.9. pe 3.11. la 18.11. klo 7	TTY:n talo	Illtama + tanssia tai tanssit	Soittoa, runo, voimistelua, näytelmä, pukutanssi ym.	Tamp. sos.dem. nuoriso-osasto		75 p		
to 6.1. la 19.2. klo 7	Taiston talo	Loppiaistanssit		Villateollisuus a.o.:n sekakuoro		75 p		
to 6.1. la 8.1. pe 21.1. pe 28.1. pe 4.2. pe 11.2. pe 18.2. klo 6	Naistenlahden luistintrata	Tanssit ja yhteisluistelu		V&U Visa		30 p		
pe 7.1. klo 8	TTY:n talo	Kansankonsertti		Sulo Hurstinen		25 p - 1 mk		
la 8.1. klo 8	Kaupungintalo	Sinfoniakonsertti		Porin Soitannollisen Seuran Orkesteri		55 p - 3 mk 30 p		
la 8.1. la 29.1. la 5.2. su 6.2. su 13.2. su 27.2. la 4.3. la 16.9. la 9.12. su 17.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssiaiset tai tanssi-iltama		VPK		55 p		

la 8.1. su 16.1. la 12.2. la 29.4. klo ½8	Taiston talo	Tanssi-iltama		VPK:n V&U seura		50 p		
su 9.1. klo ½5	TTY:n talo	Helppotajuinen konsertti				55 p - 1 mk 70 p		
su 9.1. su 13.2. la 6.5. la 27.5. la 26.8. su 10.9. la 23.9. la 28.10. su 10.12. la 30.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssit tai ilta- ma + tanssi		V&U Riento		55 p		
su 9.1. klo 6	TTY:n talo	Tanssiaiset		Sorvaaja a.o.		55 p		
ma 10.1. ym.		Eläviä kuvia	Kuoleman suutelo Kosto haudan takaa ym.	Imatra				
ma 10.1. ym.	Itäinen katu 20 ym.	Eläviä kuvia	Myrskyssä ja tyvenessä Isän puolueeto- muus Sallimuksen välikapale ym.	Aino				
la 15.1. pe 28.1. su 23.4. (1. pääsiäis- päivä) la 19.8. la 4.11. la 2.12. su 10.12. la 30.12. klo 8	Taiston talo	Tanssiaiset tai iltama		V&U Pyrintö		85 p		
la 15.1. klo 7	TTY:n talo	Vuosijuhla		Jalkine a.o.		jaetaan		
la 15.1. la 19.2. su 12.3. la 18.3. su 14.5. la 12.8. su 3.9. su 24.9. su 29.10. la 11.11. la 9.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia tai tanssi-iltama	Soittoa, runo, laulua, näytelmä ym.	V&U Tempaus		55 p		
la 15.1. klo ½8	TTY:n talo	Tanssiaiset		Asiamiesten a.o.		55 p		
su 16.1. pe 8.9. su 5.11. klo 7	TTY:n talo	Tanssit tai tanssi-iltama		Villateollisuus a.o.				

ma 17.1. ym.		Eläviä kuvia	Hänen ainoa veljensä Charlie Chaplinin seikkailu Yksin maailmas- sa ym.	Scala				
to 20.1. klo 8	Taiston talo	Perheiltama		Tampereen uima- seura		jaetaan		
pe 21.1. klo ½8	TTY:n talo	Vuosijuhla		Kirvesmies a.o.				
la 22.1. su 27.2. la 11.3. klo ½8	Taiston talo	Iltama + tanssia	Näytelmä	V&U Tähti		75 p		
su 23.1. klo 5	Sokeain yh- distys	Vuosijuhla + kokous		R.Y. Aamurusko				
su 23.1. la 29.1. la 30.9. la 28.10. la 11.11. la 9.12. klo 7	Taiston talo	Iltama tai tanssi- iltama	Runo, laulua, näytelmä, kan- santanssia	Paperinjalostus- työntek. a.o.		55 p		
su 23.1. su 12.3. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Kevyt ohjelmai- nen iltama		R.Y. Liitto		55 p		
su 23.1. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Kutojain a.o.		55 p		
su 23.1. la 18.3. la 18.8. su 3.9. su 17.9. la 14.10. su 29.10. la 16.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssiaiset tai iltama + tanssia tai tanssi-iltama		Kone- ja metalli a.o.		55 p		
pe 28.1. klo 8	TTY:n talo	Kallenpäivä- iltama				55 p		
la 29.1. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Voimistelu- näytös ja tanssit		V&U Yritys		55 p		
la 29.1. klo 8	Kaupungintalo	Iltama	Arvokas	Naisliitto	Varattomien kansakoulu- lasten ravitsemi- seen			
la 29.1. klo ½6	Pellavatehtaan juhlasali	Vuosijuhla jäsenille		Pellavatehtaan a.o.		jaetaan		
su 30.1. su 5.3. su 14.5. su 21.5. su 28.5. su 10.9. su 8.10. su 5.11. su 31.12. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia tai laskiais- iltama	Runo, kuorolau- lua, soittoa, näy- telmä, pukutanssi	R.Y. Taiston sekakuoro				
su 30.1. klo ½5	TTY:n talo	Kansankonsertti		Aino Nurminen		50 p - 2 mk		Enemmän kuin puoli huonetta
su 30.1. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Kirkkomusiikki- ilta		Johanneksen kirkkokuoro		50 p		

su 30.1. la 16.9. pe 22.9. su 8.10. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama tai tanssiaiset		Y.H.		55 p		
pe 4.2. klo ½8	TTY:n talo	Vuosijuhla		Tampereen terä- tehtaan a.o.				
la 5.2. klo	Taiston talo	Näytelmäilta + tanssia		V&U Yritys		85 p		
la 5.2. pe 1.9. la 30.12. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Sahatyöväen a.o.		55 p		
la 5.2. su 5.3. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama		Valaja a.o.		55 p		
su 6.2. klo 7	Johanneksen kirkko	Kirkkokonsertti			Keuhkotauti- parantolan hyväksi	55 p - 1 mk 65 p		
su 6.2. su 27.2. su 3.9. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama		Kattohuopa- tehtaan a.o.		55 p		
su 6.2. la 16.9. la 14.10. su 12.11. la 2.12. klo ½ 7	TTY:n talo	Tanssit		Palvelija a.o.		55 p		
ma 7.2. klo ½8	TTY:n talo	Vuosijuhla		Räätäli a.o.		jaetaan		
pe 11.2. su 27.8. la 30.9. su 26.11. klo ½ 8	TTY:n talo	Tanssit		Jalkine a.o.		55 p		
la 12.2. klo 7	TTY:n talo	Vuosijuhla		Ajuriyhdistys		jaetaan		
la 12.2. klo 8		Työväen Teatte- rin 15- vuotisjuhla	Torvisoittoa, puhe, laulua, esitelmä, näytel- miä, historiikki, runo					
la 12.2. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Iltama	Voimistelua, näytelmä ym.	Naisvoim.seura Kipinä		75 p		
la 12.2. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Iltama		Siirtolatoimikunta	Työläisnaisten kesäsiirtolan hyväksi	55 p		
su 13.2. klo 8	Kaupungintalo	Hyväntekeväi- syyskonsertti + tanssia	Laulua, balalaik- kaork., kupletti- laulua		Tarkkaampuja- rykmentin hy- väksi	1 mk - 10 mk		
su 13.2.	Hippos ja kaupungintalo	Hiihtokilpailut + tanssiaiset		V&U Yritys				
to 17.2. klo 8	Teatteritalo	Näytelmä		Turnee Kaarle Halme		1 mk - 4 mk		Vähälu- kuinen yleisö
pe 18.2. la 18.11. klo 8	TTY:n talo	Tanssi-iltama tai hauska illatsu		Kirvesmies a.o.		55 p		
la 19.2. klo ½8		Stipendi-iltama		Kauppaoppilai- toksen toverikunta		1 mk 10 p - 1 mk 70 p		
la 19.2. klo ½ 8	Puuvillatehtaan juhlasali	Voimistelu- iltama		Finlayson & Co V&U seura		55 p		

su 20.2. su 5.3. su 30.7. su 13.8. su 8.10. la 4.11. pe 17.11. klo 7	TTY:n talo	Tanssiaiset tai iltama + tanssia tai tanssi-iltama		Pellavatehtaan a.o.		50 p		
su 20.2. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssiaiset		Pellavatehtaan a.o.:n torvisoitto- kunta		55 p		
to 24.2. klo ½8	TTY:n talo	Karkauspäivä illatsu		Paperinjalos- tustyöntek. a.o.		55 p		
to 24.2. pe 25.2. la 9.9. su 10.9.	Taiston talo	Painikilpailut ja tanssiaiset		V&U Pyrintö		55 p - 85 p		
pe 25.2. klo 8	TTY:n talo	Matinpäivä tanssit		Putkityöntekijäin a.o.		50 p + vero		
su 27.2. klo 8	Johanneksen kirkko	Kirkkokonsertti			Tampereen kansakoulu- laisten ravitse- misyhdistyksen hyväksi	50 p - 1 mk 50 p		
pe 3.3. klo 8	TTY:n talo	Sorvarien Polk- ka			Sorvari a.o.	55 p		
pe 3.3. klo 8		Viulukonsertti		Sulo Hurstinen		25 p - 1 mk		
la 4.3. klo 7	TTY:n talo	Perhejuhla		Puuseppien a.o.		jaetaan		
la 4.3. su 19.3. pe 25.8. su 17.9. la 6.10. su 19.11. klo ½ 8	Taiston talo	Tanssiaiset tai iltama + tanssia		Finlayson & Co a.o.		55 p		
la 4.3.	Luistinrata ja kaupungintalo	Luitelukilpailu ja juhlaltama + tanssia	Torvisoittoa, puhe, laulua, runo, yksin- tanssia	V&U Pyrintö		55 p + 1 mk 10 p - 1 mk 50 p		
ti 7.3. la 25.3. klo 8	TTY:n talo	Laskiaistanssit Maarian- päiväiltama		Y.H.		55 p		
ke 8.3. pe 5.5. klo 8	Teatteritalo	Ooppera	Cavalleria Rusti- cana					
la 11.3. su 12.3. klo 8	Teatteritalo	Näytelmä		Komediateatteri				
la 11.3. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama		Työväen Seka- kööri		55 p		
la 11.3. klo ½8	TTY:n talo	Tanssi-iltama		T.T.N.O.		55 p		
su 12.3. klo 2	Palomäen uimahuone	Uimanäytös		Finlay Nenonen		50 p - 1 mk 50 p + vero		
pe 17.3. la 2.9. klo 8	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Räätäli a.o.		55 p		
la 18.3. la 2.12. klo 7	Lapinniemen tehtaan juhla- sali	Perheiltama		Lapinniemen a.o.		jaetaan		
su 19.3. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Sisämes- taruuskilpailut + tanssia		V&U Riento		75 p + vero		

la 25.3. (Maarian- päivä) klo 7	Kaupungintalo	10-vuotisjuhla		Jäämien sekakuoro		1 mk 50 p - 3 mk		
la 25.3. su 7.5. la 7.10. pe 1.12. klo 6		Perheiltama		R.Y. Taisto		jaetaan		
su 2.4. klo ½7	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		V&U Riento		jaetaan		
ti 4.4. klo 8	TTY:n talo	Lauluilta		Pasi Jääskeläinen		50 p - 1 mk 50 p		
la 8.4. klo ½8	TTY:n talo	Perheiltama		Villateollisuus a.o.		jaetaan		
la 15.4. su 10.12. klo ½8	Hämeen Pohja	Voimistelukil- pailut + tanssia		Finlayson & Co V&U seura		1 mk + vero		
su 16.4. klo 4	TTY:n talo	Konsertti		TTY:n sekakuoro		25 p - 50 p + vero		
la 15.4. la 2.12. klo ½7	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		Kattila- ja levy- työntekijäin a.o.				
su 16.4. la 9.9. la 4.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Perhejuhla tai perheiltama		Pellavatehtaan a.o.		jaetaan		
la 22.4. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		V&U Tempaus		jaetaan		
su 30.4. klo 6		20-vuotismuisto- juhla		Kone- ja metalli a.o.		jaetaan		
su 30.4. klo 8	Vahtimestari- klubi	Vapunvastaan- otto-illanvietto		R.Y. Aamurusko				
su 30.4. klo 8	Kaupungintalo	Vappuaatto- iltama + tanssi	Torvisoittoa, köörilaulua, runo, satu, viisuja	V&U Yritys		1 mk 20 p		
su 30.4. klo 6	TTY:n talo	10-vuotisjuhla		Suomen Paperite- ollis- suustyöväenliitto		50 p + vero		
ma 1.5. klo 12	TTY:n talo	Vappujuhla	Torvisoittoa, puhe, köörilaulua, runo, kertomus, näytelmä	Sos.dem. kunnal- listoimi-kunta		50 p + vero		Täynnä + suurien joukkojen oli palat- tava ovelta takaisin
ma 1.5. klo 8	Kaupungintalo	Vappujuhla + tanssia	Torvisoittoa, voimistelua, laulua	V&U Pyrintö		1 mk + vero		
ma 1.5. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Vappu-iltama + tanssia		Pellavatehtaan a.o.		60 p		
la 6.5. klo 8	Hämeen Pohja	Naamio-huvit		V&U Pyrintö		2 mk		
la 13.5. la 12.8. klo ½7	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		V&U Yritys		jaetaan		
la 13.5. klo ½8	Puuvillatehtaan juhlasali	Perheiltama		Finlayson & Co V&U seura		jaetaan		

su 14.5. la 20.5. su 28.5. ke 31.5. to 1.6. la 3.6. la 10.6. su 11.6. ma 12.6. (2. hellun- tai päivä) la 17.6. klo 6	su 18.6. pe 23.6. la 24.6. su 25.6. la 1.7. su 2.7. su 16.7. la 22.7. su 23.7. la 29.7. su 30.7 la 12.8. su 13.8. su 20.8. su 27.8. Viikinsaari	Avajaistanssit tai tanssia	Soittaa TTY:n torvisoittokunta	Y.H.				
su 21.5. klo 5	Varala	Kevätjuhla	Esitelmä, runo, köörilaulua, voi- mistelunäytös, kansantanhua, laululeikkejä			25 p - 1 mk + vero		
la 27.5. klo 7	Urheilukenttä	Voimistelunäy- tös		Helsingfors gym- nastiklubb		50 p - 1 mk + vero		
su 28.5. to 1.6. su 16.7. la 22.7. su 23.7. klo 4	Pyynikin kenttä	Kevätjuhla + tanssi		VPK		50 p + vero		
ke 31.5. klo 7	TTY:n talo	Illatsu jäsenille		V&U Veikot				
to 1.6. (hela- torstai) klo 12	Hippos ja Hämeen Pohja	Juoksu-, pyö- räily- ja mootto- ripyörä-kilpailut ja päättäjaisjuhla + tanssi		V&U Pyrintö		50 p - 1 mk 50 p + päättäjaisjuhla 1 mk 20 p		
to 1.6. - ti 6.6. klo 6	Aleksanterin tori	Sirkus		Voimisteluseurue National				
su 4.6. klo 5	Pyynikin kenttä	Kansanjuhla + tanssia		V&U Yritys		60 p		
la 17.6. ja su 18.6.	Urhelukenttä + Hämeen Pohja	Rata- ja kenttä- urheilukilpailut + tanssiaiset		V&U Pyrintö		25p - 1 mk tanssiaisiin 50 p + vero		
su 18.6. klo 5	Pyynikin kenttä	Tanssiaiset		VPK:n V&U seura		50 p		
la 1.7. ja su 2.7.	Urheilukenttä, Pyynikin kent- tä, Kaupun- gintalo	Mestaruuskil- pailut, tanssit ja lopettajaisans- sit		V&U Yritys				
su 2.7.	Pyynikin kenttä	Tanssiaiset				50 p		
la 8.7. ja su 9.7.	Pyynikin kenttä	Painiotteluja + tanssit		V&U Yritys		60 p + 35 p		
la 8.7. ja su 9.7.	Viikinsaari	Kansanjuhla + tanssia	Torvisoittoa, voimistelua, kilpasoutu ym.	V&U Veikot				
la 22.7. - su 20.8 klo 10 - 10	Aleksanterin tori	Panoptikon ja anatoominen museo		Nils Nielsen		40 p - 60 p		
pe 4.8. klo 6	Varala	Voimistelukur- sien lopettajai- set	Voimistelunäytös, laulu- ja kilpalei- kejä, kansantan- huja ym.			35 p - 60 p		

la 5.8. ja su 6.8. klo 7	TTY:n talo	Piirijuhlat (näytelmäkilpailut) + tanssi-iltama		Hämeenläänin pohjoisen vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunta				
la 5.8. ja su 6.8. klo 7	Urheilukenttä ja Hämeen Pohja	Suurkilpailut ja tanssiaiset		V&U Pyrintö				
la 19.8. ja 30.9. klo 8	Taiston talo	Tanssiaiset tai tanssi-iltama	Soittoa L. Sepälä ja kump.	S.T.L.		55 p		
la 26.8. pe 27.10. su 3.12. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Lapinniemen a.o.		60 p		
la 2.9. klo 8	Hämeen Pohja	Syysnaamiohuvit		V&U Yritys		2 mk		
su 3.9. klo 5	TTY:n talo	Humoristiset laulajaiset		Valdemar Raunio		25 p - 1 mk + vero		
la 9.9. ja 21.10. pe 22.12. klo 7	Taiston talo	Iltama + tanssia tai tanssit	Laulua, näytelmä ym.	Villateollisuus a.o. sekakuoro		60 p		
su 10.9. klo 5	TTY:n talo	Vuosijuhla		Maalari a.o.				
pe 15.9. - su 24.9. klo 8	Aleksanterin tori	Sirkus		Sirkus Fennia				
pe 15.9. su 12.11. klo 8	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Värjäri a.o.		60 p		
la 16.9. klo 8 su 17.9. klo 5	Kaupungintalo	Konsertti		Turun VPK:n soittokunta		1 mk + vero		
la 16.9. su 17.9.	Urheilukenttä ja Hämeen Pohja	Kenttärheilu ym kilpailut		V&U Pyrintö		40 p - 80 p + vero		
la 16.9. su 24.9. ja 25.11. klo ½ 8	Puuvillatehtaan juhlasali	Tanssiaiset tai iltama + tanssia		Finlayson & Co:n V&U Seura				
su 17.9. su 15.10. la 11.11. su 3.12. klo 7	Taiston talo	Tanssi-iltama		Puuseppien a.o.		60 p		
su 17.9. klo 7	Puuvillatehtaan juhlasali	Perheiltama		R.Y. Liitto				
su 17.9. klo ½ 8	Kaupungintalo	Suuret tanssiaiset		Turun VPK:n soittokunta		1 mk + sotavero		
la 23.9. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Naula- ja hevosenkenkätehtaan a.o.		60 p		
to 28.9. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Vappu Rosvall-Rydman		1 mk - 3 mk + vero		
to 28.9.	Hämeen Pohja	Naamiaiset		V&U Veikot		2 mk - 3 mk		
la 30.9. klo 8	Kaupungintalo	Iltama		Tampereen uima-seura		1 mk - 1 mk 50 p + vero		
su 1.10. klo 2 ja klo 5	Kaupungintalo	Konsertti		Tampereen orkesteri				
su 1.10. pe 24.11. klo 7		Iltama + tanssia	Näytelmä, runo, satu	Suomen muurarien liiton Tamp. os.		60 p		

su 1.10. 28.10. klo 7	Taiston talo	Iltama +tanssia	Näytelmä, pukutanssi, laulua	Tamp. sos.dem. nuorisoliiton näytelmäseura		60 p		
ma 2.10. klo 8	Teatteritalo	Tanssinäytäntö		Maggie Grippen-berg		1 mk 20 p - 4 mk 80 p		
to 5.10. klo 8	Kaupungintalo	Konsertti		Pianisti Kosti Vehanen		1 mk 20 p - 3 mk 60 p		
la 7.10. klo 7	Pellavatehtaan juhlasali	Perheiltama		Rauta- ja metallisorvaaja a.o.				
to 12.10. klo 8	Tampereen Työväen Teatteri	Näytelmä	Kreivitär ja lakeija	Teatteri Aarne Orjatsalo		1 mk - 4 mk		
pe 13.10. su 22.10. klo 8	TTY:n talo	Tanssit		Sähkö- ja telefooni a.o.		60 p		
pe 13.10. klo 8	Teatteri	Tanssinäytäntö		Elsa Nyström ja Toivo Niskanen		1 mk 20 p - 3 mk 60 p		
la 14.10. klo 8	Hämeen Pohja	20-vuotisjuhla + tanssi	Torvisoittoa, runo, laulua, voimistelua, puhe, historiikki, näytelmä	V&U Pyrintö		2 mk 40 p jäsenille 1 mk 20 p		
la 14.10. pe 10.11. la 16.12. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		TTY:n naiskuoro		60 p		
su 15.10. su 29.10. klo 2	TTY:n talo	Kansankonsertti		Musiikin Ystävien Orkesteri				
su 15.10. su 29.10. klo 5	Kaupungintalo	Konsertti		Musiikin Ystävien Orkesteri				
su 15.10. pe 8.12. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Ajuriyhdistys		60 p		
pe 20.10. ti 26.12. klo ½8	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Muurari a.o.		60 p		
la 21.10. klo 8	Taiston talo	Voimistelu-, näytelmä- ja tanssi-iltama		R.Y. Liiton miesvoimistelijat				
la 21.10. la 16.12. klo 8	Kaupungintalo	Iltama + tanssia	Soittoa, puhe, kuorolaulua, runo, yksinlaulua, kansantanssia	Tampereen Sekakuoro		1 mk - 1 mk 50 p + vero		
la 21.10. klo 8	Hämeen Pohja	Naamiohuvit		V&U Tempaus		2 mk - 3 mk		
la 21.10. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama	Näytelmä	T.S.V. a.o.		60 p		
su 22.10. pe 8.12. klo 8	Hämeen Pohja	Tanssikurssin päättäjäiset	Soittoa, jaapanilainen tanssi, australialainen tanssi, tango, karkeloa			1 mk 20 p		
ti 24.10. klo 8	Teatteri	Näytelmä	Othello	Näyttämö Kaarle Halme				
la 28.10. klo 8	Hämeen Pohja	Naamiaiset		V&U Veikot				
la 28.10. klo 8	Kaupungintalo	Iltama + tanssia	Soittoa, melodraama, kuorolaulua, duettoja, viisuja	TNs:n sekakuoro		1 mk - 1 mk 50 p		
su 29.10. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		T.Y.N.O.		60 p		

to 2.11. klo 8	Hämeen Pohja	Tamp. teollisuus-koulun 30-vuotisjuhla + karkeloa	Torvisoittoa, puhe, laulua, runo, historiikki			1 mk 20 p - 2 mk 40 p		
su 5.11. klo 8	Hämeen Pohja	10-vuotisjuhla	Arvokas	Finlayson & Co:n V&U Seura		1 mk 20 p		
su 5.11. klo 7	Johanneksen kirkko	Kirkkokonsertti		Sokeain hätäapukomitea		60 p - 1 mk 20 p		
su 5.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssi-iltama		Rauta- ja metallisorvaaja a.o.		60 p		
su 5.11. klo 6	Teatteri	Konsertti		Maikki Järnefelt ja Selim Palmgren		1 mk 20 + 4 mk 80 p		
la 11.11. klo 6	Kaupungintalo	Soitannollinen iltama ja tanssiaiset	Yksilaulua, kuorolaulua, orkestrisoittoa, viulu ja pianosolistit	Musiikin Ystävien Orkesteri		2 mk - 4 mk		
su 12.11. klo 8	Teatteri	Konsertti		Väinö Sola ja Oskar Merikanto		1 mk 20 p - 2 mk 40 p		Likipitäen täynnä
su 12.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tanssiaiset		V&U Visa		60 p		
su 12.11. klo ½6	Kaupungintalo	Konsertti		Musiikin Ystävien Orkesteri + Jäämien Sekakuoro		50 p - 1 mk + vero		
la 18.11. klo 8	Puuvillatehtaan juhlasali	Iltama + tanssia	Soittoa, runo, kuorolaulua, laulua voimistelua, kansantanssia	R.Y. Liitto		60 p		
la 18.11. klo 8	Hämeen Pohja	Tanssit		VPK:n V&U seura		1 mk 20 p		
la 18.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Perhejuhla jäsenille	Vaihteleva	Kone- ja metalli a.o.				
la 18.11. su 19.11. klo 8	Kaupungintalo	Sinfoniakonsertti		Musiikin Ystävien Orkesteri		1 mk - 2 mk 50 p + vero		Puoli huonetta
su 19.11. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Telinevoimistelukilpailut + tanssia		V&U Yritys		80 p + vero		
su 19.11. klo 7	TTY:n talo	Tanssit		Terätehtaan a.o.				
ti 21.11. ma 27.11. la 16.12. su 17.12. klo 8	TTY:n talo	Näytelmä	Östrätin Inger rouva, Uusi Eeva ja Rakkauden orjuus	Uusi teatteri		75 p - 3 mk 50 p		
la 25.11. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		TTY:n raittiosasto				
la 25.11. su 26.11. klo 7	Taiston talo	Alokaspainikilpailut + tanssia		V&U Veikot		60 p - 1 mk 20 p		
su 26.11. klo 5	Kaupungintalo	Helppohintainen konsertti		Musiikin Ystävien Orkesteri		50 p - 1 mk + vero		
ke 29.11. klo 8	Teatteritalo	Vierailunäytäntö	Kevät ja syksy	Suomen Kansallisteatteri		1 mk - 4 mk 50 p + vero		
30.11. klo ½8	TTY:n talo	Perheiltama jäsenille		Terätehtaan a.o.				
30.11. klo 8	Kaupungintalo	Sibelius-ilta (Konsertti)		Ida Ekman ja Karl Ekman		1 mk 20 p - 4 mk 20 p		
pe 1.12. klo 8	TTY:n talo	Perheiltama		Finlayson & Co a.o.		jaetaan		

la 2.12. su 3.12.	Tampereen Teatteri	Operetti	Luxemburgin kreivi ja Rykmentin tytär	Suomalainen operetti		1 mk - 4 mk		
su 3.12.	Kaupungintalo	Myyjäiset ja arpajaiset klo 14.00 ja konsertti klo 16.00 + tanssiaiset			Suomalaisen ambulanssin ja kotipaikoilleen laskettavien haavoittuneiden sotilaiden hyväksi	konsertti 2 mk tanssi 1 mk		
su 3.12. klo 4	Pellavatehtaan juhlasali	Kuusijuhla jäsenille		VPK		jaetaan		
ke 6.12. ja 10.12. klo 8	Kaupungintalo	Lahjakonsertti		Musiikin Ystävien Orkesteri	Kapellimestari Ilmari Veneskosken hyväksi	1 mk - 4 mk + vero		
pe 8.12. klo 8	Hämeen Pohja	Tanssiaiset		S.K. Liiton Tamp. piiri		1 mk + vero		
la 9.12. ja su 17.12. klo 8	Teatteri	Konsertti		Esikunnan staabi	Haavoittuneiden sotilaiden ja invalidien lasten hyväksi			
la 9.12. klo 7	TTY:n talo	Suomen sos.dem. nuorisoliiton 10-vuotisjuhla	Torvisoittoa, puhe, runo, kuorolaulua, satu, näytelmä	Tampereen sos.dem. nuorisosasto		70 p - 1 mk + vero		
su 10.12. klo 7	TTY:n talo	Tanssi-iltama		Läkki-, pelti-, vaskiseppäin a.o.		60 p		
su 10.12. su 17.12. klo 2	TTY:n talo	Konsertti		TTY:n sekakuoro		35 p - 50 p		
su 17.12. klo 7	TTY:n talo	Perheiltama		Kylvettäjäin a.o.				
ma 18.12. klo 8		Joulujuhla jäsenille		V&U Tempaus				
ti 19.12. klo 8		Joulujuhla jäsenille		Tamp. sos.dem. nuorisoliitto		jaetaan		
ti 19.12. klo 3	TTY:n talo	Kuusijuhla jäsenille		TTY:n naisosasto		jaetaan		
ke 20.12. klo ½8	Taiston talo	Kuusijuhla		V&U Yritys		jaetaan		
to 21.12. klo ½8		Joulujuhla		R.Y. Taisto		jaetaan		
la 23.12. klo 7	TTY:n talo	10-vuotisjuhla + tanssia	Torvisoittoa, puhe, runo, voimistelua, laulua, puku-tanssi, historiikki, operetti	V&U Veikot		1 mk 20 p		
ti 26.12. klo 6	Puuvillatehtaan juhlasali	Tapaninpäivä tanssit		Finlayson & Co V&U seura		60 p		
ti 26.12. klo 6	Pellavatehtaan juhlasali	Tapanintanssit		Pellavatehtaan a.o.		60 p		
ti 26.12. klo 8	Taiston talo	Tapanintanssit		V&U Yritys		80 p + vero		
to 28.12. klo 7	TTY:n talo	Joulujuhla		TTY:n toivonliitto				
su 31.12. klo	Kaupungintalo	Uuden vuoden vastaanottojuhla		V&U Yritys		1 mk 20 p - 2 mk		
su 31.12. klo ½8	TTY:n talo	Uuden vuoden vastaanottojuhla + tanssi	Torvisoittoa, puhe, runo, kuorolaulua, voimistelua, kansantansseja, satu, kuvaama, näytelmä	Y.H.		1 mk		

su 31.12. klo 1	TTY:n talo	Iltapäivän vietto	Monipuolinen	Paperiteollisuus a.o.				
su 31.12. klo 8	Hämeen Pohja	Uuden vuoden vastaanottojuhla	Soittoa, puhe, laulua, runo,	V&U Pyrintö		1 mk 20 p - 1 mk 90 p		
su 31.12. klo 9	Ent. Vahti- mestari-klubi	Uuden vuoden yön valvojaiset		R.Y. Aamurusko				
su 31.12. klo 17	Johanneksen kirkko	Kirkkokonsertti		Musiikin Ystävien Orkesteri		50 p - 1 mk + vero		